

บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษา
ในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง

นายรุจน์ ภาชา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา ภาควิชาหลักสูตรและการสอน

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2555

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)

are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

ROLES OF SOCIAL STUDIES TEACHERS IN DEVELOPING DEMOCRATIC BEHAVIORS OF
SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN DEMOCRATIC MODEL SCHOOLS

Mr. Ruj Luecha

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Education Program in Teaching Social Studies

Department of Curriculum and Instruction

Faculty of Education

Chulalongkorn University

Academic Year 2012

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรม
ประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตย
ตัวอย่าง

โดย

นายรุจน์ ภาชา

สาขาวิชา

การสอนสังคมศึกษา

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

.....คณบดีคณะครุศาสตร์

(รองศาสตราจารย์ ดร.ชนิดา รักษ์พลเมือง)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชนีกร หงส์พนัส)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ลาวัณย์ วิทยาอุทมิกุล)

รุจน์ ภาขา : บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง (ROLES OF SOCIAL STUDIES TEACHERS IN DEVELOPING DEMOCRATIC BEHAVIORS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN DEMOCRATIC MODEL SCHOOLS) อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ผศ.ดร.วัลย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา 304 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างใน 3 ด้าน ได้แก่ (ก) ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน (ข) ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร และ (ค) ด้านการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครู ประชากรเป็นครูสังคมศึกษาจำนวน 221 คน กลุ่มตัวอย่างนักเรียน 870 คน เครื่องมือที่ใช้ในการทดลองทั้งหมด 4 ชุด คือ แบบสอบถามครูสังคมศึกษาและนักเรียน แบบสังเกตการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน และแบบสัมภาษณ์การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาความถี่ ร้อยละ ค่ามัธยเลขคณิต ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ การวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า

1) กิจกรรมในชั้นเรียน ครูสังคมศึกษาร้อยละ 87.7 ใช้การวิเคราะห์ข่าว เหตุการณ์บ้านเมือง ร้อยละ 86 ใช้การอภิปราย ร้อยละ 84.2 ใช้การวิเคราะห์กรณีตัวอย่าง และร้อยละ 79.2 ให้นักเรียนทำโครงการโดยเฉพาะโครงการจิตอาสาและโครงการพัฒนาชุมชน และนักเรียนเห็นว่าครูจัดกิจกรรมดังกล่าวบ่อยครั้ง

2) กิจกรรมเสริมหลักสูตร ครูสังคมศึกษา ร้อยละ 76.5 จัดกิจกรรมลูกเสือ และ ครูสังคมศึกษาร้อยละ 81.9 เปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดการเลือกตั้งประธานหรือหัวหน้าชุมนุม

3) การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครูสังคมศึกษาที่สำคัญคือ มีความยุติธรรม ไม่ลำเอียง และ ใจกว้าง รับฟังความคิดเห็นของนักเรียน ซึ่งนักเรียนเห็นว่าครูปฏิบัติเป็นประจำ

ภาควิชา หลักสูตรและการสอน.....

ลายมือชื่อนิสิต.....

สาขาวิชา การสอนสังคมศึกษา.....

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

ปีการศึกษา 2555.....

5383397527 : MAJOR TEACHING SOCIAL STUDIES

KEYWORDS : SOCIAL STUDIES TEACHERS / DEMOCRATIC BEHAVIORS / DEMOCRATIC MODEL

RUJ LUECHA : ROLES OF SOCIAL STUDIES TEACHERS IN DEVELOPING DEMOCRATIC BEHAVIORS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN DEMOCRATIC MODEL SCHOOLS.

ADVISOR : ASSISTANT PROFESSOR WALAI ISARANGKURA NA AYUDHAYA, D.Ed., 304 pp.

The purpose of this research was to study the roles of social studies teachers in developing the democratic behaviors of secondary school students in democratic model schools in 3 aspects as follows: (a) classroom activities, (b) extra curriculum activities, and (c) role model. The population in this research was 221 teachers and the samples were 870 students. The research tools consisted of two sets of questionnaires for the teachers and the students, an observation form, and an interview form. The data were analyzed by frequency, percentage, mean, standard deviation, and contents analysis.

The research results revealed that:

1) the classroom activities: 87.7% of the teachers used news analysis, 86% used discussions, 87.8% used case study analysis, and 79.2% used projects focused on volunteering and community development as the means of instruction, the students indicated that these activities were often used.

2) the extra curriculum activities: 76.5% of teachers organized scouting activities and 81.9% gave students the chance to participate in the student council president and student club chairperson elections.

3) the role model: 32% of teachers modeled being just, non-biased, broad-minded, and being able to listen to students' opinions, the students indicated that the teachers role-modeled regularly.

Department : Curriculum and Instruction Student's Signature

Field of Study : Teaching Social Studies Advisor's Signature

Academic Year : 2012

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความสำเร็จจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้เป็นแบบอย่างที่ดีในความเป็นครูสั่งคมศึกษา ท่านคอยให้ความรู้ คำแนะนำ แง่คิด ถ่ายทอดประสบการณ์การเรียนรู้ คอยตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการทำวิทยานิพนธ์ และครอบครัวของท่านอาจารย์ที่คอยให้กำลังใจผู้วิจัยเสมอมา ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ลาวัณย์ วิทยาวุฑฒิกุล ปรมาจารย์ด้านการสอนสั่งคมศึกษาของประเทศที่ช่วยกรุณาเป็นกรรมการภายนอกในการสอบวิทยานิพนธ์ รวมทั้งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชนีกร หงส์พนัส ประธานการสอบวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ช่วยตรวจเครื่องมื่อวิจัย ได้แก่ รองศาสตราจารย์วิไลวัจน์ และ ดร.วิภาวี กฤษณะภูติ รองศาสตราจารย์นิลมณี พิทักษ์ จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น อาจารย์วันชัย เมฆหิรัญศิริ ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม อาจารย์ปริศนา ตันติเจริญ หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาฯ โรงเรียนโยธินบูรณะ และ อาจารย์สุคนธ์ สิ้นธพานนท์ ผู้เชี่ยวชาญด้านการสอนสั่งคมศึกษา รวมทั้งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศจีมาจ ณ วิเชียร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้า พระนครเหนือที่ให้ความกรุณาช่วยเหลือให้คำแนะนำด้านสถิติ

กราบขอบพระคุณ คุณแม่ลัดดา พี่ธีรพงษ์ และครอบครัวจิรจิตตยากร ทุกท่านที่มีคอยให้กำลังใจ และสนับสนุนการเรียนเสมอมา งานวิทยานิพนธ์เล่มนี้ขออุทิศให้อามาเยี่ยมเยียง จิรจิตตยากร ผู้อบรมสั่งสอนผู้วิจัย มาตั้งแต่กำเนิด และ คุณพ่อประดิษฐ์ ภาขา ผู้ล่วงลับ

ขอขอบพระคุณครูสังคมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างทุกท่านที่ช่วยกรุณาตอบแบบสอบถาม โดยเฉพาะครูสังคมศึกษากลุ่มตัวอย่างการสังเกตการณ์สอนและการสัมภาษณ์ทั้ง 32 ท่านทั่วประเทศที่กรุณาให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่น่าสนใจ ให้การต้อนรับผู้วิจัยอย่างดียิ่ง ทำให้ผู้วิจัยได้เข้าใจสภาพจริงของการสอนสังคมศึกษาดียิ่งขึ้น

ขอขอบคุณพี่น้องชาวสาขาวิชาการศึกษาสังคมศึกษาทุกท่านทั้งระดับปริญญาโทบัณฑิตและดุขฎีบัณฑิต พี่เกศินี พี่ชัยรัตน์ พี่دنุชา พี่ธราดล พี่วิทยา น้องสุทธิพร พี่เรวดี ที่ร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งสุขและทุกข์มาด้วยกัน โดยเฉพาะพี่ศิริขวัญและครอบครัว และพี่อภัยชน ที่อำนวยความสะดวกในการเดินทางเก็บข้อมูล รวมทั้งเพื่อน ๆ ชาวคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่นทุกท่านที่คอยเป็นกำลังใจเพื่อนเสมอมา คุณอรวรรณ คุณอชิระ คุณพัชรี คุณพูนสุข คุณกุลวรรณ และ พี่อิสริย์ คุณพรรณมด คุณดุจดาว ที่อำนวยความสะดวกในการเดินทางเก็บข้อมูล

ขอบคุณพี่น้องชาวพระจอมเกล้าพระนครเหนือ พี่ดวงใจ พี่ชนินทร์ พี่รุ่งทิพย์ น้องเกียรติพงษ์ และพี่อมรรัตน์ ที่คอยให้กำลังใจเสมอมา ลูกศิษย์โรงเรียนเตรียมวิศวกรรมศาสตร์ที่อำนวยความสะดวกในการส่งเอกสารน้องสุทธิดา น้องผกาแก้ว น้องกษิเดช น้องสมชาย น้องนพณัฐ น้องธีรวัฒน์ น้องแสงจรัส น้องปฎิภาณ น้องณภัทรกร น้องณัฐริกาและครอบครัวที่คอยอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูล

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความสำคัญของปัญหาการวิจัย.....	1
คำถามการวิจัย.....	7
วัตถุประสงค์การวิจัย.....	7
นิยามศัพท์.....	8
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	10
ขอบเขตการวิจัย.....	10
2 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	12
ตอนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย.....	13
ความหมายของประชาธิปไตย.....	13
ประชาธิปไตยในเชิงอุดมการณ์.....	17
ประชาธิปไตยในฐานะหลักการระบอบ	
การเมืองการปกครอง.....	22
ประชาธิปไตยในฐานะวิถีชีวิต.....	33
ตอนที่ 2 พฤติกรรมประชาธิปไตย.....	39
พฤติกรรมประชาธิปไตย.....	39
วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย.....	54
บุคลิกภาพ ลักษณะนิสัยของพลเมืองดี	
ในระบอบประชาธิปไตย.....	61
ตอนที่ 3 โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง.....	67

ที่มาและความหมายของโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง.....	67
ประเภทของโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง.....	67
หลักเกณฑ์ในการพิจารณาโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง..	68
ตอนที่ 4 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียน เพื่อพัฒนา	
พฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียน.....	70
หลักการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย..	70
กิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรม	
ประชาธิปไตย.....	74
การสร้างบรรยากาศในห้องเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรม	
ประชาธิปไตย.....	88
สื่อและแหล่งการเรียนรู้เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย..	90
การวัดและประเมินผลพฤติกรรมประชาธิปไตย.....	92
ตอนที่ 5 การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร เพื่อพัฒนาพฤติกรรม	
ประชาธิปไตยให้นักเรียน.....	96
กิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย..	96
การมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร..	103
ตอนที่ 6 บทบาทของครูสังคมนักศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรม	
ประชาธิปไตย.....	107
ตอนที่ 7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	115
งานวิจัยในประเทศ.....	115
งานวิจัยต่างประเทศ.....	127
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	139
การศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	140
ประชากรที่ใช้ในการวิจัย.....	140
กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย.....	142
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	145
การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	147

บทที่	หน้า
	การวิเคราะห์ข้อมูล..... 147
	การนำเสนอข้อมูล..... 149
4	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล..... 150
	ส่วนที่ 1 ข้อมูลเชิงปริมาณ..... 151
	ส่วนที่ 2 ข้อมูลเชิงคุณภาพ..... 168
5	สรุปผลการวิจัย การอภิปราย และข้อเสนอแนะ..... 171
	สรุปผลการวิจัย..... 172
	อภิปรายผลการวิจัย..... 174
	ข้อเสนอแนะ..... 180
	รายการอ้างอิง..... 183
	ภาคผนวก..... 193
	ภาคผนวก ก. รายงานผู้ทรงคุณวุฒิ..... 194
	ภาคผนวก ข. หนังสือขอความร่วมมือ..... 197
	ภาคผนวก ค. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย..... 201
	ภาคผนวก ง. ข้อมูลเชิงคุณภาพ..... 225
	ภาคผนวก จ. คุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย..... 247
	ภาคผนวก ฉ. รายชื่อโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง..... 253
	ภาคผนวก ช. ประมวลภาพการเก็บข้อมูลภาคสนาม..... 258
	ภาคผนวก ซ. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์..... 270
	ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์..... 304

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	กิจกรรมการสอนพลเมืองเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ.....	77
2	แบบสังเกตและบันทึกเพื่อนันทิกผลการประเมินจากการปฏิบัติ.....	93
3	แบบประเมินกระบวนการทำงานโดยใช้การตรวจสอบรายการ/แบบสำรวจรายการ.....	94
4	แบบประเมินผลการปฏิบัติงานโดยใช้การประเมินค่า/ประมาณค่า.....	95
5	แบบประเมินโดยใช้เกณฑ์การประเมินแบบรูบริกส์ที่เป็นข้อความทั่วไป.....	95
6	แบบประเมินโดยใช้เกณฑ์การประเมินแบบรูบริกส์ที่เจาะจง.....	95
7	จำนวนโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างและประชากรครูสังคัมศึกษาใน โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างประจำปี พ.ศ.2554.....	142
8	จำนวนกลุ่มตัวอย่างครูสังคัมศึกษาเพื่อสังเกตและสัมภาษณ์ และ กลุ่มตัวอย่างนักเรียนสำหรับตอบแบบสอบถาม.....	144
9	สรุปจำนวนประชากรครูสังคัมศึกษาและกลุ่มตัวอย่างนักเรียนมัธยมศึกษา.....	144
10	จำนวนร้อยละของกลุ่มตัวอย่างครูสังคัมศึกษาระดับมัธยมศึกษา แยกตามเพศ วุฒิการศึกษา รายวิชาที่สอน ระดับชั้นที่สอน และ การรับการอบรมเกี่ยวกับ การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาประชาธิปไตย.....	151
11	จำนวนร้อยละของครูสังคัมศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่จัดทำหน่วยการเรียนรู้ ที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย.....	153
12	จำนวนร้อยละของครูสังคัมศึกษาที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนเพื่อพัฒนา พฤติกรรมประชาธิปไตย และ จำนวนค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและ ความหมายที่นักเรียนที่ได้ปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาพฤติกรรม ประชาธิปไตย.....	154
13	จำนวนร้อยละของครูสังคัมศึกษาที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะต่าง ๆ.....	155
14	จำนวนค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและความหมายของการใช้สื่อการเรียนรู้ ที่ใช้ประกอบเนื้อหาในการจัดกิจกรรม เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย ในชั้นเรียน.....	156
15	จำนวนร้อยละของครูสังคัมศึกษาที่ใช้แหล่งการเรียนรู้ที่ใช้ประกอบเนื้อหาใน การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในชั้นเรียน.....	157

ตารางที่	หน้า
16	จำนวนร้อยละของครูสังกัดมหาวิทยาลัยที่ใช้ website ที่ใช้ประกอบการจัดกิจกรรม เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในชั้นเรียน 158
17	จำนวนค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและความหมายของการวัดและประเมินผล พฤติกรรมประชาธิปไตยในชั้นเรียนของครูสังกัดมหาวิทยาลัย 161
18	จำนวนค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและความหมายของการสร้างบรรยากาศ ในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของครูสังกัดมหาวิทยาลัย 162
19	จำนวนร้อยละของครูสังกัดมหาวิทยาลัยที่จัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเรียน 163
20	จำนวนร้อยละของครูสังกัดมหาวิทยาลัยที่เปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมใน การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร 164
21	จำนวนร้อยละของครูสังกัดมหาวิทยาลัยที่ประเมินตนเองในการเป็นผู้มีพฤติกรรม ประชาธิปไตย เพื่อเป็นแบบอย่างให้แก่นักเรียน ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และความหมายของการที่นักเรียนประเมินการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างผู้มีพฤติกรรม ประชาธิปไตยของครูสังกัดมหาวิทยาลัย 166
22	จำนวนร้อยละของครูสังกัดมหาวิทยาลัยที่ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการทำงานประเมิน โดยการเรียงลำดับ 167
23	ค่าคะแนนความสอดคล้อง (IOC) ของพฤติกรรมประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับนักเรียน มัธยมศึกษา 248
24	ค่าคะแนนความสอดคล้อง (IOC) ของแบบสอบถามครูสังกัดมหาวิทยาลัย 250
25	ค่าคะแนนความสอดคล้อง (IOC) ของแบบสัมภาษณ์การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร 251
26	ค่าคะแนนความสอดคล้อง (IOC) ของแบบสังเกตการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน 252
27	ค่าคะแนนความสอดคล้อง (IOC) ของแบบสอบถามนักเรียน 252
25	โรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การมัธยมศึกษาที่ได้รับรางวัลโรงเรียน ประชาธิปไตยตัวอย่างประจำปี พ.ศ.2554 255

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหาการวิจัย

ประธานาธิบดี Abraham Lincoln ประธานาธิบดีคนที่ 16 ของสหรัฐอเมริกาให้ความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย” ไว้ว่า “ประชาธิปไตยคือการปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน (government of the people by the people for the people)” (1863 อ้างถึงใน Saffell, 2002: 8) ซึ่งคำกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย กล่าวคือ อำนาจของรัฐบาลมาจากประชาชนตามระบอบประชาธิปไตย ประชาชนพลเมืองในประเทศได้แสดงออกถึงอำนาจผ่านตัวแทนที่ตนเองเลือกตั้งเข้าไป และ จุดประสงค์หลักของรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยมีหน้าที่บริหารจัดการให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในประเทศดีขึ้น การปกครองของประชาชนนั้นก็คือ การยอมรับในหลักการอธิปไตยเป็นของปวงชน เมื่อประชาชนมีสิทธิ์มีเสียงในการเลือกตั้งและสามารถทบทวนการตัดสินใจนั้นได้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการปกครองของประชาชนและการปกครองเพื่อประชาชนนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถและประสิทธิภาพของรัฐและรัฐบาล รวมทั้งขึ้นอยู่กับความซื่อสัตย์ สะอาด โปร่งใส และการที่รัฐและรัฐบาลถูกตรวจสอบได้ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำไม่ได้ไม่ยาก สิ่งที่ยากที่สุดก็คือ การปกครองโดยประชาชน ซึ่งมีความหมายว่า นอกจากประชาชนจะเป็นเจ้าของอำนาจแล้ว ยังมีความเชื่อมั่นศรัทธาในความสามารถของประชาชนที่จะดำเนินการปกครองกันเองได้ การปกครองโดยประชาชนจึงถือเป็นหัวใจหลักของประชาธิปไตย อุดมคติของประชาธิปไตย แตกต่างไปจากอุดมการณ์ของลัทธิอื่นๆ ตรงที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีมีศักยภาพ มีคุณภาพพอที่จะปกครองกันเองได้ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541: 8-9 ; Saffell, 2008: 8)

แนวคิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทยเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงเห็นความสำคัญและพัฒนา ระบอบประชาธิปไตยโดยได้ปฏิรูปการปกครองให้มีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น ต่อมาในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 พระองค์ได้ให้การศึกษาระดับสูงโดยการตั้งมหาวิทยาลัยแห่งแรกแก่ปวงชนชาวไทย และมีการตั้งเมืองประชาธิปไตยตัวอย่าง เรื่อยมาจนในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ได้ประกาศคืนอำนาจให้กับประชาชนโดยการมอบรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครอง

ประเทศ ปัจจุบันประเทศไทยใช้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยมาเป็นเวลา 79 ปี มีรัฐธรรมนูญ 18 ฉบับ มีการจัดการเลือกตั้งทั้งหมด 26 ครั้ง และมีนายกรัฐมนตรีทั้งหมด 28 คน (เชาวนะ ไตรมาศ, 2550: 26; สำนักงานคณะกรรมการเลือกตั้ง, 2554: ออนไลน์)

ระบอบประชาธิปไตยของไทยได้รับการพัฒนาตลอดมา โดยผ่านกระบวนการส่งเสริมประชาธิปไตย ซึ่งมีจุดเน้นที่การส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในทฤษฎีของประชาธิปไตยที่ถูกต้อง การปฏิบัติและการได้รับผลการปฏิบัติที่ถูกต้อง สิ่งสำคัญคือประชาธิปไตยมีรากฐานอยู่ที่การเคารพความเป็นมนุษย์ของคนอื่นหรือของคนทุกคน ด้วยความเชื่อในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ของคนทุกคนว่า คนทุกคนมีคุณค่า มีศักยภาพที่จะเรียนรู้ มีอิสรภาพ มีความรักความเอื้ออาทรต่อกันและร่วมมือกันในการพัฒนาสังคมให้เกิดความถูกต้อง เกิดประโยชน์สุขต่อทุกคน ในฐานะที่เป็นมนุษย์ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ดังนั้น การพัฒนาสังคมไทยไปสู่ระบอบประชาธิปไตย จำเป็นต้องมีการพัฒนาบุคลิกภาพของคนไทยไปด้วยเพราะถ้าขาดบุคลิกภาพประชาธิปไตยแล้วต่อให้มีรัฐธรรมนูญก็ฉบับ เลือกตั้งครั้งแล้วครั้งเล่า ประเทศไทยก็เป็นประชาธิปไตยไม่ได้ (ประเวศ วะสี, 2537: 2; ประเวศ วะสี, 2542: 2-3; ศักดิ์ทิพย์ ปราโมช, 2516: 3 อ้างถึงใน กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ 2540: 10)

การพัฒนาให้เกิดประชาธิปไตยจะมีลักษณะสำคัญ 2 อย่าง คือ การพัฒนาวิถีชีวิตแห่งความพอดีที่เป็นทางสายกลาง และ การยอมรับศักยภาพของมนุษย์ว่าบุคคลแต่ละคนมีความสามารถที่พัฒนาได้คือจะต้องมีการศึกษา เพื่อให้บุคคลมีสติปัญญาสามารถวินิจฉัย เลือก ตัดสินใจ และใช้เสรีภาพ เป็นต้น ได้อย่างถูกต้องพอดี การพัฒนาศักยภาพด้วยการศึกษาในที่สุด จึงได้ตัวปัญญาที่มาบรรจบกับวิถีแห่งความพอดีที่เป็นประชาธิปไตย คือกลายเป็นเรื่องเดียวกัน (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตฺโต, 2538: 55-56)

ดังเช่น พระราชดำรัสขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (กรมวิชาการ, 2540: ก) ความว่า

“หัวใจของประชาธิปไตยอธิบายว่า คนเรามีสิทธิเสรีภาพ แต่ถ้าใช้สิทธิเสรีภาพของแต่ละคนเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ เชื่อว่าจะต้องไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของคนอื่นด้วย คนเราจึงมีสิทธิเสรีภาพเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ไม่ได้ ต้องมีพอสมควร เสรีภาพต้องมีจำกัด จะว่าไม่จำกัดไม่ได้ ในสังคมหรือในประเทศเสรีภาพของแต่ละคนจะต้องถูกจำกัดด้วยเสรีภาพของผู้อื่น จึงเห็นว่า “พอสมควร” เป็นสิ่งสำคัญ”

กลไกสำคัญประการหนึ่งในการพัฒนาประชาธิปไตยเพื่อให้เกิดบุคลิกลักษณะของพลเมืองที่เป็นประชาธิปไตย บนพื้นฐานของความพอดีที่เป็นสายกลาง ต้องอาศัยการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย (democratic behavior) เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเป็นประชาธิปไตยของพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยตามแนวคิดวิถีชีวิตแห่งความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการนำเอาหลักการของระบอบการปกครองประชาธิปไตยมาเป็นพื้นฐานในการสร้างพฤติกรรมที่เหมาะสมกับวัยของนักเรียนทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา โดยนักการศึกษาหลายท่านได้เสนอพฤติกรรมที่บ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตย ประกอบไปด้วย พฤติกรรมด้านคุณธรรม คือ ความเคารพในสิทธิ เสรีภาพ และการแสดงความคิดเห็นของตนเองและผู้อื่น, พฤติกรรมด้านสามัคคีธรรม คือ การเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน, พฤติกรรมด้านปัญญาธรรม คือ การใช้เหตุผลในการพิจารณาคิดวิเคราะห์ ในการตัดสินใจปัญหา และ พฤติกรรมด้านวินัยธรรม คือ การปฏิบัติตนอยู่ในกฎระเบียบของโรงเรียน ชุมชน และสังคมด้วยความเคารพ ความรับผิดชอบ และการไว้วางใจผู้อื่น (กรมสามัญศึกษา (2529: อ้างถึงใน ลาวัญย์ วิทยาอุทมิกุล, 2553: 13-18 ; สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2536, 21-23; Crick, 1998: 59)

นักรัฐศาสตร์หลายท่านยังได้กล่าวถึงพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเป็นประชาธิปไตยในการดำรงชีวิต หรือ วิถีชีวิตประชาธิปไตย (democratic as a way of life) ซึ่งเป็นการเสนอพฤติกรรมตามหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ภายใต้หลักการสำคัญที่ว่า การปกครองระบบประชาธิปไตยจะดำเนินไปได้ได้ใกล้เคียงกับอุดมคติของประชาธิปไตยได้นั้นส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตของประชาชนในประเทศนั้น ถ้าวิถีชีวิตของประชาชนในประเทศนั้นดำเนินไปในครรลองของประชาธิปไตยแล้วถ้าประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศยอมรับและยึดเอาหลักแห่งความเท่าเทียมกันเป็นแนวในการดำเนินชีวิต เช่น เคารพในความคิดเห็นของคนอื่นและให้โอกาสคนอื่นที่จะคัดค้านตนได้ เป็นต้น และดำเนินการต่อสู้เพื่อรักษาเสรีภาพ ไม่ว่าจะเสรีภาพของตนเองหรือของคนอื่น อย่างจริงจังตลอดจนให้ความสนใจในกิจการบ้านเมืองอย่างสม่ำเสมอแล้ว การปกครองของประเทศนั้นก็ย่อมจะเป็นประชาธิปไตยได้ (กระมล ทองธรรมชาติ, 2521: 66) นอกจากนี้ นักรัฐศาสตร์ยังได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย (democratic political culture) ควบคู่ไปกับพฤติกรรมประชาธิปไตย เพื่อให้ได้ภาพที่ชัดเจนและเที่ยงตรง การศึกษาวัฒนธรรมประชาธิปไตย คือ ศึกษาพฤติกรรมที่แสดงออกถึงรากฐานความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองของคนในสังคมนั้น หากปราศจากความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองของคนในสังคมนั้น การวิเคราะห์

หรือดีความพฤติกรรมทางการเมืองของคนในสังคมนั้น รวมทั้งการคาดหมายแนวทางหรือทิศทางการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของคนในสังคมนั้น อาจจะไม่คลาดเคลื่อนไป (สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2546: 327)

การพัฒนาพฤติกรรมตามวิถีชีวิตประชาธิปไตยนั้น ควรจะต้องเริ่มจากการพัฒนาความเป็นพลเมืองให้กับเยาวชน ซึ่งความเป็นพลเมืองดีของประเทศในระบบประชาธิปไตยนั้น หมายถึง การที่พลเมืองในประเทศได้มีความรู้สึกถึงการมีส่วนร่วมในประเทศของตนเอง เกิดความรู้สึกว่ามีประวัติศาสตร์ และความเชื่ออื่น ๆ ร่วมกัน โดยเห็นว่าประวัติศาสตร์และความเชื่อเหล่านั้นเป็นมรดก (heritage) ที่บรรพบุรุษของทุกคนในชาติได้สร้างเอาไว้ ในสังคมประชาธิปไตย (democratic society) ความเป็นพลเมือง (citizenship) ของเด็กก็มีมาตั้งแต่กำเนิด การออกแบบวิธีการที่จะทำให้พลเมืองที่เกิดมาได้เรียนรู้พฤติกรรมที่เหมาะสมในการเป็นสมาชิกที่ดีในสังคมจึงถือว่ามีผลสำคัญ (Saffell, 2008: 6)

สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันแรกของมนุษย์มีหน้าที่หล่อหลอมบุคลิกภาพ อารมณ์ จิตใจ ทักษะ ค่านิยม จริยธรรม คุณธรรม พร้อมทั้งปลูกฝังการเรียนรู้การปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม ความรับผิดชอบต่าง ๆ การสร้างนิสัยและบุคลิกภาพที่ดีให้กับเด็ก และที่สำคัญยิ่งก็คือ การปลูกฝังคุณสมบัติประชาธิปไตย ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่เด็กและเยาวชนจะต้องได้รับการปลูกฝัง อบรมเพื่อให้เขาได้เติบโตขึ้นมาเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพในสังคมประชาธิปไตยในอนาคต พ่อแม่จะต้องเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูก ๆ (โสภิตา ชาติมันท์, 2543: 276)

สถาบันที่มีส่วนในการปลูกฝังประชาธิปไตยให้กับเยาวชนต่อจากสถาบันครอบครัว คือ สถาบันการศึกษา โดยเฉพาะโรงเรียนถือเป็นสถาบันที่ช่วยเหลือให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้วิธีการอยู่ในสังคมและระบบการทำงานของประเทศชาติโดยแสดงบทบาทในเชิงรุก (active role) สิ่งสำคัญที่นักเรียนจะต้องเรียนรู้จากโรงเรียน ประกอบไปด้วย ความรู้ ค่านิยม และการมีส่วนร่วมในสังคมประชาธิปไตย นอกจากนั้นพลเมืองที่มีคุณลักษณะที่ดี คือ เป็นผู้ที่ยึดมั่นในหลักศีลธรรมและคุณธรรม มีหลักการทางประชาธิปไตยในการดำรงชีวิต คือ มีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะของชุมชน มีความรับผิดชอบในชุมชน ปฏิบัติตามกฎหมาย ดำรงตนเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อันจะก่อให้เกิดการพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้เป็นสังคมและประเทศที่มีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง (Sunal and Hass, 2008: 294 ; ลาวัญญ์ วิทยา วุฑฒิกุล, 2553: 5)

การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตยโดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือมีภาพสะท้อนที่ชัดเจนเมื่อพิจารณาจาก พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 7 ระบุว่า (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546: 5)

“ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมของชาติ”

แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545-2559) ระบุ วัตถุประสงค์และแนวนโยบายเพื่อดำเนินการกลุ่มที่ 3 ด้านพัฒนาคนอย่างรอบด้านและมีเหตุผล ข้อที่ 3 กำหนดว่า “การปลูกฝังและเสริมสร้างศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในระบบวิถีชีวิตที่ดีงาม” โดยเป้าหมายสำคัญ คือ “คนไทยส่วนใหญ่มีค่านิยมและพฤติกรรมที่เหมาะสมตามระบบวิถีชีวิตที่ดีงาม” โดยออกแบบกรอบการดำเนินงานไว้ว่า “ข้อ (4) ส่งเสริมและสนับสนุนวัฒนธรรมประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นอย่างจริงจัง ด้วยกระบวนการทางการศึกษาและฝึกอบรม” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545: 6, 17) และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กำหนดไว้ในจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ข้อที่ 4 กำหนดว่า “หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข มีศักยภาพในการศึกษาต่อและประกอบอาชีพ จึงกำหนดเป็นจุดมุ่งหมาย เพื่อให้เกิดกับผู้เรียน เมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐานแล้ว มีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552: 5) แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยถือเป็นหนึ่งในจุดมุ่งหมายหลักของการศึกษาในประเทศไทย

วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาหลักที่จะรับผิดชอบ (primarily responsible) ในการจัดการเรียนการสอนในการปลูกฝังความรู้ (knowledge) ทักษะ (skills) และค่านิยม (values) ซึ่งมีความจำเป็น (needs) ในการสร้างความเข้าใจและผลกระทบในการมีส่วนร่วม (participate effectively) ในระบบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยและการสร้างความรับผิดชอบในประเด็นสาธารณะ (public issues) โดยจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เกิดการขัดเกลาทางสังคม ซึ่งเป็น

กระบวนการสำคัญในการสร้างพฤติกรรมประชาธิปไตยให้กับเยาวชน (Sunal and Hass, 2008: 295)

ประเด็นสำคัญในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียน ครูสังคมศึกษาจะต้องปฏิบัติตามหน้าที่ความรับผิดชอบหลักของตนเองคือ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน และการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ซึ่งถือเป็นการนำหลักสูตรที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประชาธิปไตยไปสู่การปฏิบัติหรือเรียกว่า การนำหลักสูตรไปใช้ (วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2554: 122) นอกจากนี้ ครูสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาจะต้องจัดบรรยากาศความเป็นประชาธิปไตยโดยครูร่วมเป็นส่วนหนึ่งกับนักเรียนโดยนำหลักการ ความหลากหลายและหลักของการอยู่ร่วมกันมาสู่การปฏิบัติ ด้วยการสร้างบรรยากาศทางการเมือง (political overtones) ในชั้นเรียนให้นักเรียนระบุ (identifying) บทบาทที่เหมาะสมในการอยู่ร่วมกันในสังคม การพัฒนาองค์ความรู้ของตนเองอย่างอิสระซึ่งถือเป็นการพัฒนาคุณภาพของนักเรียน พร้อมปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการเป็นต้นแบบ (role model) ของการเป็นผู้ที่มีประชาธิปไตยในชีวิตประจำวัน (way of life) (Sunal and Hass, 2008: 295) ดังนั้นการศึกษาบทบาทครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนจึงจำเป็นต้องศึกษาบทบาทของครูใน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร และการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครู

การจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนวิชาสังคมศึกษา เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษา พุทธศักราช 2551 โดยพฤติกรรมประชาธิปไตยสอดแทรกอยู่ในเนื้อหาทุกสาระ การนำหลักสูตรไปใช้ยังสามารถจัดกิจกรรมในรูปของกิจกรรมเสริมหลักสูตร เพื่อพัฒนานักเรียนให้มีพฤติกรรมประชาธิปไตย ในส่วนตัวของครูสังคมศึกษาจะต้องเป็นผู้ที่มีตัวอย่างที่ดี (role model) ที่สะท้อนคุณลักษณะของความเป็นประชาธิปไตย คือ มีวินัย ไม่มีอคติ ใจกว้าง ให้เกียรติผู้อื่น มีความยุติธรรม ยอมรับความสามารถของผู้อื่น ใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล และเคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ประเด็นนี้เป็นสำคัญ เพราะนอกจากครูจะต้องมีความรู้ในเนื้อหาแล้ว คุณลักษณะที่สะท้อนถึงสิ่งที่ครูต้องเป็นผู้รับผิดชอบในการพัฒนาคือ ความเป็นประชาธิปไตย โดยแสดงจากพฤติกรรมเป็นสิ่งสำคัญ สอนประชาธิปไตย แต่มิได้มีพฤติกรรมประชาธิปไตย ก็ย่อมทำให้เกิดความไม่สมบูรณ์ในตัวครู ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสอน เมื่อเป็นครูสังคมศึกษาแล้วก็ควรเป็นครูสังคมศึกษาที่สมบูรณ์ทั้งความรู้ จิตใจ และคุณสมบัติอันพึงประสงค์เพราะวิถีประชาธิปไตยนั้น ไม่จำเป็นต้องพึ่งทรัพย์สินเงินทอง แต่ขึ้นอยู่กับหัวใจที่มีความศรัทธาและการปฏิบัติเพื่อสังคมเป็นหลัก (วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2554: 122-123)

ปัจจุบันได้มีโครงการที่ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียน เรียกว่า โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง จากการคัดเลือกของคณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคณะกรรมการสร้างเสริมเอกลักษณ์ของชาติ ทำการคัดเลือกสถานศึกษาที่ดำเนินการพัฒนาประชาธิปไตยดีเด่นโดยมอบรางวัลเป็นประจำทุกปีติดต่อกันมานานกว่า 4 ปี (ปีพ.ศ. 2550-ปัจจุบัน) โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งผู้บริหาร ครู นักเรียน และชุมชน ร่วมกันดำเนินการให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมและคุณลักษณะเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริงตามหลักสูตรอย่างเหมาะสมกับวัยและระดับการศึกษา รวมทั้งจัดกิจกรรมในการปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รัชชาผลประโยชน์ของส่วนรวมและประเทศชาติ เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษา และได้ดำเนินโครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ จนประสบความสำเร็จเป็นตัวอย่างแก่สถานศึกษา อื่น ๆ ได้ (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ชาติ, 2554: ออนไลน์)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาบทบาทของครูสังคมศึกษาในการส่งเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง พ.ศ. 2554 ซึ่งถือว่าเป็นโรงเรียนที่ปฏิบัติดีเลิศ (best practice) ด้านการปลูกฝังพฤติกรรมประชาธิปไตยในบริบทของโรงเรียนไทย ทั้งในส่วนของกิจกรรมในชั้นเรียน กิจกรรมเสริมหลักสูตร และการปฏิบัติตนตามวิถีชีวิตประชาธิปไตยของครู เพื่อเป็นแบบอย่างให้กับโรงเรียน ในบริบทของสังคมไทยที่ การเมือง สังคม เศรษฐกิจ และชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจะเป็นแนวทางที่เป็นประโยชน์แก่การจัดการเรียนรู้รายวิชาสังคมศึกษาและโรงเรียนในระดับมัธยมศึกษาที่ต้องการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนต่อไป

คำถามการวิจัย

บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างใน 3 ด้าน ได้แก่

- ก. ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน
- ข. ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
- ค. ด้านการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครู

นิยามศัพท์

ครูสังคมศึกษา หมายถึง ครูที่ปฏิบัติการสอนวิชาสังคมศึกษาและครูในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา (สพม.) กระทรวงศึกษาธิการ ที่ได้รับรางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง พ.ศ.2554

พฤติกรรมประชาธิปไตย หมายถึง การกระทำ การแสดงออกถึงพฤติกรรมความเป็นประชาธิปไตย เป็นพฤติกรรมที่เหมาะสมกับนักเรียนในระดับมัธยมศึกษา ประกอบไปด้วยพฤติกรรม 5 ด้าน ดังนี้

หมวด 1 เคารพสิทธิ หน้าที่และสิทธิส่วนบุคคล ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ให้โอกาสผู้อื่นได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสมอภาค ประกอบด้วยพฤติกรรมย่อย ได้แก่ ยอมรับข้อกำหนดในหน้าที่ของผู้นำและผู้ตาม ไม่ยึดติดกับความคิดของตนเองว่าถูกต้องเสมอไป รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และไม่ใช้อำนาจในฐานะผู้นำโดยไม่มีเหตุผล

หมวด 2 ใช้เหตุผลและแสดงความคิดเห็น ยอมรับเสียงส่วนใหญ่โดยยังรับฟังเสียงส่วนน้อย ประกอบด้วยพฤติกรรมย่อย ได้แก่ ตัดสินใจโดยคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก แก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยการใช้เหตุผลที่เป็นธรรมและเหมาะสม เคารพในการตัดสินใจจากเสียงส่วนใหญ่ โดยยังรับฟังความคิดเห็นของเสียงส่วนน้อย

หมวด 3 มีความรู้ ความสนใจติดตามกิจกรรมทางการเมือง และวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองอย่างมีเหตุผล ประกอบด้วยพฤติกรรมย่อย ได้แก่ สนใจในกิจการบ้านเมือง รู้หลักการทำงานและโครงสร้างการบริหารบ้านเมือง สนใจใฝ่หาความรู้ทางการเมืองอยู่เสมอ และวิพากษ์ วิจารณ์ และแสดงความคิดเห็นต่อเหตุการณ์บ้านเมืองอย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์

หมวด 4 มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ประกอบด้วยพฤติกรรมย่อย ได้แก่ มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ยอมรับในการกระทำของตนเอง รู้จักควบคุมตนเอง ชยัน หมั่นเพียร ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุจริต และยึดถือระเบียบกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติงาน

หมวด 5 มีส่วนร่วมในการส่งเสริมประชาธิปไตยในชุมชนท้องถิ่น ประกอบด้วย พฤติกรรมย่อย ได้แก่ วิเคราะห์ปัญหาการเมืองในชุมชนท้องถิ่น นำเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาการเมืองในชุมชนท้องถิ่น และเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองในท้องถิ่น

บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย หมายถึง การแสดงออกของครูสังคมศึกษาตามบทบาทที่จะต้องรับผิดชอบในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยทั้ง 5 พฤติกรรม แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

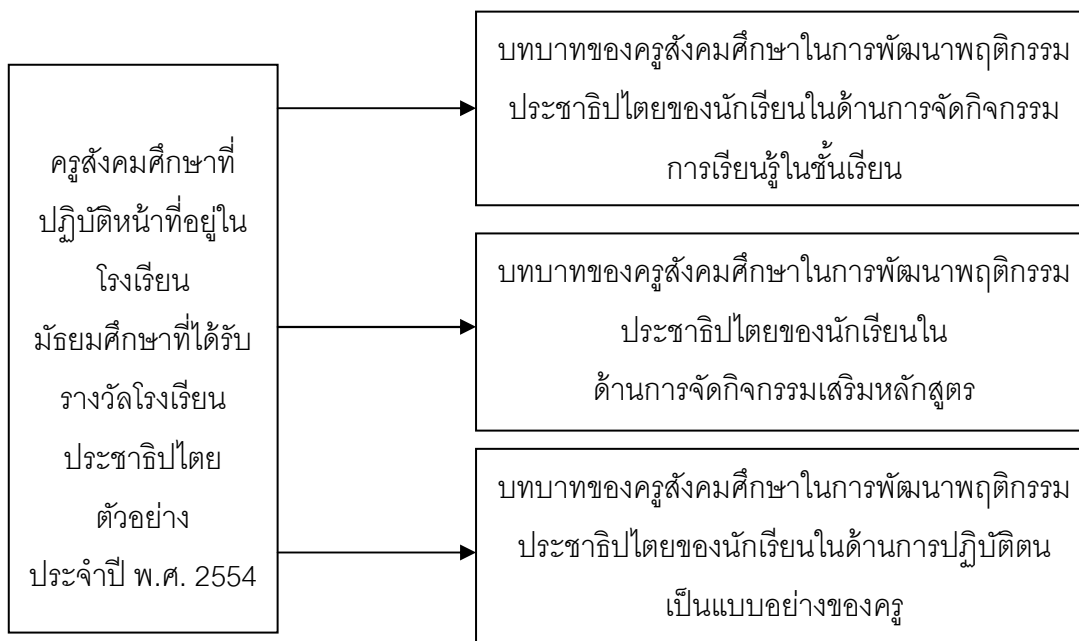
- ก. ด้านการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียน ประกอบด้วย การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สื่อเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้ การวัดและการประเมินผล และการสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน
- ข. ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ประกอบด้วย การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร และการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรของนักเรียน
- ค. ด้านการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครู ประกอบด้วย การปฏิบัติตนเป็นผู้มีพฤติกรรมประชาธิปไตย และการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการทำงาน

โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง หมายถึง โรงเรียนระดับมัธยมศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา (สพม.) ที่ได้รับรางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ประจำปี พ.ศ.2554 ซึ่งผ่านการคัดเลือกโดยสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างประจำปี พ.ศ.2554 (ได้รับรางวัลเป็นครั้งแรก)
2. โรงเรียนรักษามาตรฐานประชาธิปไตยตัวอย่างต่อเนื่อง ประจำปี พ.ศ.2554 (ได้รับรางวัลเป็นครั้งที่ 2)
3. โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างต้นแบบประจำปี พ.ศ.2554 (ได้รับรางวัลเป็นครั้งที่ 3)

นักเรียนมัธยมศึกษา หมายถึง นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายที่ศึกษาในโรงเรียนของมัธยมศึกษาของรัฐบาล สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา (สพม.) ที่ได้รับรางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ประจำปี พ.ศ.2554

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย

1. ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ คือ ครูสังคมศึกษาในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาของรัฐบาลสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพม.) ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ได้รับรางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ประจำปี พ.ศ. 2554 จำนวน 24 โรงเรียน ทั่วประเทศ

2. การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมการเรียนรู้ให้นักเรียนมัธยมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ประจำปี พ.ศ. 2554 ใน 3 ด้าน ได้แก่

ก. ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน ประกอบด้วย การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้และแหล่งการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล และการจัดบรรยากาศในชั้นเรียน

ข. ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ประกอบด้วย กิจกรรมเกี่ยวกับการปกครองกิจกรรมตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ กิจกรรมตามนโยบายของโรงเรียน จังหวัด และนโยบายของชาติ และ กิจกรรมที่ทำร่วมกับชุมชน

ค. ด้านการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครูในการพัฒนาพฤติกรรมการประชาธิปไตยให้นักเรียน

3. โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ได้แก่ โรงเรียนระดับมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา (สพม.) ที่ได้รับรางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ประจำปี

พ.ศ. 2554 ทั้ง 3 ประเภท ได้แก่ โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างประจำปี พ.ศ. 2554 (ได้รับรางวัลเป็นครั้งแรก), โรงเรียนรักษามาตรฐานประชาธิปไตยตัวอย่างต่อเนื่อง ประจำปี พ.ศ. 2554 (ได้รับรางวัลเป็นครั้งที่ 2 จะต่อเนื่องหรือไม่ต่อเนื่องกันก็ได้) และ โรงเรียนประชาธิปไตยอย่างต้นแบบประจำปี พ.ศ. 2554 (ได้รับรางวัลเป็นครั้งที่ 3 จะต่อเนื่องกันหรือไม่ต่อเนื่องกันก็ได้) คัดเลือกโดยสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติมีจำนวน 24 โรงเรียน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในงานวิจัยเรื่องบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำรา บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในหัวข้อต่อไปนี้

ตอนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย

- 1.1 ความหมายของประชาธิปไตย
- 1.2 ประชาธิปไตยในเชิงอุดมการณ์
- 1.3 ประชาธิปไตยในฐานะหลักการระบอบการเมืองการปกครอง
- 1.4 ประชาธิปไตยในฐานะวิถีชีวิต

ตอนที่ 2 พฤติกรรมประชาธิปไตย

- 2.1 พฤติกรรมประชาธิปไตย
- 2.2 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย
- 2.3 บุคลิกภาพ ลักษณะนิสัยของพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย

ตอนที่ 3 โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง

- 3.1 ที่มาและความหมายของโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง
- 3.2 ประเภทของโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง
- 3.3 หลักเกณฑ์ในการพิจารณาโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง

ตอนที่ 4 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียน เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียน

- 4.1 หลักการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย
- 4.2 กิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย
- 4.3 การสร้างบรรยากาศในห้องเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย
- 4.4 สื่อและแหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย
- 4.5 การวัดและประเมินผลพฤติกรรมประชาธิปไตย

ตอนที่ 5 การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียน

5.1 กิจกรรมเสริมหลักสูตร เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียน

5.2 การมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

ตอนที่ 6 บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

ตอนที่ 7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

7.1 งานวิจัยภายในประเทศ

7.2 งานวิจัยต่างประเทศ

ตอนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย

1.1 ความหมายของประชาธิปไตย

ประชาธิปไตย แปลมาจากคำว่า “democracy” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งมีฐานศัพท์จากภาษากรีก คือ “demokratia” เป็นคำที่เกิดจากการรวมกันของคำว่า “demos” ที่แปลว่าประชาชน กับคำว่า “kratia” ที่มีรากฐานมาจากคำกริยาคือว่า “kratos” ที่แปลว่า การปกครอง เพราะฉะนั้นคำว่า “demokratia” จึงแปลว่า การปกครองโดยประชาชน (Raymond, 1983: 93 อ้างถึงใน จักรพันธ์ชูเพชร, 2548: 121) นักรัฐศาสตร์และนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยไว้ดังนี้

Abraham Lincoln (1863 อ้างถึงใน Saffell, 2002: 8) อธิบายว่า “ประชาธิปไตยคือการปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน” ประธานาธิบดีคนที่ 16 ของสหรัฐอเมริกาได้ให้ความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย”

ความหมายประชาธิปไตยของ Abraham Lincoln สามารถอธิบายความสำคัญของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย 3 ประการ ได้แก่ อำนาจของรัฐบาลมาจากประชาชนตามระบอบประชาธิปไตย ประชาชนพลเมืองในประเทศได้แสดงออกถึงอำนาจผ่านตัวแทนที่ตนเองเลือกตั้งเข้าไป และ จุดประสงค์หลักของรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยมีหน้าที่บริหารจัดการให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในประเทศดีขึ้น การปกครองของประชาชนนั้นก็คือ การยอมรับในหลักการอธิปไตยเป็นของปวงชน เมื่อประชาชนมีสิทธิมีเสียงในการเลือกตั้งและสามารถทบทวนการตัดสินใจนั้นได้ ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นการปกครองของประชาชน (government of the people) การปกครองเพื่อประชาชนนั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถประสิทธิภาพของรัฐและรัฐบาล ขึ้นอยู่กับความซื่อสัตย์ สะอาด โปร่งใส และการที่รัฐและรัฐบาลถูกตรวจสอบได้ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำได้ไม่ยากสิ่งที่ยากที่สุดก็คือ การปกครองโดยประชาชน (government by the people) ซึ่งมีความหมายว่า

นอกจากประชาชนจะเป็นเจ้าของอำนาจแล้ว ยังมีความเชื่อมั่นศรัทธาใน ความสามารถของประชาชนที่จะดำเนินการปกครองตนเองได้ การปกครองโดยประชาชนจึงถือเป็นหัวใจหลักของประชาธิปไตย อุดมคติของประชาธิปไตย แตกต่างไปจากอุดมการณ์ของลัทธิอื่นๆ ตรงที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีมีศักยภาพ มีคุณภาพพอที่จะปกครองตนเองได้ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541: 8-9, David C. Saffell, 2008: 8)

นอกจากนั้น บรรพต วีระสัย (2522: 9-12) ยังได้อธิบายความหมายของประชาธิปไตย โดยขยายความจากการให้ความหมายของ Abraham Lincoln ดังนี้

1. การปกครองของประชาชน หมายความว่า ในระบบประชาธิปไตยรัฐบาลจะต้องเป็นของประชาชน คำว่า “ของ” ณ ที่นี้บ่งสภาพความเป็นเจ้าของ อะไรก็ตามที่เราถือว่าเป็นเจ้าของ คือถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของเราและจะต้องมีความรักหรือมีความห่วงใยโดยไม่ประสงค์จะให้เสียหายหรือถูกทำลายไป ดังนั้น “รัฐบาลของประชาชน” คือ รัฐบาลหรือการปกครองที่ประชาชนถือว่าตนเองมีส่วนร่วม และจะพยายามช่วยกันพิทักษ์รักษาไว้ให้ดีไม่ให้ถูกบ่อนทำลายภายในหรือถูกย่ำยีจากภายนอก ประชาธิปไตยอันมีหลักการปกครองของประชาชนเป็นองค์ประกอบ หมายความว่า ประชาชนมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของระบบและผูกพันกับระบบ เมื่อมีความผูกพันย่อมจะต้องพยายามร่วมใจร่วมกำลังกันธำรงรักษาไว้ซึ่งระบบนั้น

2. การปกครองโดยประชาชน หมายความว่า ระบบประชาธิปไตยเปิดโอกาสให้ราษฎรมีส่วนร่วมในกระบวนการปกครอง กระบวนการปกครองหมายถึงขั้นตอนของการบริหารงาน เช่น การวางนโยบาย การออกกฎหมาย หรือการกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ตลอดจนการดูแลให้กฎหมายศักดิ์สิทธิ์ โดยมีการลงโทษและการดำเนินการต่าง ๆ ที่มีผลกระทบกระเทือนต่อสาธารณชน การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการปกครอง อาจเป็นไปได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งเรียกว่า ประชาธิปไตยแบบโดยตรง (direct democracy) และประชาธิปไตยแบบโดยอ้อมหรือแบบมีผู้แทน (representative democracy)

3. การปกครองเพื่อประชาชน หมายความว่า ระบบประชาธิปไตยมีจุดประสงค์ที่จะให้ราษฎรได้รับผลประโยชน์มากที่สุด การปกครองเพื่อประชาชนถือว่า นโยบายและการกระทำต่าง ๆ ของรัฐบาลจะต้องมุ่งให้ส่งผลดีให้แก่คนจำนวนมากที่สุด ผลดีหรือผลประโยชน์เพื่อประชาชน ได้แก่ การให้สวัสดิการหรือบริการต่าง ๆ เช่น ราษฎรพึงได้รับการศึกษา พึงได้รับโอกาสในการประกอบอาชีพที่มีรายได้ดีพอควร และพึงได้รับความยุติธรรม เป็นต้น

Lasswell and Padover (1963) อธิบายว่า ประชาธิปไตย ได้แก่ สังคมของบุคคลที่มีความเคารพนับถือกันและกัน

Encyclopedia Britanica (1966 อ้างถึงใน อมร รักษาสัตย์และคณะ, 2545) อธิบายว่า คำว่าประชาธิปไตยได้ถูกใช้ในความหมายต่าง ๆ กันหลายอย่าง คือ

1. ในความหมายดั้งเดิมของมัน คือการปกครองแบบหนึ่งซึ่งสิทธิในการตัดสินใจทางการเมืองนั้นเป็นของพลเมืองทั้งปวงเป็นผู้ใช้โดยตรงตามระเบียบวิธีที่ว่าเสียงข้างมากเป็นฝ่ายชนะ การปกครองแบบนี้เรียกกันว่าประชาธิปไตยโดยตรง
2. เป็นการปกครองแบบหนึ่งซึ่งพลเมืองใช้สิทธิอย่างเดียวกันนั้นโดยผ่านทางผู้แทนซึ่งประชาชนเป็นผู้เลือกและรับผิดชอบต่อประชาชน พลเมืองทั้งหมดไม่ได้ใช้สิทธิในการปกครองด้วยตนเอง แบบนี้เรียกว่า ประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน
3. เป็นการปกครองรูปหนึ่งซึ่งมักจะได้แก่รูปแบบประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน แต่ผู้ที่มีเสียงข้างมากจะใช้อำนาจตัดสินใจได้ก็แต่ภายในขอบเขตจำกัดแห่งรัฐธรรมนูญ ซึ่งได้ออกแบบไว้รับรองสิทธิของคนข้างน้อยให้ได้มีสิทธิส่วนบุคคลหรือส่วนรวมบางประการ เช่น สิทธิในการพูดและในทางศาสนา แบบนี้เรียกว่าประชาธิปไตยเสรี หรือแบบมีรัฐธรรมนูญ
4. ประการสุดท้าย คำว่าประชาธิปไตยมักจะถูกนำมาใช้อธิบายระบบการเมืองหรือสังคมใด ๆ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะลดความแตกต่างทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความแตกต่างอันเกิดขึ้นจากการกระจายทรัพย์สินส่วนตัวโดยไม่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้โดยไม่คำนึงถึงว่ารูปแบบของการปกครองในระบบนั้นจะมีลักษณะประชาธิปไตยตามความหมาย 3 ประการแรกหรือไม่ แบบนี้เรียกว่าประชาธิปไตยทางสังคมหรือเศรษฐกิจ

ซัจด์ภัย นูรุษพัฒน์ (2511: 12-13) อธิบายว่า ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่เปิดโอกาสให้บุคคลจำนวนมากที่สุดมีอิทธิพลเหนือรัฐบาล และยินยอมให้มีการต่อสู้แข่งขันทางการเมืองเพื่อกำหนดตัวคณะบุคคลที่จะเข้ามามีอำนาจ เป็นระบอบการปกครองซึ่งเชื่อมั่นในคุณค่าของเสรีภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณค่าในความเท่าเทียมกัน

จรรยา สุภาพ (2518: 321-322) อธิบายว่า ประชาธิปไตย (democracy) อาจแบ่งได้ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ความหมายแคบกับความหมายกว้าง สำหรับความหมายแคบ ถือว่า ประชาธิปไตยเป็นเพียงรูปแบบการปกครองแบบหนึ่งเท่านั้น แต่มีลักษณะพิเศษ คือ ประชาชนในแต่ละประเทศมีสิทธิ อำนาจ และโอกาสที่จะเข้าควบคุมกิจการทางเมืองของชาติ หรือพูดให้ง่ายก็คือ ประชาชนมีอำนาจปกครองตนเอง ส่วนในความหมายกว้างประชาธิปไตยไม่ควรจะมีความหมายเพียงเท่าที่กล่าวข้างต้น แต่น่าจะหมายถึงปรัชญาของสังคมมนุษย์หรือวิถีที่ยึดถือ อุดมคติ และหลักการบางประการที่กำหนดแบบแผนแห่งพฤติกรรมระหว่างมนุษย์ในสังคม ในกิจกรรม

ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ประชาธิปไตยจึงมีความหมายทั้งรูปการปกครอง และปรัชญาในการดำรงชีวิตร่วมกันของมนุษย์ ในแง่การปกครองมุ่งถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการที่จะเข้าร่วมกำหนดนโยบายต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับประโยชน์ส่วนรวม รัฐบาลเกิดขึ้นในระบอบนี้จะเป็นเสมือนเครื่องมือที่ช่วยให้ประชาชนได้บรรลุจุดปลายทางที่สำคัญ นั่นคือ ความผาสุกของประชาชนทั้งหมด

กระมล ทองธรรมชาติ (2531: 120-121) อธิบายว่า ประชาธิปไตย คือ ระบบการเมืองที่ประชาชนจำนวนมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้เป็นผู้กำหนดตัวผู้ปกครองและนโยบายของรัฐบาล โดยผ่านวิธีการเลือกตั้ง ซึ่งจะต้องเป็นไปอย่างเสรีและมีขึ้นอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้มีการสับเปลี่ยนตัวผู้ปกครองประเทศตามความต้องการของประชาชน

เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ (2549: 136) อธิบายว่า ความหมายของประชาธิปไตยที่ใช้ในปัจจุบันมีหลายความหมายประชาธิปไตยอาจหมายถึงสิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้ คือ

1. ระบบการปกครองโดยคนจนและคนเสียเปรียบ
2. รูปแบบการปกครองที่ประชาชนปกครองตนเองโดยตรงและต่อเนื่องซึ่งไม่ต้องการนักการเมืองอาชีพหรือข้าราชการ
3. สังคมที่คนมีความเท่าเทียมกันในโอกาสและคนมีคุณธรรมมากกว่าสังคมที่มีลำดับชั้นและอภิสิทธิ์
4. ระบบสวัสดิการและการกระจายทรัพยากรเพื่อลดความไม่เท่าเทียมกันทางสังคม
5. ระบบการตัดสินใจที่อาศัยเสียงข้างมาก
6. ระบบการปกครองที่รับประกันสิทธิและผลประโยชน์ของคนส่วนน้อยโดยเน้นการตรวจสอบอำนาจของเสียงข้างมาก
7. เป็นวิธีการแต่งตั้งคนเข้ามาทำงานสาธารณะโดยการแข่งขันกันให้ประชาชนเลือก
8. ระบบการปกครองที่สนองตอบต่อผลประโยชน์ของประชาชนโดยไม่สนใจการเมืองเรื่องอื่น

จากทัศนะของนักรัฐศาสตร์ นักวิชาการ และผู้เชี่ยวชาญหลายท่านที่กล่าวมาแล้วสรุปได้ว่า ประชาธิปไตยเป็นระบบการปกครองที่ให้อิสระ สิทธิ เสรีภาพกับประชาชน เป็นระบบการปกครองที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองรัฐหรือประเทศ บนพื้นฐานของความเคารพนับถือซึ่งกันและกัน เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประชาชน

1.2 ประชาธิปไตยในเชิงอุดมการณ์

ประชาธิปไตยในเชิงอุดมการณ์ (democratic as an ideology) อุดมการณ์ประชาธิปไตยเกิดจากทฤษฎีและแนวคิดทางการเมืองที่สำคัญหลายทฤษฎี โดยนักรัฐศาสตร์ นักวิชาการ และผู้เชี่ยวชาญได้อธิบายประชาธิปไตยในเชิงอุดมการณ์ไว้ ดังนี้

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2517: 53-63) เสนอว่า อุดมการณ์ประชาธิปไตยเกิดจากทฤษฎีและแนวความคิดทางการเมืองที่สำคัญ คือ ปัจเจกชนนิยม (individualism) ที่เราแยกประชาธิปไตยซึ่งเป็นทฤษฎีการเมืองกับประชาธิปไตยที่เป็นอุดมการณ์ก็เพราะประชาธิปไตยในลักษณะของอุดมการณ์นั้น จะต้องเป็นความเชื่อของคนที่มีต่อหลักการซึ่งมีอยู่ในทฤษฎีประชาธิปไตยและได้นำเอาความเชื่อของคนที่มีต่อหลักการซึ่งมีอยู่ในทฤษฎีประชาธิปไตยและได้นำเอาความเชื่อนั้นมายึดถือไว้เป็นหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจหาสำคัญ ๆ ในชีวิต ดังนั้น เมื่อเรากล่าวถึงประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ทางการเมือง เราหมายถึงประชาธิปไตยที่เป็นวิถีชีวิต ปัจเจกชนนิยมย้ำความมีอิสระเสรีภาพของบุคคลและมองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับรัฐว่า รัฐมีอยู่เพื่อเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้บุคคลในสังคมมีชีวิตที่มั่นคง ปลอดภัยและสมบูรณ์ มากกว่าที่จะถือว่ารรัฐเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเหนือบุคคล และคนทั้งหลายในสังคมยอมทำหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อรัฐ โดยอุดมการณ์ประชาธิปไตยมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. รากฐานอันสำคัญยิ่งของอุดมการณ์ประชาธิปไตย ได้แก่การมีศรัทธาในมนุษย์ มีศรัทธาในความสามารถของมนุษย์ มีศรัทธาในสติปัญญา ในการที่มนุษย์สามารถร่วมมือกันทำงาน ความสามารถของมนุษย์ที่สำคัญได้แก่ การรู้จักเหตุผล และการยึดเหตุผลด้วยวิธีการทดลองค้นหาตามแบบวิทยาศาสตร์ ความรู้ทั้งหลายทั้งปวงของคนเราได้มาจากประสบการณ์ในโลกนี้ไม่มีความจริงอันเดียว แต่ที่เราเรียกว่าความจริงนั้นสามารถเปลี่ยนแปลงได้ มีลักษณะชั่วคราวและขึ้นอยู่กับการตรวจสอบดูว่าเป็นจริงหรือไม่ มิใช่ยึดมั่นอยู่ว่าเป็นความจริงโดยไม่ได้ตั้งข้อสงสัย เพราะความจริงในปัจจุบันเป็นเพียงสิ่งที่เป็นไปได้ (probability) ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงไปได้เมื่อมีการค้นคว้าหาข้อมูลข่าวสารมากขึ้น

2. เชื่อในสิทธิเสรีภาพที่จะแสดงความคิดเห็น เนื่องจากวิธีการหาข้อเท็จจริงตามอุดมการณ์ประชาธิปไตย ถือหลักการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ จึงเชื่อว่าการยอมให้ทุกฝ่ายเสนอข้อเท็จจริง เหตุผล และความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาที่กำลังพิจารณาอยู่ให้หมดเสียก่อนแล้วจึงร่วมกันตัดสินใจจะเป็นวิธีที่ดีที่สุด จากหลักข้อนี้จึงเกิดเสรีภาพทางการพูด ทางการพิมพ์เผยแพร่ ทางการประชุม และเสรีภาพในการรวมกลุ่ม จัดตั้งสมาคม ตลอดจนถึงพรรคการเมืองด้วย

3. มนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน ความเท่าเทียมกันหรือเสมอภาคนี้ไม่ได้หมายความว่าถึงความเท่าเทียมกันทางสติปัญญาหรือทางกายภาพ แต่เป็นความเสมอภาคตามกฎหมายและทางการเมือง คนทุกคนควรได้รับการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและกฎหมายโดยเท่าเทียมกัน ควรมีสวัสดิภาพทางการเมืองและการดำเนินชีวิตเท่าเทียมกันโดยไม่แยกว่าเป็นเพศใด มีกำเนิดอย่างไร มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมเช่นใด ความเสมอภาคนี้หมายถึงได้รับโอกาสในการแสวงหาการศึกษา การทำงานที่เท่าเทียมกันด้วย

4. อำนาจการปกครองของรัฐบาลเกิดขึ้นจากความยินยอมของประชาชน การให้ความยินยอมเท่ากับเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับกำลังหรืออำนาจ ดังนั้น รัฐบาลที่ชอบธรรมจึงเป็นรัฐบาลที่เป็นตัวแทนของประชาชน (representative government)

5. สถาบันทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เป็นกลไกของรัฐนั้นมีอยู่เพื่อรับใช้บุคคลในสังคม คนเข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลก็เพราะเขาคิดว่า รัฐบาลจะเป็นเครื่องมือในการที่จะช่วยให้เขามีชีวิตที่ดีกว่าแต่ก่อน มีเสรีภาพ ความมั่นคงปลอดภัยในทรัพย์สิน อุดมการณ์ประชาธิปไตยมีรากฐานอยู่บนความเชื่อแบบเสรีนิยมที่รักเสรีภาพส่วนบุคคล และสิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคลเหนือสิ่งอื่นใด

6. เนื่องจากรัฐเป็นเพียงอุปกรณ์ที่ช่วยให้คนในสังคมบรรลุถึงความสุขสมบูรณ์และรัฐอยู่ได้ก็ด้วยเป้าหมายที่จะคุ้มครองชีวิต ทรัพย์สิน และการแสวงหาความสุข ดังนั้น ประชาชนมีสิทธิที่จะทำการต่อต้านรัฐบาลที่ไม่ปฏิบัติตามจุดมุ่งหมายดังกล่าว หรือรัฐบาลที่ใช้อำนาจเป็นธรรมไม่ใช่ธรรมเป็นอำนาจนั่นเอง

ระบบการปกครองประชาธิปไตยจะต้องถูกสนับสนุนหรือมีอุดมการณ์ประชาธิปไตยหล่อเลี้ยงจึงจะดำรงยืนยงการปกครองแบบประชาธิปไตยเสียงข้างมาก (majority rule) อาจนำไปสู่ทรราชโดยชนส่วนใหญ่ที่มีเสียงข้างมาก (majority tyranny) ก็ได้ ถ้าระบบนั้นขาดอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่ย้ำการมีสิทธิที่จะได้รับฟังของชนกลุ่มน้อย (minority right) อุดมการณ์ประชาธิปไตยจะแพร่หลายได้มาก และคงอยู่ได้นานในสังคมที่ประชาชนส่วนใหญ่มีอุดมคติและบุคลิกภาพที่ไม่เป็นอำนาจนิยม กล่าวคือไม่สนใจฐานะทางสังคมและอำนาจมากจนเกินไป ไม่มีลักษณะที่ชอบคล้อยตามหรือยอมเปลี่ยนความคิดของตนเองง่าย ๆ ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า จะมีคนที่มีบุคลิกภาพที่เป็นอำนาจนิยมหรือประชาธิปไตยนิยมแบบเด็ดขาดไปเสียหมด แบบฉบับของอำนาจนิยมและประชาธิปไตยนิยม อยู่ที่ความมากน้อย (degree)

สุภาพ ปริบุญเสวี และคณะ (2521: 99) เสนอว่า ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมคติความหวังอันสูงสุดในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เพื่ออยู่ร่วมกันในสังคมตามนัยนี้

อุดมคติของประชาธิปไตยหมายถึง “การยึดมั่นว่าการปกครองที่ดีที่สุดนั้นจะต้องเป็นการปกครอง ที่เห็นความสำคัญของประชาชนทั้งหมดในรัฐไม่ใช่เห็นแก่บุคคลคนเดียว หรือเห็นแก่กลุ่มบุคคล ส่วนใดส่วนหนึ่งเพียงส่วนเดียวของสังคม” รวมถึงแนวคิดที่เกี่ยวกับมนุษย์ในฐานะประชาชนดังนี้

1. มีศรัทธาและเชื่อมั่น ในสติปัญญา ในความสามารถและควมมีเหตุผลของมนุษย์ จากอุดมคติข้อนี้ ก่อให้เกิดวิธีการแก้ปัญหาด้วยการหันหน้าเข้าปรึกษาหารือหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งกันและกัน ถ้ามีความขัดแย้งกัน ก็จะเอาชนะกันด้วยเหตุผลมิใช่ด้วยพลังกำลัง หรือความรุนแรง ใด ๆ กล่าวคือนิยมการแก้ปัญหาโดยสันติวิธี

2. ยอมรับและเทิดทูนสิทธิเสรีภาพและอิสรภาพของมนุษย์ จากอุดมคติข้อนี้ ก่อให้เกิด การกำหนดขอบเขตการใช้อำนาจรัฐ รวมทั้งการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพของประชาชนโดยการ บัญญัติไว้ในกฎหมาย

3. ยึดมั่นในหลักการว่ามนุษย์มีความเท่าเทียมกันหรือคือเสมอภาคกันในทางการเมือง และกฎหมาย จากอุดมคติข้อนี้จะทำให้มีการคุ้มครองทางกฎหมายและการให้สิทธิทางการเมือง ตามกฎหมายแก่พลเมืองโดยไม่มี การเลือกปฏิบัติ เฉพาะกับคนนั้นคนนี้หรือกลุ่มนั้นกลุ่มนี้

พลศักดิ์ จิระไกรศิริ (2524: 103-104) เสนอว่า อุดมการณ์ประชาธิปไตยเกิดจากแนวคิด ปัจจุบันนิยมและเสรีนิยมทางการเมืองบางประการ มาสร้างพื้นฐานที่เกี่ยวกับอุดมประชาธิปไตย สมัยใหม่ไว้หลายลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. การมีศรัทธาในความสามารถของมนุษย์ ในสติปัญญา การรู้จักใช้หลักเหตุผล ตลอดจนการมองโลกในแง่ดี สามารถร่วมมือทำงานเพื่อความสุขส่วนรวมได้
2. ความเชื่อในความเป็นอิสระและเสรีภาพของมนุษย์
3. การยอมรับให้มีความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ตามกฎหมายและทางการเมือง
4. อำนาจสูงสุดในการปกครองมาจากหรืออยู่ที่ปวงชน
5. อำนาจอันชอบธรรมในการปกครองของรัฐบาลเกิดจากความยินยอมของประชาชน
6. ประชาชนมีสิทธิในการคัดค้านและล้มล้างรัฐบาลได้

ไกรศรี นิมมานเหมินท์ (2525: 134) เสนอว่า ประชาธิปไตยในฐานะเป็นอุดมการณ์หรือ เป็นหลักสิทธิทางการเมือง จะต้องยึดมั่นในหลักสำคัญ 2 ประการ ได้แก่

1. ถือว่ามนุษย์เกิดมามีความเท่าเทียมกัน และมีโอกาสที่จะพัฒนาตัวเองได้เท่าเทียมกัน
2. หลักที่ถือว่าทุกคนมีเสรีภาพ ซึ่งเมื่อถือว่ามนุษย์เท่าเทียมกันแล้วก็ต้องยอมรับว่าทุกคนมีเสรีภาพ มีสิทธิที่จะพัฒนาและใช้ความสามารถของตนได้อย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะ เป็น

ความสามารถทางร่างกายหรือทางจิตใจ หรือในแง่ความคิดความเห็นก็ตาม จะต้องมีโอกาสเสรีโดยเท่าเทียมกัน

สมบูรณ สุขสำราญ (2525: 3-4) เสนอว่า อุดมการณ์ประชาธิปไตย เป็นอุดมการณ์ที่เป็นพื้นฐานของการจัดระเบียบสังคมและรูปแบบการปกครอง อุดมการณ์ประชาธิปไตยซึ่งเป็นรากฐานที่ระบอบประชาธิปไตยจะเติบโตขึ้นได้นั้นประกอบด้วย

1. การมีศรัทธาในความสามารถของมนุษย์ ถือเป็นรากฐานอันสำคัญยิ่งของอุดมการณ์ประชาธิปไตย การมีศรัทธาในสติปัญญาในการที่มนุษย์สามารถร่วมมือร่วมใจทำงานและการรู้จักเหตุผลความถูกต้องของมนุษย์

2. การมีศรัทธาในความสามารถที่จะไฝหาเหตุผลของมนุษย์ทำให้อุดมการณ์ประชาธิปไตยสนับสนุนสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น โดยการเปิดโอกาสให้ทุก ๆ ฝ่ายเสนอข้อเท็จจริง เหตุผล และความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาที่กำลังพิจารณาอยู่ให้หมดเสียก่อนแล้วจึงร่วมกันตัดสินใจ จากหลักการนี้จึงเกิดการประกันสิทธิเสรีภาพทางการพูด การพิมพ์โฆษณาและเผยแพร่การประชุม ตลอดจนเสรีภาพในการรวมกลุ่มจัดตั้งสมาคมและพรรคการเมือง

3. เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน ความเท่าเทียมหรือเสมอภาคนี้ไม่ได้หมายถึงความเท่าเทียมทางสติปัญญา หรือทางกายภาพ แต่เป็นความเสมอภาคตามกฎหมายและทางการเมือง โดยที่คนทุกคนควรได้รับการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและจากกฎหมายโดยเท่าเทียมกัน ไม่มีการแบ่งแยกว่าเป็นเพศใด มีกำเนิดอย่างไร มีฐานะเช่นไร

4. เชื่อว่าอำนาจการปกครองของรัฐบาลเกิดขึ้นจากความยินยอมของประชาชนผู้อยู่ใต้การปกครองนั้น การให้ความยินยอมเท่ากับเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับกำลังหรืออำนาจ ดังนั้นรัฐบาลที่ชอบธรรมจึงได้แก่รัฐบาลที่เป็นตัวแทนของประชาชน

5. เชื่อว่าสถาบันทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เป็นกลไกในการปกครองของรัฐบาลนั้นมีอยู่เพื่อรับใช้คนในสังคม ดังนั้นเสรีภาพส่วนบุคคลจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญโดยรัฐควรมีข้อจำกัดสิทธิเสรีภาพนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม

6. เนื่องจากความเชื่อดังกล่าวที่ว่ารัฐเป็นเพียงอุปกรณ์ที่ช่วยให้คนในสังคมมีความสุข สมบูรณ์ และรัฐอยู่ได้ก็ด้วยเป้าหมายที่จะคุ้มครองชีวิต ทรัพย์สิน และการแสวงหาความสุขของคนในสังคม ดังนั้นประชาชนจึงมีสิทธิอันชอบธรรมที่จะคัดค้านต่อต้านรัฐบาลที่ไม่ปฏิบัติตามจุดหมายดังกล่าว

7. อุดมการณ์ประชาธิปไตยเคารพในการตัดสินใจ หรือมติของเสียงข้างมากและพิทักษ์ความคิดเห็นและผลประโยชน์ของเสียงข้างน้อย

กระมล ทองธรรมชาติ (2541: 57-58) เสนอว่า ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ หรือลัทธิที่นับถือมั่นในหลักการสำคัญ 2 ประการ คือ ความเท่าเทียมกัน และความมีเสรีภาพ ลัทธิ ประชาธิปไตยถือว่าในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ด้วยกัน มนุษย์ย่อมมีความเท่าเทียมกัน ด้วยเหตุที่ ถือว่ามนุษย์เท่าเทียมกันเป็นหลักสำคัญลัทธิประชาธิปไตยจึงสดุดีเสรีภาพว่าเป็นหลักสำคัญด้วย เพราะถ้าขาดเสรีภาพแล้วหลักแห่งความเท่าเทียมกันก็ย่อมจะไร้ความหมาย เพราะฉะนั้นเมื่อถือ ว่ามนุษย์มีความเท่าเทียมกันโดยหลักการแล้วก็จะต้องถือว่ามนุษย์ย่อมมีสิทธิที่จะพัฒนาและใช้ ความสามารถของตนได้อย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นความสามารถในทางร่างกาย ในทางจิตใจ หรือ ในทางความคิดได้อย่างอิสระโดยเท่าเทียมกัน

หลักการทั้งสองของประชาธิปไตยคือหลักความเสมอภาคและเสรีภาพเน้นในด้านการเมืองมากกว่าด้านสังคมและเศรษฐกิจซึ่งเป็นหลักที่ไม่เป็นธรรมแก่ผู้ที่มีฐานะทางสังคมและ เศรษฐกิจตกต่ำเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ก็เพราะการให้ทุกคนมีเสรีภาพเท่าเทียมกันที่จะแข่งขันกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจการเมืองนั้น เป็นหลักการที่ให้ประโยชน์มากแก่ผู้ที่มีฐานะและการศึกษาสูง คนยากจนหรือคนที่ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาสูงย่อมจะไม่มีทางได้อำนาจทางการเมือง ซึ่งย่อม หมายความว่า การปกครองของประเทศก็จะตกอยู่ในมือของนายทุนหรือเศรษฐกิจซึ่งเป็นคนกลุ่ม น้อยตลอดเวลายุ่งด้วยเหตุนี้จึงได้มีการเรียกร้องกันมากกว่าถ้าประเทศใดต้องการจะทำให้ ประชาธิปไตยมีความหมายและเป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ ตามอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่ แท้จริงแล้วก็ต้องเน้นเรื่องความเสมอภาคทางด้านสังคมและเศรษฐกิจด้วย คือจะต้องทำให้คน ในประเทศมีฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจใกล้เคียงกันให้มากที่สุดที่จะทำได้

ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ ยังคงเป็นพลังที่จูงใจให้คนส่วนมากเรียกร้องและ ดิ้นรนที่จะไปให้ถึงความเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบต่อไป คือเป็นทั้งประชาธิปไตยทาง การเมือง ประชาธิปไตยทางสังคม และประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ ด้วยเหตุนี้พลังของอุดมการณ์ ประชาธิปไตย จึงเป็นพลังที่มีอำนาจและอิทธิพลมากและน่าเชื่อถือได้ว่า จะไม่มีพลังของอุดมการณ์ ไตมาต่อสู้ได้

จากแนวคิดของนักรัฐศาสตร์ นักวิชาการ และ ผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุป ลักษณะสำคัญของประชาธิปไตยในเชิงอุดมการณ์ ได้ดังนี้

1. ศรัทธาและเชื่อมั่นในการให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมและเสรีภาพของมนุษย์ เพราะทุกคนล้วนมีศักดิ์ศรีของบุคคล
2. ศรัทธาและเชื่อมั่นในความสามารถและสติปัญญาของมนุษย์ที่จะใช้เหตุผลในการ พิจารณา ตัดสินปัญหา รวมถึงการแสดงความคิดเห็น โดยปราศจากการชักนำของผู้อื่น

3. ศรัทธาและเชื่อมั่นในสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคล ทั้งความเสมอภาคตามกฎหมาย ความเสมอภาคทางการเมือง และความเสมอภาคในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยรัฐไม่มีสิทธิในการเลือกปฏิบัติ

4. ศรัทธาและเชื่อมั่นในหลักการของเสียงข้างมาก ยอมรับผลของเสียงข้างมาก โดยไม่ละทิ้งความคิดเห็นของเสียงข้างน้อย

5. ศรัทธาและเชื่อมั่นว่าอำนาจการปกครองของรัฐบาลเกิดจากความยินยอมของประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยโดยประชาชนมีสิทธิถอดถอนหรือเปลี่ยนแปลงผู้ปกครองได้ถ้าผู้ปกครองขาดความชอบธรรม

1.3 ประชาธิปไตยในฐานะหลักการระบอบการเมืองการปกครอง

นักรัฐศาสตร์และนักวิชาการหลายท่าน ได้อธิบายและเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับหลักการของประชาธิปไตย ดังต่อไปนี้

Sargen (1984: 32-54 อ้างถึงใน เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, 2549: 145-153) เสนอว่า ประชาธิปไตยพัฒนามาหลายร้อยปี มีทฤษฎีและการปฏิบัติมากมาย อาจสรุปหลักประชาธิปไตย ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญได้ดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมทางการเมือง (citizen involvement) ความคิดพื้นฐานของระบบประชาธิปไตยทุกระบบก็คือ ประชาชนควรมีส่วนร่วมตัดสินใจทางการเมือง ซึ่งมีได้ 2 ทาง ทางหนึ่งได้แก่ ประชาธิปไตยทางตรง (directional democracy) ให้พลเมืองมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือและออกเสียง รวมทั้งได้ถกเถียงและผ่านกฎหมายทุกฉบับ ส่วนอีกทางหนึ่งได้แก่ ประชาธิปไตยแบบตัวแทน (representative democracy) พลเมืองเลือกคนอื่นไปถกเถียงและออกกฎหมายแทน การมีส่วนร่วมนี้ยังรวมถึงกิจกรรมอื่นอีกจำนวนมาก เช่น มีส่วนร่วมในพรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ การเข้าประชุมเพื่อทำประชาพิจารณ์ (public hearing) หรือการประชุมทางการเมืองอื่น แม้แต่การแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมอื่น ๆ เช่น การเขียนจดหมายถึงนักการเมือง หลักการที่อยู่เบื้องหลังการมีส่วนร่วมก็คือ พลเมืองควรสนใจนโยบายสาธารณะและสิ่งต่าง ๆ ที่ทำในนามสาธารณะ การมีส่วนร่วมทำเพื่อให้มั่นใจว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐจะตอบสนองต่อประชาชน นักการเมืองต้องทำให้ผู้เลือกตั้งพอใจตลอดเวลาที่เขาดำรงตำแหน่ง เขาจะต้องทำให้ผู้เลือกตั้งมีเหตุผลตัดสินใจเลือกเขาต่อไป วิธีที่นักเรียนการเมืองสามารถทำได้ คือ การตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน การเลือกตั้งใหม่แต่ละครั้งเป็นหนทางหนึ่งที่บีบบังคับให้นักการเมืองทำหน้าที่ของตัวเอง ประการสำคัญ คือ การมีส่วนร่วมทำให้เกิดการเป็นพลเมืองดี

2. ความเสมอภาค (equality) ความเสมอภาคเป็นประเด็นหนึ่งในทางทฤษฎีและการปฏิบัติของประชาธิปไตยที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก แม้จะพูดถึงความเสมอภาคกันมาหลายร้อยปี แต่พูดเฉพาะความสำคัญของความเสมอภาคและประเทศที่ไม่ได้เป็นประชาธิปไตยก็พยายามสร้างความเสมอภาคมาตลอดเหมือนกัน ความคิดเรื่องความเสมอภาคนั้นซับซ้อนมากสามารถจำแนกได้ 5 ประเภท ดังต่อไปนี้

ก. ความเสมอภาคทางการเมือง (political equality) แบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ ความเสมอภาคในการเลือกตั้งซึ่งมีหลักว่าแต่ละคนต้องไปถึงสถานที่เลือกตั้งได้ง่าย มีอิสระในการเลือกตั้งและต้องนับคะแนนเสียงแต่ละคะแนนเท่ากัน แต่เงื่อนไขนี้เป็นอุดมคติที่ทำยาก เพราะปัญหาความเป็นพลเมือง คนเป็นพลเมืองไม่เท่ากัน คนที่อายุต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนดมีสิทธิไม่เท่าคนอายุตามเกณฑ์ และมีบางกลุ่มถูกกีดกัน เช่น คนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นอาชญากร นอกจากนี้ยังมี ความไม่เท่าเทียมกันทางอื่นหลายอย่าง เช่น การกีดกันทางเชื้อชาติ และทางเพศ ฐานะทางเศรษฐกิจซึ่งคนจนมีความสามารถเลือกผู้สมัครได้จำกัด ขณะที่คนรวยมีโอกาสดีกว่า เช่น สามารถสนับสนุนการเงินให้แก่ผู้สมัครบางประเทศจำกัดจำนวนเงินที่ใช้หาเสียง หรือมีข้อจำกัดอย่างอื่น เช่น ผู้สูงอายุไปหน่วยเลือกตั้งลำบาก การขาดข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้สมัคร

ส่วนความเสมอภาคทางการเมืองอีกประเภทหนึ่งคือ ความเสมอภาคในการสมัครรับเลือกตั้งก็หมายความว่าทุกคนที่มีสิทธิเลือกตั้งย่อมมีสิทธิสมัครเป็นนักการเมือง แม้จะกำหนดคุณสมบัติด้านอายุไว้สูงกว่าปกติ และกำหนดคุณสมบัติอื่น เช่น ต้องอาศัยอยู่ในเขตเลือกตั้งตามระยะเวลาที่กำหนด ในหลายประเทศการลงสมัครรับเลือกตั้งต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมาก ความเสมอภาคในการสมัครรับเลือกตั้งจึงถูกทำลายอย่างร้ายแรง ประเทศต่าง ๆ ส่วนมากพยายามจำกัดผลกระทบจากฐานะความร่ำรวย โดยออกกฎหมายควบคุมเงินที่ใช้จ่ายในการหาเสียง

ข. ความเสมอภาคทางกฎหมายหรือความเสมอภาคที่มีอยู่ก่อนกฎหมาย (equality before the law) เป็นความเสมอภาคที่เหมือนกัน คือ คนทุกคนจะได้รับการปฏิบัติด้วยวิธีเดียวกันตามกฎหมายและต้องไม่มีการกีดกันจากการนิยามกฎหมาย การปฏิบัติที่เท่ากันนี้หมายถึงกฎหมายจะต้องมีความยุติธรรมโดยไม่เห็นแก่ใคร กฎหมายและวิธีการทางกฎหมายมีหน้าที่สำคัญ คือ การกำหนดกฎเกณฑ์ที่คนทุกคนต้องยอมรับและเชื่อฟัง หรือเผชิญกับผลลัพธ์อย่างเดียวกัน

ค. ความเสมอภาคในโอกาส (equality of opportunity) เป็นเรื่องสถานภาพและการเคลื่อนย้ายทางสังคม หมายความว่า คนทุกคนสามารถเลื่อนขึ้นหรือเลื่อนลงในสังคมได้ตาม

ความสามารถของเขา ไม่มีการสร้างสิ่งกีดกันเทียมแฝง (artificial barrier) เพื่อไม่ให้คนใดคนหนึ่ง ประสบความสำเร็จตามความสามารถหรือจากการทำงานหนัก

ง. ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ (economic equality) หมายความว่า ทุกคนจะต้องได้รับหลักประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับมาตรฐานขั้นต่ำ เพราะถ้าไม่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เสรีภาพและความเสมอภาคอื่นก็ยากที่จะบรรลุได้ ประเด็นที่เน้นในที่นี้จึงเป็นความมั่นคง ไม่ใช่ความเสมอภาค และสิ่งที่จะทำให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจนั้นมีเป็นจำนวนมาก

จ. ความเสมอภาคทางสังคมหรือความเสมอภาคทางด้านการนับถือ (social equality or equality of respect) ในความหมายอย่างแคบ หมายความว่าต้องไม่สร้างสิ่งกีดกันเทียมแฝงในการทำกิจกรรมของสมาคมต่าง ๆ เช่น เชื้อชาติ หรือศาสนา เช่น การเป็นสมาชิกสโมสรหรือการใช้ที่จอดรถ ส่วนความหมายอย่างกว้าง ความเสมอภาคทางสังคมหมายถึงการไม่มีชนชั้นหรือความแตกต่างทางสถานภาพซึ่งในความหมายนี้รวมถึงความเสมอภาคในโอกาสและความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนด้วย

3. อิสรภาพและเสรีภาพ (freedom and liberty) คำว่า “เสรีภาพ” (liberty) “อิสรภาพ” (freedom) และ “สิทธิ” (rights) มักถูกนำไปใช้สลับกันบ่อยมาก แม้นักวิชาการบางท่านพยายามแยกความแตกต่างของคำดังกล่าวแต่ก็ไม่จำเป็น เพราะทั้งสามคำหมายถึง ความสามารถที่จะกระทำโดยปราศจากข้อกำหนดหรือไม่มีการจำกัดให้ทำตามวิธีใดวิธีหนึ่งที่กำหนด หากจะแยกก็อาจกล่าวได้ว่า “อิสรภาพ” เป็นคำทั่วไป ส่วน “เสรีภาพ” ตามปกติ หมายถึง อิสรภาพทางสังคมและการเมือง ส่วน “สิทธิ” มักหมายถึงอิสรภาพที่รับประกันไว้โดยกฎหมายโดยเฉพาะ ปัจจุบันคำว่า “สิทธิ” มีความหมายกว้างขึ้น เพราะหมายรวมถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์หรือสิทธิธรรมชาติ การถกเถียงในทางปรัชญาจึงพูดถึง “สิทธิ” มากกว่า สำหรับสิทธิของพลเมืองที่ควรจะได้รับจากการคุ้มครองนั้น ได้แก่

- ก. สิทธิในการเลือกตั้ง (right to vote)
- ข. อิสรภาพในการพูด (freedom of speech)
- ค. อิสรภาพในการพิมพ์ (freedom of the press)
- ง. อิสรภาพทางศาสนา (freedom of religion)
- จ. อิสรภาพในการเคลื่อนไหว (freedom of movement)
- ช. อิสรภาพในการประชุม (freedom of assembly)

ข. อิสรภาพจากการกระทำตามอำเภอใจของระบบการเมืองและกฎหมาย (freedom from arbitrary treatment by the political and legal system)

สิทธิ 6 ประการแรกถือว่าเป็นคุณลักษณะของปัจเจกชน แต่สิทธิที่มีผลมากที่สุด คือ สิทธิในการเลือกตั้ง เพราะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองได้ อย่างไรก็ตามสิทธิในการเลือกตั้งมีความหมายไม่มากหากไม่สามารถฟังความคิดเห็นและแสดงความคิดเห็นค้านได้ ประชาชนต้องออกเสียงโดยใช้สติปัญญา สิทธิในการออกเสียงจึงต้องการอิสรภาพในการแสวงหาข้อมูลและการแสดงความคิดเห็นทั้งการพูดและการเขียน

4. ระบบของการเป็นตัวแทน (system of representation) ประชาธิปไตยทางตรงจะใช้ได้ก็ต่อเมื่อประเทศมีขนาดเล็ก นักปรัชญาจึงเสนอให้มีผู้แทนหรือผู้แทนราษฎร ข้อเสนอแนะนี้สามารถแก้ปัญหาในทางปฏิบัติได้ จึงได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง บางครั้งจึงเรียกประชาธิปไตยสมัยใหม่ว่า “ประชาธิปไตยแบบตัวแทน” (representative democracy) ซึ่งให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของปัจเจกชน พยายามแบ่งหน่วยการเมืองออกเป็นหน่วยย่อย เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางตรง เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางตรงเพื่อบังคับให้ระบบการเมืองต้องตอบสนองต่อประชาชนมากขึ้น ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเห็นว่า คนไม่ควรถูกบังคับโดยกฎหมายที่เขาไม่ได้สร้างหรือมีส่วนร่วมกำหนด พูดงาย ๆ ว่าก่อนที่จะออกกฎหมายที่มีผลกระทบต่อประชาชน ประชาชนควรได้รับการปรึกษาหารือก่อน ถ้าไม่หารือ กฎหมายที่ออกมาจะไม่ถูกต้อง กฎหมายยังไม่ถูกต้องด้วย หากประชาชนเชื่อว่ากฎหมายนั้นไม่ยุติธรรม หลักการดังกล่าวนี้จึงทำให้ผู้แทนต้องทำตามที่ผู้เลือกตั้งต้องการ และในภาพรวม ทำให้ระบบตัวแทนเป็นไปในแนวทางอุดมคติของประชาธิปไตยทางตรงยิ่งขึ้น

5. ระบบเลือกตั้ง (electoral system) เป้าหมายหลักของประชาธิปไตยตัวแทน คือ การมีวิธีควบคุมการตัดสินใจในกรณีที่ประชาชนไม่สามารถไปตัดสินใจเองได้วิธีนี้ คือ การเลือกตั้งหรือการเปลี่ยนตัวแทน จึงต้องมีการเลือกตั้งเป็นระยะ ๆ นักวิชาการหลายคนเห็นว่า การเลือกตั้งเป็นคุณลักษณะอันหนึ่งของประชาธิปไตย ระบบการเลือกตั้งมีความสำคัญต่อระบบประชาธิปไตยพอ ๆ กับการเป็นตัวแทน เพราะเป็นวิธีหลักที่ทำให้มั่นใจว่าการปกครองจะสนองตอบต่อประชาชนในสังคมขนาดใหญ่และซับซ้อนนั้นวิธีเลือกตั้งอาจเป็นเพียงการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างเดียวที่ประชาชนเคยทำ การเลือกตั้งมีความสำคัญต่อประชาธิปไตย เพราะนอกจากกำหนดรัฐบาลแล้วยังเป็นวิธีการมีส่วนร่วมหลักของสังคมสมัยใหม่ คนที่ไปออกเสียงในคูหาจึงต้องการได้รับการประกันว่าจะนับเสียงของเขาจริง ๆ เขาเลือกตั้งก็เพื่อเลือกอะไรบางอย่าง การเลือกของเขาจึงต้อง

มีความหมายว่าเป็นการเลือกทางเลือกที่มีอยู่อย่างอิสระ สรุปลงแล้วเขาต้องมีสิทธิออกเสียงก่อน จากนั้นก็ต้องแน่ใจว่าเสียงของเขาเท่าเทียมกับเสียงคนอื่น

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2519: 15-20) เสนอว่า ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยมีลักษณะสอดคล้องกับทฤษฎีและแนวคิดประชาธิปไตย แต่อาจไม่สามารถนำเอาแนวคิดต่าง ๆ มาปฏิบัติได้ครบถ้วนเต็มที่โดยสมบูรณ์ นอกจากนั้นการนำเอากรอบการปกครองแบบประชาธิปไตยมาใช้ไม่อาจเป็นหลักประกันได้ว่าเนื้อหาหรือการปฏิบัติ ในทางความเป็นจริงจะเป็นไปตามแนวความคิดประชาธิปไตยก็ได้

เราจะพิจารณาเป็นลำดับไปว่า แนวความคิดประชาธิปไตยก่อให้เกิดรูปแบบการปกครองและวิธีการที่ใช้ในการปกครองอย่างไร

1. แนวคิดประชาธิปไตยที่ว่ามนุษย์มีความสามารถ มีสติปัญญารู้จักใช้เหตุผล ทำให้เกิดรูปแบบและวิธีการปกครองที่ใช้หลักการประชุมปรึกษาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน ให้ความสำคัญแก่ความคิดที่แตกต่างกัน มีการแก้ไขปัญหาด้วยการร่วมกันแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่เสียก่อนแล้วจึงตั้งข้อยุติ ดังนั้น สถาบันทางการเมืองที่ทำหน้าที่ตัดสินปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และ สังคม เช่น คณะรัฐมนตรี และรัฐสภา จึงใช้วิธีการอภิปรายแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวางเพื่อหาข้อยุติ

2. แนวความคิดประชาธิปไตยที่เชื่อในความเป็นอิสระและเสรีภาพมนุษย์ ทำให้เกิดรูปแบบและวิธีการปกครองที่มีการวางขอบเขตอำนาจและหน้าที่ของรัฐบาลโดยกำหนดไว้ในรายละเอียดว่ามีสิ่งใดบ้างที่รัฐบาลจะทำได้ โดยให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพต่างๆ

3. แนวความคิดประชาธิปไตยที่เน้นความเท่าเทียมกันของคน ก่อให้เกิดการให้ความคุ้มครองทางกฎหมายแก่บุคคลอย่างเท่าเทียมกันโดยไม่มีทางเลือกปฏิบัติ การให้สิทธิทางการเมือง (เช่น การออกเสียงเลือกตั้ง) โดยไม่จำกัดฐานะ เพศ และพยายามขยายสิทธิในการเลือกตั้งให้กว้างขวางที่สุด โดยมีข้อจำกัดทางคุณสมบัติบางประการที่น้อยที่สุด เช่น อาจมีการกำหนดคุณสมบัติทางการศึกษาขั้นต่ำไว้ (18 ปี หรือ 21 ปีขึ้นไป) ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะไม่ให้ความเท่าเทียมกันกับเด็ก แต่เป็นเพราะถือว่าเด็กระหว่างอายุเท่านี้ถึงเท่านั้นยังไม่ได้พัฒนาเต็มที่ซึ่งไม่รู้เหตุผล นอกจากนี้รัฐยังต้องให้ความเสมอภาคในโอกาสต่าง ๆ เช่น การศึกษา การทำงานอีกด้วย

4. แนวความคิดประชาธิปไตยที่ว่าอำนาจอันชอบธรรมทางการเมืองเกิดจากการให้ความยินยอมของประชาชน ก่อให้เกิดรูปแบบและวิธีการในการปกครองโดยมีสิทธิทั่วไปในการเลือกตั้ง (universal suffrage) การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรไปเป็นตัวแทนของประชาชนในการให้ความยินยอมเห็นชอบในการออกกฎหมายเพื่อมาบังคับใช้ต่อประชาชน มีระบบรัฐสภาที่มีการ

เลือกตั้งทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น และชาชนก็ไม่ใช่จะอยู่ผู้ที่ได้รับฉันทานุมัติไปจากประชาชนก็ไม่ใช่จะอยู่ในตำแหน่งตลอดไป แต่มีระยะเวลาที่กำหนดไว้ เช่น 3 ปี 4 ปี หรือ 6 ปี เป็นต้น ดังนั้นรัฐบาลที่เป็นประชาธิปไตยจึงต้องเป็นรัฐบาลที่มาจากกาเลือกตั้ง

5. แนวความคิดประชาธิปไตยที่ว่าอำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนนั้น นอกจากจะมีการจัดการปกครองโดยให้ประชาชนเลือกผู้แทนเข้ามาโดยตรงแล้ว ยังมีการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจต่างๆ ที่สถาบันทางการเมือง การปกครองมีอยู่ด้วย คือหลักการแบ่งแยกอำนาจ (separation of powers) เพื่อถ่วงดุล ตรวจสอบซึ่งกันและกัน การที่รัฐบาลค้ำใจอยู่เสมอว่าจำเป็นต้องรับผิดชอบต่อประชาชนด้วยการให้ความสำคัญแก่ข้อเรียกร้องตามความต้องการของประชาชน รับฟังความคิดเห็น และประชาชาติ เกี่ยวกับการดำเนินนโยบายและการบริหารงานของรัฐบาล วิธีการที่นำมาใช้เพื่อย้ำว่าประชาชนมีอำนาจสูงสุดนี้ ในบางระบบใช้การให้ออกเสียงเป็นประชามติ (referendum) ในปัญหาที่มีความขัดแย้งกันมากจนรัฐบาลเห็นว่าควรให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินโดยตรง วิธีการให้ประชาชนเสนอร่างกฎหมายและมีการออกเสียงประชามติในร่างกฎหมายนั้นโดยตรง (initiative) และวิธีการทำให้ประชาชนมีสิทธิถอดถอนตัวแทนเจ้าหน้าที่ระดับท้องถิ่นที่เลือกเข้าไปก่อนที่จะครบกำหนดวาระในการดำรงตำแหน่งนั้น (recall)

วิธีการที่ใช้เพื่อแสดงว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยเป็นการปกครองโดยประชาชนส่วนใหญ่ ไม่ใช่การปกครองโดยคน ๆ เดียว หรือโดยคณะบุคคล ได้แก่ การใช้หลักเกณฑ์ของเสียงข้างมาก (majority rule) ในการตัดสินปัญหาข้อขัดแย้งทุกระดับ เช่น การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งผู้ที่ได้รับคะแนนสูงที่สุดเป็นผู้ได้รับเลือก ในการออกเสียงประชามติ เรื่องที่มีคนเห็นด้วยมากที่สุดได้รับการนำไปปฏิบัติ ในการออกเสียงลงมติในการประชุมสภาผู้แทน ประชุมระดับต่าง ๆ ใช้เสียงข้างมากเป็นเกณฑ์เป็นต้น

สิ่งที่ได้เถียงกันในหมู่มุขมนตรีเห็นด้วยกับหลักเกณฑ์ข้างต้น เกี่ยวกับความหมายที่แท้จริงประเทศไทย อาจแยกออกได้เป็น 2 แนวทาง คือ

ก. การปกครองโดยเสียงข้างมาก (majority rule) นั้นจะมีขอบเขตจำกัด (limited) หรือไม่ต้องมีขอบเขตจำกัด (unlimited) บางคนมีความเห็นว่า การปกครองโดยเสียงข้างมากนี้ควรมีขอบเขตจำกัด และไม่ควรใช้เสียงข้างมากในการตัดสินเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพบางประการของคนในสังคม ดังนั้นจึงเสนอว่า ประชาธิปไตยที่แท้จริงนั้น ควรจะมีกลไกทางสถาบันบางอย่างเช่น judicial review ซึ่งจะช่วยตัดทานไม่ให้คนส่วนมากละเลย หรือก้าวท้าวสิทธิเสรีภาพบางอย่างของคนส่วนน้อย

ข. อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า การที่มีข้อจำกัดเกี่ยวกับการใช้เสียงข้างมากของประชาชน เช่นนี้ เท่ากับเป็นการปฏิเสธหลักการของการปกครองโดยคนส่วนใหญ่ เพราะเมื่อคนส่วนน้อยหรือเสียงส่วนน้อยมีอำนาจที่จะยับยั้งการตัดสินใจของเสียงส่วนมาก ก็เท่ากับเป็นการปกครองโดยเสียงข้างน้อยหรือคนส่วนน้อย (minority rule ไม่ใช่ majority rule) กลุ่มนี้ถือว่าจะมีข้อจำกัดแล้วก็จะไม่ใช่ประชาธิปไตย การใช้เสียงข้างมากนี้เองอาจมีผลก่อให้เกิดเผด็จการของฝ่ายข้างมากหรือที่เรียกกันว่า tyranny of the majority ได้ รัฐบาลในระบบประชาธิปไตยจึงจะต้องมีวิธีการที่ป้องกันภัยที่จะเกิดจากการขัดกันระหว่างการปกครองโดยเสียงข้างมาก และสิทธิของฝ่ายข้างน้อย วิธีการที่จะช่วยป้องกันข้อขัดแย้งดังกล่าวนี้ก็คือการแบ่งแยกอำนาจให้อำนาจทั้งสาม (นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ) อยู่ในองค์กรที่ต่างกัน และมีผู้ใช้ต่างคนละบุคคลกัน ทฤษฎีประชาธิปไตยอเมริกันตามที่ปรากฏอยู่ใน the federalist papers ก็ได้ย้ำว่าการแบ่งแยกอำนาจนั้นนอกจากจะช่วยจำกัดอำนาจของรัฐบาลแล้ว ยังสามารถป้องกันทรราชโดยกลุ่มเสียงข้างมากได้อีกด้วย

6. แนวคิดประชาธิปไตยที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะคัดค้านไม่เห็นด้วย และการเปลี่ยนแปลง รัฐบาล ก่อให้เกิดรูปการปกครองและวิธีการปกครองที่ให้ความสำคัญในสิทธิเสรีภาพที่จะแสดงความคิดเห็นคัดค้านนโยบายและการปฏิบัติงานของรัฐบาล การเคารพสิทธิเช่นว่านี้ การให้โอกาสฝ่ายค้าน เช่น พรรคฝ่ายค้านสามารถเรียกร้องความสนับสนุนจากประชาชนให้เปลี่ยนแปลง รัฐบาล การไม่จำกัดให้มีพรรคการเมืองพรรคเดียว หรือกลุ่มผลประโยชน์และสมาคมเฉพาะด้านที่สนับสนุนรัฐบาล การเปิดโอกาสให้สื่อมวลชนมีความเป็นอิสระที่จะวิจารณ์รัฐบาลโดยไม่ถูกคุกคามข่มขู่ การเคารพและรักษาสิทธิเสรีภาพของฝ่ายข้างน้อย (minority rights) เป็นต้น

สมบัติ อารังธัญวงศ์ (2546: 258-273) เสนอว่า ในฐานะที่ระบอบประชาธิปไตยเป็นระบบการเมืองระบอบประชาธิปไตยจึงประกอบด้วยหลักการสำคัญ 5 ประการ คือ

1. หลักอำนาจอธิปไตยของปวงชน (popular sovereignty) ระบอบประชาธิปไตยยึดถือหลักแห่งอำนาจอธิปไตยของปวงชนเป็นเสมือนหัวใจของระบบการเมือง กล่าวคือ ประชาชนเท่านั้นที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยที่แท้จริง ประชาชนแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยโดยการใช้สิทธิในการกำหนดตัวผู้ปกครอง โดยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง (election process) กระบวนการเลือกตั้งจึงเป็นกลไกสำคัญในการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้พิจารณาเลือกสรรคู่แข่งขั้นทางการเมืองให้เข้ามารับผิดชอบหน้าที่ในการปกครองรัฐ การแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยสามารถกระทำได้ทั้งการเลือกตั้งผู้แทนให้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง และการถอดถอนออกจากตำแหน่งทางการเมือง

อำนาจในการเลือกสรรและการถอดถอนผู้แทนในระบบการเมืองของประชาชน เป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นหลักประกันว่าประชาชนจะได้ผู้นำทางการเมืองที่ดีเสมอ ผู้นำทางการเมืองที่ดีคือ ผู้นำที่มีทั้งความสามารถและมีคุณธรรม ผู้นำทางการเมืองที่มีความสามารถและมีคุณธรรม จะแก้ไขปัญหาของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และจะสร้างสรรค์สิ่งที่ดีและมีคุณค่าให้แก่ประชาชน ในทางตรงกันข้าม ถ้าปรากฏว่าผู้นำทางการเมืองมิได้มีความสามารถและไม่มีคุณธรรม ผู้นำทางการเมืองไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้แก่ประชาชนได้ และไม่สามารถสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีให้กับประชาชน ประชาชนสามารถใช้อำนาจถอดถอน และจัดให้มีการเลือกตั้งผู้นำคนใหม่มาทดแทนได้

หลักแห่งอำนาจอธิปไตยของปวงชนจึงเป็นเสมือนหนึ่งหัวใจของระบอบประชาธิปไตย และการแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของอธิปไตยของปวงชนก็คือ การแสดงออกซึ่งอำนาจในการกำหนดตัวผู้ปกครอง ถ้าฉันท์านุมติหรือความยินยอมจากประชาชน และประชาชนมิได้มีอำนาจในการควบคุม กำกับ และตรวจสอบผู้ปกครอง การดำรงอยู่และการสิ้นสุดอำนาจของผู้ปกครองมิได้ขึ้นอยู่กับอำนาจประชาชน ปรากฏการณ์เช่นนี้ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง หลักแห่งอำนาจอธิปไตยของปวงชน สะท้อนตรรกะที่เรียบง่ายแห่งวิถีชีวิตมนุษย์ กล่าวคือ เมื่อประชาชนต้องการชีวิตที่ดีและมีความสุขประชาชนก็จะใช้อำนาจอธิปไตยเลือกผู้นำทางการเมืองที่ทำให้ประชาชนเชื่อได้ว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและมีคุณธรรมเพียงพอที่จะสนองตอบเป้าหมายของประชาชนให้บรรลุผล

2. หลักเสรีภาพ (liberty) เสรีภาพของประชาชนในระบอบประชาธิปไตยอาจจำแนกพิจารณาได้ดังนี้

2.1 เสรีภาพทางการเมือง ในระบอบประชาธิปไตยประชาชนจะต้องมีเสรีภาพทางการเมืองอย่างเสมอภาคทั่วหน้ากัน การใช้เสรีภาพทางการเมืองอย่างเสมอภาคทั่วหน้ากัน การใช้เสรีภาพทางการเมืองเป็นการแสดงออกถึงการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยของประชาชน เสรีภาพทางการเมืองที่สำคัญมีหลายประการได้แก่

ก. เสรีภาพในการใช้สิทธิเลือกตั้งหรือถอดถอนผู้ปกครองหรือผู้นำทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย ประชาชนที่บรรลุนิติภาวะแล้วจะต้องมีเสรีภาพอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกันทั้งในการเลือกตั้งและถอดถอนผู้ปกครองหรือผู้นำทางการเมือง การใช้เสรีภาพในการกำหนดตัวผู้ปกครองของประชาชนจะยิ่งมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ถ้าหากว่าประชาชนได้รับโอกาสในการพัฒนาทักษะในการใช้เหตุผลอย่างกว้างขวางและเท่าเทียมกัน การปิดกั้นมิให้ประชาชนมี

โอกาสพัฒนาทักษะในการใช้เหตุผลของตัวก็เท่ากับเป็นการปิดกั้นมิให้การใช้เสรีภาพในการกำหนดตัวผู้ปกครองเป็นไปอย่างมีคุณภาพ

ข. เสรีภาพในการเป็นสมาชิกขององค์กรทางการเมืองระบอบประชาธิปไตย ส่งเสริมให้มีการแข่งขันทางการเมืองอย่างเสรี เพื่อให้องค์กรการเมืองทั้งหลายมีโอกาสนำเสนอ นโยบายและแนวทางในการสร้างสรรค์สังคมที่ดีให้แก่ประชาชน และประชาชนมีเสรีภาพที่จะเข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์กรการเมืองใดก็ได้ที่ตนนิยมหรือเห็นด้วย รวมทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมขององค์กรการเมือง เพื่อเผยแพร่ความนิยมในหมู่ประชาชนให้กว้างขวางยิ่งขึ้นอีกด้วย อาทิ การเป็นสมาชิกพรรคการเมืองหรือชมรมทางการเมือง ตลอดจนกลุ่มอิทธิพลและกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ เป็นต้น

ค. เสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมือง ทั้งด้วยการพูด การเขียน และการเผยแพร่ผ่านสื่อต่าง ๆ ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ และสิ่งพิมพ์ อาจกล่าวได้ว่า เสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์เป็นกลไกสำคัญของประชาชนในระบอบประชาธิปไตยที่จะทำการควบคุม กำกับ และตรวจสอบผู้ปกครอง ถ้าปราศจากเสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมืองก็เท่ากับประชาชนปราศจากอำนาจในการควบคุม กำกับ และตรวจสอบผู้ปกครองลักษณะเช่นนี้ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ในระบอบประชาธิปไตยจึงมั่นใจได้ว่าภายใต้กระบวนการในการใช้เสรีภาพทางการเมืองของประชาชน ยิ่งประชาชนมีความรู้ความเข้าใจมากขึ้นเพียงใด โอกาสที่จะถ่วงดุลและควบคุมกำกับให้ได้ผู้นำทางการเมืองที่ดียิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น

ง. เสรีภาพในการชุมนุมและเคลื่อนไหวกองการเมือง ในระบอบประชาธิปไตยถือว่าเสรีภาพในการชุมนุม และเคลื่อนไหวกองการเมืองเป็นเสรีภาพพื้นฐานของประชาชน กล่าวคือประชาชนมีเสรีภาพที่จะนัดชุมนุมและเคลื่อนไหวกองการเมือง ทั้งในการส่งเสริมสนับสนุนหรือคัดค้านนโยบายและการกระทำของรัฐบาล เสรีภาพเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นการแสดงออกทางการเมืองที่จะต้องได้รับการเคารพและยอมรับ ตราบเท่าที่การชุมนุมและเคลื่อนไหวกองการเมืองเป็นไปตามครรลองแห่งกฎหมายที่เป็นประชาธิปไตย ผู้ใดจะใช้อำนาจปิดกั้นหรือยับยั้งมิได้ ทั้งนี้เพราะเป็นการแสดงออกซึ่งการเรียกร้องความต้องการหรือการสนับสนุนจากประชาชนโดยตรง

2.2 เสรีภาพในทรัพย์สิน ระบอบประชาธิปไตยถือว่าประชาชนมีเสรีภาพในการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ได้มาโดยชอบด้วยกฎหมาย เสรีภาพในทรัพย์สินเป็นปัจจัยส่งเสริมก่อให้เกิดการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ผู้ที่มีความสามารถในการขยายทรัพย์สินของตนให้มากขึ้นย่อมก่อให้เกิดการสร้างงาน การขยายการสร้างงานก่อให้เกิดการกระจายรายได้

2.3 เสรีภาพในการนับถือศาสนา ระบบประชาธิปไตยถือว่าความเชื่อเรื่องศาสนา เป็นสิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคลผู้ใดจะละเมิดมิได้ บุคคลใดจะนิยมศรัทธาลัทธิศาสนาโดยยอมเป็น สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล เนื่องจากลัทธิศาสนาทั้งหลายทั้งปวงล้วนส่งเสริมให้ประชาชนยึดมั่นใน ศีลธรรม การยึดมั่นในศีลธรรมจะทำให้ประชาชนมีชีวิตที่ดีและไม่เป็นภัยต่อผู้อื่น

2.4 เสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่อาศัย ระบบประชาธิปไตยส่งเสริมให้ประชาชนมี เสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่อาศัยได้อย่างสมบูรณ์ภายใต้กรอบของกฎหมาย

2.5 เสรีภาพในการประกอบอาชีพ ระบบประชาธิปไตยส่งเสริมให้ประชาชนมี เสรีภาพในการเลือกประกอบอาชีพตามความถนัด หรือความสามารถ หรือความพอใจของคน โดย ไม่ขัดต่อกฎหมายและศีลธรรมอันดีของประชาชน

3. หลักความเสมอภาค (equality) หลักความเสมอภาคในระบบประชาธิปไตยเป็น หลักการที่ควบคู่ไปกับหลักเสรีภาพ กล่าวคือ มนุษย์จะต้องมีทั้งเสรีภาพและความเสมอภาค ความ เสมอภาคในระบบประชาธิปไตยมิใช่ความเสมอภาคในเรื่องความสามารถ เพราะมนุษย์เกิดมามี ความสามารถและความถนัดที่แตกต่างกัน แต่ความสามารถและความถนัดที่แตกต่างกันของ มนุษย์จะไม่ทำให้มนุษย์มีความได้เปรียบหรือความเหนือกว่าบุคคลอื่น ถ้าหากมนุษย์ได้รับโอกาส ที่จะพัฒนาความสามารถและความถนัดของตนอย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้น ความเสมอภาคใน ระบบประชาธิปไตยจึงหมายถึงความเสมอภาคในโอกาส ความเสมอภาคในระบบ ประชาธิปไตยอาจแบ่งได้ 3 ด้าน ดังนี้

3.1 ความเสมอภาคในทางการเมือง ได้แก่ ความเสมอภาคในการใช้สิทธิและ เสรีภาพในการเลือกตั้ง ประชาชนที่บรรลุนิติภาวะโดยไม่จำกัดเพศ ศาสนา และฐานะทาง เศรษฐกิจและสังคม จะต้องได้รับโอกาสเท่าเทียมกันในการกำหนดผู้ปกครองและการเป็นสมาชิก องค์การการเมือง และประชาชนทั่วไปมีสิทธิในการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมือง ตลอดจนการชุมนุม เคลื่อนไหวทางการเมืองทั้งปวงอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

3.2 ความเสมอภาคในทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ความเสมอภาคในการเลือกประกอบ อาชีพ เพื่อส่งเสริมสร้างความมั่งคั่งให้แก่ตนภายใต้กรอบแห่งกฎหมายที่กำหนดไว้อย่างเท่าเทียม กันระบบเศรษฐกิจในระบบประชาธิปไตยจึงเปิดให้มีการแข่งขันโดยเสรีไม่มีการผูกขาดหรือการ ให้อภิสิทธิ์แก่กลุ่มหนึ่งกลุ่มใดเป็นการเฉพาะ

3.3 ความเสมอภาคทางสังคม ประชาชนจะต้องได้รับโอกาสที่จะได้รับบริการจาก รัฐทั้งในเรื่องการศึกษา การรักษาพยาบาล การพัฒนาทักษะ การฝึกฝนอาชีพ ตลอดจนความ มั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากรัฐบาลอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ความเสมอภาคในโอกาสที่จะได้รับการศึกษาเพื่อพัฒนาสมรรถนะของตนให้หลุดพ้นจากการเอารัดเอาเปรียบของผู้อื่นเป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง

4. หลักกฎหมาย (rule of law) หลักกฎหมายในระบบประชาธิปไตยจึงต้องประกอบด้วย

4.1 กฎหมายต้องมีที่มาที่ชอบธรรม ระบบประชาธิปไตยจึงกำหนดให้ผู้แทนของประชาชนที่ได้รับฉันทานุมัติโดยกระบวนการเลือกตั้งจากประชาชนเป็นผู้มีหน้าที่ในการบัญญัติกฎหมาย โดยให้อำนาจนิติบัญญัติเป็นอำนาจสูงสุด แต่ต่ำกว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน เพราะปวงชนมีอำนาจที่จะถอดถอนผู้แทนที่เข้ามาทำหน้าที่นิติบัญญัติได้ ถ้าปรากฏว่าผู้แทนมิได้บัญญัติกฎหมายเพื่อประโยชน์ของประชาชน กฎหมายที่ชอบธรรมในระบบประชาธิปไตยจะต้องเป็นกฎหมายที่ฝ่ายนิติบัญญัติที่ได้รับเลือกตั้งจากประชาชนเท่านั้น

4.2 การบังคับใช้กฎหมายจะต้องเสมอภาคเท่าเทียมกัน หลักกฎหมายที่สำคัญในระบบประชาธิปไตยที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือประชาชนไม่ว่าจะยากดีมีจน ไม่ว่าจะมีเชื้อชาติและนับถือศาสนาใด จะต้องอยู่ภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมายอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

4.3 ประชาชนจะต้องได้รับความคุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ในระบบประชาธิปไตยประชาชนทุกหมู่เหล่าโดยไม่จำกัดฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม จะต้องได้รับความคุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคกัน

5. หลักเสียงข้างมาก (majority rule) การปกครองในระบบประชาธิปไตยเป็นการปกครองเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน ดังนั้น ในการตัดสินใจใด ๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการตัดสินใจของประชาชนในการกำหนดตัวผู้ปกครอง หรือการตัดสินใจของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ เมื่อมีความคิดเห็นแตกต่างกันให้ถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ ทั้งนี้เพื่อให้แน่ใจว่าการตัดสินใจเหล่านั้นสะท้อนถึงความต้องการของคนส่วนใหญ่อย่างแท้จริง ถ้าเป็นเรื่องสำคัญมากจะต้องพยายามให้มีเสียงข้างมากจำนวนมากจริง ๆ แต่ถ้าเป็นเรื่องทั่วไปก็ให้ใช้เสียงข้างมากธรรมดา (simple majority) เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ

หลักการประชาธิปไตยทั้ง 5 ประการดังกล่าว คือ หลักการที่ถือว่าเป็นแก่นแท้ของระบอบประชาธิปไตยสูง การพิจารณาว่าสังคมใดมีระดับความเป็นประชาธิปไตยสูง การพิจารณาว่าสังคมใดมีระดับความเป็นประชาธิปไตยสูงหรือต่ำ มากหรือน้อย สามารถวินิจฉัยได้จากหลักการสำคัญทั้ง 5 ประการของระบอบประชาธิปไตยในระดับสูง แสดงว่าสังคมนั้นมีความเป็นประชาธิปไตยสูง แต่ถ้าสังคมใดแม้จะอ้างว่าปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย แต่เมื่อพิจารณา

จากหลัก 5 ประการแล้วปรากฏว่ามีอยู่ในระดับต่ำย่อมแสดงว่าสังคมนั้นมีความเป็นประชาธิปไตยในระดับต่ำ

จากแนวคิดและทฤษฎีของนักรัฐศาสตร์ นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญหลายท่านที่กล่าวมาแล้ว สามารถสรุปหลักการประชาธิปไตยได้ ดังนี้

1. หลักปัจเจกชนนิยม ให้คุณค่าและความสำคัญของบุคคลแต่ละคนมากกว่าสิ่งอื่นใด
2. หลักเสรีภาพ บุคคลทุกคนควรมีเสรีภาพในการดำรงชีวิตของตน มีเสรีภาพในการกำหนดเป้าหมายในการทำงานและการดำเนินชีวิต
3. หลักความเสมอภาค บุคคลทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ทั้งความเสมอภาคทางการเมือง เศรษฐกิจ และ สังคม
4. หลักภราดรภาพ บุคคลทุกคนมีความเป็นพี่น้อง รักใคร่ ประองดองและสามัคคีในการอยู่ร่วมกัน
5. หลักเสี่ยงข้างมาก ยอมรับมติของเสียงข้างมาก โดยไม่ละทิ้งการรับฟังความคิดเห็นของเสียงข้างน้อย
6. หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของมวลชน
7. การคุ้มครองเสรีภาพและความเสมอภาคโดยกฎหมาย
8. อำนาจสูงสุดมาจากปวงชน และการเลือกตั้งผู้นำโดยเสรี
9. หลักการมีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชน การพัฒนา การปกครองตนเอง
10. หลักการใช้เหตุผล

1.4 ประชาธิปไตยในฐานะวิถีชีวิต

นักรัฐศาสตร์หลายท่านได้กล่าวถึงพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเป็นประชาธิปไตยในการดำรงชีวิต หรือ วิถีชีวิตประชาธิปไตย (democratic as a way of life) ดังนี้

กระมล ทองธรรมชาติ (2521: 66-70) เสนอว่า การปกครองระบบประชาธิปไตยจะดำเนินไปได้ใกล้เคียงกับอุดมคติของประชาธิปไตยมากน้อยเพียงไรนั้น ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตของประชาชนในประเทศนั้น ถ้าวิถีชีวิตของประชาชนในประเทศนั้นดำเนินไปในคัลลองของประชาธิปไตยแล้ว ระบอบการปกครองของประเทศนั้นก็ย่อมจะใกล้เคียงกับอุดมคติของประชาธิปไตยค่อนข้างมาก ที่จริงนั้นนั่นเอง ถ้าประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศยอมรับและยึดเอาหลักแห่งความเท่าเทียมกันเป็นแนวในการดำเนินชีวิต (เช่นเคารพในความคิดเห็นของคนอื่นและ

ให้โอกาสคนอื่นที่จะคัดค้านตนได้ เป็นต้น) และดำเนินการต่อสู้เพื่อรักษาเสรีภาพ ไม่ว่าจะเป็เสรีภาพของตนเองหรือของคนอื่น อย่างจริงจังตลอดจนให้ความสนใจในกิจการบ้านเมืองอยู่บ้างไม่มากก็น้อยอย่างสม่ำเสมอแล้ว การปกครองของประเทศนั้นก็ย่อมจะเป็นประชาธิปไตยได้ แต่ความที่ปรากฏในประวัติศาสตร์นั้น ประชาชนส่วนใหญ่ของจะมี “วิถีชีวิต” อย่างที่วานี้ได้ก็ต่อเมื่อสังคมของประเทศนั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากแล้ว โดยเฉพาะก็คือเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม นอกจากนั้นประเพณีและความคิดเก่า ๆ จะต้องเปิดทางให้กับแนวความคิดใหม่ ๆ ที่ยึดเอาการใช้เหตุผล (rationalization) เป็นหลักด้วย ยิ่งกว่านั้นจะต้องมีพรรคการเมืองคอยกระตุ้นให้ประชาชนส่วนใหญ่สนใจกิจการบ้านเมืองและต่อสู้เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชนธรรมของตนรวมทั้งมีกลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นอย่างสมดุลกัน คือมีทั้งกลุ่มนักธุรกิจ นักอุตสาหกรรมและนายธนาคารฝ่ายหนึ่ง กับกลุ่มกรรมกรและชาวนาอีกฝ่ายหนึ่งต่างทำหน้าที่ปกป้องรักษาผลประโยชน์ของตนโดยมีกลุ่มปัญญาชนและนักวิชาการเป็นผู้คอยวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินงานของกลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าวและป้องกันกฎเกณฑ์ของสังคมไว้มิให้กลุ่มอิทธิพลใดละเมิดได้ตามใจชอบประชาชนทุกคนจะต้องตระหนักว่า ประชาธิปไตยจะดำรงอยู่อย่างถาวรและนำผลดีมาสู่สังคมรวมทั้งต่อเมื่อผู้ที่ไปทำหน้าที่ปกครองประเทศแทนประชาชนนั้นถูกติดตามผลงานอย่างใกล้ชิด และถูกทำให้ตระหนักอยู่เสมอว่าเขาจะถูกถอนอำนาจคืนถ้าทำไม่ดีรวมทั้งจะต้องมีประชาชนที่นิยมประชาธิปไตยพร้อมอยู่เสมอที่จะเข้าทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองแทนประชาชนทั่วไปได้เมื่อผู้ปกครองชุดเก่าถูกถอนอำนาจคืน นอกจากนั้นประชาชนจะเข้าใจฐานะของตนและปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยความรับผิดชอบแล้วประชาชนยังอาจจะช่วยทำให้ประชาธิปไตยเจริญก้าวหน้าไปสู่อุดมคติประชาธิปไตยได้อีกด้วยโดยการปฏิบัติตนดังต่อไปนี้ คือ

1. ยอมรับมติของประชาชนฝ่ายข้างมากเป็นหลักในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาของสังคม และประชาชนฝ่ายข้างมากนั้นจะต้องไม่ละเมิดสิทธิของประชาชนฝ่ายข้างน้อยโดยไม่จำเป็น
2. ปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองอย่างสม่ำเสมอ และช่วยทำให้กฎหมายของบ้านเมืองมีความศักดิ์สิทธิ์โดยมิยอมให้ผู้ใดมาละเมิดตามอำเภอใจ
3. พยายามรวมกำลังกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน เพื่อรักษาผลประโยชน์ที่มีอยู่ร่วมกันแทนที่จะดำเนินการโดยเอกเทศ ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันมิให้บุคคลอื่นหรือกลุ่มบุคคลอื่นทำลายผลประโยชน์ของตนอย่างไม่เป็นธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ในการรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มตนนั้น แต่ละกลุ่มที่มีผลประโยชน์ขัดแย้งกันจะต้องพยายามใช้วิธีการประนีประนอมผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันให้มากที่สุด มิฉะนั้นการปกครองในระบบประชาธิปไตยจะไม่อาจดำเนินไปได้อย่างราบรื่น

4. พยายามใช้เหตุผลเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาข้อขัดแย้งต่าง ๆ ให้มากที่สุด เพราะเหตุผลเท่านั้นที่จะช่วยให้ประชาธิปไตยดำเนินไปได้ ถ้าประชาชนฝ่ายข้างมากต้องการจะทำในสิ่งซึ่งฝ่ายข้างน้อยไม่สู้จะเห็นด้วย ฝ่ายข้างมากนั้นจะต้องชี้แจงแสดงเหตุผลให้มากที่สุดว่าเหตุใดจึงต้องทำเช่นนั้น และต้องพยายามทำให้ฝ่ายข้างน้อยยอมจำนนต่อเหตุผลให้ได้ แม้จะต้องเสียเวลามากก็ตาม ลัทธิประชาธิปไตยเชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล และจะยอมเชื่อฟังโดยไม่คัดค้านถ้าจำนนต่อเหตุผลของฝ่ายตรงข้าม

สุภาพ ปริญญเสวี และคณะ (2521: 101-102) เสนอว่า วิธีชีวิตประชาธิปไตย หมายถึง ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต (democracy as a way of life) วิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย ได้แก่วิถีชีวิตของการอยู่ร่วมกันในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งมีพฤติกรรม ดังนี้

1. เคารพในสิทธิและศักดิ์ศรีของกันและกัน
2. การแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยการใช้เหตุผลและตกลงกันโดยสันติวิธี ไม่ใช้กำลังหรือวิธีการรุนแรง
3. การมีใจกว้างที่จะพิจารณาปัญหาต่าง ๆ ด้วยวิจรรณญาณ
4. ยอมรับความเสมอภาคในโอกาสของบุคคล
5. ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
6. ใจกว้างในอันที่จะเปลี่ยนทัศนคติเดิมของตนไปสู่ทัศนคติใหม่ที่มีเหตุผลดีกว่าถูกต้องกว่า
7. สนใจในกิจการบ้านเมืองและสนใจในการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง
8. มีวินัยแห่งตนเอง มีความรับผิดชอบในหน้าที่พลเมืองของตน
9. ชอบแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล โดยมีเจตนา “สร้างสรรค์” ให้เกิดสิ่งที่ดีกว่า
10. ไม่มีบุคลิกภาพที่เป็นเผด็จการทั้งการกระทำและความคิดคือไม่เป็นผู้นิยมการใช้อำนาจในการแก้ปัญหาใด ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยสอดคล้องเป็นอย่างดีกับบุคคลผู้มีบุคลิกภาพประชาธิปไตย

พลศักดิ์ จิรไกรศิริ (2524: 105-106) เสนอว่า วิธีชีวิตประชาธิปไตยขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตของประชาชนในประเทศนั้นเป็นสำคัญ กล่าวคือ ถ้าวิถีชีวิตของประชาชนในประเทศนั้นดำเนินไปในครรลองแห่งประชาธิปไตยแล้วระบอบการปกครองของประเทศนั้นก็ย่อมจะใกล้เคียงกับอุดมคติของประชาธิปไตย และวิธีการปกครองแบบประชาธิปไตยค่อนข้างมาก ที่จริงนั้นระบอบการปกครองของประเทศ คือภาพสะท้อนของวิถีชีวิตของประชาชนในประเทศนั้นนั่นเอง ถ้าประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศยอมรับและยึดเอาหลักการมีน้ำใจกว้างขวางที่จะพิจารณาปัญหาต่าง ๆ ด้วย

วิจารณ์ญาณ อาศัยการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน ก่อนที่จะมีการตัดสินใจ รู้จักการประนีประนอมไม่ไข่ตัดสินปัญหาข้อขัดแย้งด้วยการใช้กำลังรุนแรง มีขันติธรรม อุดหนุน รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นที่แตกต่างไปจากเหตุผลของตน เคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น ตลอดจนยอมรับความเสมอภาคสำหรับบุคคล การปกครองของประเทศนั้นก็จะเป็นประชาธิปไตยได้

ไกรศรี นิรมานเหมินท์ (2525: 135-136) เสนอว่า คำว่า วิถีชีวิต (way of life) หรือเรื่องของการแบบแผนในการดำรงชีวิต (life style) นั้น เป็นวัฒนธรรมที่ได้มีการจดจำและปฏิบัติสืบต่อกันมา มีการแสดงออกที่เห็นได้ซึ่งสมาชิกทุกคนในสังคมได้มีส่วนร่วมในการแสดงออก และการแสดงออกของคนในแต่ละสังคมก็ไม่เหมือนกัน แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมในแต่ละสังคมย่อมมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะเกิดขึ้นจากการเรียนรู้และเป็นมรดกของสังคมซึ่งมีการถ่ายทอดกัน จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งติดต่อกันไปเรื่อย ๆ อย่างไม่ขาดสาย ประชาชนที่มีวิถีชีวิตประชาธิปไตยมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. ประชาชนรู้จักเคารพสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค รักความเป็นธรรมและเคารพในศักดิ์ศรีซึ่งกันและกัน
2. มีการแก้ปัญหาขัดแย้งด้วยเหตุด้วยผลยิ่งกว่าการใช้กำลังเข้าแก้ไข
3. ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น ยอมรับว่าทัศนะของคนอื่นอาจไม่ตรงกับทัศนะของตนก็ได้
4. สนใจในกิจการบ้านเมือง และสนใจที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมทางการเมือง
5. มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และเป็นผู้ที่มีวินัยดี มีเจตนาสร้างสรรค์และไม่มีบุคลิกภาพที่เป็นเผด็จการ

กรมวิชาการ (2540: 1-39) เสนอ วิถีชีวิตประชาธิปไตย สำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา จัดทำเป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติมและประพันธ์เป็นภาพยนตร์ยานี้ 11 ประกอบภาพยนตร์การ์ตูนสำหรับนักเรียน ดังต่อไปนี้

มนุษย์นั้นมีสิทธิ	ที่จะคิดและจะฝัน
แสวงหาและฝ่าฟัน	อิสระและเสรี
เคารพกันและกัน	รู้ยึดมั่นประเพณี
นอนบนพรมผู้มี	อาวุโสโตกว่าเรา
รู้กาลเทศะ	ไม่ละเมิดคนอื่นเขา
ครอบครัวสุขแบบเนา	เข้าใจกันจ้านรรจา

ความรักความเข้าใจ	คือสายใยแห่งศรัทธา
รู้จักใช้ปัญญา	พิจารณากระทำการ
อยู่ร่วมกับผู้อื่น	รู้หยัดยืนบนพื้นฐาน
มิตรร่วมประสาน	ไม่เป็นพาลระรานใคร
มีคารวะธรรม	ประโยชน์นำสิทธิ์ส่วนใหญ่
แม้ตามอำเภอใจ	ผู้อื่นไฉรั ไม่เมตตา
มองโลกในแง่ดี	ทุกวิถีที่มีมา
ช่วยเหลือเอื้อคุณค่า	อาสางานสานสัมพันธ์
เสียสละเพื่อชุมชน	หมั่นฝึกฝนทนอดกลั้น
สามัคคีพร้อมกัน	สร้างสรรคไทยให้ร่วมเย็น
ไม่กินแรงคนอื่น	หลับหรือตื่นร่วมรู้เห็น
ปฏิบัติจัดประเด็น	โลกนี้เป็นเช่นบ้านตน
รู้จักรับผิดชอบ	ทั้งรอบคอบประกอบผล
พิทักษ์รักษ์ชุมชน	ทั้งอดทนตรงเวลา
ภูมิใจในเอกลักษณ์	แห่งชาติศักดิ์ต้องรักษา
กษัตริย์ศาสนา	ศรัทธามั่นกตัญญู
เคารพกติกา	กายาวาจาร่วมเชิดชู
หนักเอาทั้งเบาผู้	หยัดยืนอยู่คู่ความดี
ความรักความผูกพัน	คอยแบ่งปันเอื้อไมตรี
มีวินัยใฝ่หน้าที่	วิถีทางสร้างผู้นำ
เข้าแถวแนวดำเนิน	ผู้เจริญร่วมใจทำ
ทำเถิดจักเลิศล้ำ	สำเร็จได้ ไทยร่วมมือ
ไม่คอยแต่กีดกัน	ไม่แข่งขันไม่แย่งยึด
ส่วนรวมร่วมยึดถือ	หารือกันด้วยปัญญา
ยับยั้งระวังใจ	อดกลั้นได้ทุกเวลา
ยามที่มีปัญหา	ปรึกษาผู้รู้ ไตร่ตรอง
ไม่ก้าวก่ายในสิทธิ์	รู้ถูกผิดตามครรลอง
อดกลั้นคอยกลั่นกรอง	สนองให้ได้ผลดี
เหตุการณ์ยามคับขัน	แก้ไขพลันตามวิถี

รวมพรรคสามัคคี	กิจธุระอย่าละเลย
ประชาธิปไตย	จักอำไพดังเขื่อนเอ๋ย
ใช้สิทธิอย่างค้ำคอง	ถ้อยภิเษยร่วมรับฟัง
ชีวิตในสังคม	ชนนิยมรวมพลัง
รักษาระเบียบดัง	ผู้เจริญเดินร่วมทาง
เช่นการข้ามถนน	อย่าสับสนหรือกีดขวาง
ทางข้ามเป็นของกลาง	จึงมีกฎจราจร
ผู้ที่มีรถยนต์	ขับบนถนนเอื้ออาทร
อย่าให้ใครเดือดร้อน	เพราะประมาทขาดหลักการ
น้ำใจหล่อเลี้ยงโลก	ช่วยดับโศกมิตรสหาย
โอบเอื้อและเจือจาน	ผูกพันจิตมิตรเพิ่มพูน
ผู้ชราเด็กสตรี	จิตปรานีเกื้อกูล
ความดีนี้ไม่สูญ	ชาติสังคมสุขร่วมเย็น
อันความเสียสละ	คือพันธนะควรบำเพ็ญ
สงเคราะห์ผู้ลำบาก	เอื้ออำนาจด้วยใจงาม
วิถีประชาธิปไตย	ผลถึงใบสวຍอ่วม
ชาวไทยทั่วเขตคาม	อยู่ร่วมกันมั่นไมตรี
คราใดใครเดือดร้อน	ช่วยผันผอนตามหน้าที่
ทุกยามทำความดี	กายใจมีสุขเบิกบาน
กิจกรรมของบ้านเมือง	คราขัดเคืองเป็นข่าวสาร
แม้ดีมีเหตุการณ์	ควรใส่ใจไฝ่ติดตาม
ยังเยาว์หมั่นรอบรู้	พิเคราะห์ดูแยกชัดความ
สรุปได้ไม่วุ่นวาย	ผลงอกงามคือปัญญา
การเมืองเรื่องใกล้ตัว	เกี่ยวข้องทั่วทุกปัญหา
ทุกวิถีทุกเวลา	ฟังอุตสำหรับสนใจกัน
ยามรุ่นลงริเริ่ม	พูดคุยเพิ่มเพื่อสร้างสรรค์
เติบโตใหญ่ยิ่งเท่าทัน	มุ่งหมายมั่นอุดมการณ์
ประชาธิปไตย	เลือกตั้งใช้ไว้คือพื้นฐาน
ใช้สิทธิทุกกิจการ	อย่างถูกต้องตามครรลอง

มนุษย์นั้นมีสิทธิที่จะคิดทำกิจของ
 เติตธรรมนำสุขปอง ปองบ้านเมืองรุ่งเรืองเทอญ

จากแนวคิดของนักรัฐศาสตร์ และนักวิชาการข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าประชาธิปไตยในฐานะวิถีชีวิต (democratic as a way of life) จะเกิดขึ้นกับประชาชนที่มีวิถีชีวิตลักษณะดังต่อไปนี้

1. เคารพสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของกันและกัน
2. ยึดมั่นและปฏิบัติตามกฎหมาย
2. รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
3. สนใจในการบริหารบ้านเมืองกิจการบ้านเมือง เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง เสียสละเพื่อชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ เสริมสร้างให้ชุมชนเข้มแข็ง
4. แก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยเหตุผลและมีวิจารณญาณ
5. มีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ของตนเอง มีวินัย
6. มองโลกในแง่ดี มีเจตนาสร้างสรรค์ ไม่มีบุคลิกภาพแบบเผด็จการ

ตอนที่ 2 พฤติกรรมประชาธิปไตย

2.1 พฤติกรรมประชาธิปไตย

พฤติกรรมประชาธิปไตย (democratic behavior) เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเป็นประชาธิปไตยของพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย นักวิชาการและนักการศึกษาหลายท่านให้ความหมายของพฤติกรรมประชาธิปไตยไว้ ดังนี้

Ellis (1995: 303) เสนอว่า การเตรียมนักเรียนให้เป็นพลเมืองที่มีความตระหนักรู้ และเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อเรื่องต่างๆ มีความสำคัญในสังคมประชาธิปไตย และได้ระบุเป็นเป้าหมายการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตย (democratic citizen) ที่สะท้อนให้เห็นพฤติกรรมและคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดี ดังนี้

1. ความตระหนักรู้ต่อสถานการณ์และการมีศักดิ์ศรีของผู้อื่นสนใจปฏิบัติตามกฎหมายและรับรู้โดยชอบธรรมของผู้อื่น
2. มีความรู้ของหลักการงานและระบบโครงสร้างฝ่ายบริหารบ้านเมือง
3. มีส่วนร่วมส่งเสริมประชาธิปไตยของประชาชน
4. มีความเข้าใจถึงปัญหาสำคัญๆ ของโลกที่เกี่ยวกับประชาชน ทั้งในระบบนานาชาติและท้องถิ่น

5. มีการตัดสินใจในทิศทางที่เหมาะสม

Crick (1998: 59) เสนอว่า พฤติกรรมของพลเมืองที่ดีในสังคมประชาธิปไตยยุคใหม่ จะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1. ต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมและศีลธรรม
2. ต้องมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชุมชน
3. ต้องมีความรู้ในเรื่องการเมือง

กรมสามัญศึกษา (2529: อ้างถึงใน ลาวัณย์ วิทยายุทธพิบูล, 2553: 13-18) เสนอว่า ลักษณะพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนที่สอดคล้องกับลักษณะสังคมไทยที่เราน่าจะสร้างเสริมมี 12 ลักษณะ แต่ละลักษณะจะมีพฤติกรรมบ่งชี้ เพื่อโรงเรียนจะได้เลือกนำไปกำหนดวัตถุประสงค์จัดกิจกรรมและประเมินผลให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ลักษณะพฤติกรรมดังกล่าว ได้แก่

1. การรู้จักบทบาทหน้าที่ มีพฤติกรรมบ่งชี้ดังต่อไปนี้
 - ก. รู้จักสถานภาพของตนเองที่เป็นอยู่ เช่น เป็นนักเรียน เป็นครู เป็นประชาชน
 - ข. รู้จักสัมพันธ์ภาพระหว่างตนเองกับผู้อื่น
 - ค. รู้จักประเพณีปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับสัมพันธ์ภาพ โดยถือหลักกาลเทศะบุคคล
 - ง. ยึดถือระเบียบเป็นแนวปฏิบัติในการทำงาน
 - จ. ให้ความร่วมมือตามบทบาทและหน้าที่ซึ่งมีต่อกันและกัน
 - ฉ. ปฏิบัติตามหน้าที่อย่างจริงจังและสุจริต
 - ช. ยอมรับบทบาทหน้าที่ของกันและกัน
2. การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น มีพฤติกรรมบ่งชี้ดังนี้
 - ก. ให้โอกาสผู้อื่นแสดงความคิดเห็น
 - ข. ไม่แสดงปฏิกิริยาต่อต้านดูถูกเหยียดหยามความคิดเห็นของคนอื่น
 - ค. สนใจฟังด้วยความตั้งใจ
 - ง. ชักถามโดยใช้เหตุผล เมื่อไม่เข้าใจความคิดเห็นของผู้อื่น
 - จ. คิดถึงผลที่อาจจะเกิดความคิดหรือการกระทำของผู้อื่นที่มีต่อส่วนร่วม
 - ฉ. นำความคิดไปวิเคราะห์ ประเมิน และเลือกตัดสินใจในส่วนที่จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนร่วมที่สุด
 - ช. ไม่ยึดถือความคิดเห็นของตนเองว่าถูกต้องเสมอไป

3. การมีความรับผิดชอบ มีพฤติกรรมบ่งชี้ดังนี้

- ก. เป็นที่พึงของตนเองได้ ไม่เป็นภาระของผู้อื่น
- ข. ทำหน้าที่การงานสำเร็จอย่างดีตามเวลาที่ได้รับมอบหมาย
- ค. เอาใจใส่ติดตามการปฏิบัติงานโดยไม่ทอดทิ้ง
- ง. ยอมรับเมื่อมีความผิดพลาดเกิดขึ้นและพยายามแก้ไข
- จ. สนใจ กระตือรือร้น ให้ความร่วมมือ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาของกลุ่มที่

ตนเองสังกัดอยู่

- ฉ. รู้จักควบคุมตนเอง
- ช. ตรงต่อเวลา
- ซ. ปฏิบัติตนเป็นที่เชื่อถือได้
- ฅ. หลีกเลี่ยงการก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้อื่นและส่วนรวม

4. ความเป็นผู้มีวินัยในตนเอง มีพฤติกรรมบ่งชี้ดังต่อไปนี้

- ก. ปฏิบัติงานและปฏิบัติตนอย่างมีระเบียบเรียบร้อยจนเป็นนิสัย
- ข. มีความเที่ยงตรงและยุติธรรมต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม
- ง. เคารพและปฏิบัติตามกฎระเบียบแบบแผนของสังคม
- จ. ปฏิบัติตนต่อผู้อื่นได้เหมาะสมกับกาละ เทศะ บุคคล
- ฉ. ปฏิบัติตนตรงต่อเวลาและการนัดหมาย
- ช. ยอมรับและปฏิบัติตนตรงต่อเวลาและการนัดหมาย
- ซ. ปฏิบัติตนเป็นที่ไว้วางใจต่อผู้อื่น
- ฅ. รู้จักควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้เหมาะสม
- ญ. ยอมรับและปฏิบัติตามวัฒนธรรมและประเพณีอันดีของชาติ

5. การคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน มีพฤติกรรมบ่งชี้ดังนี้

ก. รู้จักเสียสละทรัพย์ กำลังกาย กำลังความคิด เวลา โอกาส โดยพิจารณาตามเหตุผลและความเหมาะสม

- ข. กระทำการใด ๆ โดยมุ่งถึงผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก
- ค. เลือกตัดตัดสินใจและแสดงพฤติกรรมอันจะมีผลดีต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ
- ง. รู้จักอดทน อดกลั้น เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม
- จ. รู้จักละอายใจต่อความประพฤติของตนที่รักษาผลประโยชน์ส่วนตนโดยของ

ส่วนรวม

ด. ไม่ละเอียดและเพิกเฉยต่อการกระทำใด ๆ ที่จะเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมตาม
ความรู้ ความสามารถและโอกาส

6. การมีส่วนร่วมทั้งความคิด การกระทำ และน้ำใจ ด้วยมารยาทที่ดีตามวัฒนธรรมไทย มี
พฤติกรรมบ่งชี้ดังนี้

ก. เข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มด้วยความสุจริตใจโดยไม่ละเลย
ข. ยินดีปฏิบัติตามภาระหน้าที่ที่กลุ่มมอบหมายด้วยความเต็มใจ
ค. แสดงความคิดเห็น เพื่อให้กลุ่มบรรลุเป้าหมาย
ง. รู้จักเลือกแต่งกายให้เหมาะสมกับกาลเทศะและประเพณีนิยม
จ. เลือกใช้ภาษา กิริยาท่าทางที่สุภาพในการแสดงความคิดเห็นและการร่วม
กิจกรรม

ฉ. แสดงความคิดเห็นด้วยมารยาทอันดี
ช. ให้ความเห็นต่อกลุ่มด้วยความสุจริตใจ ให้ความสนใจในการแสดงความคิด
อย่างจริงจัง

ซ. รู้จักแพ้ รู้จักชนะ รู้จักการให้อภัย และรู้จักการเสียสละ
ฅ. รู้จักการรับและการให้ด้วยความมีน้ำใจ
ญ. ระมัดระวังการกระทำใด ๆ ที่จะไม่ทำลายความรู้สึกและน้ำใจของผู้อื่น

7. การให้เกียรติซึ่งกันและกันตามฐานานุรูป มีพฤติกรรมบ่งชี้ดังนี้

ก. รู้จักยกย่อง สรรเสริญผู้กระทำความดีโดยปราศจากอคติ
ข. รู้จักแสดงออกต่อผู้อื่นโดยไม่แสดงความรังเกียจและดูถูกเหยียดหยาม
ค. แต่งกายให้เหมาะสม เพื่อให้เกียรติแก่งาน บุคคล สถานที่และกิจกรรมนั้น ๆ
ง. ให้เกียรติต่อความคิดเห็นและทัศนะของผู้อื่น และตอบสนองอย่างเหมาะสม
จ. ติดต่อการงานหรือธุรกิจกับผู้อื่นด้วยการให้เกียรติต่อหน้าที่ความรับผิดชอบ
เขาตามสมควรไม่ใช้ตำแหน่งหน้าที่ของตนเพื่อข่มขู่หรือเพื่ออภิสิทธิ์

ฉ. ไม่ใช้วุฒิความรู้หรือการศึกษาของตนเพื่อดูถูกเหยียดหยามสติปัญญา ความรู้
ความคิดของผู้อื่น

ช. รู้จักให้กำลังใจแก่ผู้ด้อยกว่าโดยการให้เกียรติและสนับสนุนตามความ
เหมาะสม

ซ. แสดงกิริยาสุภาพเรียบร้อย เหมาะสม ต่อบุคคลอื่นตามวัฒนธรรมไทย

8. การยอมรับและเคารพในสิทธิและหน้าที่ของเอกัตบุคคล มีพฤติกรรมบ่งชี้ดังนี้

ก. ปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด โดยไม่ก้าวก่ายหรือรบกวน หรือขัดขวางการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อื่น

ข. รู้จักให้ความสำคัญแก่ผู้อื่น ไม่สนใจและให้ความสำคัญแต่เฉพาะตนเองเท่านั้น

ค. ไม่โอ้อวดหรือมีพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นการยกตนข่มท่าน

ง. คิด กระทำ และตัดสินใจ โดยคำนึงถึงผลที่จะกระทบต่อผู้อื่นและผู้เกี่ยวข้องเสมอ

จ. กระทำการใด ๆ ตามสิทธิของตน และต้องไม่เป็นการละเมิดสิทธิของผู้อื่นไม่ว่ากรณีใด ๆ

ฉ. เคารพต่อสิทธิส่วนบุคคลและส่วนอื่น ๆ ที่บุคคลผู้นั้นมีอยู่

ช. เคารพความคิดเห็นของผู้อื่น โดยคำนึงถึงสิทธิของแต่ละบุคคล

ซ. ยอมรับความแตกต่างของบุคคลว่าเป็นธรรมชาติ และพยายามปรับพฤติกรรมปรับความคิดของตนให้เหมาะสม

9. การใช้ปัญญาหรือเหตุผลในการตัดสินใจปัญหา มีพฤติกรรมบ่งชี้ดังนี้

ก. รู้จักใช้เหตุผลในการพิจารณาตัดสินใจเมื่อเกิดข้อขัดแย้ง

ข. ไม่ให้อารมณ์ของตนมีอิทธิพลเหนือเหตุผลในการแก้ปัญหาและตัดสินใจ

ค. ตัดสินปัญหาโดยอาศัยข้อมูลประกอบ

ง. ไม่นำความเชื่อหรือโชคลางมาเป็นเครื่องมือตัดสินใจ

จ. ไม่นำเอาอคติมาเป็นอุปสรรคหรือตัวชี้้นำในการตัดสินใจแก้ปัญหา

ฉ. แยกเรื่องส่วนตัวกับหน้าที่การงานออกจากกันในการทำงานและการตัดสินใจปัญหาใด ๆ

ช. รู้จักวิเคราะห์และประมวลเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยใช้สติปัญญาและเหตุผลตลอดเวลา

ซ. รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างสมประโยชน์ ประหยัด และมีเหตุผล

ฌ. ให้ความเข้าใจและเห็นใจต่อปัญหาของผู้อื่นโดยใช้สติปัญญา

10. การรู้จักเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี มีพฤติกรรมบ่งชี้ดังนี้

ก. ยอมรับบทบาทของหัวหน้าตามที่ได้รับมอบหมายหรือแต่งตั้ง

ข. ยอมรับข้อกำหนดหรือนโยบายซึ่งได้กำหนดไว้ว่าเป็นหน้าที่ของผู้นำหรือบริหาร

ค. เป็นผู้นำในการสร้างขวัญแก่ผู้ร่วมงานในฐานะผู้นำในการปฏิบัติงาน

ง. ให้เกียรติรับฟังความคิดเห็นตลอดจนปัญหาและอุปสรรคของผู้ร่วมงาน ไม่ใช่อำนาจในฐานะผู้นำเพียงอย่างเดียว

จ. ให้ความเคารพนับถือผู้เป็นหัวหน้าตามฐานานุรูปและบทบาทของผู้นำ

ฉ. แยกเรื่องส่วนตัวออกจากหน้าที่การงาน

ช. ปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย โดยเคารพบทบาทหน้าที่ของกันและกัน

ซ. แก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยหลักการและเหตุผลที่เป็นธรรมและเหมาะสมโดยคำนึงถึงบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของกันและกัน

ฌ. มีความพอใจในบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะนั้นและพยายามทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด

ฎ. มีความอดทนในฐานะผู้นำและในฐานะผู้ตาม

11. การยึดมั่นในความกตัญญู เชิดชูสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีพฤติกรรมบ่งชี้ ดังนี้

ก. รู้จักตอบแทนผู้มีบุญคุณแก่ตนและสังคม

ข. ให้เกียรติ ยกย่อง เคารพนับถือบุคคลที่ทำคุณประโยชน์ให้แก่ท้องถิ่นและประเทศชาติ

ค. ปกป้องคนที่ทำประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติเท่าที่บทบาท หน้าที่ของตนเองและโอกาสจะอำนวย

ง. แสดงความเคารพ ปกป้อง เสียสละ และเทิดทูนพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นประมุขของประเทศ

จ. ประดับบ้านเรือนด้วยธงชาติในโอกาสสำคัญของชาติ

ฉ. ปกป้อง คุ้มครอง และดำรงรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติ

ช. รัก ห่วงแหน คุ้มครองเกียรติภูมิและเสียสละต่อผืนแผ่นดินไทย

ซ. ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักศาสนา

ฌ. เข้าร่วมในกิจกรรมทางศาสนาที่ตนนับถือด้วยศรัทธา

12. การยึดหลักคุณธรรมในการดำเนินชีวิต มีพฤติกรรมบ่งชี้ดังนี้

ก. ให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือผู้ประสบความเดือดร้อนตามเหตุผลอันสมควร

ข. ปฏิบัติตนต่อผู้อื่นด้วยความเห็นอกเห็นใจและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในฐานะที่เป็นมนุษย์ด้วยกัน

ค. ไม่เบียดเบียน ไม่เอาเปรียบผู้อื่น และ ไม่เห็นแก่ตัว

ง. เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ โดยช่วยเหลือ จุนเจือผู้ด้อยโอกาสกว่าตามเหตุผลอันสมควร

จ. ตัดสินปัญหาโดยอาศัยหลักเหตุผลประกอบหลักคุณธรรม

ฉ. ตัดสินคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ และบุคคลโดยยึดหลักเหตุผลและหลักฐานประกอบกัน

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2531: 15-16) เสนอพฤติกรรมพระราชบัญญัติในมิติของพุทธศาสนา โดยอธิบายว่า คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี (สมาชิกที่ดีของรัฐ) สมาชิกของรัฐผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย พึงรู้หลักและปฏิบัติดังนี้

1. รู้หลักอธิปไตย คือ รู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า อธิปไตย 3 ประการ ดังนี้

ก. อัตตอธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะศักดิ์ศรี เกียรติภูมิของตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนาและสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณ ในฝ่ายบุคคล ได้แก่ เว้นชั่วทำดีด้วยเคารพตน

ข. โลกอธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญกระทำการด้วยปรารถนาจะเอาใจหมู่ชนหาความนิยมหรือหวั่นกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาณ ในฝ่ายบุคคล ได้แก่ เว้นชั่ว ทำดี ด้วยเสียงหมู่ชน

ค. ธรรมอธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักการความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนาสิ่งที่ได้ศึกษาตรวจสอบข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ่มชัด และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มซัดดีที่สุด เต็มซัดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วยคามบริสุทธิ์ใจว่า เป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงาม เป็นประมาณอย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา

2. มีส่วนในการปกครอง โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียวที่เรียกว่า อบริหานิยธรรม 7 ประการ คือ

ก. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ พบปะปรึกษาหารือกิจการงาน (ที่พึงรับผิดชอบตามระดับของตน) โดยสม่ำเสมอ

ข. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุมพร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลายที่พึงทำร่วมกัน

ค. ไม่ถือเอาเอาใจใครต่อความสะดวก บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติวางไว้ และไม่เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติมันอยู่ในบทบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติมันอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมเนียม

ง. ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือท่านเหล่านั้น มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง

จ. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก

ฉ. เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปูชนีสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ ใ้เราให้ทำดี และเป็นที่ยอมรับของหมู่ชน ไม่ละเลยพิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้น ตามประเพณี

ช. จัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรมแก่บรรพชิต ท่านผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธิ์ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

กรมวิชาการ (2536: 17-22) เสนอว่า วิธีชีวิตในสังคมประชาธิปไตยซึ่งจะทำให้ประชาชนในสังคมเกิดสันติภาพ สันติสุข และเสรีภาพ จะต้องสร้างสังคมให้บุคคลที่อยู่ในสังคมมีพฤติกรรมประชาธิปไตยอย่างน้อย 4 ประการ คือ

1. ด้านวินัยธรรม นักเรียน นักศึกษาจะต้องเกิดพฤติกรรมด้านการปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับ ตามที่สถานศึกษานั้น ๆ เป็นผู้กำหนด การกำหนดกฎ ระเบียบ ข้อบังคับจะต้องเกิดขึ้นมาจาก ความเห็นชอบของนักเรียน นักศึกษา รวมทั้งครู-อาจารย์ในสถานศึกษานั้น ทั้งนี้ให้รวมถึง กฎ ระเบียบข้อบังคับที่เกิดขึ้นจากกรมเจ้าสังกัด และกระทรวงด้วย และให้รวมตัวบทกฎหมายที่ใช้บังคับให้ประชาชนในประเทศประพฤติและปฏิบัติ ดัชนีชี้วัดด้านการเคารพและปฏิบัติตามกฎระเบียบและตัวบทกฎหมาย ประกอบด้วย

ก. จำนวนกฎ ระเบียบ ข้อบังคับที่ได้กำหนดไว้ โดยนักเรียน นักศึกษาร่วมกันกำหนด

ข. จำนวนกฎ ระเบียบ ข้อบังคับที่ครู-อาจารย์ ได้ร่วมกันกำหนด

ค. ยุทธศาสตร์ในการกำหนดให้สถานศึกษาควบคุม ดูแล ให้นักเรียน นักศึกษารวมทั้งครู-อาจารย์ ปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับของสถานศึกษา และการเคารพและปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง

ง. ผลกระทบ (impact) ที่สถานศึกษาได้รับหรือเกิดขึ้นจากการที่นักเรียน นักศึกษา ครู-อาจารย์ได้ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ข้อบังคับและกฎหมายบ้านเมือง

๑. ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนและสังคมที่สถานศึกษาตั้งอยู่

2. ด้านการยอมรับ นักเรียน นักศึกษาจะต้องเกิดพฤติกรรมในการเคารพต่อสิทธิของบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่สถานศึกษาด้วยกัน สิทธินั้น ๆ จะเป็นสิทธิที่สถานศึกษานั้นมอบหมายให้ทุกคนที่เข้ามาเป็นนักเรียน นักศึกษาแล้วจะต้องได้รับ ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นสิทธิที่จะได้รับการศึกษาในสถานศึกษาแห่งนั้นสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งตัวแทนนักเรียน นักศึกษา และสิทธิอื่น ๆ ที่ถึงมีในฐานะที่เป็นนักเรียน นักศึกษาในสถานศึกษานั้นดัชนีชี้วัดด้านการเคารพต่อสิทธิและการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ประกอบด้วย

- ก. สถานศึกษาได้กำหนดสิทธิของนักเรียน นักศึกษา และครูอาจารย์
- ข. การปฏิบัติตามสิทธิของนักเรียน นักศึกษา ครู-อาจารย์
- ค. การจัดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการฝึกฝนให้นักเรียน นักศึกษารู้จักการประชุมปรึกษาหารือกัน
- ง. การประชุมครู-อาจารย์ ซึ่งเห็นผลกระทบจากการรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

๑. การกำหนดระบบสังคมในสถานศึกษาให้นักเรียน นักศึกษาได้รู้จักสิทธิของตนที่จะได้รับและปฏิบัติ

3. ด้านศรัทธาธรรม ด้านนี้จะเป็นด้านที่นักเรียน นักศึกษาจะต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมายจากเพื่อนนักเรียน นักศึกษา ครู อาจารย์และสถานศึกษา ที่ได้รับมอบหมายให้ด้วยความศรัทธาในหน้าที่ที่ได้รับ ประพฤติและปฏิบัติหน้าที่ตามข้อตกลง ที่ได้กำหนดไว้ด้วยความเต็มใจ และเมื่อได้เปลี่ยนหน้าที่ให้รับผิดชอบและในหน้าที่อื่นก็สามารถทำได้ด้วยความยินดี สามารถเป็นได้ทั้งเป็นผู้นำและเป็นผู้ตาม และสมาชิกของกลุ่มนั้น ๆ ดัชนีชี้วัดด้านความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ประกอบด้วย

- ก. สถานศึกษาได้กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบให้นักเรียนนักศึกษาครู-อาจารย์
- ข. การปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายของนักเรียนนักศึกษาครู-อาจารย์
- ค. การกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบที่ส่งผลต่อชุมชนและสังคม

4. ด้านสามัคคีธรรม เป็นพฤติกรรมของนักเรียน นักศึกษาที่จะต้องอยู่ร่วมกันในสังคมสถานศึกษานั้น ๆ ด้วยความรัก ผูกพัน และสามัคคีต่อกันและกัน รู้จักการทำงานเป็นกลุ่ม เป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ตามความต้องการและความคิดเห็นเป็นอิสระของแต่ละคน แต่เมื่อมารวมกันเป็นกลุ่มแล้วก็สามารถเป็นสมาชิกที่ดีและทำคุณประโยชน์ให้กับกลุ่มนั้น ๆ และเมื่อรวมตัว

เป็นกลุ่มกันแล้วก็รู้จักใช้เสียงของตนเพื่อการเลือกตั้งสมาชิกในกลุ่มเพื่อรับผิดชอบหน้าที่ต่าง ๆ ที่กลุ่มได้รับมอบหมาย ดังนี้ชีวิตการร่วมมือและประสานงานกับผู้อื่น ประกอบด้วย

- ก. การจัดตั้งองค์กรที่ส่งเสริมการทำงานร่วมกันในลักษณะกลุ่มประชาธิปไตย
- ข. การจัดตั้งองค์กรที่ส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย
- ค. การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนและชุมชน
- ง. การกำหนดวิถีชีวิตของนักเรียน นักศึกษา รวมทั้งครู-อาจารย์ให้เป็นวิถีชีวิตของสังคมประชาธิปไตย

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2536, 21-23) เสนอว่า พฤติกรรมที่แสดงถึงการมีวิถีชีวิตประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับจิตวิทยาพัฒนาการของนักเรียน เห็นว่า พฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนควรประกอบด้วยคุณลักษณะ ดังนี้คือ

1. คารวธรรม มีพฤติกรรมที่แสดงออก ดังนี้

ก. เคารพในสถาบันพระมหากษัตริย์ ได้แก่ การแสดงความเคารพเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ในทุกโอกาส การร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ การไปรับเสด็จเมื่อพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จไปถิ่นที่อยู่หรือบริเวณใกล้เคียง การปฏิบัติต่อสัญลักษณ์ที่แสดงถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น ธงชาติ พระบรมฉายาลักษณ์ เพลงสรรเสริญพระบารมี ฯลฯ ด้วยความเคารพ เมื่อได้ยินหรือเห็นบุคคลใดแสดงกิริยา วาจา หรือมีการกระทำอันไม่สมควรต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ต้องกล่าวตักเตือนและห้ามไม่ให้ปฏิบัติเช่นนั้นอีก

ข. เคารพซึ่งกันและกันทางกาย ได้แก่ การแสดงการเคารพซึ่งกันและกัน เช่น การทักทาย การให้เกียรติแก่ผู้อื่น การแสดงความเคารพแก่บุคคลซึ่งอาวุโสกว่า การให้การต้อนรับแก่บุคคล และการแสดงความเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน

ค. เคารพกันทางวาจา ได้แก่ การรู้จักพูดจาให้เหมาะสมกับกาลเทศะ ใช้คำพูดเหมาะสมตามฐานะของบุคคล พูดจาสุภาพไม่ก้าวร้าวส่อเสียด ไม่พูดในสิ่งที่จะทำให้ผู้อื่นเกิดความเดือดร้อนไม่นำความลับของบุคคลอื่นไปเปิดเผยและไม่พูดนินทาหรือโกหกหลอกลวง

ง. เคารพในสิทธิของผู้อื่น ได้แก่ การไม่ล่วงละเมิดของผู้อื่น ทั้งทางกาย หรือ วาจา รู้จักเคารพในสิทธิของคนที่มาก่อนหลัง เคารพในความเป็นเจ้าของสิ่งของเครื่องใช้ และ ต้องรู้จักขออนุญาตเมื่อล่วงล้ำเข้าไปในที่อยู่อาศัยของบุคคลอื่น

จ. เคารพในความคิดเห็นของผู้อื่น ได้แก่ การยอมรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่นเมื่อมีผู้พูดเสนอความคิดเห็นควรฟังด้วยความตั้งใจ และ ใคร่ครวญด้วยวิจารณญาณ หากเห็น

ว่าเป็นการเสนอแนวคิดที่ดีมีประโยชน์มากกว่าความคิดเห็นของตนเองก็ควรยอมรับและปฏิบัติตาม

จ. เคารพในกฎ ระเบียบข้อบังคับ ได้แก่ การยึดมั่นในกรอบระเบียบของสังคม เช่น วัฒนธรรมประเพณี กฎเกณฑ์ทางสังคม และกฎหมายของประเทศ

ข. มีเสรีภาพและใช้เสรีภาพในขอบเขตของกฎหมาย และขนบธรรมเนียมประเพณี

2. สามัคคีธรรม มีพฤติกรรมที่แสดงออกดังนี้

ก. การรู้จักประสานประโยชน์โดยถือประโยชน์ของส่วนรวมหรือของชาติเป็นที่ตั้ง ได้แก่ การทำงานร่วมกันอย่างสันติวิธี รู้จักการประนีประนอม โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ส่วนรวมเป็นใหญ่ มีการเสียสละความสุขส่วนตนหรือหมู่คณะเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมหรือของชาติ

ข. ร่วมมือกันในการทำงาน หรือทำกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดร่วมกันโดยมีบุคคลผู้ร่วมงานตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ในการร่วมกันทำงานนี้ จะต้องมีการวางแผนในการทำงานร่วมกันคิด ร่วมกัน และทำร่วมกัน เมื่อถึงขั้นตอนของการทำงานก็ช่วยเหลือกันอย่างตั้งใจจริงจัง ไม่หลีกเลี่ยงหรือทำแบบเอาเปรียบผู้อื่น

ค. เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

ง. รับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากส่วนรวม และหน้าที่ต่อสังคม

จ. ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในกลุ่ม ในหน่วยงาน และในสังคม

3. ปัญญาธรรม มีพฤติกรรมที่แสดงออกดังนี้

ก. การไม่ถือตนเป็นใหญ่ คือ การรู้จักฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การยอมรับฟัง และปฏิบัติตามมติของเสียงส่วนมากในที่ประชุมหรือในการทำงานต่าง ๆ และการรู้จักเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี

ข. เน้นการใช้ปัญญา ใช้เหตุผลและความถูกต้องในการตัดสินใจปัญหาทั้งปวงไม่ใช้ใช้เสียงข้างมากในการตัดสินใจปัญหาเสมอไป

ค. เมื่อมีปัญหาใดเกิดขึ้น หรือเมื่อมีเรื่องที่จะต้องตัดสินใจ ทุกคนต้องร่วมกันคิด และช่วยกันตัดสินใจ โดยใช้เหตุผล

ง. ในกรณีที่มีปัญหาโต้แย้งในหมู่คณะ จะต้องพยายามอภิปรายจนกระทั่งสามารถชักจูงให้ทุกคนเห็นคล้อยตาม เมื่อเกิดกรณีต่างก็มีเหตุผลที่ดีด้วยกัน และไม่อาจชักจูงให้กลุ่มหันไปทางใดทางหนึ่งเท่านั้นจึงจะใช้วิธีการออกเสียง

สาโรจน์ บัวศรี (2542: 247) ได้ให้ความหมายว่าพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนระดับดังกล่าว ควรประกอบด้วยคุณลักษณะดังนี้ คือ

1. คารวธรรม มีพฤติกรรมที่แสดงออกดังนี้

1.1 เคารพในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ได้แก่ การแสดงความเคารพ เทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ในทุกโอกาส การร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดเพื่อแสดงความจงรักภักดี ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ในโอกาสวันสำคัญต่างๆ การไปรับเสด็จ เมื่อพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จไปในถิ่นที่อยู่หรือบริเวณใกล้เคียง การปฏิบัติต่อสัญลักษณ์ที่แสดงถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น ธงชาติ พระบรมฉายาลักษณ์ เพลงสรรเสริญพระบารมี ฯลฯ ด้วยความเคารพ เมื่อได้ยินหรือเป็นบุคคลใดแสดงกิริยา วาจาหรือมีการกระทำอันไม่สมควรต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ต้องกล่าวตักเตือน และห้ามไม่ให้ปฏิบัติเช่นนั้นอีกเคารพในหลักปฏิบัติของศาสนาที่ตนนับถือและไม่ลบหลู่ศาสนาอื่น

1.2 เคารพซึ่งกันและกันทางกาย ได้แก่ การแสดงการเคารพซึ่งกันและกัน เช่น การทักทาย การให้เกียรติแก่ผู้อื่น การแสดงความเคารพแก่บุคคลซึ่งอาวุโสกว่า การให้การต้อนรับแก่บุคคลและการแสดงความเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน

1.3 เคารพกันทางวาจา ได้แก่ การรู้จักพูดจาให้เหมาะสมกับกาลเทศะ ใช้คำพูดเหมาะสมตามฐานของบุคคล พูดจาสุภาพ ไม่ก้าวร้าว ส่อเสียด ไม่พูดในสิ่งที่จะทำให้ผู้อื่นเกิดความเดือดร้อน ไม่นำความลับของบุคคลอื่นไปเปิดเผยและไม่พูดนินทาหรือโกหกหลอกลวง

1.4 เคารพในสิทธิของผู้อื่น ได้แก่ การไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่นทั้งทางกายหรือวาจา รู้จักเคารพสิทธิของคนที่มาก่อน เคารพในความเป็นเจ้าของสิ่งของ เครื่องใช้ และต้องรู้จักขออนุญาตเมื่อล่วงล้ำไปในที่อยู่อาศัยของบุคคลอื่น

1.5 เคารพในความคิดเห็นของผู้อื่นได้แก่การยอมรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่นเมื่อมีผู้พูดเสนอความคิดเห็นควรฟังด้วยความตั้งใจและใคร่ครวญด้วยวิจารณญาณ หากเห็นว่าเป็นการเสนอแนวคิดที่ดีมีประโยชน์มากกว่าความคิดเห็นของตนเองก็ควรยอมรับและปฏิบัติตาม

1.6 เคารพในกฎ ระเบียบของสังคม ได้แก่ การยึดมั่นในกรอบระเบียบของสังคม เช่น วัฒนธรรมประเพณี กฎเกณฑ์ทางสังคมและกฎหมายของประเทศ

1.7 มีเสรีภาพและใช้เสรีภาพในขอบเขตของกฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณี

2. สามีศีลธรรม มีพฤติกรรมที่แสดงออกดังนี้

2.1 การรู้จักประสานประโยชน์โดยถือประโยชน์ของส่วนรวมหรือของชาติเป็นที่ตั้ง ได้แก่ การทำงานร่วมกันอย่างเป็นสันติวิธี รู้จักการประนีประนอม โดยคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมหรือของชาติ

2.2 ร่วมมือกันในการทำงานหรือทำกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดร่วมกันโดยมีบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ในการร่วมกันทำงานนี้ จะต้องมีการวางแผนทำงานร่วมกันคิดร่วมกันและทำร่วมกัน เมื่อถึงขั้นตอนของการทำงานก็ช่วยเหลือกันอย่างตั้งใจ จริงจัง ไม่หลีกเลียงหรือทำแบบเอาเปรียบผู้อื่น

ก. เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมถือว่างานส่วนรวมเป็นงานของตน

ข. รับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากส่วนรวมและหน้าที่ต่อสังคม

ค. ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในกลุ่มในหน่วยงานและในสังคม

ง. รักหมู่คณะ มีใจหวังดี และช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

3. ปัญญาธรรม มีพฤติกรรมที่แสดงออกดังนี้

3.1 การไม่ถือตนเป็นใหญ่ คือการรู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การยอมรับฟังและปฏิบัติตามมติของเสียงส่วนมากในที่ประชุมหรือการทำงานต่าง ๆ และการรู้จักเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี

3.2 เน้นการใช้ปัญญา ใช้เหตุผลและความถูกต้องในการตัดสินใจ ปัญหาที่ปวงไม่ใช้ใช้เสียงข้างมากในการตัดสินใจปัญหาเสมอไป

3.3 เมื่อมีปัญหาใดเกิดขึ้น หรือเมื่อเรื่องที่จะต้องตัดสินใจ ทุกคนต้องร่วมกันคิดและช่วยกันตัดสินใจ โดยใช้เหตุผล

3.4 ในกรณีที่มีปัญหาข้อโต้แย้งในหมู่คณะ จะต้องพยายามอภิปรายจนกระทั่งสามารถชักจูงให้ทุกคนเห็นคล้อยตาม เมื่อเกิดกรณีต่างก็มีเหตุผลที่ดีด้วยกัน และไม่อาจชักจูงให้กลุ่มหันไปทางหนึ่งเท่านั้นจึงจะใช้วิธีการออกเสียง

3.5 เมื่อได้รับข่าวสารข้อมูลแล้ว สามารถวิเคราะห์และประมวลเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยสติปัญญา

กรมวิชาการ (2543: 54-58) ได้มีการประชุมระดมสมองผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อกำหนดกรอบหรือคุณลักษณะของเด็กไทยที่จะเป็นเป้าหมายในการพัฒนา ซึ่งกล่าวถึงการเป็นคนดี หมายถึง พฤติกรรมของควมมีวินัยและคุณลักษณะทางจิตใจและค่านิยมประชาธิปไตย ประกอบไปด้วย

1. ความมีวินัย คือ พฤติกรรมและคุณลักษณะจิตใจที่ช่วยให้บุคคลนั้นสามารถควบคุมตนเอง และปฏิบัติตามระเบียบ กฎ กติกาของสังคม เพื่อประโยชน์สุขของตนและส่วนรวม

พฤติกรรมที่บ่งชี้ถึงความมีวินัย

- ก. สนใจใฝ่รู้
- ข. ควบคุมตนเอง
- ค. รับผิดชอบ
- ง. มีเหตุผล
- จ. ซื่อสัตย์
- ฉ. ขยัน
- ช. ตรงต่อเวลา
- ซ. เชื่อมั่นในตนเอง
- ฌ. อดทน
- ญ. เป็นผู้นำ
- ฎ. ความร่วมมือ
- ฏ. การรับฟัง/ เคารพความคิดเห็นของผู้อื่น
- ฐ. การเคารพในสิทธิของผู้อื่น
- ฑ. การช่วยเหลือพึ่งพาตนเอง
- ฒ. การยอมรับการกระทำของตน
- ณ. การรู้จักเสียสละและเห็นอกเห็นใจคนอื่น
- ด. การช่วยเหลือผู้อื่นและส่วนรวม
- ต. การทำตามข้อตกลง
- ถ. การมีวินัยในการเรียนรู้

2. ค่านิยมประชาธิปไตย คือ คุณลักษณะทางจิตใจและคุณค่าของผู้อื่น เคารพสิทธิและป้องกันสิทธิของตนเองและผู้อื่น ด้วยน้ำใจที่เคารพต่อคุณค่าของเสียงส่วนใหญ่ ด้วยความเข้าใจระหว่างกันและกันด้วยความสันติ

พฤติกรรมที่บ่งชี้ถึงความมีประชาธิปไตย

- ก. เห็นคุณค่าของตนเองและผู้อื่น
- ข. การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
- ค. การเคารพสิทธิ ป้องกันสิทธิของตนเอง
- ง. การเคารพสิทธิผู้อื่น
- จ. ความมีเหตุผล

- จ. การเคารพกติกาของสังคม
- ช. ทำงานร่วมกับผู้อื่นเป็น
- ซ. มีความเสียสละ
- ฅ. มองโลกในแง่ดี มีความไว้วางใจผู้อื่น
- ญ. ไม่มีจิตใจเป็นเผด็จการ

ทิสนา แคมมณี (2543: 294) เสนอว่า มนุษย์ที่มีพฤติกรรมเป็นประชาธิปไตย ได้แก่ ผู้ที่มีความเชื่อในแง่อุดมคติ อุดมการณ์ ศรัทธาในความเป็นมนุษย์และมีวิถีชีวิต การดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ในสังคมที่เป็นอิสระ บนพื้นฐานความเสมอภาคเท่าเทียมกันไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีความเคารพในความคิดเห็นของกันและกัน จึงอาจสรุปเป็นพฤติกรรมประชาธิปไตย 3 ลักษณะ คือ พฤติกรรมที่ตั้งบนพื้นฐานแห่ง

1. คารวะธรรม ของสังคมไทยนั้น ได้แก่ การเคารพในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เคารพเทิดทูนพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ กฎระเบียบ ประเพณีวัฒนธรรม เคารพในสิทธิและเสรีภาพผู้อื่น
2. ปัญญาธรรม ได้แก่ รู้จักใช้เหตุผล การแก้ปัญหาโดยสันติวิธี กล่าวที่จะแสดงความคิดเห็น รับฟังความคิดเห็นผู้อื่น พิจารณาความคิดผู้อื่นโดยใช้เหตุผล ช่วยเหลืองานส่วนรวมโดยใช้สติปัญญาความคิดอย่างเต็มที่ สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข
3. สามัคคีธรรม ได้แก่ มีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเองให้ดีเสียก่อน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ให้ความร่วมมือกับผู้อื่น

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง และ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552: 4-5) เสนอว่า พฤติกรรมประชาธิปไตยของผู้เรียน ที่ครูผู้สอนควรส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ฝึกฝน โดยเน้นให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมประชาธิปไตย และเป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตย พฤติกรรมประชาธิปไตยดังกล่าวมีดังนี้

1. การทำงานเป็นกลุ่มที่เน้นบทบาทผู้นำ และบทบาทของสมาชิกกลุ่มตามวิถีประชาธิปไตย
2. ได้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อส่วนรวมของครอบครัว โรงเรียน ชุมชนและท้องถิ่นของตนตามสถานการณ์จริง
3. ได้สำรวจ เสนอปัญหาและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของครอบครัว ชุมชนท้องถิ่นของตนเอง

4. ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมประชาธิปไตยในระดับต่าง ๆ เช่น อดทนต่อการเลือกตั้งและการออกเสียงประชามติ เป็นต้น
5. ได้เข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่น การรักษาสีเขียว การบำเพ็ญประโยชน์ในกิจกรรมสาธารณะ เป็นต้น
6. ฝึกฝนให้เป็นผู้มีจิตสาธารณะ เช่น การแบ่งปัน การให้ความช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน และดำรงตนเป็นผู้ยึดมั่นในคุณธรรมจริยธรรม เป็นต้น

จากความหมาย ลักษณะ และตัวบ่งชี้พฤติกรรมประชาธิปไตย (democratic behavior) ดังที่นักการศึกษา นักรัฐศาสตร์ และนักวิชาการได้กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าพฤติกรรมประชาธิปไตย ประกอบไปด้วย

1. คารวธรรม หมายถึง การแสดงความเคารพทั้งกาย วาจาใจ ต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เคารพในสิทธิ เสรีภาพ และการแสดงความคิดเห็นของตนเองและผู้อื่น ภายใต้กฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณี
2. สามัคคีธรรม หมายถึง การเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว การทำงานกลุ่ม
3. ปัญญาธรรม หมายถึง การไม่ถือตนเองเป็นใหญ่ คิดและพิจารณาโดยใช้เหตุผล ใช้ปัญญาในการตัดสินใจ แก้ปัญหาโดยการอภิปรายบนหลักฐานและเหตุผล เมื่อได้รับข่าวสาร ข้อมูลแล้ว สามารถวิเคราะห์และประมวลเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยสติปัญญา
4. วินัยธรรม หมายถึง การปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ กฎหมายของประเทศ
5. ศรัทธาธรรม หมายถึง การรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมาย

2.2 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย

นักรัฐศาสตร์หลายท่านยังได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย (democratic political culture) ควบคู่ไปกับพฤติกรรมประชาธิปไตย เพื่อให้ได้ภาพที่ชัดเจนและเที่ยงตรงการศึกษาวัฒนธรรมประชาธิปไตยคือศึกษาพฤติกรรมที่แสดงออกถึงรากฐานความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองของคนในสังคมนั้น หากปราศจากความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองของคนในสังคมนั้น การวิเคราะห์หรือตีความพฤติกรรมทางการเมืองของคนในสังคมนั้น รวมทั้งการคาดหมายแนวทางหรือทิศทางการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของคนในสังคมนั้น อาจะคลาดเคลื่อนไป (สมบัติ อารังธัญวงศ์,

2545: 327) นักรัฐศาสตร์และนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายและพฤติกรรมที่แสดงถึงการมีวัฒนธรรมประชาธิปไตย ดังนี้

พลศักดิ์ จิรไกรศิริ (2524: 105-106) อธิบายว่า วัฒนธรรมประชาธิปไตยเกิดจากวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยนี้ถ้าปฏิบัติกันต่อไปก็จะกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย (democratic political culture) วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นความรู้สึก (feeling) ความเชื่อ (belief) ทศนคติ (attitude) ค่านิยม (value) แนวคิด (concept) และพฤติกรรม (behavior) ที่บุคคลต่าง ๆ ในสังคมมีต่อระบบการเมืองและส่วนต่าง ๆ ของระบบการเมือง ดังนั้น บุคคลใดจะมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยก็ต้องมีจิตใจที่ต้องการการปกครองแบบประชาธิปไตย ยึดมั่นในความสำคัญและศักดิ์ศรีของบุคคล มีความเชื่อมั่นในความสามารถของบุคคล ยึดถือและปฏิบัติตามกติกาของการปกครองแบบประชาธิปไตย สนใจในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองและการปกครองมีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของตนและมีความเชื่อมั่นในตนเอง จะต้องมองโลกในแง่ดีมีความไว้วางใจในเพื่อนมนุษย์ มีความเชื่อมั่นในตัวเจ้าหน้าที่และสถาบันของทางราชการและรู้จักการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผลและในทางสร้างสรรค์

สมศักดิ์ เกียรติแก้ว (2525: 151) เสนอว่า วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยมีลักษณะพฤติกรรมสำคัญ ๆ ดังนี้ คือ

1. การสนับสนุนหลักการปกครองแบบประชาธิปไตย
2. การยึดมั่นในความสำคัญ ศักดิ์ศรีความเสมอภาคและเสรีภาพของบุคคล
3. เคารพในกติกาปกครองระบอบประชาธิปไตย
4. สนใจการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง
5. มีสำนึกในหน้าที่พลเมืองและมีความเชื่อมั่นในตนเอง การมองโลกในแง่ดี
6. มีความไว้วางใจในผู้อื่นและการรู้จักวิเคราะห์ วิวิจารณ์
7. ไม่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเผด็จการ

ทินพันธุ์ นาคะตะ (2536: 326-329) เสนอว่า จะต้องมีการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยขึ้นมาทั้งในหมู่นักชนชั้นนำ และในหมู่ประชาชน ให้เกิดพฤติกรรม ดังนี้ คือ

1. คนส่วนใหญ่ในสังคมจะต้องมีจิตใจสนับสนุนการปกครองแบบประชาธิปไตย กล่าวคือมีความต้องการการปกครองแบบนี้ มากกว่าการปกครองแบบอื่น รวมทั้งจะต้องเห็นด้วยกับหลักการปกครองแบบนี้ ที่ว่าเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน

2. ทั้งผู้นำและประชาชนจะต้องยึดมั่นในความสำคัญและศักดิ์ศรีของบุคคล จะต้องมีความเชื่อมั่นในความเสมอภาคของบุคคล รวมทั้งรู้จักเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ในการพูด ในการแสดงความคิดเห็น และในการแสดงออก แม้ว่าสิ่งนั้นจะคัดค้านหรือขัดแย้งกับความคิดเห็นหรือรสนิยมของตนก็ตามคนที่มีความตั้งใจเป็นประชาธิปไตย จะต้องยอมรับหรือมีความอดกลั้น ในเรื่องความแตกต่างในการประพฤติปฏิบัติของผู้อื่น ตราบใดที่บุคคลผู้นั้นจะไม่ละเมิดศีลธรรมหรือสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เช่น ในเรื่องการแต่งกาย เป็นต้น ทั้งนี้เพราะคนเราย่อมมีผลประโยชน์ ความเชื่อ และเหตุผลต่าง ๆ กัน

3. คนที่มีความตั้งใจเป็นประชาธิปไตย จะต้องเคารพในกติกาของการปกครองแบบนั้น คือ ใช้วิธีตัดสินปัญหาด้วยเสียงข้างมาก โดยมีข้อผูกพันที่จะต้องมีการปฏิบัติตามจากทุกฝ่าย ขณะเดียวกัน ก็ให้ความคุ้มครองสิทธิของฝ่ายที่มีเสียงข้างน้อย ทั้งนี้ เพื่อประกันว่าการแก้ปัญหา นั้นเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของคนส่วนรวม และให้เป็นไปตามหลักที่ว่า แต่ละคนมีสิทธิมีเสียงเท่ากัน ส่วนบุคคลที่ไม่เห็นด้วยกับเสียงข้างมาก จะถือว่าเป็นฝ่ายตรงข้ามหรือจะขจัดออกนอกลังคมไม่ได้ เช่น จะห้ามการวิพากษ์วิจารณ์ของฝ่ายนั้นไม่ได้ ยิ่งกว่านั้นกติกาของการปกครองแบบนี้ยังรวมถึง การปฏิบัติต่อกันอย่างยุติธรรม การยึดถือระเบียบวิธีการตามกฎหมายและการเคารพสิทธิของบุคคลที่จะได้รับการพิจารณาคดีโดยยุติธรรมอีกด้วย

4. คนที่มีความตั้งใจเป็นประชาธิปไตย จะต้องสนใจในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง การปกครอง โดยติดตามข่าวสารของบ้านเมือง พุดคุยถึงปัญหาของบ้านเมืองกับผู้อื่น และพยายามมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หรือในการกำหนดนโยบายของทางราชการ เช่น การออกเสียงเลือกตั้ง เป็นต้น

5. คนที่มีความตั้งใจเป็นประชาธิปไตย จะต้องมีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของตน และมีความเชื่อมั่นในตนเอง หน้าที่พลเมืองเหล่านั้น ได้แก่ การปฏิบัติตนเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่ดี การปฏิบัติตามกฎหมาย การเสียภาษี การบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม และการออกเสียงเลือกตั้ง เป็นต้น ยิ่งกว่านั้น ยังจะต้องมีความเชื่อมั่นว่า การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองของตนจะได้อะไร

6. คนที่มีความตั้งใจเป็นประชาธิปไตย จะต้องมองโลกในแง่ดี มีความไว้วางใจผู้อื่น และมีความเชื่อมั่นในตัวเจ้าหน้าที่หรือสถาบันของทางราชการ ความสำเร็จในการดำเนินงานของสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ส่วนหนึ่ง ย่อมต้องอาศัยการมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จะต้องมีความเชื่อมั่นว่าการปกครองแบบประชาธิปไตย จะช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมได้ดีกว่าการปกครองแบบอื่น ๆ ทั้งฝ่ายผู้นำและฝ่ายประชาชน จะต้องมีความเชื่อว่าเขามี

ความสามารถที่จะเอาชนะสิ่งแวดล้อมและฟันฝ่าอุปสรรคทั้งหลายไปให้ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้วยระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมักจะเป็นไปอย่างเชื่องช้า แต่มีความมั่นใจได้

7. คนที่มีจิตใจเป็นนักประชาธิปไตย จะต้องรู้จักการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล และในทางสร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต่อการใช้อำนาจหน้าที่ และการปฏิบัติงานของทางราชการ เพราะถ้าปล่อยให้ฝ่ายหลังนี้ทำอะไรได้ โดยไม่มีการคัดค้าน มีการควบคุม มีการตรวจสอบ หรือมีการเหนียวรั้งเสียแล้ว อาจทำให้ฝ่ายนั้นหลงอำนาจ ปฏิบัติตามอำเภอใจ และเกิดการผิดพลาดขึ้นได้โดยง่าย

8. จะต้องไม่มีจิตใจเป็นเผด็จการ หากคนส่วนใหญ่มีจิตใจดังกล่าวย่อมเป็นการยากที่การปกครองแบบประชาธิปไตยจะประสบความสำเร็จ การมีจิตใจแบบเผด็จการได้แก่สิ่งต่อไปนี้ คือ การมอบความรับผิดชอบในทุกสิ่งทุกอย่างไว้ที่ผู้นำ การชอบใช้อำนาจเด็ดขาด การอ่อนน้อมยอมจำนนต่อผู้มีอำนาจ การนิยมระบบเจ้าขุนมูลนาย การไม่ยอมรับความเสมอภาคของบุคคล การไม่ยอมรับความแตกต่างของผู้อื่นในการใช้สิทธิเสรีภาพของเขา และการยึดมั่นในค่านิยมแบบเดิมรวมทั้ง การมีความคิดอ่านที่ตรงข้ามกับจิตใจแบบประชาธิปไตยที่กล่าวมาแล

วีระ อัมพันธุ์ (2537: 130-134) เสนอว่า วัฒนธรรมทางการเมือง หมายถึง การแสดงพฤติกรรมดีเด่นด้านวัฒนธรรมของนักการเมืองที่พร้อมใจกันปฏิบัติหน้าที่อย่างดีที่สุดให้ครบถ้วนสมบูรณ์ เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ปวงชนและประเทศชาติอย่างต่อเนื่อง โดยมีหลักคุณธรรมหัวข้อต่าง ๆ ของศาสนาเป็นพื้นฐานโดยผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมไทยให้การยอมรับและยกย่องว่า นักการเมืองได้ร่วมกันทำบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองสงบสุขอย่างแท้จริง วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นพลังสำคัญที่จะทำให้ความเป็นไทยมีความมั่นคง การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองจะสร้างพลังอันสำคัญของการดำรงรักษาความมั่นคงของความเป็นไทย เพราะวัฒนธรรมทางการเมืองจะก่อให้เกิดพลังของพฤติกรรมทางการเมืองนั่นเอง วัฒนธรรมทางการเมืองจะเป็นพลังสำคัญที่ทำให้ความเป็นไทยมีความมั่นคงยิ่งขึ้นนั้นย่อมอาศัยปัจจัยหลายประการ ดังนี้

1. การศึกษาตลอดชีวิต ทั้งคนในชาติและนักการเมืองต้องศึกษาตลอดชีวิตว่าด้วยเรื่องการเมืองในประเทศเรา การเรียนรู้ตลอดชีวิตทำให้คนไทยฉลาดยิ่งขึ้น สมควรรวบรวมความรู้ที่ได้มาจากทุก ๆ ทางจะโดยการเรียนรู้จากครูอาจารย์ในสถานศึกษาสถาบันการศึกษาโดยตรง จาก การสังเกตการเรียนรู้ในเรื่องของการเมืองจากผู้อื่น จากพฤติกรรมของการเมืองนอกห้องเรียน ความรู้ทางการเมืองและบทเรียนพิเศษได้รับผ่านสื่อมวลชนนำมาผสมผสานสำหรับใช้เป็นเครื่องมือเพื่อร่วมกันพิจารณาหรือมีส่วนร่วมในการตรวจสอบว่าการเมืองเป็นไปในลักษณะของ วัฒนธรรมทางการเมืองมากน้อยเพียงใด

2. หลักคุณธรรมและคุณธรรมที่เสริมค่าวัฒนธรรมทางการเมือง เช่น สติสัมปชัญญะ หรือ โอตตปปะ ความไม่ประมาท ความซื่อสัตย์ ความเพียร ความอดทน อิทธิบาท 4 พรหมวิหาร 4 และสัปปุริสธรรม 7 เป็นต้น การนำหลักธรรมและคุณธรรมเหล่านี้ไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิด วัฒนธรรมทางการเมืองในบ้านเมืองของเรา

3. วัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมทางการเมือง คือ วัฒนธรรมการเลียนแบบจาก ตัวอย่างที่ดีในสังคม ประเทศไทยของเรามีตัวอย่างที่ให้เรียนรู้ให้เลียนแบบให้ปฏิบัติตามอยู่เสมอ เช่น บุคคลที่เข้าสู่การเมืองเป็นนักการเมืองในแนวทางที่อาศัยคุณธรรมเป็นพื้นฐานของชีวิต ครั้น เมื่อมีโอกาสเป็นนักการเมืองแล้วรักษาความเป็นนักการเมืองที่ดีเอาไว้ด้วยการปฏิบัติตามหัวข้อ คุณธรรมต่าง ๆ ทำให้เราสามารถปฏิบัติหน้าที่ของนักการเมืองสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ได้รับการยกย่อง สรรเสริญจากปวงชนเพิ่มมากขึ้น นักการเมืองที่กล่าวถึงนี้ถือเป็นตัวอย่งที่ดีผู้ที่จะเป็นนักการเมือง และเยาวชน สมควรเรียนรู้จากพฤติกรรมของนักการเมืองเช่นที่อ้างถึงเพราะเท่ากับเป็นวัฒนธรรม เลียนแบบนั่นเอง

4. หลักประชาธิปไตยที่เสริมค่าวัฒนธรรมทางการเมืองหมายถึงหน้าที่ความรับผิดชอบ วินัย และความเสมอภาคแห่งโอกาสของการทำความดีที่นักการเมืองรวมทั้งผู้เกี่ยวข้องกับการเมืองพึงปฏิบัติด้วยความเต็มใจให้ปรากฏเป็นพฤติกรรม เป็นการกระทำที่ดีที่ซบออย่างต่อเนื่อง วัฒนธรรมทางการเมืองก็จะมีค่าในทางปฏิบัติอย่างแท้จริงและส่งผลดีถึงความมั่นคงของความเป็นไทยอย่างเด่นชัด

จินดาลักษณ์ วัฒนสินธุ์ (2545: 20) เสนอว่า วัฒนธรรมทางการเมือง ย่อมหมายถึง ค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติของบุคคลเกี่ยวกับกิจกรรมทางการเมือง อาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย มีลักษณะสำคัญ ดังนี้ คือ

1. สนับสนุนหลักการปกครองแบบประชาธิปไตย การยึดมั่นในความสำคัญ ศักดิ์ศรี ความเสมอภาค และเสรีภาพของบุคคล
2. การเคารพในกติกาการปกครองระบอบประชาธิปไตย
3. ความสนใจที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง
4. การมีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองและมีความเชื่อมั่นในตนเอง
5. การมองโลกในแง่ดี มีความไว้วางใจในผู้อื่น การรู้จักวิเคราะห์ วิวิจารณ์ รวมทั้งการไม่มี วัฒนธรรมทางการเมืองแบบเผด็จการ

สมบัติ อารังธัญวงศ์ (2545: 327) เสนอว่า การศึกษาพฤติกรรมทางการเมืองของคนในสังคมใด หากจะให้ได้ภาพที่ชัดเจนและเที่ยงตรง จะต้องอาศัยรากฐานความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองของคนในสังคมนั้นเป็นเกณฑ์ เพราะถ้าปราศจากความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองของคนในสังคมนั้น การวิเคราะห์หรือตีความพฤติกรรมทางการเมืองของคนในสังคมนั้นรวมทั้งการคาดหมายแนวทางหรือทิศทางการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของคนในสังคมนั้น อาจคลาดเคลื่อนไปจากความจริงได้มาก ทั้งนี้เพราะพฤติกรรมทางการเมืองของคนในสังคมทุกสังคมล้วนขึ้นอยู่กับกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมและการเมือง (political socialization) ของคนในสังคมนั้น กระบวนการหล่อหลอมทางสังคมและทางการเมืองจะเป็นกลไกสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ ตลอดจนการป่มเพราะและปลูกฝังให้คนในสังคมมีความเชื่อ นิยม และทัศนคติเกี่ยวกับระบบการเมือง อย่างไรก็ตาม ความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติของบุคคลในสังคมที่ได้รับการปลูกฝังสืบทอดต่อเนื่องมาเป็นเวลายาวนาน จะมีผลต่อความคิดและพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคลในสังคม

วัฒนธรรมทางการเมืองที่ส่งเสริมคุณค่าแห่งสิทธิและเสรีภาพของประชาชนอย่างเสมอภาคทั่วหน้าคือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยเพราะระบอบประชาธิปไตยเป็นระบบการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน ลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่สำคัญ คือ

1. ประชาชนจะต้องยึดมั่นและศรัทธาการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งประกอบด้วยหลักการสำคัญ 5 ประการคือ หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน หลักเสรีภาพ หลักความเสมอภาค หลักกฎหมาย และหลักเสียงข้างมาก
2. บุคคลจะต้องมีใจกว้าง ยอมรับในความคิดที่แตกต่างของผู้อื่นโดยไม่ยึดมั่นในความคิดของตนเป็นใหญ่
3. บุคคลจะต้องมีความไว้วางใจและยอมรับความสามารถของบุคคลอื่น
4. บุคคลจะต้องเห็นคุณค่าของการมีส่วนร่วมทางการเมือง
5. บุคคลจะต้องเคารพในกติกาและกฎระเบียบที่เป็นประชาธิปไตย
6. บุคคลจะต้องให้ความสนใจและติดตามกิจกรรมทางการเมืองการปกครองอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา
7. บุคคลจะต้องมีความกล้าหาญในการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมืองอย่างสร้างสรรค์

ทินพันธุ์ นาคะตะ (2546: 2-8) เสนอว่า วัฒนธรรมทางการเมือง หมายถึง ความเชื่อ ค่านิยม ทักษะคติ หรือความคิดเห็นทางการเมืองซึ่งเป็นเรื่องของสาธารณะ วัฒนธรรมทางการเมืองของสังคมที่เจริญแล้วมีลักษณะ ดังนี้

1. การถือหลักการแบ่งแยกบทบาทกันอย่างชัดเจน (role differentiated) ระหว่างบุคคล องค์กร หรือสถาบันต่าง ๆ เช่น มีการขายสินค้าสินค้าชนิดหนึ่งโดยเฉพาะ หรือ การที่บุคคลผู้หนึ่งจะทำหน้าที่ในฐานะผู้บริหารอย่างเดียว ไม่ทำหน้าที่ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายตุลาการไปด้วย

2. ยึดมั่นในความสำเร็จของบุคคล (achievement oriented) โดยมุ่งสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย วัตถุประสงค์ของภาระหน้าที่ งาน หรืออาชีพของบุคคล องค์กร หรือสถาบันหลัก การประสบความสำเร็จย่อมได้รับการยอมรับนับถือ เช่น การเป็นนักกีฬาชั้นยอด ความสนใจในเพลงที่ไพเราะไม่ใช่รูปร่างหน้าตาของนักร้อง ผู้จบการศึกษาระดับปริญญาเอกที่ซบถบรทุกยอมได้รับเงินเดือนเท่ากับคนซบถบรทุก ใบปริญญาไม่มีผลใด ๆ เป็นต้น

3. ปทัสถานทางสังคมใช้บังคับโดยทั่วไป (generalistic norms) นั่นก็คือ ปทัสถานของสังคม จะมีผลบังคับกับทุกคน ทุกเวลาและทุกสถานที่ เช่น ความเสมอภาคกันทางโอกาส ทางกฎหมาย ทางการเมือง ทางเศรษฐกิจและทางสังคมผู้ใดกระทำผิดจะได้รับการลงโทษ ไม่ละเว้น เป็นต้น

จากความหมาย ลักษณะ และตัวบ่งชี้วัฒนธรรมการเมืองที่นักรัฐศาสตร์และนักวิชาการกล่าวไว้สรุปได้ว่า ประชาชนผู้มีวัฒนธรรมทางการเมืองจะต้องมีคุณลักษณะดังต่อไปนี้

1. ยึดมั่น ศรัทธา และสนับสนุนในระบอบการปกครองประชาธิปไตย ไม่มีจิตใจแบบเผด็จการ

2. ยึดมั่นในความสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเสมอภาค และเสรีภาพ

2. ใจกว้าง ยอมรับในความคิดที่แตกต่างของผู้อื่น ไม่ยึดมั่นเอาความคิดของตนเป็นใหญ่

3. เห็นคุณค่าของการมีส่วนร่วมทางการเมือง และเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองสม่ำเสมอ

4. เคารพในกติกา กฎระเบียบ กฎหมายที่เป็นประชาธิปไตย

5. สนใจติดตามกิจกรรมทางการเมือง วิพากษ์วิจารณ์การเมืองอย่างสร้างสรรค์ มีเหตุผล ศึกษาหาความรู้ทางการเมืองอย่างสม่ำเสมอ

6. มองโลกในแง่ดี เชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง

7. ยึดมั่นในคุณธรรมในการดำเนินชีวิต มีสติ มีวินัย นำหลักคุณธรรมไปสู่การปฏิบัติ

2.3 บุคลิกภาพ ลักษณะนิสัยของพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย

นอกจาก พฤติกรรมประชาธิปไตยและวัฒนธรรมประชาธิปไตย แล้ว นักรัฐศาสตร์และนักวิชาการหลายท่านยังได้เสนอพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเป็นประชาธิปไตยในชื่อเรียกที่ต่างกันไป ดังนี้

Lasswell (1988: 7 อ้างถึงใน วิชัย ตันศิริ, 2548: 476-477) เสนอว่า บุคลิกนิสัยที่สอดคล้องกับประชาธิปไตยตามแนวคิดของ Lasswell ก็คือ

1. จะต้องมี “จิตใจเปิด” (open ego) ซึ่งรวมถึงการมีทัศนคติที่ดีและอบอุ่นต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน
2. ความสามารถที่จะแบ่งปันคุณค่า (สิ่งที่เป็นประโยชน์) กับผู้อื่น
3. ยอมรับระบบคุณค่าที่หลากหลายได้ อาจแปลว่าไม่มีวิสัยทัศน์คับแคบ
4. ให้ความไว้วางใจและเชื่อมั่นในสิ่งแวดล้อมทางสังคมและเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2517: 63) เสนอว่า ผู้ที่มีบุคลิกภาพที่เป็นประชาธิปไตยนั้น ได้แก่บุคคลซึ่งมีลักษณะดังนี้

1. มีความคิดเห็นเป็นของตนเอง ไม่นิยมการตามความคิดเห็นของผู้อื่น เว้นเสียแต่ว่าจะถูกชักจูงให้คล้อยตามได้ว่าความเห็นนั้นมีเหตุผลควรจะเชื่อถือ
2. เป็นคนที่ปรับตัวให้เข้ากับสภาพการใหม่ ๆ ได้ง่าย
3. มีความรับผิดชอบ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบในสิ่งที่เขาได้กระทำลงไป
4. ไม่มีอคติต่อศาสนาอื่นหรือดูถูกเหยียดหยามชนชาติอื่น
5. คิดถึงบุคคลอื่นในฐานะที่เขาเป็นตัวของเขาเอง ไม่ใช่ไปจัดประเภทให้เขา เช่น ไม่ไปเรียกเขาว่า หัวรุนแรง หรือ พวกฝ่ายซ้าย
6. มองโลกในแง่ดีอยู่เสมอ มีศรัทธาและความหวังต่อชีวิต
7. ไม่ยอมก้มหัวให้กับผู้ยิ่งใหญ่ง่าย ๆ แม้ว่าจะยอมรับอำนาจ แต่อำนาจนั้นต้องมีเหตุผลหรือมีความชอบธรรม

ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์ (2520: 118-122) อธิบายถึง ลักษณะนิสัยของความเป็นประชาธิปไตย โดยเสนอว่า ในการกำหนดว่าลักษณะนิสัยอะไรบ้างที่เอื้ออำนวยต่อการใช้ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย เราจะต้องคำนึงถึงลักษณะความเชื่อและค่านิยมพื้นฐานของระบบประชาธิปไตย เช่น จะต้องให้ค่านิยมแก่เสรีภาพ ความเสมอภาค ต้องมีความคิดที่ว่าอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศควรจะมาจากระชาชน นอกจากนั้นก็ยังต้องพิจารณาอีกว่าในทางปฏิบัตินั้นเมื่อเกิด

ระบบประชาธิปไตยขึ้นแล้วจะต้องทำอย่างไรที่จะรักษาระบบนี้ไว้ เช่น การรู้จักขอบเขตของหน้าที่ สิทธิ และเสรีภาพ ต้องรู้จักทำงานร่วมกันอย่างมีระเบียบวินัย การมีน้ำใจนักกีฬา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่นักการเมืองเป็นต้น จากข้อควรคำนึงที่กล่าวมานี้เราก็คงจะพอสรุปว่าลักษณะนิสัยที่น่าอำนวยความสะดวกต่อการปกครองระบบประชาธิปไตยน่าจะมีดังนี้

1. ความเชื่อในความสามารถของมนุษย์ หมายความว่า จะต้องเชื่อว่ามนุษย์โดยทั่ว ๆ ไป ในสังคมมีความสามารถที่จะตัดสินใจว่าจะอะไรควรอะไรไม่ควร มีความสามารถที่จะพิจารณา นโยบายทางการเมืองที่มีนักการเมืองเสนอขึ้นมา มีความสามารถที่จะเลือกผู้นำที่ดีได้เพราะถ้าไม่มีความเชื่อเช่นนี้แล้ว

2. เป็นคนที่ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นและกล้าแสดงความคิดเห็น คนที่มีลักษณะประชาธิปไตยจะต้องไม่คิดว่าความคิดของใคร คนใดคนหนึ่งจะถูกต้องและดีเสมอไป เพราะฉะนั้น การยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นซึ่งแม้อายุน้อยกว่าหรือความรู้น้อยกว่าก็ต้องรับฟัง ในขณะเดียวกันก็ต้องกล้าแสดงความคิดเห็นของตัวเองออกไปถึงแม้จะค้านกับความคิดเห็นของผู้ที่อาวุโสกว่าก็ตามเพราะถ้าไม่กล้าแสดงความคิดเห็นของตนเองทั้ง ๆ ที่ไม่เห็นด้วยกับคนอื่นก็ตาม ก็จะทำให้คน ๆ นั้นยอมรับอำนาจเผด็จการโดยง่าย

3. รู้จักขอบเขตหน้าที่ สิทธิและเสรีภาพ ประชาชนในระบบประชาธิปไตยมีทั้งหน้าที่และสิทธิควบคู่กันไป เพราะฉะนั้นประชาชนจึงต้องเข้าใจในเรื่องนี้ว่าสิทธิที่จะพึงได้นั้นมีอะไรมาก เช่น สิทธิในร่างกายในทรัพย์สิน มีเสรีภาพในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็น รวมทั้งการประท้วงรัฐบาล แต่ก็รู้ว่าสิทธิและเสรีภาพนั้นมีขอบเขตอยู่ตรงไหน

4. จะต้องคิดว่าตนมีประสิทธิภาพทางการเมือง (political efficacy) บุคคลต้องเชื่อว่าเขาสามารถก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้ อาจจะเป็นโดยการเลือกตั้งหรือโดยวิธีอื่นเช่น การช่วยผู้สมัครที่ตนเห็นว่าดีหาเสียง หรือการเดินขบวนประท้วงการกระทำหรือการไม่กระทำ การบางอย่างของรัฐบาล (ในขอบเขตของกฎหมาย)

5. จะต้องให้ค่านิยมอย่างมากแก่เสรีภาพ ผู้ที่มีความเลื่อมใสในระบบประชาธิปไตย จะต้องเห็นว่าเสรีภาพเป็นสิ่งที่สำคัญเสรีภาพในสิ่งที่เขาต้องกระทำ (ตราบเท่าที่ไม่ทำความเดือดร้อนแก่คนอื่น) การแสดงออกซึ่งความคิดเห็น การใช้จ่ายทรัพย์สินของตนตามใจชอบ การใช้เวลาทำสิ่งที่ตนต้องการทำ

6. การรู้จักทำงานร่วมกันอย่างมีวินัย รู้จักเคารพกฎเกณฑ์ที่มีอยู่

7. การรู้จักแพ้ รู้จักชนะ ในประเด็นเรื่องน้ำใจนักกีฬานี้ต้องหัดมาตั้งแต่เด็ก ๆ เมื่อมาเล่นการเมือง หรือสนับสนุนพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งแล้วจะได้ไม่เป็นลักษณะขี้แพ้ขวนตี

กระมล ทองธรรมชาติ และคณะ (2521: 318) เสนอว่า บุคลิกของประชากรที่มีคุณภาพทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่จำเป็นต้องสร้างให้สำเร็จจริงได้ มีประเด็นควรพิจารณาดังต่อไปนี้

1. ความรู้ ความสนใจ และความสามารถเพียงพอที่จะพิจารณา วิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุ มีผล แสดงความคิดเห็นและตัดสินใจสนับสนุนหรือคัดค้านการกระทำของนักการเมือง
2. ความรู้สึกรับผิดชอบขั้นสูงในการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของบ้านเมืองโดยไม่ปล่อยให้เป็นที่ของนักการเมืองฝ่ายเดียว
3. ความเสมอภาค ความเคารพนับถือซึ่งกันและกัน และการเห็นอกเห็นใจกันเป็นหลักการของความเป็นประชาธิปไตย
4. เคารพ เชื่อมั่น และพร้อมที่จะต่อสู้ป้องกันสิทธิของตนเองอย่างเต็มที่ เท่า ๆ กับการเคารพสิทธิของผู้อื่น กับทั้งยังเป็นหน้าที่ที่จะต้องปกป้องสิทธิให้กับผู้อื่นในมาตรการและลักษณะอันสมควร
5. การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น หรือมติของคนส่วนใหญ่ด้วยอารมณ์อันสงบ
6. ผู้มีสิทธิเหนือผู้อื่นประสงค์ที่จะกีดสิทธิของตนให้เท่ากับผู้อื่น
7. เคารพในหลักการใช้เหตุผลอย่างเคร่งครัดเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยสันติวิธี ไม่ใช้ความรุนแรงไม่ว่าในรูปแบบใดที่ขัดกับหลักประชาธิปไตย
8. เคารพกติกาประชาธิปไตยอย่างเคร่งครัด
9. มีความตื่นตัว มีความสำนึก รู้สิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบทางการเมืองในระดับสูง

ยุทธนา วรณปิติกุล และสุนิตา เรืองจิต (2542: 210) เสนอว่า บุคลิกภาพซึ่งถือเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของความเป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตย มีดังนี้

1. ความกล้าหาญทางจริยธรรม
2. เห็นแก่ส่วนรวม
3. ยอมรับความแตกต่าง
4. เคารพศักดิ์ศรีของตนเองและผู้อื่น
5. มีจิตใจที่วิพากษ์วิจารณ์
6. การมีความสามารถคิดและตัดสินใจ
7. มีส่วนร่วมในนโยบายสาธารณะอย่างมีจิตสำนึก

วลัย พานิช (2550: 226-235) ได้วิเคราะห์ว่า บุคคลที่จะเป็นพลเมืองดีนั้น ต้องเป็นผู้มีความประพฤติดี มีความเป็นพลเมืองดี โดยมีคุณลักษณะในด้านการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ประกอบด้วย

- ก. รู้และเข้าใจ รับผิดชอบในสิทธิของตนในระบบประชาธิปไตย
- ข. รู้ เข้าใจกฎหมายต่างๆ ของบ้านเมือง
- ค. รักษาความมั่นคงของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
- ง. รู้ เข้าใจปัญหาต่างๆ และหาแนวทางในทางการเมืองการปกครอง
- จ. ตระหนักในคุณค่าการใช้สิทธิเสรีภาพบนรากฐานแห่งกฎหมาย จริยธรรม และศาสนา

สมพงษ์ จิตระดับ (2553: 113) เสนอว่า คุณสมบัติของพลเมืองในระบบประชาธิปไตยเน้นคุณสมบัติ 6 ประการ เพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมือง (civic education) ดังนี้

1. มีอิสรภาพ (liberty) และพึ่งตนเองได้ (independent) ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบอุปถัมภ์ วัฒนธรรมอำนาจแนวตั้ง การรักพวกพ้องจนสูญเสียหลักการและความถูกต้อง
2. เคารพสิทธิผู้อื่น ไม่เรียกร้องสิทธิของตนเองจนเกินไปจนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น การรู้จักเคารพสิทธิผู้อื่นต้องควบคู่กับหน้าที่ ความรับผิดชอบ และ จิตสำนึกประชาธิปไตยในเวลาเดียวกัน
3. เคารพความแตกต่างหลากหลายทางความคิด นโยบายสาธารณะข้อคิดเห็นทางการเมือง ให้ความสำคัญกับเสียงส่วนน้อย
4. เคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น หลีกเลี่ยงชายเท่าเทียมกัน มองวิถีชีวิตเป็นแนวราบ การมีส่วนร่วมมิใช่อำนาจจากส่วนกลางและแนวตั้ง
5. เคารพกติกา รู้จักปฏิบัติตามเสียงฉันทามติ เสียงข้างมาก เคารพกฎหมายไม่นิยมความรุนแรง ชัดแย้งไร้เหตุผล รู้จักการแก้ไขปัญหอย่างสันติวิธี ไม่นิยมใช้กฎหมายเหนือกฎหมาย และการยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย และอื่น ๆ
6. รับผิดชอบต่อสังคม ด้วยการรู้จักคิดวิเคราะห์ การตัดสินใจ การลงมือปฏิบัติอย่างรอบคอบ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น และมีความรับผิดชอบต่อสังคม รู้จักบทบาทหน้าที่ มีความกระตือรือร้น ร่วมรับผิดชอบต่อ ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง ติดตามตรวจสอบและปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี เสียภาษี และร่วมแก้ไขปัญหาสังคมในชุมชน ท้องถิ่นและประเทศชาติ

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2555: ออนไลน์) เสนอว่า พลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยที่เป็นการปกครองโดยประชาชนหรือการปกครองที่ประชาชนปกครองตนเองจึงจะประสบความสำเร็จได้ พลเมืองดีมีลักษณะนิสัยดังนี้

1. มีอิสรภาพและพึ่งตนเองได้ ระบอบประชาธิปไตย คือ เป็นเจ้าของประเทศและเจ้าของชีวิตตนเอง พึ่งตนเองได้ ไม่อยู่ใต้การครอบงำหรือความอุปถัมภ์ของใคร
2. เข้าใจระบอบประชาธิปไตยและมีส่วนร่วม คือ เข้าใจความหมายของประชาธิปไตยและการปกครองโดยกฎหมาย เคารพกติกา ไปเลือกตั้ง และมีส่วนร่วมในการเมืองการปกครอง
3. เห็นคนเท่าเทียมกัน คือ เคารพหลักความเสมอภาค เห็นคนเป็นแนวระนาบ (horizontal) เห็นตนเท่าเทียมกับคนอื่นและเห็นคนอื่นเท่าเทียมกับตน ไม่ใช่แนวตั้ง (vertical) ที่ประชาชนไม่เสมอภาค ไม่เท่าเทียม ไม่ใช่อิสระชน และมองเห็นคนเป็นแนวตั้ง
4. ยอมรับความแตกต่าง คือ ยอมรับความแตกต่างและเคารพผู้อื่นที่แตกต่างจากตนเอง
5. เคารพสิทธิผู้อื่น คือ ไม่ใช่สิทธิเสรีภาพของตน ไปละเมิดสิทธิเสรีภาพผู้อื่น
6. รับผิดชอบต่อสังคม คือ ตระหนักว่าตนเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม ไม่ใช่สิทธิเสรีภาพตามอำเภอใจ และมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา

จากความหมาย ลักษณะ และองค์ประกอบของบุคลิกภาพ ลักษณะนิสัยของพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยที่นักรัฐศาสตร์ นักการศึกษา และนักวิชาการให้ไว้ สรุปได้ว่าบุคลิกภาพลักษณะนิสัยของพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. มีความคิดเป็นของตัวเอง ไม่ทำตามความคิดเห็นของผู้อื่นโดยยังไม่ได้ใช้เหตุผลพิจารณาให้ดีเสียก่อน เชื่อในความสามารถของตนเอง
2. ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นด้วยใจเป็นธรรม
3. มีความรับผิดชอบในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
4. มองโลกในแง่ดี
5. ทำงานอย่างมีวินัย รู้ เข้าใจ เคารพกฎเกณฑ์ กฎหมาย และโครงสร้างการบริหารบ้านเมือง
6. วิพากษ์วิจารณ์ แสดงความคิดเห็นทางการเมืองอย่างถูกต้องเหมาะสม
7. เชื้อมั่นและเข้าร่วมในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของบ้านเมือง
8. เข้าเคารพ เชื้อมั่นในสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค เคารพซึ่งกันและกัน
9. รักษาความมั่นคงของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

10. เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ตัดสินใจโดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก

จากความหมาย คุณลักษณะ และตัวบ่งชี้ของพฤติกรรมประชาธิปไตย (democratic behavior) วัฒนธรรมประชาธิปไตย (democratic culture) และ บุคลิก ลักษณะนิสัยของพลเมืองที่ดีที่สอดคล้องกับแนวคิดประชาธิปไตย วิเคราะห์ร่วมกับวิถีชีวิตประชาธิปไตย (democracy as a way of life) ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นสรุปพฤติกรรมประชาธิปไตยเพื่อใช้ในการวิจัยครั้งนี้ 5 ด้านประกอบไปด้วย

หมวด 1 เคารพสิทธิ หน้าที่และสิทธิส่วนบุคคล ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ให้โอกาส

- 1.1 ผู้อื่นได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสมอภาค
- 1.2 ยอมรับข้อกำหนดในหน้าที่ของผู้นำและผู้ตาม
- 1.3 ไม่ยึดติดกับความคิดของตนเองว่าถูกต้องเสมอไป
- 1.4 รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
- 1.5 ไม่ใช้อำนาจในฐานะผู้นำโดยไม่มีเหตุผล

หมวด 2 ใช้เหตุผลในการแสดงความคิดเห็น และยอมรับเสียงส่วนใหญ่โดยยังรับฟังเสียงส่วนน้อย

- 2.1 ตัดสินใจโดยคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก
- 2.2 แก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยการใช้เหตุผลที่เป็นธรรมและเหมาะสม
- 2.3 เคารพในการตัดสินใจจากเสียงส่วนใหญ่ โดยยังรับฟังความคิดเห็นของเสียงส่วนน้อย

หมวด 3 มีความรู้ ความสนใจติดตามกิจกรรมทางการเมือง และวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองอย่างมีเหตุผล

- 3.1 สนใจในกิจการบ้านเมือง
- 3.2 รู้หลักการทำงานและโครงสร้างการบริหารบ้านเมือง
- 3.3 สนใจเฝ้าหาความรู้ทางการเมืองอยู่เสมอ
- 3.4 วิพากษ์ วิจารณ์ และแสดงความคิดเห็นต่อเหตุการณ์บ้านเมืองอย่างมีเหตุผลและ

สร้างสรรค์

หมวด 4 มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

- 4.1 มีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ที่ได้รับมอบหมาย เชื่อมมั่นในศักยภาพของตนเอง
 - 4.2 ยอมรับในการกระทำของตนเอง รู้จักควบคุมตนเอง
 - 4.3 ชยัน หมั่นเพียร ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุจริต
 - 4.4 ยึดถือระเบียบกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติงาน
- หมวด 5 มีส่วนร่วมในการส่งเสริมประชาธิปไตยในชุมชนท้องถิ่น
- 5.1 วิเคราะห์ปัญหาการเมืองในชุมชนท้องถิ่น
 - 5.2 นำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาการเมืองในชุมชนท้องถิ่น
 - 5.3 เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองในท้องถิ่น

ตอนที่ 3 โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง

3.1 ที่มาและความหมายของโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ชาติ (2554: ออนไลน์) ได้คัดเลือกโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2554) โดยคณะอนุกรรมการส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สังกัดสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง หมายถึง สถานศึกษาที่ดำเนินกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนโดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายร่วมกันดำเนินการให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมและคุณลักษณะเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง คือ ปัญญาธรรม คารวะธรรม สามัคคีธรรม ตามหลักสูตรอย่างเหมาะสมกับวัยและระดับการศึกษา รวมทั้งจัดกิจกรรมในการปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมและประเทศชาติ เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษา และได้ดำเนินโครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ จนประสบความสำเร็จเป็นตัวอย่างแก่สถานศึกษาอื่น ๆ ได้

3.2 ประเภทของโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง

กรมอบรางวัลประชาธิปไตยตัวอย่างประจำปี พ.ศ. 2549 จนถึง พ.ศ. 2552 นั้น สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ชาติ ได้ประกาศผลและมอบรางวัลให้กับโรงเรียนที่ส่งผลงานเข้าประกวดและได้รับคัดเลือกเพียงประเภทเดียว ได้แก่ “โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง” จนกระทั่ง พ.ศ. 2553 และ พ.ศ. 2554 ได้เพิ่มประเภทรางวัล โดยแบ่งประเภทรางวัลดังต่อไปนี้ (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ชาติ, 2554: ออนไลน์)

ก. โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง หมายถึง โรงเรียนได้รับรางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างเป็นครั้งแรก โดยโรงเรียนที่ได้รับการคัดเลือกจะได้รับรางวัลเป็นโล่รางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง

ข. โรงเรียนที่รักษามาตรฐานโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง หมายถึง โรงเรียนที่เคยได้รับรางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างไปแล้ว และยังสามารถรักษามาตรฐานโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างไว้ได้โดยโรงเรียนที่ได้รับการคัดเลือกจะได้รับรางวัลเป็นเกียรติบัตรโรงเรียนที่รักษามาตรฐานโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง

ค. โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างต้นแบบ หมายถึง โรงเรียนที่เคยได้รับรางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างไปแล้ว และได้รับเกียรติบัตรรางวัลโรงเรียนที่รักษามาตรฐานโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างติดต่อกัน 3 ปี โดยโรงเรียนที่ได้รับการคัดเลือกจะได้รับรางวัลเป็นโล่รางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างต้นแบบ

โรงเรียนที่มีสิทธิ์ส่งผลงานเข้ารับการคัดเลือกเป็นโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างทุกประเภท ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2549 ถึง พ.ศ. 2552 ใช้หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกเดียวกันโดยโรงเรียนที่มีสิทธิ์ได้รับการคัดเลือกเป็นโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ประกอบไปด้วย

ก. โรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ซึ่งประกอบด้วยสังกัดย่อย 2 สังกัด ตามความในพระราชบัญญัติแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2553) ได้แก่ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา (สพป.) และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา (สพม.)

ข. โรงเรียนสังกัดสำนักบริหารงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน

ค. โรงเรียนสังกัดกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น

ง. โรงเรียนสังกัดสำนักงานการศึกษากรุงเทพมหานคร

จ. โรงเรียนสังกัดกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน

3.3 หลักเกณฑ์ในการพิจารณาโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ชาติ (2544: ออนไลน์) ได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

1. โรงเรียนต้องเสนอข้อมูลพื้นฐานตามแบบที่กำหนด ได้แก่ ชื่อโรงเรียน สังกัด ชื่อผู้บริหาร จำนวนครู จำนวนนักเรียน จำนวนบุคลากรอื่นในสถานศึกษา จำนวนคณะกรรมการสถานศึกษา ระดับการศึกษาที่เปิดสอน และรางวัลหรือผลงานดีเด่นด้านการส่งเสริมประชาธิปไตยที่ภาคภูมิใจของโรงเรียน ผู้บริหาร ครู นักเรียน ศิษย์เก่า

2. โรงเรียนต้องรายงานผลการดำเนินงานเป็นรายโครงการ/กิจกรรมตามแบบที่กำหนด
3. ผลงานที่จะพิจารณาต้องเป็นผลงานย้อนหลังไม่น้อยกว่า 1 ปี
4. โครงการ/กิจกรรมที่นำเสนอให้พิจารณาต้องเป็นโครงการ/กิจกรรม ในลักษณะต่อไปนี้
 - ก. การเคารพสิทธิส่วนบุคคล ส่วนรวม และกฎระเบียบของสังคม
 - ข. ความร่วมมือร่วมใจในประสานเพื่อส่วนรวม
 - ค. การใช้เหตุผลในการแก้ปัญหาาร่วมกัน
5. ลักษณะโครงการ/กิจกรรมที่นำเสนอตามข้อ 4 ต้องสื่อให้เห็นการดำเนินงานในขอบข่ายที่สำคัญ คือ
 - ก. โครงการ/กิจกรรมด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาส่งเสริมนักเรียนให้มีความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตย ความรับผิดชอบต่อสังคม ความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคมและจิตสำนึกประชาธิปไตย
 - ข. โครงการ/กิจกรรมด้านการฝึกปฏิบัติประชาธิปไตยในโรงเรียน (การแสดงออก/การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น/ความเห็นของนักเรียนด้านประชาธิปไตยในโรงเรียน เช่น กลุ่มสนใจ ชุมนุม ชมรม ค่ายประชาธิปไตย เยาวชนยุติธรรม ฯลฯ ทั้งนี้ เป็นกิจกรรมซึ่งสะท้อนถึงแนวคิดประชาธิปไตย/ความเท่าเทียมกันหรือเวทีที่แสดงความสามารถของนักเรียนในเชิงสร้างสรรค์)
 - ค. โครงการ/กิจกรรมของโรงเรียนที่มีการประยุกต์ใช้และขยายผลประชาธิปไตยในโรงเรียน ที่ส่งผลต่อการส่งเสริมความเข้าใจระบอบประชาธิปไตยให้แพร่หลายในชุมชนและสังคม ทั้งนี้ อาศัยความรู้ที่เกิดจากการจัดกระบวนการเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ และด้านการฝึกปฏิบัติประชาธิปไตยในโรงเรียนขยายสู่ผลการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชน เพื่อให้ประชาชนในชุมชนมีความรู้ความเข้าใจแนวทางประชาธิปไตยและนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันจนเป็นวิถีชีวิต
 - ง. โครงการ/กิจกรรมที่เป็นนวัตกรรม ซึ่งนักเรียนเป็นผู้ริเริ่มด้วยการนำหลักประชาธิปไตยมาประยุกต์ใช้ในเชิงสร้างสรรค์ สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และมีความยั่งยืน เช่น การประยุกต์หลักประชาธิปไตยเพื่อเสริมสร้างความปรองดองสมานฉันท์ การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ประชาธิปไตยในโรงเรียน ฯลฯ
6. โรงเรียนที่เคยได้รับรางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างแล้ว หากเห็นว่ายังรักษามาตรฐานโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างไว้ได้ สามารถส่งโครงการ/กิจกรรมใหม่ที่ไม่ซ้ำกับที่เคยเสนอมาแล้วให้คณะกรรมการฯ พิจารณา เพื่อมอบเกียรติบัตรการรักษามาตรฐานโรงเรียน

ประชาธิปไตยตัวอย่าง และหากได้รับรางวัล 3 ปีติดต่อกัน (หรือไม่ติดต่อกันก็ได้) คณะอนุกรรมการ จะมอบรางวัล “โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างต้นแบบ” ให้ต่อไป

ตอนที่ 4 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียน เพื่อพัฒนาพฤติกรรม ประชาธิปไตยให้นักเรียน

4.1 หลักการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

ประเทศทั้งหลายที่ประสบความสำเร็จในการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย ซึ่งได้แก่ ประเทศส่วนใหญ่ในทวีปยุโรปและประเทศในทวีปอเมริกาเหนือ จึงมีสิ่งที่เรียกว่า “การศึกษาเพื่อ สร้างพลเมือง” หรือ civic education เพื่อสอนและฝึกฝนคนของเขาให้เป็นเมือง โดยเริ่มสอนกัน ตั้งแต่ในชั้นอนุบาล และชั้นประถมศึกษาต่อเนื่องไปจนจบชั้นมัธยมศึกษา (ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, 2556: ออนไลน์) หลักการสำคัญของการสอนเพื่อพัฒนาให้เกิดพฤติกรรม ประชาธิปไตยมีนักการศึกษาและนักการศึกษาอธิบายไว้ดังนี้

Kirschenbaum (1995: 23-26) เสนอว่า หลักการเรียนการสอนเพื่อสร้างความเป็น พลเมืองเน้นการเรียนรู้ในเรื่องค่านิยมที่จำเป็นของพลเมือง (civic values) ซึ่งมีรากฐานมาจาก หลักการของกฎหมายหลักการทางการเมืองของประเทศต่างๆ ได้แก่

1. ความดีสาธารณะ (the public good)
2. สิทธิของบุคคล
3. ความยุติธรรม
4. ความเสมอภาค
5. ความหลากหลาย
6. ความถูกต้อง
7. ความจงรักภักดีในบ้านเมืองของตน

Ellis & Others (2001: 14) คณะกรรมการที่ปรึกษาในเรื่อง การพัฒนาพลเมืองของ อังกฤษ ได้สรุปหลักการของการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองไว้ 3 ด้าน คือ ด้านเกี่ยวกับ ความเป็นพลเมือง (civil) ด้านที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง (political) และด้านเกี่ยวกับสังคม และนำมาสู่แนวคิดเรื่องการพัฒนาพลเมืองให้มีประสิทธิภาพ นั้นควรมีเนื้อหาสาระหลัก 3 ส่วน ซึ่ง มีลักษณะเฉพาะและเชื่อมโยงกัน คือ

1. ความรับผิดชอบด้านสังคมและจริยธรรม (social and moral responsibility) นักเรียนจะต้องเรียนเพื่อพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเอง มีความรับผิดชอบต่อสังคมและจริยธรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญ

2. การมีส่วนร่วมกับชุมชน (community involvement) นักเรียนจะต้องเรียนให้เกิดความรักและตระหนักต่อหน้าที่ในชุมชน ช่วยบริการชุมชน และเรียนรู้จากชุมชน ของตน

3. ความรู้ความสามารถในด้านการเมืองการปกครอง (political literacy) นักเรียนจะต้องมีความรู้ ทักษะ และค่านิยม ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมืองของประเทศ รู้จักตัดสินใจแก้ปัญหา ไม่ว่าจะเป็ปัญหาท้องถิ่น ประเทศ ภูมิภาค หรือโลก

Clough and Holden (2002: 10) เสนอว่า การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีอย่างมีประสิทธิภาพ ในศตวรรษที่ 21 นั้น จะต้องยึดหลักการต่อไปนี้

1. การทำงานร่วมกับบุคคลอื่น
2. พัฒนาเนื้อหาเกี่ยวกับความยุติธรรมของสังคม (social justice) เพื่อชี้แนะแนวทางการปฏิบัติตน
3. การคิดอย่างมีวิจารณญาณและมีระบบ
4. เปิดรับและเรียนรู้วัฒนธรรมที่แตกต่างกันเหมาะสม
5. ประเมินปัญหาต่างๆ ในสังคมที่กว้างขึ้นและในบริบทของโลก
6. แก้ปัญหาความขัดแย้งโดยสันติวิธี
7. การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเพื่อป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อม
8. การยอมรับและปกป้องสิทธิมนุษยชน
9. กล้าที่จะเพียรพยายามสำหรับอนาคตที่ยุติธรรมขึ้นมีส่วนร่วมในการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

The National Curriculum Program of Study for Citizenship (2008, อ้างถึงใน Davies, 2010: 26) เสนอว่า หลักการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดีว่า จะต้องครอบคลุมเนื้อหาหลัก 3 ประเด็น คือ

1. ประชาธิปไตยและความยุติธรรม (democracy and justice)
2. สิทธิและความรับผิดชอบ (rights and responsibilities)
3. เอกลักษณ์และความแตกต่าง (identity and diversity)

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง และ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552: 4-5) เสนอว่า หลักการในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประชาธิปไตยที่เน้นให้ผู้เรียนตระหนักถึงความสำคัญของการดำเนินชีวิตตามวิถีประชาธิปไตยนั้น ผู้สอนควรให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนทักษะที่จะนำไปสู่ทัศนคติ ค่านิยม เจตคติที่ดีต่อวิถีประชาธิปไตย โดยผู้สอนให้โอกาสและเวลากับผู้เรียนทุกคนได้มีส่วนร่วมกับกิจกรรม ได้แก่

ก. ฝึกฝนทักษะการคิดวิเคราะห์จากสถานการณ์จริงด้วยการตั้งประเด็นคำถามที่เหมาะสม

ข. สังเกตและเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของการดำเนินชีวิตในสังคมโดยใช้เหตุผลและเคารพในความแตกต่าง

ค. ฝึกฝนการแก้ไขความขัดแย้งด้วยการฟังและการสื่อสารอย่างสันติ

ง. แสดงความเชื่อและความคิดเห็นอย่างเสรี โดยผู้สอนมีบทบาทในการเชื่อมโยงทัศนคติ ค่านิยมและพฤติกรรมที่เหมาะสมในการดำเนินชีวิตอย่างเท่าเทียมกันตามวิถีประชาธิปไตย

จ. ฝึกฝนและเห็นคุณค่าของการปฏิบัติตามกฎกติกา ระเบียบของสังคม โดยเริ่มตั้งแต่กฎกติกาของเกม กฎกติกาของครอบครัว กฎระเบียบของโรงเรียน ข้อบังคับของชุมชน กฎหมายของบ้านเมือง รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชาติ

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2555: ออนไลน์) เสนอว่า หลักการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในระดับมัธยมศึกษา นักเรียนจะเริ่มเรียนเรื่องการเมืองการปกครองอย่างจริงจังโดยนักเรียนมัธยมต้นจะเรียนเรื่องการปกครองในระบบประชาธิปไตยและประวัติศาสตร์การเมืองมัธยมปลายจะเรียนเรื่อง รัฐธรรมนูญและการปกครองโดยกฎหมาย นักเรียนมัธยมปลายต้องเข้าใจเรื่องหลักการของประชาธิปไตย การปกครองโดยกฎหมายคืออะไร ทำไมต้องมีการแบ่งแยกอำนาจเป็นนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการ การตรวจสอบถ่วงดุลกันในระบบประชาธิปไตยคืออะไร ประชาชนอยู่ตรงไหน รวมทั้งเข้าใจระบบการเมืองและการเลือกตั้งของประเทศตนเองตามสมควร เมื่อจบโรงเรียนมัธยมปลาย อายุ 18 ปี มีสิทธิเลือกตั้ง ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศเหล่านี้จึงได้รับการฝึกฝนให้เป็นพลเมือง แล้วพลเมืองที่เห็นคนเท่าเทียม ยอมรับความแตกต่าง เคารพสิทธิผู้อื่น รับผิดชอบต่อสังคมและพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในระบบประชาธิปไตยอย่างเต็มตัว

เครื่องมือหรือวิธีการที่โรงเรียนในอเมริกาและในยุโรปใช้ในการสร้างจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองให้กับเด็กนักเรียน คือ การให้นักเรียนได้ออกไปสัมผัสกับปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนที่อยู่รอบ ๆ โรงเรียนและให้ตั้งคำถามว่าได้พบเห็นปัญหาอะไรบ้าง จากนั้นจะใช้กระบวนการกลุ่มในการทำให้เกิดการถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อวิเคราะห์ปัญหา หาสาเหตุและเสนอ

โครงการของกลุ่มในการลงมือแก้ปัญหา โดยครูจะดูแล แนะนำให้คำปรึกษาในการทำโครงการให้เหมาะสมกับระดับอายุและชั้นเรียน วิธีการนี้จะทำให้เด็กนักเรียนได้เริ่มมองออกไปจากตนเองไปสู่คนอื่น ได้สัมผัสความเป็นจริงที่อยู่รอบ ๆ ตัว เห็นตนเองเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาและเชื่อมโยงตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม โดยกระบวนการกลุ่มจะทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะยอมรับความแตกต่าง เคารพสิทธิและรู้จักที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่น สำหรับการลงมือปฏิบัติจะทำให้เกิดจิตสำนึกที่จะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและพัฒนาไปสู่การเป็นพลเมืองที่ร่วมกันรับผิดชอบต่อสังคม กระบวนการนี้ในอเมริกาและหลาย ๆ ประเทศในยุโรปเริ่มตั้งแต่ชั้นประถมตอนปลายและเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการสร้างประชาชนของเขาให้เป็นพลเมือง

วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา (2555: 123-124) เสนอว่า หลักการสำคัญในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน (กิจกรรมการเรียนรู้) เพื่อพัฒนาความเป็นประชาธิปไตย มีดังนี้

1. เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง
2. ให้นักเรียนลงมือปฏิบัติจริง โดยผ่านประสบการณ์ตรง
3. เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นบนพื้นฐานของข้อมูลและการมีเหตุผล
4. ให้นักเรียนได้ทำงานกลุ่มร่วมกัน
5. เปิดโอกาสให้นักเรียนได้สืบค้นข้อมูลจากหลายแหล่งและใช้กระบวนการคิดอย่างมี

วิจารณ์ญาณในการตัดสินใจ

6. ส่งเสริมให้นักเรียนซักถามเมื่อมีข้อสงสัยโดยใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์
7. จัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตย โดยเน้นการกล้าแสดงออกอย่างถูกต้องและเหมาะสม

8. ครูต้องยอมรับในความคิดเห็นของนักเรียน

จากหลักการในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจะนำมาสู่การเลือกวิธีสอนและกิจกรรมเพื่อใช้สอนในห้องเรียนและจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ซึ่งในประเด็นนี้ครูสังคมศึกษาคควรมีการวิเคราะห์หลักการสำคัญทั้ง 8 ข้อ ข้างต้น เชื่อมโยงกับวิธีสอนและกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยต้องสัมพันธ์กับเนื้อหาและจุดประสงค์การเรียนรู้ที่ต้องการพัฒนาความเป็นประชาธิปไตย

หลักการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย ใช้การสอนเพื่อพัฒนาพลเมือง (civic education) โดยเน้นให้นักเรียนตระหนักถึงความสำคัญของการดำเนินชีวิตตามวิถีประชาธิปไตย เน้นหลักการการมีส่วนร่วมของนักเรียน หลักการสำคัญในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาความเป็นประชาธิปไตยสรุปได้ดังนี้

1. เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง โดยให้นักเรียนลงมือปฏิบัติจริงผ่านประสบการณ์ตรง
2. เน้นให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นบนพื้นฐานของข้อมูลและการมีเหตุผล
3. เน้นกระบวนการกลุ่มส่งเสริมให้นักเรียนซักถาม อภิปราย และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างสันติ
4. เน้นให้นักเรียนออกไปสัมผัสกับปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ วิเคราะห์ปัญหาของชุมชน เพื่อฝึกความรับผิดชอบต่อสังคมและพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตยอย่างเต็มตัว ฝึกฝนการมีส่วนร่วมทางการเมืองให้กับนักเรียน
5. เน้นให้นักเรียนฝึกการคิดวิเคราะห์ คิดอย่างมีวิจารณญาณอย่างมีระบบ
6. พัฒนาเนื้อหาเกี่ยวกับความยุติธรรม สิทธิ ความรับผิดชอบต่อเอกลักษณ์ ความเสมอภาค และความแตกต่าง นอกเหนือจากเนื้อหาประชาธิปไตย

4.2 กิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

นักการศึกษาและนักวิชาการหลายท่านได้นำเสนอรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียน เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้แก่นักเรียน ดังนี้

Clough and Holden (2002: 7) ได้เสนอตัวอย่างกิจกรรมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี (active citizenship) ตามระบอบประชาธิปไตย ดังนี้

1. จัดกิจกรรมอภิปรายแบบกลุ่มขนาดเล็กตลอดภาคการศึกษา เพื่อพัฒนาทักษะและสังเคราะห์เหตุผลในการเสนอข้อคิดเห็น
2. จัดให้มีการไต่สวนซักถามด้วยคำถามปลายเปิด โดยกำหนดประเด็นหรือปัญหาที่มีความคิดเห็นแตกต่าง
3. บทบาทสมมติ สถานการณ์จำลอง และได้ว่าที่ ที่สะท้อนผลกับเหตุการณ์ในสังคม
4. การประเมินอย่างมีวิจารณญาณ โดยอาศัยแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย
5. มีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชน
6. จัดกิจกรรมจริงให้มีส่วนร่วมกับบุคคลอื่นจริง ทั้งชีวิตและการทำงาน ทั้งภายในและภายนอกชุมชน

7. ใช้สื่อคอมพิวเตอร์นำเสนอชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคลอื่นๆ ผ่านการเล่าเป็นเรื่องราวชีวิตประวัติ หรือใช้สื่อมัลติมีเดียอื่นๆ
8. มีส่วนร่วมในกระบวนการเปลี่ยนแปลงประชาธิปไตย โดยเริ่มจากการเข้าร่วมกิจกรรมประชาธิปไตยในห้องเรียน

Parker (2003 อ้างถึงใน Boyle-Baise and Zevin, 2009: 42) ได้นำเสนอกิจกรรมการเรียนรู้การสอนโครงงานประชาธิปไตยที่จะช่วยนำแนวคิดประชาธิปไตยลงสู่การปฏิบัติโดยเน้นกิจกรรมการอภิปรายกลุ่มและการเสวนาหาทางออก จัดให้เป็นช่วงเวลาของกิจกรรมประชาธิปไตย เป็นกิจกรรมที่จะทำให้นักเรียนเข้าใจประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดี ได้แก่ ความเข้าใจในสังคม การฝึกฝนทักษะทางประชาธิปไตย (practice democratic skills) และ มีเจตคติที่ดีต่อการทำงานกลุ่ม กิจกรรมการประชุมกลุ่มจะช่วยให้นักเรียนได้สร้างแนวความคิดของตนเอง ฝึกให้นักเรียนมีความสุขรอบคอบในการตัดสินใจเลือกตามความคิดของตนเองอย่างมีเหตุผล ใช้เหตุผลในการโต้แย้ง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของประชาธิปไตย ลักษณะของกิจกรรมการประชุมกลุ่มไว้ว่ามีกิจกรรมกลุ่มเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยมี 2 ลักษณะ ได้แก่ กิจกรรมการอภิปรายและกิจกรรมเสวนาหาทางออก (deliberation) ซึ่งจะช่วยกระตุ้นความอยากรู้อยากเห็นของนักเรียนในสิ่งที่นักเรียนอยากรู้และตอบคำถามหลักที่ว่า “สิ่งเหล่านี้หมายความว่าอย่างไร (What’s do this mean?)” ส่วนกิจกรรมเสวนาหาทางออกจะเน้นที่การลงมือปฏิบัติ เน้นการร่วมกันตัดสินใจและตอบคำถามหลักที่ว่า “พวกเราควรจะทำอะไร (What should we do?)” ซึ่งกิจกรรมการประชุมกลุ่มทั้งสองลักษณะจะช่วยสร้างพลังพลเมืองให้กับนักเรียน แบ่งการดำเนินการออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 กิจกรรมการอภิปราย

เป็นกิจกรรมที่เน้นการระดมสมองและการอภิปรายแบ่งออกเป็น 3 กิจกรรม ได้แก่ การประชุมวางแผน (meetings) การวางแผนการประชุมควรเริ่มต้นตั้งแต่เปิดภาคเรียนเพื่อเริ่มสอดแทรกความเป็นประชาธิปไตยไว้ในห้องเรียน ส่วนต่อไปคือการประเมินผลที่เรียกว่า การลงชื่อตรวจสอบ (check-in) จะให้ความสำคัญกับวิธีการเรียนรู้ของนักเรียนโดยประเมินผลจากแผนงานและการทำกิจกรรม สุดท้ายคือการแก้ไขปัญหา (problem-solving) ตั้งแต่ปัญหาอย่างง่ายไปจนถึงปัญหาในสถานการณ์ที่ซับซ้อน เมื่อการแก้ไขปัญหาของนักเรียนถึงเป้าหมายนักเรียนก็จะสามารถนำผลของการแก้ปัญหานั้นไปเป็นข้อมูลสำหรับการประชุมอภิปรายผลในกลุ่ม จากนั้นเริ่มกระบวนการระดมสมองตามประเด็นที่นักเรียนสนใจหรือประเด็นที่ครูเตรียมไว้แล้ว

หลังจากการระดมสมองทั้งหมด ชั้นเรียนทั้งชั้นเรียนจะต้องเลือกวิธีการที่เป็นไปได้มากที่สุด โดยพิจารณาจากความเป็นไปได้ เมื่อจบการระดมสมองแล้ว นักเรียนแต่ละคนจะสามารถ

- 1) อธิบายถึงจุดได้เปรียบและเสียเปรียบของตัวเลือกนั้น ๆ เป็นการฝึกกระบวนการคิดแก้ปัญหาและการสร้างองค์ความรู้ใหม่
- 2) ระบุตัวเลือกที่ไม่มีความเป็นไปได้เลย พร้อมทั้งอธิบายเหตุผลว่าทำไมจึงเป็นไปได้ และจะปรับปรุงความคิดนั้นอย่างไร และ
- 3) ระบุตัวเลือกที่มีความเป็นไปได้ พร้อมทั้งอธิบายเหตุผลว่าทำไมจึงเป็นไปได้ และจะนำแนวทางนี้ไปใช้กับคนส่วนใหญ่ได้อย่างไร

ส่วนที่ 2 กิจกรรมเสวนาหาทางออก (deliberation)

กิจกรรมเสวนาหาทางออก (deliberation) แตกต่างจากการเสวนาทั่วไปที่เน้นการหาคำตอบจากหัวข้อ และการเสวนา หรือการแก้ไขปัญหา การเสวนาหาทางออกอาจใช้การสร้างแผนผังการอภิปราย (discussions web) ซึ่งเป็นส่วนผสมของหลาย ๆ อย่าง เริ่มจากให้นักเรียนอ่านข้อความแล้วระบุข้อที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย อภิปรายกับกลุ่มหรือคู่สนทนา และตั้งคำถามที่ควรจะถามในหัวข้อนั้น ๆ คำตอบส่วนมากของนักเรียนจะเป็นคำตอบที่ไม่ซับซ้อนและง่ายต่อการปฏิบัติจริง ข้อมูลที่นักเรียนมีจะเป็นตัวบ่งบอกคุณภาพของคำตอบหรือผลจากการอภิปราย

การเสวนาจะสามารถบ่งบอกลักษณะของนักเรียนแต่ละคนผ่านการแสดงความคิดเห็น นักเรียนแต่ละคนมีความเป็นไปได้ที่จะแสดงปฏิกริยาที่ต่างกันไปประหลาดใจ ตื่นตัว หรือแม้แต่การก่อกวนในระหว่างที่นักเรียนคนอื่นกำลังแสดงความคิดเห็น การเสวนาจะมีส่วนสำคัญในการสร้างแนวความคิดใหม่ ๆ ให้กับนักเรียน ผลจากการเสวนาในชั้นเรียนจะได้มาเป็นชิ้นงานทั้ง บทสุนทรพจน์ เรียงความ จดหมาย หรือภาพยนตร์สั้นตามหัวข้อที่ใช้ในการเสวนา ซึ่งจะสะท้อนค่านิยมทางประชาธิปไตยที่นักเรียนได้รับการอภิปราย

ในการเสวนานั้น เริ่มเปิดการเสวนาโดยใช้คำถามเป็นศูนย์กลาง โดยเริ่มเปิดการอภิปรายถึงแนวคิดหลากหลายที่เป็นไปได้ ตัวอย่างคำถามเช่น “การแบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนาเป็นสิทธิที่พึงจะทำได้ใช่หรือไม่? (Was segregation the right thing to do?)” การเสวนาจะเริ่มต่อเนื่องไปอย่างอิสระขึ้นอยู่กับการแสดงความคิดเห็นของแต่ละคน ครูจะต้องพยายามส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการเสวนา โดยอาจจะใช้คำถามเล็กน้อยในการกระตุ้นอย่าง ใครเห็นด้วย ไม่เห็นด้วย หรือ ใครมีข้อมูลเกี่ยวกับหัวข้อนี้ใหม่ ครูอาจจะแสดงข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับหัวข้อหรือขยายความจากสิ่งที่นักเรียนเสนอ รวมทั้งสรุปประเด็นที่นักเรียนแสดงความคิดเห็น ส่วนนักเรียนให้ตั้งกฎในการเสวนาโดยการเขียนมาเป็นข้อ ๆ เพื่อสร้างข้อตกลงในการแสดงความคิดเห็น เช่น พังความเห็นที่ละคน เพิ่มเติมในส่วนที่เพื่อนคนอื่นเสนอ ใช้ข้อมูลจริงในหนังสือในการส่งเสริมความคิดของตัวเอง เคารพความคิดของทุก ๆ คน

Boyle-Baise and Zevin (2009: 23-27) ได้เสนอแนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดี ไว้ในขอบเขตของพลเมืองศึกษา (dimensions of citizenship education) โดยสรุปเป็นตารางกิจกรรมการสอนพลเมืองเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง (citizenship as a verb) ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดง ตารางกิจกรรมการสอนพลเมืองเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ

ลักษณะของความ เป็นพลเมือง (aspects of citizenship)	จุดเน้นของหลักสูตร (curriculum dimensions)	ยุทธวิธีการสอน (teaching strategies)	รูปแบบของ การเข้าร่วม (forms of engagement)
รอบรู้ความเป็น พลเมือง (become informed)	-สร้างคามสนใจ -การพัฒนาทัศนคติ -การค้นพบ	- สอนอย่างมีจุดเน้น (focus in) -สอนแนวความคิด -สอนโดยวิธีสืบสอบ	
คิดทะลุ ทะลวง ครอบคลุม (think it through)	-การแสดงละคร -ได้ความคิด หลากหลาย (perspective-taking)	-สอนโดยใช้ละคร -งานเขียนเพื่อการ เรียนรู้	
ลงมือปฏิบัติ (take action)	-การตัดสินใจ	-สอนโดยใช้การ เสวนาหาทางออก (teach for deliberation)	-การเรียนรู้จากการ บริการ (service learning) -การปฏิบัติในฐานะ เป็นพลเมือง (civic action)

ที่มา: Boyle-Baise and Zevin จากหนังสือ Young Citizens of the World: Teaching Elementary Social Studies Through Civic Engagement หน้า 23

จากขอบเขตของการสอนพลเมืองเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติทั้งหมดมีรายละเอียดของกิจกรรม
ดังนี้

1. รอบรู้ความเป็นพลเมือง (become informed) การพัฒนาลักษณะความเป็นพลเมือง
เพื่อให้นักเรียนเกิดรอบรู้ความเป็นพลเมือง ใช้จุดเน้นของหลักสูตรและยุทธวิธีการสอน ดังนี้

1.1 การสร้างความสนใจ นักเรียนจำเป็นจะต้องมีส่วนร่วมในการค้นหาสร้างหัวข้อ ประเด็น และเหตุการณ์ที่ตนเองสนใจ ครูจำเป็นจะต้องกระตุ้นนักเรียนโดยใช้คำถาม เพื่อให้ทำให้นักเรียนเข้าถึงข้อมูลมากที่สุด โดยครูจะต้องแนะนำตำราที่ควรจะศึกษา หนังสือหรือข่าวสารที่อยู่ในกระแสนิยมที่จำเป็นจะต้องอ่าน รวมถึงนำเสนอวีดีโอและ website ที่น่าสนใจ

ยุทธวิธีการสอนที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจคือ กิจกรรมสอนอย่างมีจุดเน้น (focus in) ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สำคัญสำหรับการเรียนสังคมศึกษา การให้นักเรียนได้อ่านตำรา หนังสือที่ทันสมัย และเอกสารหลักฐานต่าง ๆ ถือเป็นหลักในการเรียนสังคมศึกษา การอ่านเอกสาร และตำราต่าง ๆ จะทำให้นักเรียนมีความรู้และเกิดความสนใจสิ่งๆ ที่ตนเองต้องการจะศึกษา

1.2 การพัฒนามโนทัศน์ เป็นการสร้างกระบวนการให้นักเรียนได้พัฒนาความเข้าใจเกี่ยวมโนทัศน์สำคัญ โดยพัฒนาให้เป็นความคิดรวบยอดของตนเอง

ยุทธวิธีการสอนที่ทำให้ผู้เรียนพัฒนามโนทัศน์คือ การสอนมโนทัศน์ถือเป็นหัวใจสำคัญของสังคมศึกษาซึ่งถือเป็นวิชาที่มีเนื้อหาวิชามาก เช่น เรื่องของกฎหมาย รัฐธรรมนูญ และประชาธิปไตย การสอนแนวคิดจะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจในเนื้อหามากยิ่งขึ้นทั้งเนื้อหาที่สามารถยกตัวอย่างได้และไม่สามารถยกตัวอย่างได้

1.3 การค้นพบ นักเรียนจำเป็นจะต้องเรียนวิธีการค้นคว้าข้อมูลและประเมินข้อมูล

ยุทธวิธีการสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนค้นพบคือ การสืบสอบ ซึ่งถือเป็นกระบวนการที่คล้ายคลึงกับการวิจัยนั่นคือกระบวนการสืบสอบ เป็นกระบวนการที่เป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างข้อมูลสำหรับอภิปราย พลเมืองดีในอนาคตจำเป็นต้องสามารถค้นคว้าหาข้อมูลและวัดประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูลได้ กระบวนการสืบสอบจะช่วยให้ผู้เรียนได้สำรวจปัญหาของตนเองและหาคำตอบซึ่งเป็นคำตอบของตนเอง

2. คิดทะลุ ทะลวง ครอบคลุม (think it through) การพัฒนาลักษณะความเป็นพลเมือง เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการรับรู้เกี่ยวกับความเป็นพลเมือง ใช้จุดเน้นของหลักสูตรและยุทธวิธีการสอนดังนี้

2.1 การสอนโดยใช้ละคร (dramatic express) นักเรียนต้องการเชื่อมโยงความรู้เดิมที่มีอยู่ในอดีตกับความรู้ใหม่ที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน การสอนโดยใช้ละคร เช่น การใช้บทบาทสมมติ และการสอนโดยใช้สถานการณ์สมมติเป็นสำคัญ

ยุทธวิธีการสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนคิดทะลุทะลวงคือ การสอนโดยใช้ละคร เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างฉากและนำนักเรียนเข้าไปอยู่ในฉากนั้น เพื่อเชื่อมโยงให้ผู้เรียนได้

เข้าใจความคิดในบทบาทของบุคคลสำคัญ สถานที่ และช่วงเวลา และยังเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้นักเรียนได้ตัดสินใจในช่วงเวลาที่ยากลำบากได้อีกด้วย

2.2 การสอนให้ได้ความคิดหลากหลาย (perspective-taking) เมื่อใช้การเรียนการสอนโดยใช้ละครแล้ว เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการควรเปิดโอกาสให้นักเรียนได้สร้างกรอบแนวคิดของตนเอง โดยการเขียนสิ่งที่ได้รับจากการสวมบทบาทเป็นผู้อื่น

ยุทธวิธีการสอนที่ช่วยให้นักเรียนคิดทะลุทะลวงคือคือการเขียนเพื่อเรียนรู้ (Write to Learn) เน้นการเขียนอย่างสร้างสรรค์เพื่อนำเสนอแนวคิดของเขาและเธอที่นักเรียนสวมบทบาทอยู่ โดยเขียนบันทึกในประเด็นได้แก่ RAFT คือ R = Role of Writer (บทบาทของผู้เขียน) A = Audience (ผู้ชม) F = Format (รูปแบบ) T = Topics (ประเด็นสำคัญ)

3. ลงมือปฏิบัติ (take action) การพัฒนาลักษณะความเป็นพลเมืองโดยการลงมือปฏิบัติถือเป็นสิ่งสำคัญเพราะเป็นการเปิดโอกาสให้นักเรียนเกิดการรับรู้เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองจากประสบการณ์ตรง

จุดเน้นของหลักสูตรก่อนจะเริ่มให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติ ผู้สอนควรฝึกให้นักเรียนได้ฝึกฝนการตัดสินใจ (decision-making) ซึ่งจะช่วยพัฒนาให้นักเรียนใช้เหตุผลและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างมีเหตุผล โดยครูควรฝึกให้นักเรียนสร้างแผนผังการตัดสินใจ (decision web) หลังจากร่วมกับวิเคราะห์กับเพื่อนนักเรียนในกลุ่มแล้ว เน้นการเชื่อมโยงสาเหตุ ผลกระทบ และการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ

ยุทธวิธีการสอนที่ครูควรใช้หลังจากฝึกให้นักเรียนใช้การตัดสินใจเสร็จสิ้นแล้ว คือการเสวนาหาทางออก (deliberation) โดยการมอบหมายให้นักเรียนแต่ละกลุ่มนำแผนผังการตัดสินใจที่ตนเองสร้างขึ้นมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และอภิปรายกันในห้องเรียน ทำให้นักเรียนเกิดได้เรียนรู้จากมุมมองที่หลากหลาย

รูปแบบของการเข้าร่วม (forms of engagement) ในการพัฒนาการสอนพลเมืองที่สำคัญที่เน้นให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติจริงทั้งในโรงเรียนและชุมชนใกล้เคียง ครูควรใช้ การเรียนรู้จากการบริการ (service learning) และ การปฏิบัติในฐานะเป็นพลเมือง (civic action) รูปแบบของกิจกรรมทั้งสองประเภทนี้จะช่วยพัฒนาให้นักเรียนเป็นพลเมืองได้อย่างแท้จริงโดยอาศัยประสบการณ์ตรงที่นักเรียนได้รับการปฏิบัติ เป็นการเน้นให้นักเรียนทำงานร่วมกับชุมชนฝึกทักษะให้นักเรียนเป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วม (civic participation)

Bhargava (2010: 111-112) เสนอว่า กิจกรรมการเรียนรู้ในการสอนวิชาพลเมืองซึ่งเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมในการพัฒนาความเป็นพลเมือง และเป็นกิจกรรมทำให้นักเรียนได้ผลงานเหมาะสมในการประเมินผลในวิชาพลเมือง (generate assessment evidence) ประกอบด้วย

1. กิจกรรมสรุปแผนผังมโนทัศน์ (mind mapping) เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้นักเรียนได้สรุปความคิดเห็น และมโนทัศน์ที่ได้หลังจากเรียนจบบทเรียน ครูควรส่งเสริมให้นักเรียนได้สรุปแผนผังมโนทัศน์ของตนเองเมื่อเรียนจบบทเรียนทุกบทเรียน เพื่อให้เห็นพัฒนาการของนักเรียน

2. การอภิปราย (discussion) การอภิปรายเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพ เป็นประโยชน์ ในการสอนวิชาพลเมืองการอภิปรายถือเป็นหลักสำคัญ หลังจากการอภิปรายเสร็จสิ้นควรมีการลงความคิดเห็น สรุปข้อคิดที่ได้รับ การอภิปรายถือเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างแท้จริง

3. บทบาทสมมุติ (role-play) การใช้บทบาทสมมุติ เป็นการพัฒนาทักษะความเป็นพลเมือง ในระหว่างการทำบทบาทสมมุติอาจมีการสาธิต (demonstrates) วิธีการต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องช่วยทำให้นักเรียนเข้าใจบทเรียนมากยิ่งขึ้น เกิดการแบ่งหน้าที่ และการเรียนรู้บทบาทซึ่งกันและกันของนักเรียน

4. การวิจัย (researching) เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนได้เกิดกระบวนการสืบสวนสอบสวนประเด็นเกี่ยวกับพลเมืองที่น่าสนใจ (the process of investigating citizenship issues) ช่วยพัฒนาทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการสืบสอบของนักเรียน (critical thinking and enquiry) และยังช่วยให้นักเรียนได้จัดระบบข้อมูลอย่างเป็นระบบ เป็นการสำรวจความคิดเห็นของนักเรียน

5. การทำงานกลุ่มตามที่ได้รับมอบหมาย (informed action group work) กิจกรรมกลุ่มที่เน้นการปฏิบัติในลักษณะนี้อาจยากในการประเมินผล แต่การได้ลงมือปฏิบัติจริงเป็นกลุ่มจะช่วยให้นักเรียนได้ฝึกการทำงานร่วมกัน มีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันทำงาน ครูควรจะจัดการวัดและประเมินผลทั้งรายกลุ่มและรายบุคคล

6. การใช้สื่อสารสนเทศ ICT เช่นให้นักเรียนสืบค้นภาพถ่าย ข่าวเหตุการณ์ทางการเมืองจากอินเทอร์เน็ต การสร้าง website การทำภาพยนตร์สั้น การทำ blog เรื่องราวทางการเมือง โดยใช้ประเด็นเกี่ยวกับพลเมืองที่น่าสนใจ เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้นักเรียนนำมโนทัศน์พลเมืองไปสู่การปฏิบัติ

7. การใช้การเขียนเรียงความหรืองานเขียน (written activities) ถือเป็นการพัฒนาทักษะพลเมืองที่สำคัญ ครูอาจฝึกให้นักเรียนเขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น (local newspaper

articles) เกี่ยวกับประเด็นทางพลเมืองที่ตนเองสนใจ งานเขียนจะช่วยให้ครูเข้าใจระบบการคิดและมโนทัศน์ของนักเรียนได้ดีขึ้นและวัดประเมินผลได้ดี

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2536: 46) เสนอว่า แนวปฏิบัติในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในชั้นเรียนถือว่า กระบวนการเรียนการสอน เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในอันที่จะพัฒนาตัวนักเรียนให้เกิดพฤติกรรมประชาธิปไตย ถ้าครูสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ให้โอกาสนักเรียนร่วมกันคิดร่วมกันทำ ร่วมกันวางแผนงาน ร่วมกันประเมินผล พฤติกรรมของนักเรียนที่เกิดจากการฝึกหัดก็มีแนวโน้มที่จะเป็นประชาธิปไตยมาก สำหรับกิจกรรมการเรียนการสอนที่จะช่วยพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนได้มากที่สุดคือ การเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่ม ซึ่งเมื่อครูพิจารณาตีความจากเนื้อหาสาระในแต่ละกลุ่มประสบการณ์แล้ว อาจเลือกใช้กิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งในการสอนในห้องเรียน และผลัดเปลี่ยนวิธีการสอนให้เหมาะสมกับจุดประสงค์การเรียนรู้และเนื้อหาวิชาเสมอ กิจกรรมการเรียนการสอนเหล่านี้ เช่น

- ก. การทำงานเป็นกลุ่ม
- ข. การสาธิต
- ค. การอภิปรายกลุ่ม
- ง. การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง
- จ. การศึกษานอกสถานที่
- ฉ. การแสดงบทบาทสมมติ
- ช. การสร้างสถานการณ์จำลอง
- ซ. การทดลอง
- ฅ. การปฏิบัติจริง

กิจกรรมการเรียนการสอนทั้งหมดเหล่านี้ ครูต้องพยายามจัดกระบวนการเรียนโดยใช้กระบวนการกลุ่มเป็นหลัก และต้องเตรียมศึกษาแผนการสอนและจัดทำบัตรกำหนดงานให้สอดคล้องกันระหว่างกิจกรรมกันระหว่างกิจกรรมกับจุดประสงค์ของการเรียนกับเนื้อหาสาระที่จะเรียน โดยผลที่เกิดขึ้น หลังจากทีนักเรียนผ่านขั้นตอนของกระบวนการเรียนการสอนแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นในตัวนักเรียน ได้แก่

- ก. ความรู้ตามจุดประสงค์การเรียนรู้
- ข. พฤติกรรมประชาธิปไตยและบทบาทกระบวนการประชาธิปไตย

ค. เมื่อครูสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่ม และฝึกให้นักเรียนได้รู้จักสร้างข้อตกลงในห้องเรียน รู้จักควบคุมตนเอง และจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับเนื้อหาวิชาแล้ว ผลที่เกิดขึ้นในตัวของนักเรียน นอกจากความรู้ ก็คือ พฤติกรรมประชาธิปไตยที่จะค่อย ๆ สะสมในตัวนักเรียน แล้วพัฒนาต่อไปตามแนวทางที่ถูกต้อง

ทิสนา แชมมณี (2536: 8) เสนอว่า กิจกรรมที่สามารถใช้สอดแทรกในการสอนเพื่อปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตยให้แก่ นักเรียน มีดังนี้

1. การจัดกิจกรรมกลุ่มในการเรียน โดยให้ผู้เรียนผลัดกันรับผิดชอบหน้าที่ต่าง ๆ เช่น ผลัดกันเป็นผู้นำ และผู้ตาม
2. การจัดกลุ่มอภิปราย ชักถาม แสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ
3. การฝึกให้ผู้เรียนตัดสินใจอย่างรอบคอบและเป็นกลาง โดยครูตั้งปัญหาให้นักเรียนแสดงความคิดเห็น และตัดสินใจ
4. การจัดกิจกรรมโต้วาที เพื่อฝึกการรับฟังการใช้เหตุผลและการโต้ตอบ
5. การฝึกเขียน และวิจารณ์คำโฆษณา คำชี้แจง และบทความต่าง ๆ
6. ฝึกการยอมรับคำวิพากษ์วิจารณ์ผลงานของตน
7. การจัดการประกวดบทความเกี่ยวกับหน้าที่พลเมืองที่พึงปฏิบัติ
8. การจัดทำสมุดภาพในเรื่องต่าง ๆ ที่ส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย เช่น สมุดภาพเกี่ยวกับสุภาพบุรุษ คำคมต่าง ๆ ที่เตือนใจ สมุดภาพบุคคลตัวอย่าง เป็นต้น
9. การจัดปายนิเทศ โดยให้ผู้เรียนรับผิดชอบ ในการทำงานนี้เป็นกลุ่ม เพื่อเป็นการฝึกการทำงานร่วมกัน และเพื่อส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของผู้เรียน
10. การจัดการสัมภาษณ์ ผู้ประพาศิตี ให้การยกย่องและให้รางวัลแก่ผู้ที่ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น

นอกจากนั้นกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นกระบวนการกลุ่มอีกวิธีการหนึ่งคือการจัดการเรียนการสอนโดยใช้โครงงาน ช่วยให้ผู้เรียนได้ผลิตงานที่เป็นรูปธรรม ผลผลิตที่แสดงออกถึงความรู้ ความคิดของผู้เรียนนี้สามารถนำมาอภิปรายแลกเปลี่ยนและวิพากษ์ วิจารณ์อย่างได้อย่างชัดเจน นอกจากนั้นโครงงานสามารถสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้และการทำงานให้แก่ นักเรียนได้ นักเรียนจะเกิดความกระตือรือร้นและอดทน ในการแสวงหาความรู้ การศึกษาความรู้และการใช้ความรู้ (ทิสนา แชมมณี, 2554: 139)

นุชสุดา เสริมสมรรถ (2544: 82-90) ศึกษาการนำเสนอกิจกรรมการเรียนการสอนสังคมศึกษา เพื่อศึกษาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดี ของนักเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา ในกรุงเทพมหานคร พบว่า การเรียนการสอนสังคมศึกษาเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดี มี 4 ด้านที่มีความเหมาะสมมาก โดยใช้กิจกรรมในห้องเรียน ดังนี้คือ

1. ด้านทักษะพื้นฐาน คือ การตั้งข้อสมมติฐานเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ และการใช้สถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงเป็นประเด็นให้นักเรียนอภิปราย
2. ด้านจิตใจ คือ ให้ร่วมรับผิดชอบการทำงานกลุ่ม ใช้กรณีศึกษาโดยนำหลักคุณธรรมมาแก้ไขปัญหา และใช้ตัวแบบบุคคลที่ทำความดีในประวัติศาสตร์ไทย
3. ด้านสังคมและวัฒนธรรม คือ ใช้บทบาทสมมติ แสดงการปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามประเพณีวัฒนธรรมไทย นำปัญหาสังคมมาเป็นประเด็นในการสอน และให้นักเรียนยกตัวอย่างการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหน้าที่พลเมืองดีของสังคมไทย
4. ด้านการเมืองและประชาธิปไตย คือ ใช้กระบวนการกลุ่มอภิปรายแนวทางการปฏิบัติตนตามสิทธิหน้าที่ จัดกิจกรรมจำลองเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของตนตามหลักประชาธิปไตย อธิบายสิทธิหน้าที่พลเมืองตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ ฝึกการคิดแก้ปัญหาสถานการณ์การเมืองไทย ปัจจุบันวิเคราะห์ข้อดีข้อเสีย การเมืองไทยในแต่ละยุคสมัย

ป.มหาพันธ์ (2544: 98-100) เสนอว่า การสร้างเสริมความรู้และทักษะในแบบประชาธิปไตยโดยการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียนตามกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ จะทำให้เด็กมีทักษะในการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ทำให้นักเรียนมีความรักใคร่ปรองดองกัน รู้จักถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน รู้ธำรงรักษาซึ่งกันและกัน ลดการแข่งขันกัน แต่กลับเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี นักเรียนจะรู้จักใช้เหตุผล กล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออกมากยิ่งขึ้น รู้จักหน้าที่ของตนในการทำงาน ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียน ควรจัดให้อีกต่อการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของชุมชน ควบคู่กันไปด้วย ดังนี้

1. เชิญวิทยากรมาบรรยายเรื่องหลักเกณฑ์การพิจารณาเลือกตั้งผู้แทนระดับต่าง ๆ เช่น คณะกรรมการชุมชน สมาชิกสภาตำบล สมาชิกสภาเทศบาล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ นักเรียนได้มีความรู้ความเข้าใจหลักการพิจารณาเลือกตั้งบุคคลเข้ามารับตำแหน่งต่าง ๆ
2. จัดให้มีการอภิปราย เพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการพิจารณาเลือกบุคคล เข้ารับตำแหน่งต่าง ๆ ในคณะกรรมการ

3. จัดให้มีการอภิปรายเพื่อรณรงค์ให้ประชาชนไปออกเสียงเลือกตั้ง ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของตนในทางการเมือง

ศักดิ์ชัย นิรัฐทวิ (2548: 88-89) ได้ประมวลลักษณะการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองที่ดี ไว้ดังนี้

1. เป็นการเรียนการสอนด้วยบรรยากาศแบบเปิด คือเป็นการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนในการอภิปราย ให้ความเห็นในประเด็นปัญหาสังคมที่อาจเป็นเรื่องขัดแย้งทางความคิด หรือยังอาจหาข้อสรุปที่ลงตัวไม่ได้ เช่น การจัดการเรียนรู้โดยการอภิปรายกลุ่มย่อย

2. เป็นการเรียนการสอนที่นักเรียนมีโอกาสได้เรียนรู้เหตุการณ์กิจกรรม หรือกรณีต่าง ๆ ที่เกิดในสังคม ทั้งด้านที่เป็นด้านบวกและลบในสังคมเพื่อให้นักเรียนสามารถเรียนรู้สิ่งที่เป็นเหตุเป็นผลของเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น การจัดการเรียนรู้โดยใช้กรณีตัวอย่าง

3. เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วยการทำประโยชน์หรือเรียกว่าการรับใช้ชุมชน อาสาพัฒนาชุมชน และการฝึกสำรวจ วิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อฝึกให้นักเรียนเห็นคุณค่าของการมีส่วนร่วมทำงานเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น อันเป็นการฝึกให้เกิดจิตสำนึกของการรับผิดชอบต่อสังคมโดยรวม โดยใช้การจัดการเรียนรู้โดยการบริการสังคม

4. มีการจัดกิจกรรมที่นักเรียนได้มีโอกาสสวมบทบาทซึ่งอาจต้องเป็นบทบาทของประชาชนในอนาคต เช่น เป็นบุคคลในอาชีพที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อเรียนรู้ความรู้สึกนึกคิด ปัญหา และการแก้ปัญหาของคนเหล่านั้น โดยใช้การจัดการเรียนรู้โดยใช้บทบาทสมมติ หรือสถานการณ์จำลอง

5. นำเอาของที่มีในท้องถิ่น เช่น ภูมิปัญญาในท้องถิ่น บุคลากรในท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่น และเข้าใจสิ่งที่มีคุณค่าของท้องถิ่นตนเอง ใช้การจัดการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น

6. จัดการเรียนการสอนในลักษณะข้ามวิชาหรือข้ามหลักสูตร คือ การนำเอาวิชาต่าง ๆ ทุกวิชา มาเป็นประโยชน์ในการส่งเสริมความเป็นพลเมืองโดยบูรณาการลักษณะความเป็นพลเมืองเข้ากับเนื้อหาวิชาทุกวิชา ใช้การจัดการเรียนรู้โดยการบูรณาการ

7. จัดให้คณาจารย์ทั้งโรงเรียนมีส่วนร่วมเป็นกรรมการหรือเป็นคณะทำงานเพื่อจัดกิจกรรมที่เป็นการส่งเสริมความเป็นพลเมืองอย่างต่อเนื่องและมีแผนการจัดกิจกรรมที่ชัดเจน กว้างขวาง

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง และ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552: 3-5) เสนอว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประชาธิปไตยที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจ มีพฤติกรรมหรือวิถีชีวิตประชาธิปไตย มีเจตคติ ค่านิยม และศรัทธาการบริหารประเทศตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขนั้น จำเป็นต้องใช้วิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ที่เหมาะสมกับบุคลิกของผู้เรียนในรูปแบบที่หลากหลายได้แก่

- ก. การเล่นเกมและการสังเกตการณ์เล่นตามกฎกติกา
- ข. การฟังนิทานและร่วมแสดงความคิดเห็น
- ค. การแสดงบทบาทสมมติและร่วมอภิปราย
- ง. การวาดภาพ การเล่าเรื่องจากภาพ การเขียนบรรยายโดยเสรี
- จ. การสร้างแผนผังความคิด การจัดนิทรรศการ การประกวดผลงาน
- ฉ. การสำรวจสภาพปัจจุบันของห้องเรียน โรงเรียน ตลาด ชุมชน ท้องถิ่นและ

ประเทศ

- ช. การรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การศึกษาแหล่งเรียนรู้ การทำโครงการ
- ซ. การศึกษาเอกสารและตอบประเด็นคำถาม การวิพากษ์ การวิจารณ์ข่าวสาร

ข้อมูล

- ณ. การฝึกปฏิบัติ ฝึกการวิเคราะห์จากสถานการณ์ต่าง ๆ

นอกจากนั้นในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประชาธิปไตยที่เน้นให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองและมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น และประเทศชาติตามวิถีประชาธิปไตยนั้น ผู้สอนควรส่งเสริมให้ผู้เรียนเห็นความสำคัญของการเรียนรู้ด้วยตนเอง การติดตามข้อมูลข่าวสารที่เป็นปัจจุบัน สนใจเรียนรู้ทั้งเรื่องของไทย ประเทศเพื่อนบ้าน และเรียนรู้เรื่องความเป็นสากล เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน ได้แก่

- ก. ฝึกฝนทักษะในกิจกรรมที่เป็นผลให้ผู้เรียนรับรู้ศักยภาพของตนเอง ทั้งทางร่างกาย สติปัญญาและอารมณ์ เพื่อการพัฒนาตน
- ข. มีกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนตรวจสอบและประเมินพฤติกรรมของตนเองและเพื่อน ๆ
- ค. มีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของการปรับปรุงและแก้ไขข้อบกพร่อง
- ง. ฝึกฝนทักษะ วิเคราะห์ข่าวสารบ้านเมือง การวิพากษ์วิจารณ์โดยใช้เหตุผลและข้อเท็จจริงที่ถูกต้อง

วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา (2553: 21) เสนอว่า วิธีสอน/การจัดกิจกรรม ครูใช้กระบวนการสอนด้วยวิธีและกิจกรรมที่หลากหลายโดยวิธีการสอนและกิจกรรมนั้นควรมีลักษณะ 4 ประการ ดังนี้

1. ใช้ทักษะการคิด คือ การคิดวิเคราะห์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ การแก้ปัญหาและการตัดสินใจ
2. มีการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มหรือคณะ
3. มีการใช้กระบวนการประชาธิปไตย โดยมีการแสดงความคิดเห็นด้วยการอภิปราย หรือการแสดงความคิดเห็นด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง
4. มีการใช้กระบวนการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ

จากลักษณะ 4 ประการของการสอนข้างต้น สามารถวิเคราะห์ว่ามีวิธีสอนหรือกิจกรรมที่ครูสามารถนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ได้ ดังนี้

ก. การสอนแบบโครงงาน	ข. การสอนแบบแก้ปัญหา
ค. การใช้กรณีตัวอย่าง	ง. บทบาทสมมติ
จ. การอภิปราย	ฉ. สถานการณ์จำลอง
ช. การระดมสมอง	ซ. การโต้วาที
ฅ. วิจัยเชิงสำรวจ/ทำ poll	ญ. การสอนแบบ storyline
ฎ. ศึกษาและวิเคราะห์บทบรรณาธิการต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์	
ฏ. การศึกษาค้นคว้าประเด็นปัญหา (issues) เกี่ยวกับสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม	

สถาบันพระปกเกล้า (2554: 1-55) เสนอว่า กระบวนการสร้างความเป็นพลเมืองในระบบอบประชาธิปไตยด้วยการลงมือปฏิบัติจริง ภายใต้โครงการสร้างสำนักพลเมือง (project citizen) ตามวิธีการ 6 ขั้นตอน ดังนี้

1. การระบุปัญหานโยบายสาธารณะในชุมชนของนักเรียน โดยให้ผู้เรียนทำความเข้าใจกับและเห็นความสำคัญนโยบายสาธารณะ เน้นให้นักเรียนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในชั้นเรียน จากนั้นมอบหมายให้นักเรียนค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาที่นักเรียนสนใจ ทั้งข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สิ่งพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ อินเทอร์เน็ต
2. การเลือกปัญหาเพื่อศึกษาในชั้นเรียน เน้นให้นักเรียนศึกษาปัญหาทั้งในระดับโรงเรียนและชุมชน เช่น ปัญหาของวัยรุ่น ปัญหาเกี่ยวกับมาตรฐานในชุมชน ปัญหาเกี่ยวกับเสรีภาพในเบื้องต้น ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ด้วยการเปิดโอกาสให้ทุกคนนำเสนอ ปัญหาสำคัญในชุมชน

ท้องถิ่นขึ้นมาศึกษา สมาชิกทุกคนให้เหตุผลอย่างทั่วถึง ชักถามข้อมูลเพิ่มเติม การแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง การได้ข้อสรุปจากการประชุมฉันทามติมากกว่าตัดสินใจด้วยเสียงข้างมาก

3. การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาที่จะศึกษาในชั้นเรียน ทุกคนในชั้นเรียนจะแบ่งหน้าที่กันเก็บข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ห้องสมุดชุมชน อินเทอร์เน็ต รายงานการวิจัย บทความ หนังสือพิมพ์ วารสารต่าง ๆ สถิติข้อมูลที่เกี่ยวข้องของการสำรวจชุมชน ทำแผนที่ชุมชน (social mapping) การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง บุคคลสำคัญ (key informants) ผู้นำท้องถิ่น

4. การพัฒนา แฟ้มผลงานของชั้นเรียน ด้วยการนำข้อมูลทั้งหมดตระเตรียมให้นำเสนอใจ ข้อมูลปัญหาอย่างเป็นระบบ การออกแบบตกแต่งด้วยวิธีการของเด็กและเยาวชน แฟ้มผลงานต้องระบุถึงปัญหาอย่างชัดเจน มีตัวเลขข้อมูล เหตุการณ์สนับสนุนอย่างชัดเจน มีการตรวจสอบนโยบายทางเลือกว่าตรงหรือขัดกับรัฐธรรมนูญ กฎหมายที่เกี่ยวข้องการนำเสนอ นโยบายสร้างสรรค์ มีทางเลือกแนะนำไปปฏิบัติได้จริงและการพัฒนาแผนปฏิบัติงาน (action plan) ด้วยโครงการ กิจกรรมต่าง ๆ ที่ที่ทุกคนมีส่วนร่วม

5. การนำเสนอแฟ้มผลงานต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง บุคคลสำคัญที่มีอำนาจหน้าที่ในการเปลี่ยนแปลงตัดสินใจ เพื่อให้ผู้นำแต่ละระดับได้รับโอกาสพูดคุยสนทนาซักถาม ชี้แจงแลกเปลี่ยน และช่วยให้เกิดการตัดสินใจเปลี่ยนแปลงให้ดียิ่งขึ้น

6. ผลสะท้อนจากประสบการณ์การเรียนรู้ นักเรียนแต่ละคนได้เรียนรู้เปลี่ยนแปลงในเรื่องอะไรบ้าง ผลของนำเสนอเข้ามาซึ่งสิ่งที่ดีขึ้นมาน้อยเพียงใด การประเมินผลจากสิ่งที่ลงมือปฏิบัติ จุดแข็ง จุดอ่อน ข้อเสนอแนะ แนวทางที่ควรดำเนินการต่อไป รวมทั้งการสะท้อนจากผู้เกี่ยวข้อง ที่ปรึกษา ผู้ดูแลและเพื่อนร่วมงาน เป็นต้น

กิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนที่ช่วยพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยที่นักวิชาการและนักการศึกษาเสนอข้างต้นนั้น สรุปได้ว่า กิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนนั้นควรเป็นกิจกรรมที่เน้นกิจกรรมกลุ่มเป็นหลัก ครูสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ให้โอกาสนักเรียนร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันวางแผนงาน ร่วมกันประเมินผล พฤติกรรมของนักเรียนที่เกิดจากการฝึกหัดก็มีแนวโน้มที่จะเป็นประชาธิปไตยมาก สรุปได้ดังนี้

1. อภิปราย
2. บทบาทสมมุติ
3. สถานการณ์จำลอง
4. การสาธิต
5. วิเคราะห์กรณีศึกษา

6. ระดมสมอง
7. การแก้ปัญหา
8. วิเคราะห์ข่าว เหตุการณ์ทางการเมือง
9. รณรงค์เผยแพร่ความรู้เรื่องกิจกรรมทางการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองในท้องถิ่น
10. การใช้กระบวนการวิจัยเชิงสำรวจ / การสำรวจความคิดเห็น
11. การสัมภาษณ์ความคิดเห็นทางการเมือง
12. การไต่สวนที่
13. วิเคราะห์ปัญหาการเมืองในชุมชนท้องถิ่น
14. เชิญนักการเมืองท้องถิ่นมาให้ความรู้
15. กิจกรรมอาสาพัฒนาชุมชน
16. โครงการที่เกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครอง เหตุการณ์ปัจจุบัน

4.3 การสร้างบรรยากาศในห้องเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

นักการศึกษาและนักวิชาการได้อธิบายหลักการสร้างบรรยากาศในห้องเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยไว้ ดังนี้

Sunal and Hass (2008: 295) เสนอว่า การสร้างบรรยากาศในห้องเรียนสังคมศึกษา ครูสังคมศึกษาทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาจำเป็นจะต้องอุทิศเวลานานในการสร้างกระบวนการประชาธิปไตยแก่นักเรียน หน้าที่ของครูสังคมศึกษาในระดับประถมคือให้นักเรียนได้เรียนรู้องค์ประกอบของประชาธิปไตยในประเด็นของหลักการ ความหลากหลาย (diverse) การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ในสังคม ส่วนครูสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาจะต้องจัดบรรยากาศความเป็นประชาธิปไตยโดยครูร่วมเป็นส่วนหนึ่งกับนักเรียนโดยนำหลักการ ความหลากหลายและหลักของการอยู่ร่วมกันมาสู่การปฏิบัติด้วยการสร้างบรรยากาศทางการเมือง (political overtones) ในชั้นเรียนให้นักเรียนระบุ (identifying) บทบาทที่เหมาะสมในการอยู่ร่วมกันในสังคม การพัฒนาองค์ความรู้ของตนเองอย่างอิสระซึ่งถือเป็นการพัฒนาวุฒิภาวะของนักเรียน

จิรวัดณ์ นิลเนตร (2528: 28) เสนอว่า การจัดบรรยากาศในชั้นเรียนไว้ว่าบรรยากาศในชั้นเรียนแบบประชาธิปไตยมีความสำคัญในการเสริมสร้างความรู้และการพัฒนาด้านสติปัญญาของผู้เรียน รวมทั้งการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม คุณลักษณะที่จำเป็นทั้งหลายแก่ผู้เรียน ไม่ว่าจะ

เป็นลักษณะการเป็นผู้นำ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความร่วมมือร่วมใจในการทำงานเป็นหมู่คณะ ความรับผิดชอบต่องาน ความเชื่อมั่นในตนเอง พฤติกรรมกล้าแสดงออก รวมทั้งบุคลิกภาพและ สุขภาพจิตที่ดีของผู้เรียน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2528: 51) เสนอว่า เพื่อให้สามารถ จัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างได้ผล และเป็นการฝึกกระบวนการประชาธิปไตยไปพร้อมกัน ครูจำเป็นต้องจัดห้องเรียนให้เอื้อสำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนา ประชาธิปไตยด้วย คือ

1. การจัดที่นั่ง การจัดที่นั่งเพื่อฝึกให้นักเรียนได้รู้จักทำงานตามกระบวนการ ประชาธิปไตยนั้น ควรจัดให้นั่งเป็นกลุ่ม กลุ่มละประมาณ 5-8 คน โดยมีการเลือกประธานกลุ่ม หมุนเวียนกันไปเป็นรายวัน รายอาทิตย์ หรือรายเดือน ตามความเหมาะสม การจัดเด็กนั่งเป็นกลุ่ม จะทำให้เด็กเกิดความสะดวกในการทำงาน การประชุมวางแผน การค้นคว้า

2. บรรยากาศในชั้นเรียน นักเรียนมีเสรีภาพในการเคลื่อนไหวโดยให้นักเรียนควบคุม กันเองตามข้อตกลงของห้องเรียน มีครูเป็นที่ปรึกษาและให้ความช่วยเหลือ เมื่อนักเรียนเกิดปัญหา ในการเรียนและการปกครอง และต้องเป็นกันเอง

3. การจัดกลุ่มในห้องเรียน กลุ่มนักเรียนแต่ละกลุ่มที่แบ่งไว้ในห้องเรียนควรมีการ เปลี่ยนแปลงเป็นเวลา เพื่อให้นักเรียนมีโอกาสทำงานร่วมกับเพื่อนในห้องเรียนอย่างทั่วถึงแต่เมื่อ อยู่ในกลุ่มแต่ละกลุ่มจะมีความผูกพัน และมีหน้าที่รับผิดชอบภายในกลุ่มของตน ไม่ก้าวร้าวไปถึง กลุ่มอื่น แต่ก็ไม่ตัดสิทธิ์ในการที่จะติดต่อกับกลุ่มอื่น หรือให้บริการตามความเหมาะสม

4. การเปลี่ยนครูหรือเปลี่ยนวิชาที่เรียน ครูที่เข้าไปสอนในแต่ละห้องควรจะคำนึงถึง ข้อตกลงของนักเรียน และการปกครองในแต่ละห้อง โดยไม่ควรเปลี่ยนแปลงข้อตกลงหรือข้อบังคับ เกี่ยวกับการปกครองในห้องเรียน เพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีอิสระในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับการ ปกครองชั้นเรียน

5. การปกครองตนเองของนักเรียน ในการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับกลุ่มย่อยในห้องเรียนจะช่วย ให้นักเรียนได้ฝึกการปกครองตนเองไปในตัว ครูจึงควรคอยสอดส่องดูแลการจัดกิจกรรมของ นักเรียนตามความเหมาะสม และควรปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับระบบกลุ่มของนักเรียนเพื่อให้ นักเรียนเห็นความสำคัญเรื่องระบบกลุ่มและปฏิบัติตนตามอย่างครู

วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา (2553: 20-21) เสนอว่า การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้อัน บรรยากาศการเรียนรู้อันประชาธิปไตยมีลักษณะดังนี้

1. ใช้การเสริมแรงทางบวกเพื่อให้นักเรียนเกิดความมั่นใจในตนเอง
2. เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสรี เพื่อให้เกิดความกล้าในการแสดงออก
3. ยอมรับในความคิดเห็นของนักเรียน
4. ครูมีความเป็นมิตร มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับนักเรียน
5. ถ้ามีการแสดงความคิดเห็นของครูต้องแสดงให้นักเรียนเห็นว่า ความคิดเห็นของครูเป็นหนึ่งในความคิดเห็นที่แตกต่าง ไม่ใช่เป็นคำตอบที่ถูกต้องที่สุด

สรุปได้ว่าการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยจากแนวคิดของนักการศึกษาที่กล่าวมาแล้ว ครูผู้สอนมีบทบาทในการจัดบรรยากาศในชั้นเรียนให้เอื้อต่อการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย โดยมีวิธีการดังนี้

1. เปิดโอกาสให้นักเรียนร่วมกันสร้างกฎ ข้อบังคับในชั้นเรียน หรือ ก่อนเรียน โดยใช้หลักเสียงข้างมากเป็นหลักในการสร้างกฎ ข้อบังคับ
2. เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นและแสดงความคิดเห็นร่วมกับนักเรียนโดยความคิดเห็นของครูเป็นเพียงหนึ่ง ไม่ใช่คำตัดสินชี้ขาด
3. ครูมีความเป็นมิตร มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับนักเรียน
4. จัดบรรยากาศในชั้นเรียนที่มีความเป็นกันเองและสร้างความมั่นใจเพื่อให้นักเรียนกล้าแสดงออก
5. ใช้การเสริมแรงทางบวกเพื่อให้นักเรียนความมั่นใจในตนเอง

4.4 สื่อและแหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยจำนวนมาก เช่น การอภิปราย การวิเคราะห์ข่าว เหตุการณ์การเมือง เป็นต้น จำเป็นจะต้องใช้สื่อและแหล่งการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความน่าสนใจ ชวนคิด ชวนติดตาม เข้าใจได้ง่าย รวมทั้งกระตุ้นให้นักเรียนรู้จักวิธีการแสวงหาความรู้ เกิดการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง ตัวอย่างสื่อการเรียนรู้ที่น่าสนใจมีดังต่อไปนี้ (ดวงกมล สิ้นธุ์เพ็ง, 2551: 98-99)

1. สื่อการเรียนรู้ประเภทสิ่งพิมพ์ ได้แก่ หนังสือเรียน หนังสือแบบฝึกหัด เอกสารประกอบการเรียน หนังสือเสริมประสบการณ์ ตำรา หนังสือพิมพ์ สารานุกรม นิตยสาร นิตาน บทบรรณาธิการ รูปภาพ นิตาน การ์ตูน เป็นต้น

2. วัสดุ ได้แก่ ภาพ วิดิทัศน์ สไลด์ แผนภาพ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ โปรแกรมนำเสนอผลงาน โปรแกรมสำเร็จรูป เป็นต้น

3. บุคคล ได้แก่ ครู ผู้เชี่ยวชาญ วิทยากร รวมทั้งบุคลากรในโรงเรียนและในชุมชนที่มีความรู้ ความสามารถ

4. สถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ ห้องเรียน ห้องปฏิบัติการ ห้องสมุด เป็นต้น นอกจากนี้สื่อการเรียนรู้ยังรวมถึง แหล่งข้อมูล ข่าวสาร สารสนเทศ และประสบการณ์ที่สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ แสวงหาความรู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัย อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ มีความสนใจใคร่เรียนรู้และเป็นบุคคลที่มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต (ถวัลย์ มาศจรัส, 2553: 85) ในส่วนของแหล่งเรียนรู้ ลักษณะของแหล่งการเรียนรู้ที่สามารถให้การศึกษาแก่นักเรียน จัดได้ 8 ลักษณะ(สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2544 อ้างถึงใน ถวัลย์ มาศจรัส, 2554: 86) ดังนี้

1. แหล่งการเรียนรู้ต้องสามารถตอบสนองการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการ (process of learning) การเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง (learning by doing) ทั้งการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่มีแหล่งการเรียนรู้ของตนเองอยู่แล้ว และการเรียนรู้ของคนอื่น ๆ ทั้งในระบบ นอก ระบบ และตามอัธยาศัย

2. เป็นแหล่งทำกิจกรรม แหล่งทัศนศึกษา แหล่งฝึกงาน และแหล่งประกอบอาชีพของผู้เรียน

3. เป็นแหล่งสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นโดยตนเอง

4. เป็นห้องเรียนทางธรรมชาติ เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้า วิจัยและฝึกอบรวม

5. เป็นองค์กรเปิด ผู้สนใจสามารถเข้าถึงข้อมูลได้เต็มที่และทั่วถึง

6. สามารถเผยแพร่ความรู้แก่ผู้เรียนในเชิงรุกสู่ทุกกลุ่มเป้าหมายอย่างทั่วถึงประหยัดและสะดวก

7. มีการเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน

8. มีสื่อประเภทต่าง ๆ ประกอบด้วย สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อเสริมกิจกรรมการเรียนการสอนและการพัฒนาอาชีพ

วิธีการกำหนดสถานที่แหล่งเรียนรู้ สามารถกำหนดได้ 3 ประเภท คือ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2550: 23) เสนอว่า

1. การไปศึกษาแหล่งการเรียนรู้ในระยะทางใกล้ ๆ หมายถึง การพาอยู่เรียนไปยังสถานที่อื่นนอกห้องเรียนแต่ยังคงอยู่ในโรงเรียน

2. การไปศึกษาแหล่งเรียนรู้ในระยะทางไม่ไกลมากนัก หมายถึง การศึกษาแหล่งเรียนรู้ที่อยู่ใกล้เคียงกับโรงเรียนที่สามารถเดินทางไปได้สะดวก

3. การไปศึกษาแหล่งเรียนรู้ในระยะทางไกล หมายถึง การศึกษาจากแหล่งเรียนรู้ที่ไกลจากโรงเรียนต้องใช้ยานพาหนะ และต้องใช้เวลาอย่างน้อย 1 วันขึ้นไป

แหล่งเรียนรู้ในการสอนเกี่ยวกับประชาธิปไตยครูควรจะให้ให้นักเรียนไปทัศนศึกษาที่รัฐสภา เพื่อให้เห็นการทำงานจริงของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หากไม่สามารถเดินทางไกลได้ครูควรพานักเรียนไปศึกษาการประชุมของคณะกรรมการชุมชนศึกษาการดำเนินงานของคณะกรรมการชุมชน เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้วิธีการประชุมและวิธีการดำเนินงานของคณะกรรมการชุมชน เป็นการศึกษาจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน (ป.มหาพันธ์, 2544: 99)

สรุปแล้วสื่อและแหล่งเรียนรู้ที่ช่วยส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนที่ช่วยพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยที่นักวิชาการและนักการศึกษาเสนอข้างต้นนั้น ประกอบไปด้วย

1. ใบความรู้อ	2. วิดิทัศน์
3. หนังสือ / หนังสือนอกเวลา	4. หนังสือพิมพ์
5. บทความวิชาการ	6. นิทาน
7. บทบรรณาธิการ	8. เพลง
9. ภาพยนตร์สั้น / ภาพยนตร์โฆษณา	10. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ / โปรแกรมสำเร็จรูป
11. รูปภาพ	12. โปรแกรมนำเสนอผลงาน
13. การ์ตูน	
15. แหล่งเรียนรู้ในชุมชน	

4.5 การวัดและประเมินผลพฤติกรรมประชาธิปไตย

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นกลุ่มวิชาที่เน้นการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี ซึ่งมีจุดเน้นที่การคิดอย่างมีวิจารณญาณและความรับผิดชอบต่อสังคม ดังนั้นการประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียนจึงมิใช่เป็นเรื่องที่จะประเมินด้วยแบบทดสอบเพียงอย่างเดียว เพราะแบบทดสอบเป็นการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องความรู้ (วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2555: 226) การประเมินผลเป็นขั้นตอนสำคัญที่จะตรวจสอบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูว่า บรรลุตามจุดประสงค์หรือไม่ การวัดและประเมินผลทำได้ทั้งระหว่างการจัดกิจกรรมและประเมินผลการเรียนของนักเรียน หรือ นักเรียนประเมินผลการทำงานกลุ่มและประเมินผลการเรียนของนักเรียนเอง (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2536: 48)

จุดมุ่งหมายสำคัญของการประเมินผลคือ การมุ่งหาคำตอบว่า ผู้เรียนมีความก้าวหน้าทั้งในส่วน of ความรู้ ทักษะ กระบวนการ คุณธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์ อันเป็นผลเนื่องจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้มากขึ้นเพียงใด ดังนั้น การประเมินจึงต้องใช้วิธีการที่หลากหลาย เน้นการปฏิบัติให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสาระการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน และสามารถดำเนินการอย่างต่อเนื่องควบคู่ไปในกิจกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน โดยประเมินความประพฤติ พฤติกรรมของนักเรียน การร่วมกิจกรรม และผลงาน ผู้ใช้ผลการประเมินในระดับชั้นเรียนที่สำคัญ คือ ตัวผู้เรียน ผู้สอน และพ่อแม่ ผู้ปกครอง ผู้เรียนจะทราบระดับความก้าวหน้า ความสำเร็จของตน ครูผู้สอนจะเข้าใจความต้องการของผู้เรียนแต่ละคน รวมทั้งประเมินผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของตนเองได้ ขณะที่พ่อแม่ ผู้ปกครองจะได้ทราบระดับความสำเร็จของผู้เรียน (ดวงกมล สิ้นเพ็ง, 2551: 89-90)

การวัดประเมินผลความรู้ในวิชาหน้าที่พลเมืองเป็นสิ่งสำคัญ แต่การวัดประเมินผลโดยใช้ข้อสอบหลายตัวเลือก (multiple choice) นั้นไม่เหมาะสม ครูสังคมศึกษาจะต้องประเมินทั้งความรู้ ทักษะ และอุปนิสัยของความเป็นพลเมืองด้วยโดยวัดประเมินผลผ่านการเครื่องมือวัดผลที่หลากหลาย ขณะทำกิจกรรมโดยเฉพาะในขณะที่นักเรียนอภิปรายและชิ้นงานเป็นสิ่งสำคัญ โดยการประเมินผลสามารถประเมินได้ทั้งรายบุคคลและรายกลุ่ม (Davies, 2010: 32) ดังนั้น วิธีการและเครื่องมือสำคัญที่เป็นหลักสำคัญในการประเมินผลการเรียนรู้ที่ครูควรใช้ควบคู่กับการทำแบบทดสอบในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โดยไม่ได้เน้นที่การทำข้อสอบ (วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2551: 227-237) ดังนี้

แบบสังเกตและจดบันทึกเพื่อนบันทึกผลการประเมินจากการปฏิบัติ ดังตัวอย่าง ตารางที่ 2 ตัวอย่างแบบสังเกตและบันทึกเพื่อนบันทึกผลการประเมินจากการปฏิบัติ

รายการที่สังเกต	แบบสังเกตและจดบันทึกเพื่อนบันทึกผลการประเมินจากการปฏิบัติ
1. การวางแผนการทำงาน (วิธีการทำงาน)	1. มีการตั้งกลุ่มทำงาน เลือกหัวหน้า และเลขานุการของกลุ่ม 2. มีกิจกรรมให้ทุกคนช่วยกันวิเคราะห์งานที่ครูตั้งและเสนอความคิดเห็นในการทำงาน 3. มีการสรุปผลการทำงาน
2. ความเอื้อเฟื้อ (คุณลักษณะ)	1. มีการช่วยถือของให้ครูทั้งก่อนเข้าสอนและเลิกเรียน 2. ช่วยอธิบายคำสั่งการทำงานให้เพื่อน 3. ให้เพื่อนกลุ่มอื่นยืมปากกาเมจิกเพื่อเขียนผังความคิด เสนอบนกระดานขลุ่ย

ที่มา: วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา (2555) จากหนังสือ ชุดฝึกอบรมสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

แบบประเมินกระบวนการทำงานโดยใช้การตรวจสอบรายการ/แบบสำรวจรายการ (checklist) ดังตัวอย่าง

ตารางที่ 3 แบบประเมินกระบวนการทำงานโดยใช้การตรวจสอบรายการ/แบบสำรวจรายการ (checklist)

พฤติกรรม (ความร่วมมือในการทำงาน)	มี	ไม่มี	บันทึกเพิ่มเติม
1. มีการวางแผน	✓		- แบ่งกลุ่มให้ทุกคนมีหน้าที่รับผิดชอบ
2. ใช้แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย		✓	- ใช้แบบเรียนและใช้ website เพียง 2 รายการเท่านั้น
3. มีการลงมือช่วยกันทำงาน			
4. มีการบันทึกลงมือช่วยกันทำงาน			
5. มีการสรุปข้อมูลที่ได้			

ที่มา: วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา (2555) จากหนังสือ ชุดฝึกอบรมสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หน้า 229

แบบประเมินผลการปฏิบัติงานโดยใช้การประเมินค่า/ประมาณค่า (rating scale) เป็นการเน้นคุณภาพพร้อมกับพฤติกรรมที่ต้องการวัด อาจใช้การ ดังตัวอย่าง

ตารางที่ 4 แบบประเมินผลการปฏิบัติงานโดยใช้การประเมินค่า/ประมาณค่า (rating scale)

พฤติกรรม (ความร่วมมือในการทำงาน)	ดีเยี่ยม	ดีมาก	ดี	พอใช้	ปรับปรุง
	5	4	3	2	1
1. เข้าทำงานตรงเวลา					
2. ทุกคนในกลุ่มช่วยกันทำงาน					
3. ใช้เวลาได้คุ้มค่า					
4. โครงการทำได้สมบูรณ์					

ที่มา: วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา (2555) จากหนังสือ ชุดฝึกอบรมสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หน้า 229

แบบประเมินโดยใช้เกณฑ์การประเมินแบบบรูวิกส์ที่เป็นข้อความทั่วไป (general scoring rubrics)

ตารางที่ 5 แบบประเมินโดยใช้เกณฑ์การประเมินแบบรูบริกส์ที่เป็นข้อความทั่วไป (general scoring rubrics)

การเขียนรายงาน	3	2	1
ความเข้าใจในสาระ	ดีมาก	พอใช้	ต้องปรับปรุง
การใช้หลักฐานอ้างอิง	เกี่ยวข้องมาก	ปานกลาง	ไม่เกี่ยวข้อง
วิธีการเขียน	ถูกต้อง	ปานกลาง	ไม่ถูกต้อง

ที่มา: วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา (2555) จากหนังสือ ชุดฝึกอบรมสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หน้า 231

แบบประเมินโดยใช้เกณฑ์การประเมินแบบรูบริกส์ที่เจาะจง (specific scoring rubrics) ดังตัวอย่าง

ตารางที่ 6 ตัวอย่างแบบประเมินโดยใช้เกณฑ์การประเมินแบบรูบริกส์ที่เจาะจง (specific scoring rubrics)

การอภิปรายกลุ่ม	3	2	1
การมีส่วนร่วม	แสดงความคิดเห็นใน ทุกประเด็นมีส่วนร่วม อย่างกระตือรือร้น แสดงความใฝ่รู้	แสดงความคิดเห็นใน บางประเด็น มีการ กระตุ้นให้แสดง ความคิด	ไม่ติดตามประเด็นที่ อภิปราย มีส่วนร่วมใน การแสดงความคิด เห็นน้อยมาก

ที่มา: วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา (2555) จากหนังสือ ชุดฝึกอบรมสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หน้า 231

การประเมินด้วยแฟ้มสะสมผลงาน (portfolio) เป็นการประเมินเพื่อวัดศักยภาพของนักเรียนในแง่ของการผลิตมากกว่าการหาคำตอบที่ถูกต้อง ดูการดำเนินงานหรือวิธีการในการทำงานของนักเรียน ตัดสินใจในลักษณะของคุณภาพมากกว่าปริมาณ และใช้สำหรับกิจกรรมที่มีความหมายสำหรับผู้เรียน มีความจำเป็นที่ต้องรู้ ปฏิบัติได้

แบบประเมินตนเองที่สะท้อนงานของตนเอง ที่เป็นการตอบคำถามเกี่ยวกับผลงานของนักเรียน ซึ่งควรมีการตอบคำถามเกี่ยวกับผลงานของนักเรียน โดยใช้ตัวอย่างคำถามดังต่อไปนี้

- การใช้เวลาในการทำงานชิ้นนี้

- บรรยายกระบวนการที่ได้ทำงาน มีวิธีการอย่างไร มีปัญหาอย่างไร
- จุดเด่นของผลงานมีอะไรบ้าง
- ทำไมถึงเลือกผลงานชิ้นนี้
- ได้เรียนรู้อะไรบ้างจากผลงานนี้
- ครั้งต่อไปจะทำอย่างไร จะปฏิบัติอย่างไร

ตอนที่ 5 การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

5.1 กิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

นักการศึกษา และนักวิชาการหลายท่านได้เสนอแนะการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย ดังนี้

Sunal and Haas (2008: 321-324) เสนอว่า กิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เหมาะสมในการสอนนิสิตพลเมือง ควรจะเป็นกิจกรรมที่เน้นการมีส่วนร่วมกับชุมชน หรือ กิจกรรมการบริการชุมชน ในระดับที่เรียกว่า community service project จะช่วยพัฒนามโนทัศน์พลเมืองเรื่องความสัมพันธ์ในชุมชนและค่านิยมประชาธิปไตย พัฒนาทักษะการสื่อสาร การคิดอย่างมีวิจารณญาณและการตัดสินใจในประเด็นปัญหาของสังคม และพัฒนาค่านิยมความเคารพความคิดเห็น ความเป็นพี่เป็นน้อง (brotherhood) และ เข้าใจความรู้สึกของผู้อื่นแนวคิดของ กิจกรรมร่วมกับชุมชนมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. เป็นกิจกรรมที่ชุมชนได้รับประโยชน์หรือเกี่ยวพันกับชุมชน
2. เป็นกิจกรรมที่มีคุณค่าในตัวเอง (self-worth) และสร้างความรับผิดชอบต่อชุมชน
3. ทำให้เกิดทักษะสำคัญ ได้แก่ การทำงานร่วมกัน การตัดสินใจ การแก้ปัญหา การวางแผน หรือการบริหารจัดการโครงการ
4. เป็นโครงการพัฒนาสังคมที่นักเรียนอาศัยอยู่

การจัดกิจกรรมจากการบริการนี้ว่าเป็นลักษณะการจัดโครงการ (project) เพราะเป็นการสอนที่นำไปสู่การพัฒนาทักษะที่มีคุณค่าควบคู่กับสาระ (Tai-Seale, Thomas อ้างถึงในวลัยพานิช, 2550: 78) การเรียนรู้จากการบริการเป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งสร้างจิตสำนึก “จิตสาธารณะ” ให้ผู้เรียนได้มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน รักท้องถิ่น ช่วยดูแลให้บริการชุมชนในลักษณะต่าง ๆ เพื่อผู้เรียนจะได้นำความรู้จาก การเรียนมาบริการช่วยเหลือชุมชนในรูปของการสร้างโครงการ

สร้างงานหรืออาสาสมัครทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยไม่มีค่าจ้างตอบแทน มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรงจากการทำงานในชุมชนเพื่อร่วมศึกษา ร่วมแก้ไขปัญหาและปรับปรุงพัฒนางานของชุมชนให้ดีขึ้น และผู้เรียนได้ศึกษาการเป็นพลเมืองดีของชุมชนจนทำให้เกิดเจตคติหรือจิตสำนึกที่ดีทั้งต่อชุมชนและต่อตนเอง ประเทศชาติและสังคมโลก หรือเรียกว่า “มีจิตสาธารณะ” มุ่งทำประโยชน์โดยไม่คำนึงว่าเป็นชุมชนใด แต่ทำเพื่อสังคมส่วนรวมในโลกที่เราอาศัยอยู่ร่วมกัน (เพ็ญจันทร์ เกียรติไกรสุข, 2547: 89) และการเรียนรู้จากการบริการนี้มีได้เกี่ยวกับโปรแกรมการฝึกงานหรือการฝึกปฏิบัติ (practicum หรือ internship) หรือการศึกษาที่เป็น cooperative education (the Johnson Foundation, 1989 อ้างถึงใน วลัย พานิช: 2550: 78)

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (2534: 24-28) เสนอว่า กิจกรรมส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยมีมากมายหลายประเภทโดยสามารถแยกเป็นกลุ่มใหญ่ได้ดังนี้

1. กิจกรรมโรงเรียน ได้แก่ กิจกรรมที่นอกเหนือจากกิจกรรมตามโครงสร้างของหลักสูตร ที่โรงเรียนควรสนับสนุนส่งเสริมให้มีการดำเนินการ ซึ่งพอจำแนกได้ดังนี้

1.1 กิจกรรมคณะกรรมการนักเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกให้นักเรียนมีความรับผิดชอบทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะฝึกความเป็นผู้นำผู้ตามที่ดี และส่งเสริมให้นักเรียนมีส่วนร่วมดำเนินการจัดกิจกรรมของโรงเรียนตามหลักประชาธิปไตย คณะกรรมการนักเรียนอาจมาจากผู้แทนหรือประธานจากชุมชนต่าง ๆ หรือหัวหน้าห้องเรียนทุกห้องเรียน องค์ประกอบของคณะกรรมการนักเรียน อาจประกอบด้วยประธาน รองประธาน กรรมการ เภรัญญิก ปฏิคม ประชาสัมพันธ์ เลขานุการ และผู้ช่วยเลขานุการ บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการนักเรียน เป็นผู้แทนของนักเรียนในการร่วมทำกิจกรรมของโรงเรียน ประสานงานระหว่างนักเรียนกับผู้บริหาร ครู อาจารย์ของโรงเรียน ริเริ่มและจัดทำโครงการอันเป็นประโยชน์ต่อโรงเรียน และชุมชนตามที่โรงเรียนเห็นชอบ หรือดำเนินการทำกิจกรรมตามที่ได้รับมอบหมายเป็นต้น การเลือกตั้งคณะกรรมการนักเรียน โรงเรียนอาจแต่งตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจขึ้นดำเนินการและจัดการเลือกตั้ง ในการเลือกตั้งอาจดำเนินการได้หลายรูปแบบ เช่น

ก. เลือกตั้งประธานและกรรมการอีกจำนวนหนึ่งตามที่กำหนดไว้ ผู้ได้รับคะแนนสูงสุดจะได้เป็นประธาน ส่วนรองประธาน ได้แก่ ผู้ที่ได้คะแนนเป็นอันดับรองลงมาคนอื่น ๆ ก็จะเป็นกรรมการในตำแหน่งต่าง ๆ โดยคณะกรรมการร่วมกันพิจารณา

ข. เลือกตั้งประธานเพียงคนเดียว ผู้ได้คะแนนสูงสุดและรองลงมา จะได้เป็นประธานและรองประธานตามลำดับ ส่วนกรรมการอื่น ๆ ได้จากผู้แทนที่แต่ละห้องเลือกเข้ามาร่วมเป็นกรรมการด้วย

วิธีการเลือกตั้งอาจใช้วิธีเลือกเป็นรายบุคคลหรือเป็นกลุ่มตามความเหมาะสม โรงเรียนควรจัดเวลาให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งได้หาเสียงก่อนที่จะมีการเลือกตั้งตามสมควร โดยกำหนดมาตรการในการดูแล ควบคุมการหาเสียงและเลือกตั้งให้เป็นไปโดยสุจริต ยุติธรรม หลีกเลี่ยงการซื้อเสียง หรือกระทำการอื่นใดที่ไม่สุจริต ยุติธรรม นอกจากนี้โรงเรียนควรประชาสัมพันธ์รณรงค์ให้นักเรียนทุกคนไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งด้วย เมื่อได้ประชุมคณะกรรมการครบตามตำแหน่งแล้ว โรงเรียนควรมีคำสั่งแต่งตั้งต่อไป การดำเนินงานของคณะกรรมการนักเรียน จะใช้การประชุมหารือหรือหารือตกลง ซึ่งอาจมี 2 ลักษณะ คือ การประชุมใหญ่ ในกรณีที่จะจัดกิจกรรม เช่น งานวันครู งานกีฬาสี งานประจำปีของโรงเรียน งานช่วยเหลือสังคมส่วนร่วม เป็นต้น และการประชุมย่อย เพื่อทำโครงการต่าง ๆ กรรมการชุดนี้ อาจประกอบด้วย ประธาน กรรมการ หัวหน้าคณะ หัวหน้าระดับชั้น เป็นต้น เมื่อคณะกรรมการนักเรียนดำเนินการตามกิจกรรมที่ประชุมหารือวางแผนไว้แล้ว ก็จัดให้มีการประเมินผลการดำเนินงานแต่ละกิจกรรม สรุปรายงานต่อไป

1.2 กิจกรรมวันสำคัญ ได้แก่ กิจกรรมปกติที่โรงเรียนปฏิบัติเป็นประจำต่อเนื่องทุกปีในโอกาสและวันสำคัญ ๆ เช่น วันปีใหม่ วันสงกรานต์ วันพีชมงคล วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันแม่ วันปิยมหาราช วันเฉลิมพระชนมพรรษาฯ เป็นต้น การจัดกิจกรรมวันสำคัญที่ส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย โรงเรียนควรกำหนดไว้ในแผนปฏิบัติงาน หรือปฏิทินของโรงเรียนไว้ให้ชัดเจน การดำเนินงาน ควรเปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมในลักษณะต่าง ๆ เช่น

ก. ตั้งกรรมการหรือกลุ่มทำงานเฉพาะเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญนั้น ๆ เป็นการถาวรหรือเฉพาะกิจเฉพาะปี โดยผู้บริหารอาจเป็นผู้เลือกประธานกลุ่มแล้วให้ประธานกลุ่มเลือกกรรมการหรือคณะทำงานเอง หรืออีกวิธีหนึ่งคือจัดให้มีการเลือกตั้งจากคณะครู อาจารย์ก็ได้

ข. มอบให้คณะกรรมการนักเรียน หรือเจ้าของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องรับไปดำเนินการ ทั้งนี้ คณะผู้รับผิดชอบควรมีการประสานงานให้บุคลากรในโรงเรียนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ ด้วย

1.3 กิจกรรมตามนโยบาย ได้แก่ กิจกรรมที่ได้รับการมอบหมายในเชิงนโยบายจากโรงเรียน กรม กระทรวง หรือรัฐบาล อาจเป็นกิจกรรมต่อเนื่องหรือเฉพาะกิจก็ได้ เช่น กิจกรรมอาชีพอิสระเพื่อการมีรายได้ระหว่างเรียน กิจกรรมการออกกำลังกาย กิจกรรมสหกรณ์ กิจกรรมการปลูกต้นไม้ กิจกรรมรณรงค์เรื่องโรคเอดส์ กิจกรรมการจัดบรรยากาศสิ่งแวดล้อม กิจกรรมงานวิทยาศาสตร์ โดยปกติกิจกรรมเหล่านี้ต่างมีหลักเกณฑ์และแนวปฏิบัติเฉพาะของกิจกรรม ทั้งดำเนินการโดยยึดหลักประชาธิปไตยอยู่แล้ว ตัวอย่างเช่น กิจกรรมอาชีพอิสระเพื่อการมีรายได้ระหว่างเรียนจะมีหลักเกณฑ์และแนวปฏิบัติที่แสดงความเป็นประชาธิปไตยที่เด่นชัดมาก ไม่ว่าจะ

เป็นการรวมกลุ่มทำโครงการและดำเนินงานจนครบกระบวนการ เป็นต้น เพียงแต่โรงเรียนให้การสนับสนุนการจัดกิจกรรมให้เป็นตามแนวปฏิบัติที่กำหนด หรือพยายามส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมรับผิดชอบของบุคลากรอย่างกว้างขวาง ก็ถือได้ว่าเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมประชาธิปไตย

1.4 กิจกรรมส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ได้แก่ กิจกรรมที่โรงเรียนส่งเสริมให้นักเรียนคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ประดิษฐ์ คิดค้นนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม หรือกิจกรรมที่กระทำร่วมกันอื่น ๆ เช่น ส่งเสริมนักเรียนนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไปประดิษฐ์คิดค้นทำผลงานทางวิทยาศาสตร์ในรูปแบบโครงงาน โดยใช้วัสดุอุปกรณ์และทรัพยากรจากท้องถิ่น หรือ กิจกรรมรุ่นพี่ช่วยเหลือรุ่นน้อง เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ โรงเรียนควรให้การสนับสนุนส่งเสริมในลักษณะต่าง ๆ เช่น ประชาสัมพันธ์ เชิญชวน จัดประกวดผลงานดีเด่น จัดนิทรรศการเสนอผลงาน มอบประกาศนียบัตรยกย่อง ชมเชย เป็นต้น

1.5 กิจกรรมพิเศษต่าง ๆ เช่น ส่งนักเรียนไปแข่งขันด้านทักษะต่าง ๆ หรือตอบปัญหาสอบชิงทุน การแข่งขันกีฬาท้องถิ่น การส่งนักเรียนไปแสดงกิจกรรมหรือ เล่นดนตรีตามที่หน่วยงานขอมา การจัดนิทรรศการ การออกร้านในเทศกาลต่าง ๆ ฯลฯ กิจกรรมพิเศษเหล่านี้โรงเรียนควรเปิดโอกาสและให้การสนับสนุน ในบางกิจกรรม เช่น การส่งนักเรียนไปแข่งขันในเรื่องต่าง ๆ โรงเรียนควรสำรวจ ติดตามข้อมูล ข่าวสารอย่างกว้างขวาง ถ้าเรื่องใดที่เป็นกิจกรรมที่กระทำต่อเนื่องทุกปี จะได้วางแผนกำหนดไว้ปฏิทินและฝึกซ้อมให้นักเรียนไว้ล่วงหน้าหรือบางกิจกรรมที่โรงเรียนมีความดีเด่น และหน่วยงานต่าง ๆ ขอมาให้ไปแสดง ก็ควรให้การสนับสนุน เพราะนอกจากส่งเสริมให้นักเรียนแสดงความสามารถแล้ว ยังเป็นการประชาสัมพันธ์โรงเรียนด้วย นักเรียนหรือกลุ่มนักเรียนที่มีความสามารถในกิจกรรมพิเศษเหล่านี้ โรงเรียนควรให้การยกย่องชมเชย ในรูปแบบต่าง ๆ ด้วย

ทิสนา แชมมณี (2543: 289) เสนอว่า กิจกรรมพิเศษเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยให้กับนักเรียน ควรจัดกิจกรรมดังต่อไปนี้

1. การจัดเล่นเกมต่าง ๆ เพื่อฝึกให้รู้แพ้ รู้จักชนะ
2. การมอบหมายให้รับผิดชอบงานโรงเรียน เช่น ทำความสะอาดห้อง ดูแลสวนดอกไม้ เลี้ยงสัตว์ ดูแลเพื่อนนักเรียนข้ามถนน เป็นต้น
3. การจัดตั้งกรรมการนักเรียน สภานักเรียน ให้ฝึกการทำงานโดยรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
4. การจัดกลุ่มอภิปราย เพื่อตั้งกฎเกณฑ์และรักษากฎเกณฑ์ต่าง ๆ เช่น การจัดเวรการวางระเบียบปฏิบัติของห้อง
5. การจัดการเล่นละคร เพื่อแสดงในงานต่าง ๆ เป็นการฝึกการทำงานช่วยกันเป็นหมู่

6. การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในวันสำคัญของโรงเรียน โดยให้นักเรียนมีส่วนร่วมและรับผิดชอบงาน เช่น วันปีใหม่ วันกีฬา งานประจำปีของโรงเรียน งานวันเด็ก เป็นต้น
7. การจัดให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียน
8. การจัดกิจกรรมลูกเสือ อนุภชาต กิจกรรมผู้บำเพ็ญประโยชน์ต่าง ๆ เพื่อฝึกตนเองให้ทำงานเพื่อส่วนรวม
9. การจัดค่ายพักแรม เพื่อฝึกการอยู่และทำงานร่วมกัน
10. การส่งเสริมกิจกรรมชมรม ชุมชน สมาคมต่าง ๆ ที่มีลักษณะของการรวมกลุ่มในทางที่ดีเป็นประโยชน์ เช่น กลุ่มอาสาสมัครพัฒนาท้องถิ่น เป็นต้น

อมร รักษาสัตย์ (2543: 290) เสนอว่า กิจกรรมแข่งขันและฝึกหัดการเรียนรู้เรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ โรงเรียนและสถานบันศึกษาระดับมัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และอุดมศึกษา สำหรับเยาวชนอายุระหว่าง 16-22 ปี อาจจัดกิจกรรมแข่งขันและฝึกหัดได้มากกว่านักเรียนที่มีอายุน้อย โดยจัดในรูปการแข่งขันระหว่างชั้นเรียนภายในโรงเรียนเดียวกันหรือแข่งขันระหว่างโรงเรียน จังหวัด เขต และประเทศได้ด้วย

1. การแข่งได้วาทิ ในญัตติต่าง ๆ เช่น ประชาธิปไตยดีกว่าเผด็จการ รัฐธรรมนูญใหม่ดีกว่ารัฐธรรมนูญเก่า เลือกตั้งแบบใหม่ดีกว่าแบบเก่า รักประชาธิปไตยคือการรักตัวเอง
2. แข่งขันการปราศรัยหาเสียงของผู้สมัครรับเลือกตั้ง โดยให้นักเรียนจัดทีมผู้สมัครรับเลือกตั้งระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด สมาชิกสภาเทศบาล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา โดยให้หาเสียงแข่งกัน จะเป็นการฝึกหัดที่ดีมาก
3. ส่งเสริมให้นักเรียน นักศึกษา จัดตั้งพรรคหรือกลุ่ม เพื่อบริหารองค์การนักศึกษาหรือสโมสรกีฬาและสันทนาการต่าง ๆ โดยนักเรียนจะฝึกการตั้งพรรคหรือกลุ่ม กำหนดนโยบายหรืออุดมการณ์ และฝึกฝนการดำเนินการบริหารพรรคหรือกลุ่มตามแนวประชาธิปไตย
4. การแข่งขันการตอบปัญหาเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ และกฎหมายสำคัญต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้นักเรียนได้ศึกษาตัวบทแห่งรัฐธรรมนูญและกฎหมายสำคัญเหล่านั้น ก่อนที่จะตอบปัญหาแข่งขันกัน
5. ทดลองฝึกหัดการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ซึ่งจะฝึกวิธีตั้งกรรมการคณะต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่ต่าง ๆ กัน ตามแนวที่กำหนดในกฎหมายเลือกตั้ง และฝึกกระบวนการการลงคะแนนและนับคะแนนด้วย

ป.มหาพันธ์ (2544: 98-101) เสนอว่า กิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยให้กับนักเรียน ได้แก่ การจัดตั้งสภานักเรียน คณะกรรมการนักเรียนชมรมต่าง ๆ กิจกรรมเช่นนี้กล่าวนี้กำหนดให้มีคณะกรรมการในตำแหน่งต่าง ๆ มีการวางแผนการทำงาน การดำเนินงาน การแก้ปัญหา และการประเมินผลการทำงาน การจัดกิจกรรมที่ร่วมมือกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องการเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตย และการฝึกความชำนาญเกี่ยวกับการดำเนินงานแบบประชาธิปไตย เพื่อให้ประชาชนในชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมดังต่อไปนี้

1. จัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชน โรงเรียนควรมีโครงการพัฒนาชุมชน และเชิญประชาชนในชุมชนหรือคณะกรรมการชุมชน เข้าร่วมวางแผนดำเนินงาน กำหนดวิธีการดำเนินงาน และการประเมินผลงานในการดำเนินงานควรให้เป็นไปตามแบบประชาธิปไตย รวมทั้งการวิเคราะห์ปัญหาการเมืองที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น เช่น การซื้อสิทธิขายเสียง ทั้งนี้เพื่อเป็นการฝึกฝนการทำงานแบบประชาธิปไตยให้แก่ทั้งนักเรียนและประชาชน

2. จัดศูนย์ส่งเสริมการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น ศูนย์พัฒนาเกษตรกรรม ศูนย์พัฒนาวัฒนธรรม เป็นต้น ศูนย์ต่าง ๆ เหล่านี้โรงเรียนต้องให้ความสะดวก และให้บริการทางด้านวิชาการแก่ชุมชน การดำเนินงานของศูนย์ต่าง ๆ เหล่านี้ควรกระทำร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในรูปแบบของประชาธิปไตย กิจกรรมดังกล่าวเป็นการช่วยให้ประชาชนมีโอกาสเรียนรู้ระบอบประชาธิปไตยและพฤติกรรมประชาธิปไตยได้อย่างกว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา (2553: 22) เสนอว่า การจัดกิจกรรมนอกห้องเรียน (กิจกรรมเสริมหลักสูตร) เป็นกิจกรรมที่ทำให้หลักสูตรเกิดความสมบูรณ์และเป็นการเตรียมตัวนักเรียนให้มีการพัฒนาประชาธิปไตย การใช้สิทธิและปฏิบัติตามหลักการพลเมืองดีได้ดีมากยิ่งขึ้น ซึ่งกิจกรรมนอกห้องเรียน (กิจกรรมเสริมหลักสูตร) มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. กิจกรรมเกี่ยวข้องกับการปกครอง ได้แก่ สภานักเรียน คณะกรรมการนักเรียน หัวหน้าชั้นเรียน เป็นต้น

2. กิจกรรมตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ เช่น กิจกรรมลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด ผู้บำเพ็ญประโยชน์ กิจกรรมชุมนุมที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อมอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย และดนตรีไทย เป็นต้น

3. กิจกรรมตามนโยบายของโรงเรียน จังหวัด และนโยบายของชาติ เช่น กิจกรรมกีฬา กิจกรรมสหกรณ์ กิจกรรมรณรงค์ กิจกรรมอาสาสมัครต่าง ๆ เป็นต้น

4. กิจกรรมทำร่วมกับชุมชน ได้แก่ การเรียนรู้จากการบริการ (service-learning) หรือ อีกอย่างหนึ่งว่า การเรียนรู้จากการบริการแก่สังคม (community service learning)

นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการส่งเสริมประชาธิปไตยและการเป็นพลเมืองดี รวมทั้งกิจกรรมการศึกษาองค์การที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง เช่น

- ก. การจัดนิทรรศการ เผยแพร่ความรู้ประชาธิปไตย
- ข. การบรรยายพิเศษจากวิทยากร เช่น ผู้แทนจากสภาผู้แทนราษฎร นักการเมือง เป็นต้น
- ค. การจัดอภิปรายปัญหาที่เกี่ยวกับประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน เช่น การไปทัศนศึกษารัฐสภา ศาล เป็นต้น
- ง. การประกวดคำขวัญวรรณรงค์การเลือกตั้งหรือการออกเสียงลงประชามติ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ชาติ (2554: ออนไลน์) โรงเรียนสามารถจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรตามที่สนใจ โดยจัดทำในรูปแบบของโครงการเป็นกิจกรรมตามนโยบายของโรงเรียน เช่น โครงการเพื่อรณรงค์ป้องกันยาเสพติดในโรงเรียน ได้แก่ โครงการ To Be Number 1 โครงการโรงเรียนสีขาว โครงการเยาวชนไทยห่างไกลยาเสพติด โครงการศึกษาพันธุ์พืชสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน เป็นต้น

จากแนวคิดของนักการศึกษา และนักวิชาการ สามารถสรุปกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อส่งเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตย โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. กิจกรรมเกี่ยวกับการปกครอง ได้แก่
 - ก. สภานักเรียน/คณะกรรมการนักเรียน
 - ข. ประกวดสุนทรพจน์ในหัวข้อเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง
 - ค. ใต้เวที ในญาติติที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง
 - ง. ประกวดเรียงความให้หัวข้อเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง
 - จ. ตอบคำถามในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง
 - ฉ. ประกวดคำขวัญ คำกลอน ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง
2. กิจกรรมตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ ได้แก่
 - ก. กิจกรรมลูกเสือ เนตรนารี
 - ข. กิจกรรมผู้นำเพื่อประโยชน์
 - ค. กิจกรรมยุวกาชาด
 - ง. กิจกรรมนักศึกษาวิชาทหาร
 - จ. กิจกรรมชุมนุม

3. กิจกรรมตามนโยบายของโรงเรียน จังหวัด และนโยบายของชาติ ได้แก่

- ก. กิจกรรมสหกรณ์
- ข. กิจกรรมรณรงค์
- ค. กิจกรรม To Be Number 1
- ง. กิจกรรมสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน

4. กิจกรรมร่วมกับชุมชน ได้แก่

- ก. กิจกรรมอาสาพัฒนา
- ข. กิจกรรมเผยแพร่ความรู้ประชาธิปไตยในชุมชน
- ค. การบรรยายพิเศษจากวิทยากร เช่น ผู้แทนจากสภาผู้แทนราษฎร นักการเมืองท้องถิ่น เป็นต้น
- ง. วิเคราะห์ปัญหาการเมืองท้องถิ่น

5.2 การมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียน ครูควรเปิดโอกาสให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมให้มากที่สุด เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ครูควรดำเนินการดังนี้

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (2534: 24-28) เสนอว่า การมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ครูสามารถปฏิบัติได้ดังนี้

1. มีการเปิดโอกาสให้นักเรียนได้เลือกเข้าร่วมกิจกรรมตามความถนัดและความสนใจอย่างกว้างขวาง
2. มีการเตรียมความพร้อมในด้านการส่งเสริมให้บุคลากรเข้าใจกระบวนการจัดกิจกรรมตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการฯ ด้านวัสดุอุปกรณ์ อาคาร สถานที่ และงบประมาณสนับสนุน
3. มีการประชาสัมพันธ์ ชี้แจง และเชิญชวนให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรม
4. เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินการจัดกิจกรรมในกลุ่มของตนเอง
5. ส่งเสริมให้คณะกรรมการดำเนินการจัดกิจกรรมของนักเรียนมีส่วนร่วมกับอาจารย์ที่ปรึกษากิจกรรมในการวางแผนการจัดกิจกรรมโดยเขียนในรูปของแผนหรือโครงการที่ชัดเจน

6. ส่งเสริมให้มีการจัดกิจกรรมที่มุ่งเน้นกระบวนการกลุ่มและการปฏิบัติจริง

7. ส่งเสริมให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการรวบรวมประเมินผลกิจกรรม สรุปและรายงานกิจกรรมตามหลักสูตรนอกจากกิจกรรมตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการฯ แล้ว ยังมีกิจกรรมแนะแนวหรือกิจกรรมแก้ปัญหา หรือกิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้ และกิจกรรมอิสระของผู้เรียนซึ่งโรงเรียนควรส่งเสริมสนับสนุนให้ยึดหลักการประชาธิปไตยในการดำเนินชีวิตด้วย

กรมวิชาการ (2538: 23-24) เสนอว่า การมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรมีแนวทางและมาตรการในการพัฒนาประชาธิปไตยในสถานศึกษา ระดับมัธยมศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. เพื่อให้นักเรียนและบุคลากรในสถานศึกษารู้จักบทบาทและหน้าที่ของตนเอง และยอมรับบทบาทหน้าที่ของกันและกัน
2. เพื่อให้นักเรียนและบุคลากรในสถานศึกษาปฏิบัติงานโดยยึดถือระเบียบ และตัวบทกฎหมายเป็นแนวในการทำงาน
3. เพื่อให้นักเรียนและบุคลากรในสถานศึกษาใช้สิทธิของตนเองโดยไม่ละเมิดของผู้อื่น
4. เพื่อให้นักเรียนและบุคลากรในสถานศึกษาเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นโดยไม่ยึดมั่นกับความคิดเห็นของตนเองเสมอไป
5. เพื่อให้นักเรียนและบุคลากรในสถานศึกษามีวินัยในตนเองและมีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่
6. เพื่อให้นักเรียนและบุคลากรในสถานศึกษาร่วมมือและประสานงานกันได้
7. เพื่อให้สถานศึกษาร่วมมือและประสานงานกับชุมชนได้
8. เพื่อให้นักเรียนและบุคลากรในสถานศึกษาใช้ปัญญาหรือเหตุผลในการตัดสินใจปัญหา
9. เพื่อให้นักเรียนและบุคลากรในสถานศึกษาคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน
10. เพื่อให้นักเรียนและบุคลากรในสถานศึกษารู้จักการให้เกียรติซึ่งกันและกัน

การมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตย มีดังนี้

1. มีการประชุมร่วมกันระหว่างฝ่ายต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ
2. มีกิจกรรมและแนวปฏิบัติที่จะควบคุมดูแลให้นักเรียนและบุคลากรในสถานศึกษาปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ เช่น โฮมรูม รุ่นพี่ดูแลรุ่นน้อง กรรมการนักเรียน กรรมการครูชุดต่าง ๆ

3. จัดกิจกรรมกลุ่มเพื่อการฝึกฝนให้นักเรียนรู้จักการประชุมปรึกษาหารือกัน เช่น การจัดสหกรณ์ เป็นต้น
 4. จัดกิจกรรมที่ทำร่วมกัน เช่น อยู่ค่ายพักแรม ปลูกต้นไม้ตกแต่งบริเวณโรงเรียนและชุมชน
 5. จัดกิจกรรมและชุมชนต่าง ๆ เช่น ลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด ชมรมกีฬา ชมรมต่าง ๆ ตามหลักสูตร กิจกรรมที่ช่วยน้อง กิจกรรมคู่สัญญา กิจกรรมเสริมวิชาการ
 6. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม
 7. จัดประเมินการทำงานกลุ่มของนักเรียนและบุคลากรในสถานศึกษา
 8. เลือกตั้งหัวหน้าชั้นเรียน คณะกรรมการนักเรียน คณะกรรมการครูชุดต่าง ๆ
 9. จัดระบบบริหารในสถานศึกษาให้เป็นประชาธิปไตยด้วยการแบ่งกระจายงานไปตามประสานงาน
 10. จัดทำรายละเอียดลักษณะงานและขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบให้ชัดเจน
 11. จัดให้มีระบบการควบคุม นิเทศ ติดตาม ประเมินผลเพื่อการปรับปรุงแก้ไข ในโอกาสต่อไป
 12. จัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย เช่น การเลือกตั้ง ฯลฯ
- การเสริมสร้างประชาธิปไตยอย่างเป็นระบบในโรงเรียนมีวิธีการตามลำดับขั้นดังนี้
1. กำหนดพฤติกรรมประชาธิปไตยที่ต้องการ โรงเรียนวิเคราะห์ปัญหาพฤติกรรมประชาธิปไตย โดยผู้บริหาร ครู และนักเรียนร่วมมือกันแล้วแต่กรณี เพื่อให้ได้ข้อมูลชัดเจนว่าพฤติกรรมอะไรที่ยังจำเป็นต้องสร้างเสริมหรือปรับปรุง
 2. เลือกกิจกรรมเพื่อสร้างเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตยที่ต้องการ ผู้บริหาร ครู หรือนักเรียน ร่วมกันเลือกกิจกรรมที่เหมาะสมกับสภาพและความจำเป็นในโรงเรียน และเป็นกิจกรรมที่สามารถทำให้สำเร็จได้ บางกรณีที่เป็นนโยบายและจะต้องปฏิบัติ โรงเรียนสามารถเลือกกิจกรรมก่อน แล้วสอดแทรกวัตถุประสงค์พฤติกรรมประชาธิปไตยเข้าไปในวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ อนึ่ง การสอนวิชาเลือกเสรี ควรเป็นการสอนที่เน้นเรื่องวิถีชีวิตประชาธิปไตยและสังคมประชาธิปไตย
 3. ดำเนินการตามกิจกรรมที่เลือกแล้ว ผู้เกี่ยวข้องต้องปฏิบัติหรือจัดกิจกรรมเพื่อปลูกฝังพฤติกรรมประชาธิปไตย โดยการใช้กิจกรรมต่าง ๆ เป็นสื่อ เช่น การทำงานเป็นกลุ่ม การสาธิต การอภิปราย หรือการทดลอง ฯลฯ โดยการให้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมรับผิดชอบ รวมจิตใจ เพื่อให้เกิดการตระหนัก เห็นคุณค่า มีจิตสำนึกและอุดมการณ์ทางประชาธิปไตย

4. ประเมินพฤติกรรมที่กำหนด เพื่อพิจารณาว่าพฤติกรรมที่สร้างเสริมนั้นเกิดขึ้นหรือไม่ เพียงใด ควรปรับปรุงแก้ไขในขั้นตอนใด เช่น สังเกตพฤติกรรมว่าเกิดตามจุดประสงค์หรือไม่ ถ้ายังไม่เกิดตามจุดประสงค์ก็ต้องกลับไปจัดกิจกรรมใหม่

5. สร้างบรรยากาศเพื่อให้เกิดพฤติกรรมถาวรในโรงเรียน เมื่อพบว่าพฤติกรรมที่เกิดขึ้นนั้น เป็นไปตามเป้าหมายแล้วต้องกำหนดมาตรการต่าง ๆ เช่น ครูทำเป็นตัวอย่าง ออกเป็นระเบียบของโรงเรียน จัดบรรยากาศหรือสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน เป็นต้น

6. สร้างพฤติกรรมถาวรกับชุมชน ครูและนักเรียนประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคม เช่น การมีน้ำใจช่วยเหลือเด็ก สตรี และคนชรา การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ การรักษาสาธารณสมบัติ การไม่ทะเลาะวิวาทกันในที่สาธารณะ การเป็นผู้นำในการเข้าแถวตามลำดับก่อนหลัง (เข้าคิว) การไม่ส่งเสริมรบกวนผู้อื่น การใช้สิทธิของตนในทางที่ถูกต้อง ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น เป็นต้น

ป.มหาพันธ์ (2544: 98-101) เสนอว่า เพื่อให้เด็กสามารถทำงานร่วมกันตามแบบประชาธิปไตยอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากกิจกรรมที่ได้กำหนดไว้ในหลักสูตร ในการเรียนการสอนตามกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ แล้ว โรงเรียนโดยครูและนักเรียนยังร่วมกันคิดจัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้น นอกเหนือไปจากกิจกรรมที่ได้กำหนดไว้ในหลักสูตร อันเป็นการสร้างเสริมการทำงานร่วมกันในแบบประชาธิปไตย

สรุปได้ว่าครูสังคมศึกษาควรเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย โดยเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ทำกิจกรรมดังนี้

1. จัดการเลือกตั้งประธานหรือหัวหน้าชุมนุม
2. เสนอกิจกรรมหรือโครงการตามที่นักเรียนสนใจ
3. เสนอความคิดเห็นออกแบบแผนการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ
4. มีส่วนร่วมในการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ในแต่ละครั้ง
5. ช่วยประชาสัมพันธ์กิจกรรมหรือโครงการแก่ครูอาจารย์และเพื่อนนักเรียนให้เข้าร่วมกิจกรรม เช่น การติดป้ายประกาศ พุดเชิญชวนให้เข้าร่วมกิจกรรม
6. ดำเนินการประชุม แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมในการประเมินผลของการจัดกิจกรรมหรือโครงการในแต่ละครั้ง

7. ร่วมในการจัดนิทรรศการหรือแสดงผลงาน

ตอนที่ 6 บทบาทของครูในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

วิชาสังคมศึกษาถือเป็นวิชาที่มีความสำคัญในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้กับนักเรียน เพราะวิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาหลักที่จะรับผิดชอบ (primarily responsible) ในการจัดการเรียนการสอนในการปลูกฝังความรู้ ทักษะ และค่านิยม ซึ่งมีความจำเป็นในการสร้างความเข้าใจและผลกระทบในการมีส่วนร่วมในระบบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย (Sunal and Hass, 2008: 295) นอกจากนี้วิชาสังคมศึกษายังเป็นวิชาที่ถือว่าเป็นหนทางที่ดีที่สุด (best ways) ในการเติมเต็มความเป็นพลเมืองให้กับเยาวชน ด้วยการสอนให้นักเรียนมีการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น การทำงานร่วมกัน การอยู่ร่วมกันท่ามกลางความแตกต่างในสังคมประชาธิปไตย (Maxim, 2003: 19) เพราะวิชาสังคมศึกษาคือหัวใจของการพัฒนาคนและสังคม จุดมุ่งหมายของวิชาสังคมศึกษาคือเพื่อให้นักเรียนได้สามารถนำความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะความเป็นประชาธิปไตยที่ได้พัฒนาจากครูสังคมศึกษาไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติได้จริง (วัลย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2554: 124) ครูสังคมศึกษาจึงถือว่าคุณค่าสำคัญในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้กับนักเรียน โดยจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นต้นแบบ (role model) ให้กับนักเรียน ดังนั้น นักการศึกษา และนักวิชาการหลายท่านได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทในการเป็นแบบอย่างของครูด้านบุคลิกภาพและวิถีชีวิตประชาธิปไตย ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2524: 50-51, 70-71) เสนอว่าบุคลิกภาพของครูที่มีลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาวิถีชีวิตประชาธิปไตย คือ

1. ลักษณะความสัมพันธ์กับนักเรียน
 - ก. มีความยุติธรรม
 - ข. ยิ้มแย้มแจ่มใสเป็นกันเองต่อนักเรียนกระตุ้นให้นักเรียนกล้าแสดงออก
 - ค. ยอมรับความแตกต่างของนักเรียนแต่ละคน
 - ง. รับฟังความคิดเห็นของนักเรียน
 - จ. มีความมั่นคงทางอารมณ์ อดทน
 - ฉ. เป็นผู้ประสานงานให้นักเรียนได้มีโอกาสแสดงออกมากที่สุด
 - ช. มีความรักเด็กอย่างจริงใจ

2. ลักษณะการทำงาน

- ก. รับผิดชอบต่อหน้าที่และการทำงาน
- ข. กระตือรือร้น มีความสุขต่อการทำงาน
- ค. มีบทบาทเป็นที่ปรึกษา และประสานงานในการจัดกิจกรรมให้นักเรียนปฏิบัติ
- ง. เป็นผู้กระตุ้นให้นักเรียนแสดงออก
- จ. ส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่ม
- ฉ. ติดตามและประเมินผลการทำงานของนักเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2531: 40-41) เสนอว่า บรรยากาศในโรงเรียนที่ช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องวิถีชีวิตประชาธิปไตย คือ พฤติกรรมของครูและความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียน ซึ่งจะทำให้นักเรียนเข้าใจบทบาทของครูและตนเอง ดังนั้นครูจึงควรเป็นคนที่เห็นคุณค่าของนักเรียน รู้จักฟัง เคารพสิทธิของนักเรียน และส่งเสริมให้นักเรียนได้ร่วมกันทำงานเป็นกลุ่ม นอกจากนี้ในแง่ของปฏิสัมพันธ์ระหว่างคณะครูก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องวิถีชีวิตประชาธิปไตย เพราะเมื่อนักเรียนย่างเข้ามาในโรงเรียนนั้น ภาพทุกภาพที่เห็นเป็นประสบการณ์ที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้ทั้งสิ้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูด้วยกันก็ดี ระหว่างครูและผู้บริหารก็ดี นับเป็นตัวอย่างสำคัญของเด็กในการเรียนรู้วิถีชีวิตประชาธิปไตย

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูด้วยกัน ในรูปแบบของความเป็นมิตรต่อกัน มีความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันและกัน มีการติดต่อสื่อสารที่ดีต่อกัน มีความรู้สึกว่าคุณครูทุกคนเป็นลูกศิษย์ของตนเหมือนกัน ๆ กัน ความร่วมแรงร่วมใจระหว่างครูในลักษณะเช่นนี้ จะช่วยปลูกฝังวิถีชีวิตประชาธิปไตยโดยมองจากสิ่งที่ครูปฏิบัติ

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารและครูผู้สอน ผู้บริหารที่จะมุ่งสร้างสังคมวิถีชีวิตประชาธิปไตยนั้น พฤติกรรมผู้นำของผู้บริหารต้องเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยก่อน กล่าวคือ ผู้บริหารควรจะมีการปรึกษาร่วมกับคณะครูเพื่อรับฟังข้อเสนอแนะ ปรับปรุงบุคลิกภาพที่จะก่อให้เกิดความเป็นกันเอง การบริหารควรที่จะเน้นหนักไปในด้านการทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน จึงกล่าวได้ได้ว่า นอกจากการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน อันเป็นภารกิจหลักของครู ที่ครูจะจัดกระบวนการเรียนการสอนเพื่อปลูกฝังวิถีชีวิตประชาธิปไตยให้กับนักเรียนแล้ว บรรยากาศก็นับว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นที่ไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ในอันที่จะช่วยส่งเสริมพฤติกรรมวิถีชีวิตประชาธิปไตยให้แก่นักเรียนได้เช่นเดียวกัน

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (2534: 22-23) เสนอว่า ครูผู้สอนทุกรายวิชาควรตระหนักถึงบทบาทในการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่ส่งเสริมประชาธิปไตย แม้ว่าจะสอนในรายวิชาที่ไม่มีเนื้อหาประชาธิปไตยก็ตาม โดยคำนึงถึงการสร้างเสริมพฤติกรรมของนักเรียนตามหลักประชาธิปไตยในเรื่องหลักเสรีภาพ หลักความเสมอภาค หลักการยึดเสียงข้างมาก หลักเหตุผล และหลักภราดรภาพ เช่น

1. ดูแลให้คำปรึกษานักเรียนในการทำงานเป็นกลุ่ม ให้สามารถปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ เช่น เมื่อนักเรียนได้รับมอบหมายในการทำหน้าที่เป็นประธานเลขานุการ หรือสมาชิกกลุ่ม ครูก็ควรดูแลให้นักเรียนทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ ครบถ้วน และผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนให้นักเรียนได้ทำหน้าที่ประธาน เลขานุการ และสมาชิกกลุ่มอย่างทั่วถึง
2. มีการตัดสินใจโดยยึดหลักเหตุผล เช่น เมื่อเกิดกรณีความเห็นไม่ตรงกันระหว่างครูกับนักเรียน หรือนักเรียนกับนักเรียน หรือนักเรียนกับบุคคลอื่น ก่อนการตัดสินใจดำเนินการใด ๆ ครูควรรับฟังเหตุผล หรือความคิดเห็นของคู่กรณีก่อนเสมอ
3. มีการตัดสินใจโดยยึดถือเสียงข้างมาก เช่น เมื่อกลุ่มมีการอภิปรายในประเด็นที่เป็นข้อคิดเห็น ซึ่งยังไม่มีข้อยุติและได้มีการอภิปรายแสดงเหตุผลอย่างรอบคอบแล้ว ก็สามารถใช้มติเสียงข้างมากตัดสินใจ แต่หากได้มีการอภิปรายจนสามารถหาข้อยุติด้วยความเห็นพ้องต้องกัน (consensus) ก็จะเป็นมติเสียงข้างมากที่ดีที่สุด แต่พึงหลีกเลี่ยงการใช้เสียงข้างมากในประเด็นที่เป็นข้อเท็จจริง
4. ดูแลให้นักเรียนได้อยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน และปฏิบัติต่อกันฉันมิตร โดยไม่คำนึงถึงฐานะ อาชีพของผู้ปกครองหรือจุดเด่นจุดด้อยของแต่ละคนตามหลักภราดรภาพ
5. มีการยึดกฎเกณฑ์ กติกา ที่กำหนดด้วยความเสมอภาค และยึดหยุ่นได้ตามเหตุผลและสถานการณ์ที่จำเป็น
6. ให้ความรัก ความเมตตา ความเอาใจใส่ และความเป็นกันเองกับนักเรียนอย่างทั่วถึง
7. เปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลป้อนกลับในการสอนของครูซึ่งนอกจากจะเป็นกระจกเงาส่งตนเองแล้ว ยังเป็นการแสดงความใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นของนักเรียนด้วย เช่น ครูอาจมีแบบสอบถามให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีหรือต่อพฤติกรรมการสอนของตนเอง หรือถามความรู้ความเข้าใจของนักเรียนทุกคนมาติด แล้วเปิดโอกาสให้นักเรียนแต่ละคนให้คะแนนผลงานเหล่านั้น ถามความรู้สึกของนักเรียนอย่างไม่เป็นทางการด้วยกิริยาท่าทาง และความรู้สึกที่เป็นกันเอง เป็นต้น

สมชาย เสร็จกิจ (2543: 283-284) เสนอว่า บทบาทของครูผู้สอนในการปลูกฝังจิตสำนึก และพฤติกรรมประชาธิปไตยให้กับนักเรียนนั้นควรคำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1. บทบาทและหน้าที่ของครูที่จะปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างแก่ศิษย์ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียน ต่อเนื่องจากสถาบันครอบครัว
2. รับฟังความคิดเห็นของนักเรียน
3. มีความรับผิดชอบบทบาทที่ครูรับผิดชอบอยู่
4. มีวินัยในตนเอง
5. คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน
6. เคารพและปฏิบัติตามกฎระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้ในสังคมโรงเรียน
7. ให้เกียรติซึ่งกันและกัน ลงไปถึงนักเรียนและทุกคนในโรงเรียน
8. ใช้เหตุผลในการแก้ไขและตัดสินใจ โดยชี้แจงให้นักเรียนทุกคนในชั้นเรียน หรือในโรงเรียน เข้าใจและยอมรับ
9. ฝึกฝนการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี
10. การยอมรับและเคารพในสิทธิผู้อื่น
11. การมีส่วนร่วมในการทำงานกลุ่ม กิจกรรมกลุ่มและชุมชน
12. ยึดมั่นในความกตัญญู เชิดชูสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

ป.มหาพันธ์ (2544: 113) เสนอว่า ครูต้องเป็นผู้ที่ชวนขยายแสวงหาความรู้ด้านการเมือง การปกครองระบอบประชาธิปไตยให้กว้างขวาง ต้องทำตนให้เป็นผู้มีทัศนคติที่ดีต่อการปกครอง และการมีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย มีค่านิยมที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองมีการปฏิบัติตนตามแนวทางของประชาธิปไตย ไม่ว่าจะเป็นการปกครอง หรือการเรียนการสอน ครูต้องแสดงตนว่ามีความสนใจเด็กให้การเอาใจใส่เด็ก มีความเห็นอก เห็นใจ มีความยุติธรรมไม่ลำเอียง มีความอดทนและเข้าใจเด็ก ที่สำคัญคือจะต้องปกครองเด็กอย่างมีประชาธิปไตยไม่ใช้วิธีการเผด็จการและครูจะต้องทำตัวให้เป็นต้นแบบที่ดีในการเป็นประชาธิปไตยให้แก่เด็กและเยาวชน

นอกจากนั้นกระบวนการประชาธิปไตยเป็นการปฏิบัติระหว่งกันของสมาชิกในกลุ่มบุคคลเพียงคนเดียวจะไม่มีเรื่องของประชาธิปไตยด้วยเหตุนี้ การปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตยให้แก่เด็ก จึงต้องกระทำเป็นกลุ่ม ให้มีการปฏิบัติตนต่อกันภายในกลุ่ม จึงจะได้ผลเป็นประชาธิปไตยได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากทุกคนในกลุ่มจะต้องใช้ประสบการณ์เรื่องของสิทธิและหน้าที่ ความเห็นแก่ส่วนรวม การไม่เห็นแก่ตัว การเคารพในสิทธิของผู้อื่น การใช้สติปัญญาในการดำเนินงานและการแก้ปัญหา บรรยากาศเหล่านี้จะไม่เกิดขึ้นเลยถ้าหากบุคคลอยู่ตัวคนเดียว

ไม่ได้พบประสัมพันธ์กับผู้ใดในกลุ่ม ด้วยเหตุนี้ การที่ครูจะสอนกระบวนการของประชาธิปไตยให้ได้ผล ควรนำเอากระบวนการกลุ่มมาใช้ และกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียน ก็ควรเป็นกิจกรรมที่เด็กร่วมกันกระทำเป็นกลุ่ม ซึ่งนอกจากจะทำให้เด็กมีโอกาสได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แล้วยังช่วยให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างถาวร เป็นการปลูกฝังพฤติกรรมนิสัยความเป็นประชาธิปไตยให้แก่เด็กนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย

นอกจากนั้นครูต้องทำตัวให้เป็นต้นแบบที่ดีของความเป็นประชาธิปไตย ให้ปรากฏแก่เด็กและบุคลากรในโรงเรียน โดยเหตุที่ครูเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพ มีพลังมีอำนาจ (ในทางจิตใจ ในทางวิญญาณ) ในการโน้มน้าวจิตใจให้เด็กยึดถือเป็นตัวอย่างทั้งในด้านบุคลิกภาพ แนวความคิด และการประพฤติปฏิบัติ ดังนั้นในการเรียนการสอนเรื่องของประชาธิปไตย ครูจึงต้องทำตัวให้เป็นนักประชาธิปไตย ต้องทำตัวให้เป็นต้นแบบที่ดีในทางประชาธิปไตยให้แก่เด็กและในการทำตัวให้เป็นต้นแบบในทางประชาธิปไตยก็ต้องกระทำทั้งในด้านการบริหารการปกครอง ในการเรียนการสอนและในการใช้ชีวิตประจำวันในโรงเรียน เรียกว่า ต้องมีวัตรปฏิบัติอย่างเป็นประชาธิปไตยในทุกฝีก้าวมิใช่ว่าเป็นประชาธิปไตยแต่ในรูปร่าง แต่ในทางปฏิบัติแล้วเป็นเพียงประชาธิปไตยเทียมหรือเป็นเผด็จการโดยตรงซึ่งจะทำให้การเป็นต้นแบบในทางประชาธิปไตยไม่ได้ผล

ยนต์ ชุ่มจิต (2546: 316) เสนอว่า บทบาทของครูในการสร้างเสรีภาพและประชาธิปไตยให้กับผู้เรียนนั้น ควรใช้แนวทางต่อไปนี้ คือ

1. ชี้ให้ผู้เรียนได้เข้าใจธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกันทั้งทางกายภาพ สติปัญญา ความถนัด เจตคติ และอารมณ์ เป็นต้น
2. พยายามให้ผู้เรียนยอมรับความแตกต่างซึ่งกันและกัน สังคมจะอยู่อย่างมีความสุขเมื่อสมาชิกทุกคนในสังคมได้อาศัยพึ่งพาความสามารถของแต่ละคนซึ่งแตกต่างกัน
3. ให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้แต่ละคนได้แสดงออกซึ่งความสามารถของตนเอง ใครมีความสามารถหรือความถนัดทางใดเป็นพิเศษจะได้หาทางส่งเสริมสนับสนุนให้ได้รับการพัฒนาจนถึงที่สุด
4. ให้ผู้เรียนมีการผสมผสานความคิดซึ่งกันและกัน พยายามนำแนวคิดที่ดีมีประโยชน์ของแต่ละคนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนเองและสังคม

ทินพันธุ์ นาคะตะ (2546: 208-217) เสนอว่า สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างครูอาจารย์กับนักเรียนนั้นนอกจากครูจะมีหน้าที่ให้ความรู้เกี่ยวกับหลักการ วิธีการ และวัตถุประสงค์ของการปกครองระบอบประชาธิปไตยตามหลักสูตรแล้ว ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตส่วนหนึ่ง

น่าจะได้รับการส่งเสริมให้มากโดยเฉพาะอย่างยิ่งครูอาจารย์น่าจะมีส่วนสำคัญในการช่วยปลูกฝังการมีจิตใจแบบประชาธิปไตยให้กับนักเรียนได้มาก ประชาธิปไตยที่ครู อาจารย์น่าจะช่วยอบรมให้แก่ นักเรียน มีดังนี้

1. ปลูกฝังให้นักเรียนเป็นผู้มีวินัย ปฏิบัติตามระเบียบวินัยของโรงเรียนเพื่อปลูกฝังให้เป็นคนเคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย ไม่ได้อยู่ที่การกระทำตามอำเภอใจของคนใดคนหนึ่ง นักเรียนจึงควรเคารพและปฏิบัติตามระเบียบวินัยของโรงเรียน และตามคำสั่งสอนของครู

2. การเคารพในสิทธิและความเสมอภาคของบุคคล เรื่องนี้อาจช่วยให้เห็นว่า ทางสถาบันการศึกษาให้การรับรองแก่นักเรียนทุกคนอยู่แล้วไม่ว่าเชื้อชาติ ภาษา หรือศาสนาใด เช่น สำหรับผู้ที่มิใช่พุทธศาสนิกชนก็ไม่บังคับให้ร่วมสวดมนต์ไหว้พระด้วย ในการอบรมสั่งสอนก็มิได้มีการเลือกที่รักมักที่ชัง ในขณะที่เดียวกันในระหว่างพวกนักเรียนเองก็ควรจะได้รับ การอบรมสั่งสอนให้รู้จักเคารพในสิทธิและความเสมอภาคของผู้อื่น เช่น สอนให้ตระหนักว่าคนเราย่อมมีความเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการใช้สิทธิในการแสดงความรู้ความสามารถ และในการประกอบความดี ทั้งนี้ไม่ว่าจะเกิดในตระกูลใด ๆ ไม่ว่าจะมั่งมีหรือยากจน ไม่ว่าจะเป็ นลูกข้าราชการหรือชาวนา ฯลฯ

3. เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น หรือ เสรีภาพในทางวิชาการ อาจส่งเสริมหรือเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นของตนโดยเสรี ทั้งในชั้นและนอกชั้นเรียน ไม่ใช่บังคับให้นักเรียนต้องเชื่อตามครูในทุก ๆ อย่าง ในการแสวงหาความรู้ทางวิชาการนั้น นักเรียนอาจได้รับการส่งเสริมให้ไปศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมด้วยตนเอง แล้วนำสิ่งนั้นมาอภิปรายกัน นอกจากนั้น ควรสอนให้นักเรียนนักศึกษา รู้จักรับฟังความคิดเห็นหรือยอมรับการกระทำของผู้อื่น ที่ไม่ตรงกับของ ตนเองด้วย

4. การวิเคราะห์วิจารณ์ แนะนำ สั่งสอน ให้นักเรียนเป็นคนมีเหตุผล รู้จักวิเคราะห์วิจารณ์ ไม่สอนให้เชื่ออะไรง่ายเกินไป เมื่อครูอาจารย์สอนสิ่งใดไปนักเรียนนักศึกษาควรจะได้มีโอกาสซักถาม ทักท้วง หรือ หาเหตุผลมาคัดค้านได้ นอกจากนี้อาจจะหยิบยกประเด็นปัญหาในวิชาที่เรียนหรือปัญหาของสังคมมาให้นักเรียนวิเคราะห์วิจารณ์กันก็ได้ การสร้างความสามารถในเรื่องนี้ นับเป็นความจำเป็นสำหรับผู้ที่ จะมีความเจริญก้าวหน้าต่อไปในสังคม

5. ฝึกฝนให้รู้จักระบอบประชาธิปไตยโดยการปฏิบัติ นอกจากที่กล่าวมาแล้ว อาจฝึกฝนนักเรียนนักศึกษาด้วยวิธีต่าง ๆ เหล่านี้ เช่น การจัดให้มีการเลือกตั้งหัวหน้าชั้นขึ้น การลงมติเพื่อตัดสินใจปัญหาการขัดแย้งกัน ในทางความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องหนึ่งเรื่องใด การฝึกฝนให้มีน้ำใจนักกีฬา รู้จักแพ้ รู้จักชนะ และการส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม

รวมทั้งการส่งเสริมให้นักเรียนนักศึกษามีส่วนร่วมรับการปรึกษาหารือ หรือมีส่วนร่วมตัดสินใจในปัญหาสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับนักเรียนผู้นั้นโดยตรง ตลอดจนการปลูกฝังให้เป็นคนที่มีความสำนึกในหน้าที่ และความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคมโดยรวม

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง และ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552: 3) เสนอว่า ครูผู้สอนเป็นผู้ที่มีบทบาทในการเอื้ออำนวยให้เด็กและเยาวชนเกิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้สอนจึงต้องมีทัศนคติและพฤติกรรมเป็นประชาธิปไตย ได้แก่

1. เคารพในความคิดเห็นของผู้เรียนทุกคน
2. ยอมรับในความแตกต่างที่หลากหลายของผู้เรียน ทั้งด้านร่างกาย บุคลิกภาพ สติปัญญาและอารมณ์
3. รู้จักประสานประโยชน์ต่อประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง
4. ใช้เหตุผลและปัญญาในการแก้ไขปัญหาและความขัดแย้ง

รวมทั้งควรได้สังเกตและบันทึกพฤติกรรมที่จำเป็นต้องแก้ไข หรือพัฒนาคุณลักษณะประชาธิปไตยในขณะที่ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ หรือในการดำเนินชีวิต/นอกห้องเรียนและในโรงเรียนด้วย เพื่อเสริมสร้างพัฒนาการประชาธิปไตยให้ผู้เรียน หรือนำมาใช้ปรับปรุงแก้ไขกิจกรรมการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา (2553: 19-20) เสนอว่า การเป็นแบบอย่างที่ดีของครู (role model) ครูสามารถปฏิบัติได้ ดังนี้

1. ครูควรมีบุคลิกภาพที่แสดงออกถึงความเป็นประชาธิปไตย ได้แก่
 - ก. ใจกว้าง
 - ข. ใช้หลักการยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้เรียน
 - ค. มีอารมณ์มั่นคง อุดหนุน อดกลั้น
 - ง. มีความยุติธรรม
 - จ. มีความรับผิดชอบ
 - ฉ. มีเหตุผล
 - ช. มีระเบียบวินัย
 - ซ. เชื้อมั่นในตนเอง
 - ฅ. เข้าใจในเหตุการณ์และปัญหาต่าง ๆ ในสังคม

2. ครูควรมีวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย ได้แก่

- ก. มีวินัยในตนเอง
- ข. ไม่มีอคติ
- ค. ให้เกียรติผู้อื่น ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น
- ง. เคารพในสิทธิและหน้าที่
- จ. ใช้ความคิดเห็นอย่างมีเหตุผลตัดสินปัญหา
- ฉ. ยึดหลักคุณธรรมในการดำรงชีวิต
- ช. ยอมรับและเคารพกฎหมาย กฎเกณฑ์ของกลุ่ม

อย่างไรก็ตามปัจจุบันครูสังคมศึกษากำลังเผชิญกับบทบาทหน้าที่ที่ทำทลายในการพัฒนาความเป็นประชาธิปไตยที่เป็นประเด็นสำคัญของสังคมไทยในขณะนี้ และยังคงเป็นประเด็นที่สำคัญต่อไป トラบเท่าที่ประเทศไทยยังคงมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและยังมีเยาวชนไทยจำนวนหลายล้านคนผ่านเข้ามาในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นตัวแปรอยู่ในบริบทของสังคมไทยก็ต้องรองรับการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ครูสังคมศึกษาทุกท่านต้องมีกำลังใจ มีความอดทน และต้องทำได้

บทบาทในการเป็นแบบอย่างที่ดีของครูด้านการมีพฤติกรรมประชาธิปไตย เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียน โดยสรุปจากแนวคิดของการศึกษาและนักวิชาการ สรุปได้ว่าครูควรมีพฤติกรรม ดังนี้

การเป็นแบบอย่างผู้มีพฤติกรรมประชาธิปไตย

- ก. มีความยุติธรรมไม่ลำเอียง
- ข. มีความใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของนักเรียน เปิดโอกาสให้นักเรียนซักถามเมื่อไม่เข้าใจ

- ค. เป็นคนมีเหตุผล
- ง. เป็นผู้ที่มีวินัยในการทำงาน
- ฉ. ยอมรับความแตกต่างของนักเรียนแต่ละคน
- ช. เป็นตัวอย่างที่ดีในการทำงานกลุ่มร่วมกับครูในกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น

การเป็นตัวอย่างที่ดีในด้านการทำงาน

- ก. รับผิดชอบต่อหน้าที่ ทั้งภาระงานสอนและภาระงานอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมาย
- ข. ทำงานอย่างมีหลักเกณฑ์ มีขั้นตอน มีการวางแผนการทำงาน

- ค. มีความสุขในการสอนและการทำงานอื่น ๆ ในโรงเรียน
- ง. มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเพื่อนร่วมงาน มีความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันและกัน
- จ. แสวงหาความรู้ทางการเมืองอย่างสม่ำเสมอ

ตอนที่ 7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

7.1 งานวิจัยภายในประเทศ

วันเพ็ญ พันธุรักษ์ (2525) ได้ศึกษา เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติของลูกเสือและเนตรนารีต่อการเรียนวิชาลูกเสือเนตรนารีกับมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย จากกลุ่มตัวอย่างประชากรทั้งหมด 527 คน เป็นนักเรียนลูกเสือ 265 คน และ เนตรนารี 262 คน ซึ่งกำลังศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานคร โดยใช้แบบวัดมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยซึ่งดัดแปลงมาจากงานของ วารี แสนสุข จำนวน 40 ข้อ ผลการวิจัยพบว่า ลูกเสือมีมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีในลักษณะที่แยกออกไป เป็นสองกลุ่มและมีจำนวนในระดับที่ต่ำและสูงใกล้เคียงกัน โดยอยู่ในระดับต่ำเป็นจำนวนมากกว่าระดับสูงเล็กน้อย คืออยู่ในระดับต่ำร้อยละ 39.49 และอยู่ในระดับสูงร้อยละ 37.36 ของลูกเสือทั้งหมดในกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา แต่เนตรนารีส่วนใหญ่จะมีมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีอยู่ในระดับสูงคือมีจำนวนร้อยละ 59.54 ของเนตรนารีทั้งหมด โดยทัศนคติต่อการเรียนวิชาลูกเสือเนตรนารีของลูกเสือและเนตรนารี มีความสัมพันธ์ในด้านบวกกับมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.3173

บัญญัติ สมชอบ (2532) ได้ทำการศึกษาเรื่อง แนวคิดของครูสังคมศึกษาในการเสริมสร้างคุณลักษณะประชาธิปไตยแก่นักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดยโสธร วัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อศึกษาแนวคิดของครูสังคมศึกษาในการเสริมสร้างคุณลักษณะประชาธิปไตยโดยให้นักเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดยโสธร โดยใช้เทคนิควิจัยอนาคตแบบ EDFR ประยุกต์ใช้กับการวิจัยปัจจุบัน

ผลการวิจัยพบว่าครูสังคมศึกษาในจังหวัดยโสธรมีแนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างคุณลักษณะประชาธิปไตยในด้านต่าง ๆ คือ หลักสูตรควรจะมีคู่มือในการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายคือให้ผู้เรียนรู้จักและเข้าใจสภาพของสังคมตลอดจนมองเห็นปัญหาต่าง ๆ ของสังคมและแสวงหาแนวทางแก้ไข

คุณลักษณะและบทบาทของผู้สอนคือเป็นผู้รู้จักหน้าที่ของตนและเคารพในสิทธิของผู้อื่น มีความรู้ ความเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยอย่างถูกต้อง เป็นผู้มีความตั้งใจเป็นนักประชาธิปไตยและเป็นแบบอย่างที่ดี

คุณลักษณะและบทบาทของผู้เรียนคือ เป็นผู้มีความกระตือรือร้น ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่ปฏิบัติ มีเหตุผล มีน้ำใจประชาธิปไตย และเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดีตลอดจนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นด้วยความเต็มใจ

กระบวนการเรียนการสอนจะต้องกำหนดพฤติกรรมคุณลักษณะประชาธิปไตยไว้ล่วงหน้าในการสอนแต่ละครั้ง สร้างบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมประชาธิปไตยให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ลงมือกระทำและปฏิบัติจริง โดยใช้กระบวนการกลุ่มเป็นหลัก นอกจากนี้จะต้องให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์การใช้สิทธิในการเลือกตั้ง การเผยแพร่ความรู้เรื่องประชาธิปไตยและจัดตั้งสภานักเรียนเพื่อให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนหรือชุมชนจัดขึ้น

การวัดผลและประเมินผลจะต้องใช้เครื่องมือหลาย ๆ แบบในการประเมินผลการปฏิบัติ ส่วนข้อคิดเห็นอื่น ๆ นั้น ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องมีน้ำใจ เป็นประชาธิปไตย มีความจริงใจที่ส่งเสริมให้ท้องถิ่นได้มาใช้บริการโรงเรียนมากขึ้นสร้างความสัมพันธ์กับท้องถิ่นโดยจัดให้มีสมาคมครูและผู้ปกครอง

ประภารัตน์ สายวงศ์ (2532) ได้ทำการศึกษาเรื่องความคิดเห็นของครูสังคมศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยมีจุดมุ่งหมายของการวิจัยเพื่อ 1) ศึกษาความคิดเห็นของครูสังคมศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนมัธยมศึกษา ด้านการจัดและดำเนินการสอนในห้องเรียนและการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร 2) เปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนมัธยมศึกษาที่สอนในโรงเรียนที่ตั้งในอำเภอเมืองกับครูสังคมศึกษาที่สอนในโรงเรียนที่ตั้งในอำเภออื่น 3) เปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนมัศึกษาระหว่างครูสังคมศึกษาที่ประสบการณ์ในการสอนต่างกัน

ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของครูสังคมศึกษาเกี่ยวกับปัญหาด้านการจัดและดำเนินการสอนในห้องเรียน เรื่องการวางแผนการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลโดยส่วนรวมว่าเป็นปัญหามาก แต่การดำเนินการสอนเห็นว่าเป็นปัญหาน้อย ด้านการจัดกิจกรรมเสริม

หลักสูตร เรื่องการดำเนินกิจกรรมเสริมหลักสูตร การวัดและประเมินผลโดยส่วนรวมเห็นว่าเป็นปัญหามาก แต่การวางแผนกิจกรรมเสริมหลักสูตรเห็นว่าเป็นปัญหาน้อย

เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นระหว่างครูสังคมศึกษาที่สอนในโรงเรียนที่ตั้งในอำเภอเมือง และที่ตั้งในอำเภออื่น ด้านการจัดและดำเนินการสอนในห้องเรียน ปรากฏว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทั้งสามเรื่อง ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเรื่องการวางแผนกิจกรรมเสริมหลักสูตร ปรากฏว่าไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เรื่องการดำเนินกิจกรรมเสริมหลักสูตร การวัดและประเมินผลปรากฏว่าครูสังคมศึกษาทั้งสองกลุ่มมีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นระหว่างครูกับสังคมที่มีประสบการณ์ในการสอนต่างกันด้านการจัดและดำเนินการสอนในห้องเรียน ปรากฏว่าไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ทั้งสามเรื่อง ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร เรื่องการวางแผนการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การวัดและประเมินผล ปรากฏว่าไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ครูสังคมศึกษาที่มีประสบการณ์ต่างกันมีความคิดเห็น เรื่องการดำเนินกิจกรรมเสริมหลักสูตรแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

สมนึก มั่งน้อย (2539) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง การรับรู้พฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 กรุงเทพมหานคร การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการรับรู้พฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในกรุงเทพมหานคร และเพื่อศึกษาการรับรู้พฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในกรุงเทพมหานคร จำแนกตามประสบการณ์ที่เข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนแตกต่างกัน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสำรวจการรับรู้พฤติกรรมประชาธิปไตยเชิงสถานการณ์ ตัวอย่างประชากร คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 400 คน ซึ่งได้จากการสุ่มแบบหลายขั้นตอนจากนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่ามัชฌิมเลขคณิต และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า

1. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 รับรู้พฤติกรรมประชาธิปไตยของตนอยู่ในระดับดีทุกด้าน คือ ด้านการรู้จักบทบาทและหน้าที่ของตน ด้านการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ด้านการคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ด้านการยอมรับและเคารพในสิทธิและหน้าที่ของบุคคลด้านการใช้ปัญญาหรือเหตุผลในการตัดสินปัญหา

2. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ที่มีประสบการณ์การเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนแตกต่างกัน รับรู้พฤติกรรมประชาธิปไตยของตนอยู่ในระดับดีทุกด้านเช่นกัน

สุนิสา เชาวน์เมธากิจ (2540) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง การเปรียบเทียบแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับประชาธิปไตย ตามการรับรู้ของนักเรียนในระบบและนอกระบบโรงเรียน ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย กรุงเทพมหานคร การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับประชาธิปไตยตามการรับรู้ระหว่างนักเรียนในระบบและนอกระบบโรงเรียน ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย กรุงเทพมหานคร

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นนักเรียนสายสามัญระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ปีการศึกษา 2540 โรงเรียนสังกัดกองการมัธยมศึกษา กรมสามัญศึกษา จำนวน 515 คน และนักเรียนสายสามัญระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ปีการศึกษา 2540 โรงเรียนผู้ใหญ่อสายสามัญ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน กรุงเทพมหานคร กรมการศึกษานอกโรงเรียน จำนวน 404 คน โดยการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน การวิจัยนี้ใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล แล้วจึงทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการทางสถิติโดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบ t-test และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว ผลการวิจัยพบว่า

1. นักเรียนในระบบโรงเรียนมีการรับรู้เรื่องแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับประชาธิปไตยโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า นักเรียนมีการรับรู้ด้านอุดมการณ์ประชาธิปไตย และด้านวิถีชีวิตประชาธิปไตย อยู่ในระดับที่ปานกลาง แต่นักเรียนมีการรับรู้ด้านรูปแบบการปกครองประชาธิปไตยอยู่ในระดับที่ดี

2. นักศึกษานอกระบบโรงเรียนมีการรับรู้เรื่องแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับประชาธิปไตย โดยภาพรวมและแยกเป็นรายด้าน อยู่ในระดับปานกลาง

3. นักเรียนในระบบโรงเรียนที่มีเพศต่างกัน มีการรับรู้เรื่องแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับประชาธิปไตยต่างกัน แต่ อายุ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน รายได้ เขตการเลือกตั้งต่างกัน มีการรับรู้ไม่แตกต่างกัน

4. นักศึกษานอกระบบโรงเรียนที่มีเพศต่างกัน มีการรับรู้เรื่องแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับประชาธิปไตยต่างกัน แต่ อายุ อาชีพ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน รายได้ เขตการเลือกตั้งต่างกัน มีการรับรู้ไม่แตกต่างกัน

5. นักเรียนในระบบโรงเรียนมีการรับรู้เรื่องแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับประชาธิปไตยไม่แตกต่างจากนักระบบนอกระบบโรงเรียน

กอบกุล ดิษฐรัมย์ (2542) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง การพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยใช้เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนารูปแบบการสร้างเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยใช้เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม 2) เพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนตามรูปแบบการสอนที่เน้นเทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับพฤติกรรมของนักเรียนตามแผนการสอนปกติ 3) เพื่อเปรียบเทียบเจตคติหรือความคิดเห็นเกี่ยวกับประชาธิปไตยของนักเรียนที่เรียนตามรูปแบบการสอนที่เน้นเทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับนักเรียนที่เรียนตามแผนการสอนปกติ วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน ขั้นตอนแรกเป็นการพัฒนารูปแบบแผนการสอนในรายวิชาสังคมศึกษา ส 401 และแผนการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยและเอกสารประกอบการสอน ขั้นตอนที่ 2 เป็นการทดลองใช้รูปแบบแผนการสอนและแผนการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยกับนักเรียน จำนวน 1,406 คน ในโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดส่วนกลาง จำนวน 9 โรงเรียน ปรากฏผลดังนี้

1. พัฒนารูปแบบการสร้างพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียน ซึ่งเป็นแผนการสอนที่มีส่วนประกอบสำคัญคือ สารสำคัญ จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนการสอน ที่เน้นการเรียนแบบร่วมมือหรือร่วมแรงร่วมใจ สื่อการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผล จำนวนแผนการสอน 9 แผน ใช้เวลาสอน 36 คาบ ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2543 ซึ่งประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญ พบว่าแผนการสอนมีความเหมาะสม ระดับดีมาก

2. ผลเปรียบเทียบพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนตามรูปแบบการสอนที่เน้นเทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับนักเรียนที่เรียนตามแผนการสอนปกติ พบว่ากลุ่มทดลองจำนวน 4 ใน 9 โรงเรียน มีค่าเฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และโรงเรียนกลุ่มทดลอง 1 โรงเรียนมีค่าเฉลี่ยต่ำกว่ากลุ่มควบคุม นอกจากนี้ไม่พบความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

3. ผลเปรียบเทียบเจตคติและความคิดเห็นเกี่ยวกับประชาธิปไตยของนักเรียนที่เรียนตามรูปแบบแผนการสอนที่เน้นเทคนิคการเรียนรู้แบบร่วมมือกับนักเรียนตามแผนการสอนปกติ พบว่ากลุ่มทดลองจำนวน 5 ใน 9 โรงเรียนมีค่าเฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และโรงเรียนกลุ่มทดลอง 1 โรงเรียนมีค่าเฉลี่ยต่ำกว่ากลุ่มควบคุม นอกจากนี้ไม่พบความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สุจิตรา จันโทภาส (2542) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาทัศนระของผู้เชี่ยวชาญทางการเมืองการปกครองที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาต่อประสบการณ์การเรียนด้านประชาธิปไตยในการศึกษาภาคบังคับ พุทธศักราช 2542 โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาทัศนระของผู้เชี่ยวชาญทางการเมืองการปกครองที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาต่อประสบการณ์การเรียนด้านประชาธิปไตยในการศึกษาภาคบังคับ พุทธศักราช 2542 โดยใช้เทคนิคเดลฟาย ดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้แบบสอบถามปลายเปิดและแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประเมินค่า 5 ช่วงคะแนน ตัวอย่างประชากร ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ทางการเมืองและผู้ที่มีประสบการณ์การสอนไม่ต่ำกว่า 3 ปี ในสถาบันอุดมศึกษาไทย คณะรัฐศาสตร์ ภาควิชาการปกครอง

ผลการวิจัยปรากฏว่า สภาพการเมืองการปกครองในพุทธศักราช 2542 กลุ่มธุรกิจมีบทบาททางการเมืองเพิ่มขึ้นและมีสภาพสังคมแบบพหุนิยมมากขึ้น มีการรวมกลุ่มแสวงหาผลประโยชน์มากขึ้น โดยมีรัฐบาลทำหน้าที่ประสานประโยชน์ระหว่างกลุ่ม รัฐสภาพทำงานอย่างมีระบบและแผนงานยิ่งขึ้นและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีคุณภาพและมีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ประชาชนมีจิตสำนึกทางการเมืองสูงขึ้น คำนึงถึงสิทธิและการรวมกลุ่ม เพื่อการต่อรองมากขึ้น จะมีการคอร์รัปชันโดยอาศัยความชอบธรรมและกฎหมายเป็นเครื่องมือ การเมืองไทยจะมีความสัมพันธ์อย่างมากกับการเมืองระหว่างประเทศโดยเฉพาะในเขตเอเชียแปซิฟิก การจัดการประสบการณ์การเรียนในการศึกษาภาคบังคับควรคำนึงถึงความรู้ในเรื่องสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยโดยเน้นเรื่องสิทธิและเสรีภาพ กระบวนการประชาธิปไตย บทบาทหน้าที่ของฝ่ายต่าง ๆ ในระบอบประชาธิปไตย การเมืองเปรียบเทียบ ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง โดยการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยให้นักเรียนทำงานกลุ่ม ฝึกความคิดวิเคราะห์ห้อย่างมีเหตุผล เพื่อให้มีบุคลิกภาพประชาธิปไตยที่ตระหนักในสิทธิทางการเมืองและใช้สิทธินั้นตามหลักการประชาธิปไตยวิพากษ์วิจารณ์ผู้อื่นอย่างมีเหตุผลและสามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้ การจัดการศึกษาภาคบังคับควรจัดให้สอดคล้องและต่อเนื่องทั้ง 3 ระดับ คือ ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษาโดยเฉพาะระดับประถมศึกษาควรปูพื้นฐานประชาธิปไตยให้มั่นคง

วีรพรธณ วัชรวงศ์กุล (2542) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน : ตามความคิดเห็นของครูในโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ สังกัดกรมสามัญศึกษา การวิจัยนี้มุ่งศึกษาความคิดเห็นของครูในโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ สังกัดกรมสามัญศึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน โดยแบ่งกิจกรรมเป็น 4 ด้าน คือ การจัด

องค์การบริหาร การเรียนการสอนในชั้นเรียน โดยแบ่งกิจกรรมเป็น 4 ด้าน คือ การจัดองค์การบริหาร การเรียนการสอนในชั้นเรียน การจัดกิจกรรมนอกห้องเรียน และการจัดสภาพแวดล้อมทางการศึกษา ผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ ครูโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 19-29 ซึ่งมี 11 โรงเรียน มีจำนวนทั้งสิ้น 276 คน ได้รับแบบสอบถามกลับคืนจากครู 232 คน คิดเป็นร้อยละ 84.05 ของจำนวนครูทั้งหมด

ผลการศึกษารูปได้ดังนี้ 1) ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน ความคิดเห็นโดยรวมทั้ง 4 ด้าน ครูเห็นด้วยในระดับมาก ($\bar{X} = 3.84$), ความคิดเห็นเป็นรายด้าน พบว่า ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นกับทุกด้านอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับดังนี้ ด้านการจัดกิจกรรมนอกห้องเรียน ($\bar{X} = 3.99$) ด้านการเรียนการสอนในชั้นเรียน ($\bar{X} = 3.93$) ด้านการจัดสภาพแวดล้อมทางการศึกษา ($\bar{X} = 3.87$) ด้านการจัดองค์การบริหาร ($\bar{X} = 3.57$), ความคิดเห็นรายกิจกรรม พบว่า ครูเห็นด้วยในระดับมากทั้ง 4 กิจกรรม กิจกรรมที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 10 อันดับแรกได้แก่ (1) มีคณะกรรมการนักเรียนโดยการเลือกตั้ง (2) ปลูกฝังให้นักเรียนนึกถึงประโยชน์ส่วนรวม (3) ฝึกนักเรียนให้มีวินัยในตนเอง (4) เสริมสร้างความสามัคคีในหมู่เรียน (5) ฝึกการรู้จักเข้าคิว (6) ฝึกนักเรียนให้มีความรับผิดชอบ (7) ปลูกฝังความภูมิใจในความเป็นไทย (8) ส่งเสริมการมีน้ำใจต่อกันและกัน (9) ฝึกนักเรียนให้รู้จักทำงานเป็นกลุ่ม (10) ฝึกนักเรียนให้รู้จักให้เกียรติซึ่งกันและกัน

2) การเปรียบเทียบความคิดเห็นระหว่างกลุ่ม เมื่อจำแนกตามเพศ อายุ และวุฒิการศึกษาของครู ไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือ ครูทุกกลุ่มเห็นด้วยในระดับมากทั้ง 4 ด้าน และรวมทุกด้าน, เมื่อจำแนกตามภูมิศาสตร์ที่ตั้งโรงเรียน พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 2 ด้าน คือ ด้านการจัดองค์การบริหาร พบว่า ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของครูในภาคเหนือ ($\bar{X} = 3.74$) สูงกว่าค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของครูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ($\bar{X} = 3.29$) และด้านการจัดกิจกรรมนอกห้องเรียน พบว่า ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของครูในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในภาคใต้ ($\bar{X} = 4.11$) สูงกว่าค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของครูในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ($\bar{X} = 3.77$)

เยาวลักษณ์ อักษร (2544) ได้ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาคุณลักษณะประชาธิปไตยให้นักเรียนมัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาคุณลักษณะประชาธิปไตยให้นักเรียน ในด้านกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน กิจกรรมเสริมหลักสูตรและการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครู

ตัวอย่างประชาธิปไตยกรที่ใช้ในการวิจัยมี 2 กลุ่ม โดยใช้วิธีสุ่มแบบหลายขั้นตอน กลุ่มที่หนึ่งเป็นครูสังคมศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา กรุงเทพมหานครจำนวน 275 คน สำหรับตอบแบบสอบถามกลุ่มที่ 2 จำนวน 8 คน สำหรับให้สังเกตและให้สัมภาษณ์ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมี 3 ชุด เป็นแบบสอบถาม 1 ชุด แบบสังเกต 1 ชุด และแบบสัมภาษณ์ 1 ชุด วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าร้อยละ และแจกแจงความถี่

ผลกาวิจัยสรุปได้ดังนี้ 1) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียน ด้านพัฒนาความรู้ความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่สอนหลักการประชาธิปไตย ในเนื้อหาการเมืองการปกครองและเชื่อมโยงกับเหตุการณ์การเมืองการเมืองการปกครองที่สำคัญโดยวิธีบรรยาย ด้านการพัฒนาทักษะในการใช้กระบวนการปกครองแบบประชาธิปไตย ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ใช้ระบบโหวตเสียงลงมติให้นักเรียนทำงานในรูปคณะกรรมการ สร้างข้อตกลงและควบคุมกันเอง ด้านพัฒนาบุคลิกภาพประชาธิปไตย พบว่า ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ใช้การสอนข่าวและเหตุการณ์การเมือง ให้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองแล้วนำเสนอโดยการรายงานและอภิปราย ด้านพัฒนาด้านวิถีแบบประชาธิปไตย ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่จัดกิจกรรมการทำงานกลุ่มและอภิปรายกลุ่ม

การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ด้านพัฒนาความรู้ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่จัดกิจกรรมรณรงค์และการแข่งขันตอบปัญหาทางวิชาการด้านพัฒนาทักษะในการใช้กระบวนการปกครองแบบประชาธิปไตย ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่จัดกิจกรรมการเลือกตั้งกรรมการห้องเรียน สภานักเรียนและกิจกรรมชุมนุม ด้านพัฒนาบุคลิกภาพแบบประชาธิปไตย ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ จัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ร่วมกับชุมชนและภายในโรงเรียน กิจกรรมบำเพ็ญนิเทศ ด้านพัฒนาวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ให้นักเรียนร่วมมือและประชุมปรึกษาวางแผนการทำงานร่วมกัน และจัดกิจกรรมออกศึกษานอกสถานที่

การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครูสังคมศึกษา ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่เป็นแบบอย่างในด้านความรับผิดชอบต่อหน้าที่ใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ความซื่อสัตย์ความมีระเบียบวิจัยขั้นหมั่นเพียร เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ ยึดมั่นศรัทธาในระบอบประชาธิปไตย

พิระพล ยศธสาร และ รจนา ยศธสาร (2548: 140-150) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาพฤติกรรมความโน้มเอียงด้านวัฒนธรรมทางการเมืองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมความโน้มเอียงด้านวัฒนธรรมทางการเมืองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดย

ใช้แนวทางการศึกษาของ Gabriel Almond และ Sydney Verba (1996: 50) ในองค์ประกอบความโน้มน้าวเชิงด้านวัฒนธรรมทางการเมืองสามด้าน คือ ความโน้มน้าวเชิงด้านการรับรู้ ความโน้มน้าวเชิงด้านความรู้สึก และความโน้มน้าวเชิงด้านการประเมินค่า รวมถึงการศึกษามาตรการในการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนสังกัดการศึกษาพื้นฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำนวน 1,200 คน ที่ผ่านการศึกษาวិชาการเมืองการปกครองของไทย เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลเป็นแบบสอบถามชนิดมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD)

ผลการวิจัยพบว่า ด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครองของนักเรียนมีระดับค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ด้านความรู้สึกต่อวัฒนธรรมทางการเมืองมีค่าเฉลี่ยอยู่ระดับมาก และด้านการประเมินค่ามีค่าเฉลี่ยในระดับมากเช่นกัน เมื่อนำผลเฉลี่ยที่ได้ไปจำแนกลักษณะแนวโน้มทางการเมืองตามแนวทางของ Almond และ Verba แล้ว จัดอยู่ในประเภทวัฒนธรรมแบบไพร่ฟ้าและแบบเข้ามามีส่วนผสมผสานกัน กล่าวคือ นักเรียนมีการรับรู้ ความรู้สึก และการประเมินค่า โดยสามารถแสดงความคิดเห็นในเรื่องความเชื่อ ความพอใจหรือไม่พอใจ และสามารถประเมินค่าวัตถุประสงค์ทางการเมืองอันประกอบด้วยโครงสร้างสถาบันการเมือง พรรคการเมือง และนโยบายรัฐบาล ตลอดจนมาตรฐานของค่านิยมที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้วัฒนธรรมทางการเมืองได้ในส่วนของมาตรการที่จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ทางการเมืองนั้น ควรที่จะต้องอาศัยตัวนำในการขัดเกลาทางการเมือง (Socialization) อันประกอบด้วยครอบครัว กลุ่มเพื่อนโรงเรียนและสื่อมวลชน โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนรู้วัฒนธรรมทางการเมืองทั้งแบบสากลและแบบของไทยผสมผสานกัน สร้างจุดยืนด้านวัฒนธรรมทางการเมืองที่เน้นคุณธรรมและจริยธรรมส่งเสริมให้องค์กรของเอกชนเข้ามามีบทบาทในการเรียนรู้วัฒนธรรมทางการเมือง สถาบันทางการเมืองควรแสดงบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ด้านการเมืองให้กับเยาวชนอย่างเป็นรูปธรรมและพรรคการเมืองควรเป็นแบบอย่างที่ดีในการเสริมสร้างค่านิยมที่ถูกต้องด้านการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยให้กับสังคม ในส่วนของโรงเรียนครูผู้สอนต้องนำวิธีสอนที่หลากหลายที่เน้นการแก้ปัญหาและพัฒนาบุคลิกภาพแบบประชาธิปไตยที่ถูกต้องให้กับผู้เรียน เสริมสร้างค่านิยมหรือตัวชี้วัดความเป็นประชาธิปไตยโดยบูรณาการความรู้ ความเข้าใจในวิถีทางและอุดมการณ์ประชาธิปไตยให้เกิดกับตัวผู้เรียนในหลาย ๆ วิชา เป็นต้น

ปลินทร เพ็ชรฤทธิ์ (2550) ได้ศึกษาเรื่อง สภาพและปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีให้นักเรียนมัธยมศึกษาของครูสังคัมศึกษา การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาสภาพการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีตามการรับรู้ของครูสังคัมศึกษาที่มีประสบการณ์การสอนต่างกัน 2) เพื่อศึกษาปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีตามการรับรู้ของครูสังคัมศึกษาที่มีประสบการณ์การสอนต่างกัน โดยแบ่งครูเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มครูสังคัมศึกษาที่มีประสบการณ์การสอนน้อยกว่าหรือเท่ากับ 30 ปี และกลุ่มครูสังคัมศึกษาที่มีประสบการณ์การสอนมากกว่า 30 ปี กลุ่มตัวอย่างคือครูสังคัมศึกษา 291 คน จากโรงเรียนมัธยมศึกษาจำนวน 27 โรงเรียน โรงเรียนในจังหวัดสงขลา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสอบถามจำนวน 1 ชุด ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าร้อยละ ค่ามัชฌิมเลขคณิต (\bar{X}) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ผลการวิจัยมีการค้นพบ ดังนี้

1. สภาพการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีประกอบด้วย (1) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชน ครูสังคัมศึกษาทั้ง 2 กลุ่มมีการจัดหน่วยบูรณาการเนื้อหาความเป็นพลเมืองดีกับศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม

2. ปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีประกอบด้วย 1) ด้านนักเรียน ครูสังคัมศึกษาที่มีประสบการณ์การสอนน้อยกว่าหรือเท่ากับ 30 ปี เห็นว่าทักษะการเรียนเป็นปัญหาค่อนข้างมาก ส่วนครูสังคัมศึกษาที่มีประสบการณ์การสอนมากกว่า 30 ปี เห็นว่าเป็นปัญหาค่อนข้างน้อยและครูสังคัมศึกษาทั้ง 2 กลุ่มเห็นว่าเป็นปัญหาการร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนของนักเรียนเป็นปัญหาค่อนข้างน้อย 2) ด้านครู ครูสังคัมศึกษาทั้ง 2 กลุ่ม เห็นว่าปัญหาความรู้ในการจัดเนื้อหา ปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ปัญหาการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ ปัญหาการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ เป็นปัญหาค่อนข้างน้อย

พูนสุข สมดี (2555) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมประชาธิปไตยของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาที่ 26 การวิเคราะห์พระระดับ การวิจัยในครั้งนี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อ 1) เพื่อพัฒนาและตรวจสอบความตรงของโมเดลสมการโครงสร้างพระระดับของตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมประชาธิปไตย 2) เพื่อประมาณค่าขนาดอิทธิพลทางตรงและอิทธิพลทางอ้อมของตัวแปรในโมเดลสมการโครงสร้างพระระดับวัฒนธรรมประชาธิปไตย กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2554 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 26 จำนวน

960 คน จาก 32 ห้องเรียน 14 โรงเรียน ได้มาจากการสุ่มหลายขั้นตอน (multistage random sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย (1)แบบวัดวัฒนธรรมประชาธิปไตย (2)แบบวัดการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย (3)แบบวัดทักษะทางสังคม (4)แบบวัดอิทธิพลของสื่อ (5)แบบวัดปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับเพื่อน (6)แบบวัดปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับครู (7)แบบวัดการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นหลักประชาธิปไตย (8)แบบวัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงบรรยาย การวิเคราะห์สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (Multiple Correlation Analysis) การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (CFA) การวิเคราะห์เชิงยืนยันพหุระดับ (mCFA) และการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้างพหุระดับผลการวิจัยปรากฏดังนี้

1. ผลการตรวจสอบความตรงของโมเดลสมการโครงสร้างพหุระดับของตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 26 ที่พัฒนาขึ้นกับข้อมูลเชิงประจักษ์ พบว่า โมเดลสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยพิจารณาจากค่าสถิติที่ใช้ตรวจสอบความตรงของโมเดล ได้แก่ $\chi^2 = 1046.831$ $df = 387$ $CFI = 0.930$ $TLI = 0.903$ $RMSEA = 0.042$ $SRMRW = 0.017$ $SRMRB = 0.414$ ซึ่งค่า $\chi^2/df = 2.705$

2. ผลการประมาณค่าขนาดอิทธิพลทางตรงและอิทธิพลทางอ้อมของตัวแปรในโมเดลสมการโครงสร้างพหุระดับวัฒนธรรมประชาธิปไตย ผลปรากฏ ดังนี้

2.1 ในระดับนักเรียนหรือระดับภายในกลุ่ม (Within Group) พบว่า ทักษะทางสังคม อิทธิพลของสื่อ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับเพื่อน มีอิทธิพลทางตรงต่อวัฒนธรรมประชาธิปไตยของนักเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ด้วยขนาดอิทธิพล 0.674 0.181 และ -0.359 ตามลำดับ การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยไม่มีอิทธิพลทางตรงต่อวัฒนธรรมประชาธิปไตยของนักเรียน แต่การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยมีอิทธิพลทางอ้อมต่อวัฒนธรรมประชาธิปไตยของนักเรียนโดยผ่านทักษะทางสังคม และอิทธิพลของสื่ออย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 ด้วยขนาดอิทธิพล 0.192 และ 0.068 และปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับเพื่อนมีอิทธิพลทางอ้อมต่อวัฒนธรรมประชาธิปไตยของนักเรียน โดยผ่านทักษะทางสังคมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 ด้วยขนาดอิทธิพล 0.449 ด้านอำนาจพยากรณ์ ตัวแปรทุกตัว ได้แก่ การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย ทักษะทางสังคม อิทธิพลของสื่อ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับเพื่อน ร่วมกันทำนายวัฒนธรรมประชาธิปไตยของนักเรียนได้ร้อยละ 23.30

2.2 ในระดับห้องเรียนหรือระหว่างกลุ่ม (Between Group) พบว่า การจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นหลักประชาธิปไตย มีอิทธิพลทางตรงต่อวัฒนธรรมประชาธิปไตยของห้องเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ด้วยขนาดอิทธิพล 0.862 ส่วนปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับครูมีอิทธิพลทางอ้อมต่อวัฒนธรรมประชาธิปไตยของห้องเรียน โดยผ่านการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นหลักประชาธิปไตยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ด้วยขนาดอิทธิพล 0.531 ด้านอำนาจพยากรณ์ ตัวแปรปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับครูและการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นหลักประชาธิปไตย ร่วมกันทำนายวัฒนธรรมประชาธิปไตยของห้องเรียนได้ ร้อยละ 67.30

งานวิจัยภายในประเทศ ผู้วิชาได้รวบรวมผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของครูผู้สอนในการส่งเสริมประชาธิปไตยให้นักเรียน การจัดการกระบวนการเรียนรู้ในชั้นเรียนและกิจกรรมเสริมหลักสูตร สามารถสรุปได้ ดังนี้

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียนที่ใช้พัฒนาความรู้ความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย ครูสังคมนตรีศึกษาส่วนใหญ่สอนหลักการประชาธิปไตย ในเนื้อหาการเมืองการปกครอง และเชื่อมโยงกับเหตุการณ์การเมืองการปกครองที่สำคัญโดยใช้วิธีบรรยาย และการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรในการพัฒนาความรู้ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย ครูสังคมนตรีศึกษาส่วนใหญ่จัดกิจกรรมรณรงค์และการแข่งขันตอบปัญหาทางวิชาการ จัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ร่วมกับชุมชนและภายในโรงเรียน โดยส่วนมากครูจะเน้นให้นักเรียนมีส่วนร่วมกับการจัดกิจกรรม เน้นการเลือกตั้งคณะกรรมการนักเรียน การจัดกิจกรรมชุมชน กิจกรรมลูกเสือมีส่วนพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนได้มาก ด้านความรู้หลักการและมโนทัศน์ของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ครูสังคมนตรีศึกษาส่วนใหญ่มีความรู้ ความเข้าใจหรือมโนทัศน์ถูกต้องที่สุดใน 5 ด้าน คือ ประชาธิปไตยและการปกครองระบอบประชาธิปไตย ความหมายและความสำคัญของการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย ประเภทของกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมือง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง การเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยโดยมโนทัศน์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของครูสังคมนตรีศึกษากลางกับส่วนภูมิภาคไม่แตกต่างกัน

ด้านการมีวิถีชีวิตประชาธิปไตยของครูสังคมนตรีศึกษา พบว่า ครูสังคมนตรีศึกษาส่วนใหญ่เป็นแบบอย่างในด้านความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ ใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ความซื่อสัตย์ ความมีระเบียบวินัยขยันหมั่นเพียร เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ ยึดมั่นศรัทธาในระบอบประชาธิปไตย การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียนเพื่อการพัฒนาบุคลิกภาพประชาธิปไตย ครูสังคมนตรีศึกษาส่วนใหญ่ใช้การสอนข่าวและเหตุการณ์การเมือง ให้

ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองแล้วนำเสนอโดยการรายงานและอภิปราย ด้านพัฒนาด้านวิถีแบบประชาธิปไตย ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่จัดกิจกรรมการทำงานกลุ่มและการอภิปรายกลุ่ม ส่วนการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ด้านพัฒนาด้านวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ให้นักเรียนร่วมมือและประชุมปรึกษาวางแผนการทำงานร่วมกัน และจัดกิจกรรมออกศึกษานอกสถานที่

7.2 งานวิจัยต่างประเทศ

Palmer (1986: 2182-A) ได้วิจัย เรื่อง A Study of the Trends in Content and Methodology in the Teaching of Government in Secondary Schools in the United States, 1930 to 1980 เพื่อศึกษาแนวโน้มของเนื้อหาและวิธีการสอนการเมืองการปกครองในโรงเรียนมัธยมศึกษาในประเทศสหรัฐอเมริกา ช่วงปี ค.ศ. 1930-1980 ถึงแม้ว่าการสอนการเมืองการปกครองในช่วงเวลาดังกล่าวได้มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาแต่หลักสูตรและวิธีการได้รับการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย ครูส่วนใหญ่ยังคงสอนเฉพาะข้อเท็จจริงและรายละเอียดเกี่ยวกับสถาบันบันการเมืองการปกครอง ระหว่างปี ค.ศ. 1930 จุดประสงค์ของหลักสูตรวิชาสังคมศึกษา คือ การสอนค่านิยมประชาธิปไตย ช่วง ค.ศ. 1930 ได้บูรณาการเนื้อหาเกี่ยวกับวิชาหน้าที่พลเมืองการปกครองของอเมริกา และปัญหาเกี่ยวกับประชาธิปไตยไว้ในหลักสูตรช่วงปี ค.ศ. 1940-1950 ได้มุ่งสอนให้นักเรียนเป็นพลเมืองดี ความรักชาติ และฝึกให้นักเรียนได้รับประสบการณ์เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง ช่วงปี ค.ศ. 1960-1970 ได้เน้นการสอนสังคมศึกษาแนวใหม่โดยเน้นความคิดรวบยอด หลักการ การสอนแบบสืบสอบ (inquiry) โดยให้ค้นพบความรู้ด้วยตนเองเรียนโดยประสบการณ์ตรง ช่วงปี ค.ศ. 1970-1980 จุดประสงค์ของหลักสูตรสังคมศึกษาได้เน้นการสอนเพื่อความเป็นพลเมืองดี นักเรียนจะได้รับการสอนทักษะในการมีส่วนร่วมทางการเมืองและความเป็นพลเมืองดีของสังคม

Anderson (1997: 3077) ได้วิจัย เรื่อง Teaching the United States Constitution: Multicultural Inclusion (Citizenship, Civics) กระบวนการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาองค์ประกอบหลักสูตรที่สำคัญ กลวิธีการสอนและค่านิยมที่ทำให้ผู้ทรงคุณวุฒิตำหนักถึงในการจัดการสอนรัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกา การผสมผสานวัฒนธรรมต้องคำนึงถึงอะไรบ้าง ข้อมูลที่เก็บได้จากการสัมภาษณ์ของบุคคลที่เกี่ยวข้องทางวิชาการ 6 คน และเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้การผสมผสานวัฒนธรรม มีการสัมภาษณ์ตัวต่อตัว ผลสรุปได้ ดังนี้ 1) การสอนเน้นประวัติศาสตร์อเมริกา ประวัติรัฐธรรมนูญ เน้นการวิเคราะห์ความเป็นพลเมืองดี และ

2) อเมริกามีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความเป็นพลเมืองต้องเน้นในเรื่องประวัติศาสตร์และเน้นการมีส่วนร่วมสนับสนุนสำคัญในเรื่องของการลงทุนในระบบประชาธิปไตยโดยคนที่เล่นในเรื่องการเมืองการปกครองต้องเน้นการถ่ายทอดที่เป็นสากล

Syvertsen, Flanagan, and Stout (2007: 1-34) ได้วิจัยเรื่อง Best Practices in Civic Education: Change in Students' Civic Outcomes โดยสำรวจจากนักเรียน 1,670 คน ที่อายุระหว่าง 14-19 ปี ที่เรียนกับครูสังคมศึกษา 80 คน ในห้องเรียนในมลรัฐตอนกลางมหาสมุทรแอตแลนติก (Mid-Atlantic State) ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งถือเป็นครูสังคมศึกษาที่ผ่านการฝึกอบรมการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรที่ใช้การเลือกตั้งเป็นฐาน (election-based curriculum) โดยครูและนักเรียนทั้งหมดได้ตอบแบบสอบถามก่อนเรียนในช่วงเปิดเทอม (กลางเดือนกันยายน) และตอบแบบสอบถามหลังเรียนเมื่อจบหลักสูตรแล้ว (ปลายเดือนพฤศจิกายน ถึง กลางเดือนธันวาคม) รวมเวลาประมาณ 2 เดือนครึ่ง ถึง 3 เดือนครึ่งในการเก็บข้อมูลซึ่งอยู่ในช่วงระหว่างการเลือกตั้งประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา ลักษณะของแบบสอบถามมีทั้งข้อคำถามเป็นคำถามปลายเปิด (open-ended) และข้อคำถามแบบมีตัวเลือกของ Likert โดยใช้เวลาในการทำแบบสอบถามทั้งหมด 45 นาที การวิจัยในครั้งนี้ถูกออกแบบให้ใช้การวัดประเมินผลแบบสุ่มซึ่งเป็นโปรแกรมสำเร็จรูปที่กำหนดไว้ในหลักสูตรพลเมือง (civics curium) ที่เรียกว่า เสียงของนักเรียน (Student Voices) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ The Civic Mission of Schools ของหน่วยงานชื่อ The Center for Information & Research on Civic Learning & Engagement (CIRCLE) สถิติที่ใช้คือค่าเฉลี่ยและพิสัย (range) เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติงานของครูสังคมศึกษาที่ส่งผลกับการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพลเมืองของเด็ก โดยการปฏิบัติงานของครูประกอบไปด้วยการปฏิบัติตน และการจัดกิจกรรมตามที่ระบุไว้ในหลักสูตรพลเมืองศึกษาและการสอนในชั้นเรียน

ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนกลุ่มตัวอย่าง 1,670 คน มีอายุเฉลี่ย 16.63 ปี (SD. = .85) ร้อยละ 61 เป็นนักเรียนส่วนใหญ่เรียนอยู่ในเกรด 12 ร้อยละ 40 เป็นนักเรียนหญิง ร้อยละ 92 เชื้อชาติของนักเรียน เชื้อชาติยุโรปอเมริกัน กลุ่มตัวอย่างครู 80 คน มีประสบการณ์สอนได้ค่าพิสัยตั้งแต่ 2 เดือน ถึง 37 ปี (ค่ามัธยฐานเท่ากับ (M) 14 ปี ค่าที่มีความถี่สูงสุด (Mode) 5 ปี) ร้อยละ 38 เป็นครูเพศหญิง ครูส่วนใหญ่ร้อยละ 83 สอนในห้องเรียนที่จัดแบบคละชั้นเรียน และร้อยละ 8 สอนในห้องเรียนเด็กที่มีพรสวรรค์ (AP/Gifted) ครูร้อยละ 1 จบการศึกษาในระดับปริญญาโท การมีส่วนร่วมของครูในการจัดการเรียนรู้ตลอดภาคเรียนฤดูร้อน ปี ค.ศ. 2004 พบว่า การจัดกิจกรรมของครูและพัฒนาผลการเรียนรู้ของนักเรียนมีความสัมพันธ์กัน นอกจากนี้ครูจะเลือกจัด

กิจกรรมเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองให้กับนักเรียน หลังจากที่ครูได้จัดทัศนศึกษาสถานที่สำคัญทางการเมือง ซึ่งเป็นกิจกรรมแนะนำตามหลักสูตรพลเมืองที่ครูได้รับการอบรม ยกตัวอย่างเช่น เมืองหลวง Washington DC เมืองหลวงของแต่ละมลรัฐ (state capitol) สำนักงานของรัฐบาลท้องถิ่น (local government officers) และ สถานที่จัดทำกำรสำรวจความนิยม (polling stations) ผู้วิจัยมีความเชื่อว่าผลจากการไปทัศนศึกษาจากสถานที่สำคัญทางการเมืองท้องถิ่นแต่ละมลรัฐซึ่งมีเอกลักษณ์ในระบบการเลือกตั้งที่แตกต่างกัน จะทำให้นักเรียนเกิดความไว้วางใจในระบบการเลือกตั้งท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น

การวิจัยในครั้งนี้ได้สร้างมาตรฐานวัดการจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วม (the instructional practices scales) ซึ่งสร้างขึ้นจากทฤษฎีและกิจกรรมที่พัฒนาความเป็นพลเมืองที่ครูได้ปฏิบัติ ผลการทดลองพบว่ากิจกรรมทัศนศึกษาตามหลักสูตรพลเมือง และการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน หลังจากทัศนศึกษาแล้ว ทำให้นักเรียนเกิดการพัฒนาความเป็นพลเมืองใน 3 ด้าน (วิเคราะห์ความสัมพันธ์เฉพาะกิจกรรมที่จัดในฤดูใบไม้ร่วง ปี ค.ศ. 2004) ได้แก่

1. ด้านทักษะพลเมือง (civic skills) ประกอบไปด้วย

- ทักษะการสื่อสาร กิจกรรมที่ครูจัด ได้แก่ ร้อยละ 80 จัดกิจกรรมแสดงความคิดเห็นโดยใช้ข้อเท็จจริง ร้อยละ 50 จัดให้นักเรียนการนำเสนองานปากเปล่า และ ร้อยละ 49 ให้นักเรียนทำรายงานเกี่ยวกับประเด็นทางการเมือง ซึ่งสัมพันธ์เชิงลบอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กับผลการเรียนรู้ด้านการใช้สิทธิของพลเมือง (political voice) ของนักเรียน

- ทักษะการเสวนาหาทางออกเกี่ยวกับประชาธิปไตย (democratic deliberation) กิจกรรมที่ครูจัด ได้แก่ ร้อยละ 84 พัฒนาให้นักเรียนเป็นผู้ฟังที่กระตือรือร้น (actively listen) ร้อยละ 7 ให้นักเรียนระดมสมองสร้างมติเอกฉันท์ และ ร้อยละ 66 ให้นักเรียนทำงานร่วมกับผู้อื่น รวมถึงบุคคลที่ความเห็นไม่ตรงกัน ซึ่งสัมพันธ์เชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับการสื่อสารระหว่างนักเรียนกับครูนักเรียนกับเพื่อนนักเรียน และนักเรียนกับเพื่อนร่วมชั้นเรียน

- ทักษะการคิดวิเคราะห์ข้อมูลทางการเมืองอย่างมีวิจารณญาณ กิจกรรมที่ครูจัด ได้แก่ ร้อยละ 92 สอนมโนทัศน์ของความแตกต่างของผู้สมัครรับเลือกตั้งแต่ละคน (compare/contrast candidates' positions) ร้อยละ 75 จัดให้นักเรียนวิจารณ์โฆษณา และ ร้อยละ 74 จัดให้นักเรียนฝึกแยกแยะข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นซึ่งสัมพันธ์เชิงบวกกับการเชื่อมั่นใน website หาเสียงของผู้สมัคร และ สัมพันธ์เชิงลบอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับการคิดวิเคราะห์ของนักเรียน

2. ด้านการมีส่วนร่วมของพลเมือง (civic engagement) ประกอบไปด้วย

- การมีส่วนร่วมของพลเมืองในประเด็นท้องถิ่น (engagement with local issues) กิจกรรมที่ครูจัด ได้แก่ ร้อยละ 40 จัดให้นักเรียนสัมภาษณ์บุคคลสำคัญในท้องถิ่น ร้อยละ 26 จัดให้นักเรียนพบปะกับกับผู้สมัครรับเลือกตั้ง ซึ่งไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับ ผลการเรียนรู้ของนักเรียน

- การทัศนศึกษา สถานที่ที่ครูจัดไปทัศนศึกษา (ในภาคเรียนไปไม่ถ่วง ปี ค.ศ. 2004) ร้อยละ 9 จัดให้นักเรียนทัศนศึกษาที่สำนักสำรวจความนิยม ร้อยละ 3 จัดให้นักเรียนทัศนศึกษาที่เมืองหลวง Washington D.C. ร้อยละ 1 จัดให้นักเรียนทัศนศึกษาที่สำนักงานของรัฐบาลท้องถิ่น และ สถานที่ที่ไม่ได้ทัศนศึกษาเลยคือ เมืองหลวงของมลรัฐ ซึ่งการทัศนศึกษามีความสัมพันธ์เชิงลบอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับประสิทธิภาพทางการเมืองของนักเรียน (political efficacy)

- บทบาทสมมุติการเลือกตั้ง กิจกรรมที่ครูจัด ได้แก่ ร้อยละ 90 ครูจัดกิจกรรมจำลองการเลือกตั้ง (mock election) และ ร้อยละ 30 มอบหมายให้นักเรียนออกแบบโฆษณาหาเสียง ซึ่งไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับผลการเรียนรู้ของนักเรียน

- รูปแบบการเข้าร่วมอื่น ๆ (alternative engagement) กิจกรรมที่ครูจัด ได้แก่ ร้อยละ 73 จัดกิจกรรมอื่น ๆ ที่แสดงถึงการใช้สิทธิ นอกเหนือจากการลงคะแนนเสียง ซึ่งสัมพันธ์เชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับประสิทธิภาพทางการเมืองของนักเรียน (political efficacy)

- การมีส่วนร่วมในการเลือกตั้ง (engagement in electoral politics) กิจกรรมที่ครูจัด ได้แก่ ร้อยละ 99 จัดให้นักเรียนอภิปรายหลังจากชมการโต้วาทีของผู้สมัครรับเลือกตั้ง ประธานาธิบดี ร้อยละ 90 ครูสังคมนาแนะนำวิธีการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง กิจกรรมการทำความเข้าใจในการลงคะแนน กิจกรรมการเลือกตั้ง และ ร้อยละ 76 ดูผู้สมัครรับเลือกตั้ง ประธานาธิบดีโต้วาที ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์เชิงลบอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับความรู้เรื่องอาชีพต่าง ๆ ในวงการการเมืองของนักเรียน

นอกจากนั้นผู้วิจัยยังได้ศึกษาบทบาทของครูสังคมนาในการจัดการจำลองการเลือกตั้ง โดยครูร้อยละ 34 สังคมนาจัดการพัฒนาโฆษณาและอุปกรณ์อื่น ๆ เพื่อพัฒนาการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง ร้อยละ 30 จัดให้นักเรียนวิเคราะห์ผลการโต้วาที ร้อยละ 26 จัดจำลองการโต้วาที และ ประกาศการละเอียดยของการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง

3. การรับรู้ประเด็นและมิติทัศน์ของพลเมือง (awareness of civic issues and concepts) ประกอบไปด้วย

- ประเด็นท้องถิ่น ประเด็นที่ครูใช้จัดกิจกรรม ได้แก่ ร้อยละ 86 ระบุประเด็นที่ต้องแก้ปัญหาในชุมชน ร้อยละ 78 มอบหมายให้ครูอ่านและอภิปรายข่าวจากหนังสือพิมพ์ และ

ร้อยละ 61 จัดให้นักเรียนอภิปรายประเด็นในท้องถิ่น ซึ่งไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับผลการเรียนรู้ของนักเรียน

- ประเด็นเกี่ยวกับเยาวชน ประเด็นที่ครูใช้จัดกิจกรรม ได้แก่ ร้อยละ 94 จัดการอภิปรายในประเด็น “ทำไมเยาวชนไม่มีสิทธิลงคะแนน” ร้อยละ 91 จัดให้นักเรียนระบุประเด็นสำคัญเกี่ยวกับเยาวชน และ ร้อยละ 51 จัดให้นักเรียนสัมภาษณ์เพื่อนเยาวชนเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ซึ่งไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับผลการเรียนรู้ของนักเรียน

- ประเด็นเกี่ยวกับการต่อสู้ แข่งขัน (contested issues) ประเด็นที่ครูจัดให้นักเรียนวิเคราะห์ อภิปรายในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ร้อยละ 98 สงครามอิรัก ร้อยละ 70 ความปลอดภัยแห่งชาติ (homeland security) และ ร้อยละ 50 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับประเทศชาติ (the patriot act) ซึ่งไม่มีความสัมพันธ์เชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับผลการเรียนรู้เรื่องการปฏิบัติอย่างไม่ยุติธรรม (unjust treatment) ของนักเรียน

- ประเด็นเกี่ยวกับมโนทัศน์เบื้องต้นของพลเมือง ประเด็นที่ครูจัดให้นักเรียนวิเคราะห์ อภิปรายในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ร้อยละ 90 รูปแบบการจัดตั้งรัฐบาลประชาธิปไตย ร้อยละ 89 ความรับผิดชอบของพลเมือง และ ร้อยละ 90 การเลือกตั้งในโรงเรียน ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับความรู้ด้านพลเมืองของนักเรียน

- ประเด็นสำคัญนานาชาติ ประเด็นที่ครูจัดให้นักเรียนวิเคราะห์ อภิปรายในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ร้อยละ 87 บทบาทของสหรัฐอเมริกาต่อโลก ร้อยละ 86 ประเด็นสำคัญนานาชาติ และ ร้อยละ 39 วัฒนธรรมอื่น ๆ นอกเหนือจากวัฒนธรรมอเมริกา ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับความตระหนักในอนาคตของนักเรียน

- ประเด็นอื่น ๆ นอกเหนือจากอเมริกา (domestic issues) ประเด็นที่ครูจัดให้นักเรียนวิเคราะห์ อภิปรายในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ร้อยละ 93 ประเด็นอื่น ๆ นอกเหนือจากอเมริกา ซึ่งไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับผลการเรียนรู้ของนักเรียน

Abu El-ha (2010: 242-274) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง The Beauty of America : Nationalism, Education and the War on Terror เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ คำถามการวิจัยคือ ผู้วิจัยทำการสำรวจว่าเยาวชนที่เป็นมุสลิมเชื้อสายปาเลสไตน์แยกความแตกต่างระหว่างอัตลักษณ์ชาติของตนเองกับอัตลักษณ์ความเป็นอเมริกาอย่างไร โดยประชากรคือนักเรียนอเมริกันเชื้อสายปาเลสไตน์ในโรงเรียนมัธยมชื่อ Regional High โดยผู้วิจัยเลือกทำการวิจัยที่โรงเรียนมัธยมเนื่องจากโรงเรียนถือเป็นรากฐานของชาติ การวิจัยครั้งนี้เน้นไปที่องค์ประกอบสามประการคือ 1) เป็นการสำรวจว่าอัตลักษณ์ความเป็นอเมริกาสร้างด้วยองค์รวมมิใช่คนใดคนหนึ่ง 2) เป็น

การวิเคราะห์ว่าอัตลักษณ์ความเป็นอเมริกาในโรงเรียนแห่งนี้มีได้เกิดจากเยาวชนที่มาจากประเทศอื่นโดยเฉพาะประเทศมุสลิมเท่านั้น และ 3) โรงเรียนถือเป็นฐานในการให้เสรีภาพแก่เยาวชนมุสลิมแต่ก็เป็นการจำกัดขอบเขตความรู้สัญชาตินิยมสำหรับเยาวชนดังกล่าวเช่นกัน กลุ่มประชากรในการวิจัยคือเยาวชนจากชุมชนมุสลิมปาเลสไตน์จากหมู่บ้านในเขตเวสต์แบงก์ซึ่งถือว่าเป็นชุมชนแรกที่ย้ายเข้ามาในอเมริกา เยาวชนที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์เป็นพลเมืองอเมริกันซึ่งส่วนใหญ่เกิดในอเมริกา

งานวิจัยนี้มีการออกแบบให้วิเคราะห์และตอบสนองต่อสถานะของเยาวชนมุสลิมอเมริกันที่ต้องเผชิญกับเหตุการณ์หลัง 11 กันยายน 2001 (9/11) ผู้วิจัยต้องแสดงบทบาททั้งเป็นครู ผู้นำชุมชนและนักวิจัยด้วย ผู้วิจัยได้เข้าร่วมชมรมสำหรับเยาวชนอาหรับและได้ทำการจัดบันทึกการพบปะดังกล่าวซึ่งส่วนใหญ่จะมีเยาวชนมาที่ชมรม 6-8 คนต่อครั้ง ชมรมสำหรับเยาวชนอาหรับเป็นการเปิดโอกาสให้เยาวชนอาหรับได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และเรื่องราวผ่านสื่อต่างๆ (บันทึกภาพถ่าย วีดีโอ) หลังจากคุ้นเคยกันแล้ว ผู้วิจัยเชิญเยาวชนเข้าร่วมในโครงการวิจัยซึ่งเป็นการสำรวจการสนทนาและชีวิตประจำวันของเยาวชนอเมริกันเชื้อสายปาเลสไตน์ ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เยาวชนรายบุคคลและยังได้เชิญนักเรียนอีกสี่คนมาเข้าร่วมการวิจัยด้วยเนื่องจากนักเรียนดังกล่าวแสดงถึงอัตลักษณ์ข้ามชาติ นอกจากนั้น ผู้ช่วยวิจัยและผู้วิจัยได้ทำการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมกับนักเรียนสี่คนดังกล่าวโดยติดตามนักเรียนในโรงเรียนและตามไปยังชุมชนรวมถึงครอบครัวด้วย ผู้ช่วยวิจัยและผู้วิจัยได้ทำการได้ทำการสัมภาษณ์นักเรียนทั้งสี่คนหลายครั้งตลอดการวิจัย โดยสรุป ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ 12 ครั้ง แต่แต่ละครั้งประมาณ 1-2 ชม. รวมทั้งสัมภาษณ์ครู หัวหน้าแผนกภาษาอังกฤษ ในการวิเคราะห์ครั้งแรก ผู้วิจัยถอดการสัมภาษณ์เพื่อหาความหลากหลายจากความเข้าใจของครูที่มีต่อความต้องการของเยาวชนอาหรับและผลกระทบหลังจากเหตุการณ์ 9/11 ในการวิเคราะห์ครั้งที่สอง ผู้วิจัยเน้นไปที่แต่ละแนวคิดเกี่ยวกับอเมริกาและอัตลักษณ์ความเป็นอเมริกันเพื่อเชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์เกี่ยวกับวัฒนธรรมอาหรับและมุสลิมเพื่อหารูปแบบและความหลากหลาย และการวิเคราะห์ครั้งที่สาม ผู้วิจัยรวบรวมรูปแบบดังกล่าวเป็นสามแนวคิดเกี่ยวกับอเมริกา อัตลักษณ์ความเป็นอเมริกันและสมมติฐานที่มาควบคู่กับอิสลาม อาหรับและปาเลสไตน์

ผลที่ได้ คือ แนวคิดที่ 1 เสรีภาพส่วนบุคคลกับการถูกกักขังในวัฒนธรรมของตนเอง ยกตัวอย่าง การใส่ฮิญาบ (ผ้าคลุมศีรษะ) ของสตรี ซึ่งในวัฒนธรรมมุสลิมไม่ใช่การบังคับให้ใส่แต่สตรีที่ใส่ต้องเต็มใจใส่เอง แต่เมื่อเยาวชนสตรีใส่ในโรงเรียนก็จะถูกมองอย่างแปลกประหลาด

แนวคิดที่ 2 การยอมรับความแตกต่างของพวกเราและการยอมรับความแตกต่างของพวกเรา

การยอมรับความแตกต่างถือเป็นความหลากหลายของความเชื่อและวิถีประชาธิปไตย ยกตัวอย่าง การเรียกอเมริกาว่า ซามสลด เพราะเมื่อเราใส่ฝักอะไรลงไป ในสลด ฝักนั้นยังคงคุณสมบัติและ ลักษณะของตัวมันเองอยู่ แนวคิดที่ 3 เสรีภาพทางการเมืองและการเก็บกดทางการเมือง ยกตัวอย่าง นักเรียนเชื้อสายปาเลสไตน์แสดงความเห็นว่าบิน ลาเดนไม่ได้เป็นคนก่อวินาศกรรมใน เหตุการณ์ 9/11 เพราะหากเขาทำจริงเขาก็ไม่กลัวที่จะยอมรับว่าทำ และนักเรียนถามครูว่าเขาจะ เดือดร้อนเพราะพูดเช่นนั้นหรือไม่ แต่ครูบอกว่าไม่ เพราะความมั่งคั่งของประเทศนี้คือทุกคนมี เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น

Journell (2011, 231-241) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง Teaching Politics in Secondary Education : Analyzing Instruction Methods from the 2008 Presidential Election จุดประสงค์การวิจัย คือ เพื่อศึกษาการสอนเรื่องการเมืองในการศึกษาระดับมัธยมในโรงเรียน รัฐบาล 4 แห่ง ในช่วงการเลือกตั้งประธานาธิบดีปี 2008 ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงลึก (in-depth analysis) โดยผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตการณ์ครูในโรงเรียนรัฐบาล 4 แห่งในช่วงก่อนการเลือกตั้ง จนกระทั่งถึงช่วงการเลือกตั้ง มีการเลือกครูสี่คนเพื่อทำการวิเคราะห์เชิงลึกเนื่องจากครูทั้งสี่คน ต้องการเข้าร่วมโครงการวิจัยการสอนเกี่ยวกับการเมืองและการเลือกตั้งในครั้งนี้ จำนวนนักเรียน จากทั้งสี่โรงเรียน คือ 75 คน ผู้วิจัยทำการสังเกตการณ์ชั้นเรียน 3-4 ครั้งต่อสัปดาห์ตั้งแต่เดือน สิงหาคม (เปิดเรียน) จนกระทั่งพฤศจิกายน (เลือกตั้ง) โดยผู้วิจัยเป็นผู้สังเกตการณ์ในชั้นเรียน จด บันทึกลง และสัมภาษณ์ครูแต่ละคนสองครั้ง นั่นคือ เมื่อเริ่มภาคการศึกษาและหลังการเลือกตั้ง นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังสัมภาษณ์นักเรียนที่อาสาเข้าร่วมในการวิจัย และได้มีการใช้การสำรวจชั้น เรียนทั้งสี่ชั้นเรียนเพื่อเป็นการประเมินความสนใจของนักเรียนและความรู้ในเรื่องการเมืองและการ เลือกตั้งด้วย ผลการศึกษา พบว่า จากการสำรวจนักเรียนพบว่านักเรียนส่วนใหญ่เริ่มการเรียนรู้ช่วง ต้นภาคการศึกษาด้วยความรู้สึกที่ไม่สนใจในเรื่องการเมืองและไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารเรื่องการ เลือกตั้ง จากการตอบคำถามปลายเปิด นักเรียนแสดงให้เห็นว่าพวกเขาตัดสินใจเลือก ประธานาธิบดีจากบุคลิกลักษณะของผู้สมัครและข้อมูลเชิงประชากร นอกจากนี้ ผลการสำรวจ ทำให้รู้ว่านักเรียนยังไม่รู้ความแตกต่างระหว่างพรรคเดโมแครตและพรรครีพับลิกัน เช่น เมื่อผู้วิจัย ถามนักเรียนคนหนึ่งว่าหากออกเสียงเลือกตั้งได้จะเลือกใคร นักเรียนตอบว่าโอบามา เพราะเขา เป็นเดโมแครตและครอบครัวของนักเรียนก็เป็นเดโมแครต อย่างไรก็ตาม ครูผู้สอนตระหนักดีว่า นักเรียนไม่มีความรู้เพียงพอเรื่องการเลือกตั้งจึงมอบหมายกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมความเข้าใจ แก่นักเรียน เช่น การใช้อินเทอร์เน็ต การอ้างอิงถึงวัฒนธรรมนิยม (references to popular culture) และการมอบหมายงานอย่างเป็นทางการ ทำให้ในช่วงการเลือกตั้งนักเรียนมีความรู้

เกี่ยวกับการเลือกตั้งมากขึ้น ผู้วิจัยแสดงความเห็นว่าครูทั้งสี่คนในการวิจัยก็เหมือนครูสอนสังคมศึกษาโดยทั่วไปนั่นคือไม่ได้รับการฝึกอบรมเรื่องการสอนการเลือกตั้ง แต่ครูทั้งสี่คนนี้ควรได้รับการยกย่องเนื่องจากพยายามสร้างการตระหนักรู้ให้แก่นักเรียน

Zhang, Torney-Purta and Barber (2012: 1-34) ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง Students' Conceptual Knowledge and Process Skills in Civic Education: Identifying Cognitive Profiles and Classroom Correlates แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ช่วง ดังนี้

การศึกษาที่ 1 เป็นการศึกษาเพื่อตอบคำถามสองข้อ คือ 1. เนื้อหาและทักษะการเรียนรู้ใดมีส่วนในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในของนักเรียนโดยใช้การประเมินของ IEA CIVED (International Association for the Evaluation of Educational Achievement Civic Education Study) และ 2. รูปแบบการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองของนักเรียน นักเรียนเรียนรู้ความเป็นพลเมืองจากแหล่งใด ประชากรคือนักเรียนระดับเกรด 9 อายุ 14 ปี จำนวน 2,811 คนจากการศึกษาของ IEA CIVED ในปี 1999 ใน 28 ประเทศ

การศึกษาของ CIVED ใช้การศึกษาแบบสามระดับการแบ่งเป็นชั้นและกลุ่มตัวอย่างเกณฑ์ในการศึกษาคือหัวข้อจากการทดสอบพุทธิปัญญาของ IEA CIVED ซึ่งส่งเข้ามาจาก 24 ประเทศ โดยมีการพัฒนารอบแนวคิดในสามกลุ่ม คือ (a) ประชาธิปไตย สถาบันประชาธิปไตย และความเป็นพลเมือง (b) อัตลักษณ์ชาติและความสัมพันธ์กับนานาชาติ และ (c) การประสานสังคม (social cohesion) และความหลากหลาย มีการสร้างข้อสอบแบบปรนัย 100 ข้อ จากนั้นเลือกมาให้เหลือ 38 ข้อ เพื่อสร้างแบบทดสอบ แบ่งออกเป็น ข้อสอบเพื่อประเมินเนื้อหา 25 ข้อ และ ข้อสอบประเมินทักษะตีความข้อมูลข่าวสาร เช่น การวิเคราะห์เนื้อหาจากการ์ตูนล้อเลียนการเมือง 13 ข้อ จากนั้นใช้แนวคิด IEA มาแปลความหมาย โดยใช้รูปแบบของ Cronbach's alpha ผลการตรวจสอบข้อมูลพบว่า การประเมินเนื้อหามีค่าความเชื่อมั่น .85 และ การประเมินทักษะในการตีความมีค่าความเชื่อมั่น .79 ในส่วนของการวิเคราะห์ ได้ใช้สามขั้นตอน ขั้นตอนแรกคือการสำรวจโครงสร้างมิติของการประเมิน CIVED ขั้นตอนที่สอง ให้ผู้เชี่ยวชาญมาตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา และขั้นตอนสุดท้าย สร้างโมเดลเพื่อวิเคราะห์มิติพุทธิปัญญา

จากการวิเคราะห์พบว่าเนื้อหาที่ผ่านการประเมินและผ่านการทดสอบทั้งหมด ซึ่งเป็นเนื้อหาและทักษะที่เหมาะสมกับการสอนพลเมืองมีโมเดลที่เหมาะสม 4 เรื่อง คือ 1) ความรู้ในกรอบแนวคิดพื้นฐาน เช่น คุณลักษณะพลเมืองดีและกฎหมาย 2) ความรู้การเมืองในระดับที่สูงขึ้น และเป็นเหตุเป็นผล (advanced conceptual knowledge) เช่น การวิเคราะห์เรื่องตลาดเสรีและอิทธิพลของประเทศมหาอำนาจในการแสวงหาอำนาจทางการเมือง 3) การวิเคราะห์ข่าวการเมือง เช่น การวิเคราะห์การเคลื่อนย้ายเมือง และ 4) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ ความคิดเห็นทางการเมือง เช่น การวิเคราะห์จุดประสงค์ของรัฐธรรมนูญ การวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นทางการเมืองจากบทความวิเคราะห์การเมือง จากคะแนนข้อสอบพบว่า ในประเทศอเมริกันนักเรียนอาจจะไม่ได้รับทักษะด้านพลเมืองจากการเรียนในชั้นเรียนเสมอไป แต่พวกเขาเรียนรู้ทักษะด้านพลเมืองจากสื่อ เช่น การอ่านหนังสือพิมพ์ การตีความภาพการ์ตูน หรือแยกแยะความแตกต่างระหว่างข้อเท็จจริงและความคิดเห็น

การศึกษาที่ 2 เป็นการศึกษาเพื่อตอบคำถามสองข้อ คือ 1. ประสิทธิภาพของนักเรียนในด้านพลเมืองหรือการเรียนสังคมศึกษาในห้องเรียนสัมพันธ์กับรูปแบบของความรู้ในกรอบแนวคิดและกระบวนการทักษะอย่างไร และ 2. คุณสมบัตินักเรียนสัมพันธ์กับรูปแบบของความรู้ในกรอบแนวคิดของนักเรียนและกระบวนการทักษะในการศึกษาพลเมืองอย่างไร ผู้วิจัยได้ทำการสอบถามครูที่สอนในวิชาด้านสังคมศึกษา เช่น ประวัติศาสตร์ สังคมศึกษา ในแต่ละโรงเรียนที่เข้าร่วม IEA CIVED ในอเมริกาให้ตอบแบบสำรวจเกี่ยวกับประวัติการสอนและวิธีการสอน รวมทั้งความมั่นใจในการสอนหัวข้อที่เกี่ยวกับพลเมือง อย่างไรก็ตาม จำนวนนักเรียนสำหรับการวิเคราะห์ในการศึกษาที่ 2 จะน้อยกว่าการศึกษาที่ 1 ประชากรที่เป็นนักเรียนมีจำนวน 1,359 คนจาก 68 โรงเรียน และครูจำนวน 70 คนจาก 70 โรงเรียน

ตัวแปรตาม คือ การจำแนกโครงร่างพุทธิปัญญาสี่แบบให้เป็นรูปแบบที่ใช้ในการอธิบายการศึกษาที่ 1 ในบรรดานักเรียนจำนวน 1,359 คน มี ร้อยละ 19 ที่ถูกจัดอยู่ในรูปแบบที่ 1 (โครงร่างพุทธิปัญญา 0000 หรือ สมรรถิผลต่ำที่สุดในด้านแนวความคิดและทักษะ) และร้อยละ 28 ถูกจัดอยู่ในรูปแบบที่ 2 (โครงร่างพุทธิปัญญา 1111 หรือ สมรรถิผลสูงที่สุดในด้านแนวความคิดและทักษะ) อีกร้อยละ 32 ถูกจัดอยู่ในรูปแบบที่ 3 (โครงร่างพุทธิปัญญาซึ่งนักเรียนแสดงความรู้ในกรอบแนวคิดแต่ไม่มีความสามารถพิเศษอื่นใดนอกจากนั้น) และร้อยละ 21 ถูกจัด

อยู่ในรูปแบบที่ 4 (นักเรียนไม่แสดงโครงร่างพุทธิปัญญาหรือความสามารถพิเศษอื่นใดทั้งในด้านแนวความคิดและทักษะ) ตัวทำนายคือ ลักษณะของครูและนักเรียนรวมทั้งความมั่นใจของครูในการสอนเกี่ยวกับหัวข้อด้านการเมือง ในการวิเคราะห์ผู้วิจัยใช้รูปแบบทั้งสี่และตรวจสอบคุณลักษณะของครู (จากแบบสอบถามที่ครูกรอกข้อมูล) และได้ใช้โมเดล HLM (Hierarchical Linear Modeling)

ผลที่ได้คือ นักเรียนในรูปแบบที่ 1 มีประสบการณ์ในการเรียนสังคมศึกษาในห้องเรียนน้อย ทำให้ขาดทักษะที่อาจได้จากตำราหรือใบงานและนักเรียนที่มีภูมิหลังทางสังคมและเศรษฐกิจที่จำกัดก็ขาดความรู้ ความเข้าใจในทักษะด้านพลเมือง เมื่อตรวจสอบนักเรียนในรูปแบบที่ 2 และ 3 ไม่พบว่าประสบการณ์การเรียนในห้องเรียนหรือภูมิหลังมีผลต่อนักเรียน และนักเรียนที่มาจากภูมิหลังทางสังคมและเศรษฐกิจที่สมบูรณ์มีสัมฤทธิ์ผลด้านแนวความคิดและทักษะมากที่สุด แสดงให้เห็นว่านักเรียนสามารถหาโอกาสนอกห้องเรียนในการพัฒนาศักยภาพและความสามารถทางพลเมืองได้

Wood (2012:77- 93) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง Scales of Active Citizenship: New Zealand Teachers' Diverse Perceptions and Practices วัตถุประสงค์ของการวิจัยต้องการสำรวจการทำหน้าที่ของครูสังคมศึกษาในการสอนเนื้อหารายวิชาและวิธีการจัดการเรียนการสอน กลุ่มตัวอย่างการวิจัยคือครูสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาในประเทศนิวซีแลนด์ทั้งหมด 27 คน (ผู้วิจัยติดต่อสัมภาษณ์ 28 คน แต่ถูกปฏิเสธไป 1 คน) สำรวจตั้งแต่ปี ค.ศ. 2008 ถึง ค.ศ. 2009 การศึกษาการวิเคราะห์เนื้อหา และวิธีการสอนในหลักสูตรสังคมศึกษาของประเทศนิวซีแลนด์โดยคัดกรอกเฉพาะประเด็นการปฏิบัติทางสังคม (social action) ในหลักสูตรซึ่งมุ่งให้นักเรียนเกิดความเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น (active citizenship) โรงเรียนที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันทางภูมิศาสตร์ และสภาพเศรษฐกิจและสังคม เกณฑ์ในการเลือกโรงเรียนเลือกตามความหลากหลายและที่ตั้งของสังคม และเลือกจากโรงเรียนที่แสดงความสนใจในเรื่องการปฏิบัติต่อสังคม (social action) กับการมีส่วนร่วมในชุมชน ผู้วิจัยจัดกลุ่มโรงเรียนที่ศึกษาแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม (A,B,C และ D)

ผลการวิจัยพบว่า ด้านเนื้อหา เนื้อหาการสอนวิชาพลเมืองที่ครูสังคมศึกษาเลือกใช้ มักจะไม่สอดคล้องกับเนื้อหาในหลักสูตร โดยครูสังคมศึกษาให้ความสำคัญกับเรื่องของความอดทน (tolerance) คุณธรรม จริยธรรม (moral behavior) และ เน้นความเป็นพลเมืองในสังคม (social

aspects of citizenship) ส่วนหลักสูตรจะเน้นให้นักเรียนรักชาติ (patriotism) ประวัติศาสตร์ของชาติ และความรู้ของพลเมือง ครูสังคมศึกษาแต่ละคนตีความเนื้อหาในหลักสูตรไม่เหมือนกัน

นอกจากนั้นครูสังคมศึกษามองว่าการสอนเรื่อง active citizenship ยังเป็นปัญหา เพราะเป็นวิชาที่สอนยาก ครูสังคมศึกษาจึงเลือกออกแบบการสอนและเน้นในเนื้อหาที่ปลอดภัย (safe) และเป็นที่ยอมรับ (acceptable) และเป็นหัวข้อที่ยอมรับได้ เช่น การระดมทุน การเขียนจดหมายร้องเรียนไปยังหนังสือพิมพ์ การปลูกต้นไม้ และการส่งเสริมภาวะผู้นำของนักเรียนในโรงเรียน หลีกเลี่ยงประเด็นเนื้อหาทางการเมืองที่ไม่มีข้อยุติ

เมื่อพิจารณารายละเอียด กิจกรรมการเรียนสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง มีดังต่อไปนี้

โรงเรียน A ตั้งอยู่ที่ North Island City Suburban นักเรียนมีเชื้อชาติยุโรปร้อยละ 83 มีเชื้อสายเมารี ร้อยละ 14 และ เชื้อชาติเอเชียร้อยละ 3 เน้นการสอนพลเมืองในบริบทของ โลกศึกษา เช่น แรงงานเด็ก สงคราม และการก่อการร้าย และนักเรียนมีการทำกำไรข้อมือ เพื่อระดมทุนให้กับสมาคม Voluntary Service Abroad (VSA) ทำให้นักเรียนเกิดความตระหนักในการต่อสู้กับความยากจนโดยเขียนข้อเสนอให้กับสภาเทศบาลท้องถิ่น

โรงเรียน B ตั้งอยู่ที่ North Island City Suburban เช่นเดียวกับโรงเรียน A นักเรียนเติบโตมาในครอบครัวที่เป็นชนชั้นทำงาน (working class) และมีรายได้ต่ำ (low socio-economic) มีเชื้อชาติเป็นคนพื้นเมือง Pacific Nations ร้อยละ 69 ชนเผ่าเมารี ร้อยละ 19 และ ชาวเอเชียร้อยละ 7 เป็นผลทำให้ครูจะต้องเน้นเรื่องการมีส่วนร่วมในชุมชนท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างในชุมชนที่นักเรียนอาศัยอยู่เข้มแข็ง

โรงเรียน C มีที่ตั้งอยู่ที่ South Island Rural town นักเรียนส่วนมากมีเชื้อชาติยุโรปและเมารี เน้นการสอนตามหลักสูตรในรายวิชาสังคม และเน้นการถ่วงค้ำให้ปัญหาการเมืองในท้องถิ่น เป็นการปฏิบัติจริงในชุมชน (social studies boots on)

โรงเรียน D เป็นโรงเรียนหญิงล้วน ตั้งอยู่ในเมือง North Island city นักเรียนส่วนมากเชื้อชาติยุโรป เน้นพัฒนากิจกรรมเสริมหลักสูตร มีสถานักเรียนที่เข้มแข็งมาก เน้นประเด็นระดับชาติและสากล

สรุปประเด็นเนื้อหาความเป็นพลเมืองที่ใช้ พบว่า โรงเรียน A และ D เน้นพัฒนานักเรียนโดยใช้เนื้อหาระดับสากล (global focus) ในขณะที่โรงเรียน B และ C เน้นการพัฒนานักเรียนในเนื้อหาระดับท้องถิ่น (local or community focus) มากกว่า อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าหลักสูตรคาดหวังให้นักเรียนรู้ทั้งเนื้อหาในระดับท้องถิ่นและสากล (local national and global) แต่โรงเรียน

ส่วนใหญ่จะเน้นเนื้อหาที่ประเด็นท้องถิ่น (local) จำเป็นจะต้องเน้นเนื้อหาในระดับสากล (global) ด้วย

งานวิจัยในต่างประเทศที่พบเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเนื้อหา วิธีการสอนการเมืองการปกครอง ค่านิยมทางการเมืองและการเรียนรู้ทางการเมือง สรุปได้ดังนี้

1. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ให้นักเรียนมีประสบการณ์โดยตรง มีการบูรณาการเนื้อหาความเป็นพลเมือง เนื้อหาที่ใช้มีทั้งประเด็นระดับท้องถิ่นที่เน้นการมีส่วนร่วมของนักเรียนกับชุมชน สถานักเรียนที่มีการตรวจสอบการทำงานของชุมชน ขยายไปสู่ประเด็นระดับชาติ และระดับสากล เช่น โดยเน้นความเป็นพลเมืองดีในทุกระดับ

2. วิธีการสอนใช้วิธีสอนเน้นการสอนมโนทัศน์ (concept) การสอนให้นักเรียนค้นพบความรู้ด้วยตนเอง โดยใช้วิธีการที่หลากหลายโดยเฉพาะการใช้กระบวนการกลุ่ม การอภิปราย การใช้ปัญหาปลายเปิดเป็นฐาน การสาธิต การจำลอง (mock) การทัศนศึกษาสถานที่สำคัญ การใช้สื่อมัลติมีเดีย เครือข่ายสังคม (social network) เป็นสื่อในการสอนวิชาพลเมือง เป็นต้น วิธีการสอนทั้งหมดเน้นให้นักเรียนมีโอกาสแสดงความคิดเห็น ผู้วิจัยหลายท่านพยายามเชื่อมโยงมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองกับวิธีการสอนที่เหมาะสม

3. งานวิจัยเชิงคุณภาพจะเน้นการสร้างอัตลักษณ์ และวัฒนธรรมความเป็นประชาธิปไตย โดยผู้วิจัยให้ความสำคัญกับข้อมูลพื้นฐาน เช่น ประเภทของโรงเรียน เพศ เชื้อชาติ สถานภาพทางเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมของนักเรียน มาเชื่อมโยงกับอิทธิพลต่อเจตคติทางการเมืองของนักเรียน

บทที่ 3

การดำเนินการวิจัย

การวิจัย เรื่อง บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยแบบสำรวจ มีวิธีการในการวิจัยดังต่อไปนี้

1. การศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. ประชากรที่ใช้ในการวิจัย
3. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย
4. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
5. การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล
6. การวิเคราะห์ข้อมูล
7. การนำเสนอข้อมูล

1. การศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ เอกสาร ตำรา วารสาร บทความ และวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างในหัวข้อดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย

- 1.1 ความหมายของประชาธิปไตย
- 1.2 ประชาธิปไตยในเชิงอุดมการณ์
- 1.3 ประชาธิปไตยในฐานะหลักการระบอบการเมืองการปกครอง
- 1.4 ประชาธิปไตยในฐานะวิถีชีวิต

ตอนที่ 2 พฤติกรรมประชาธิปไตย

- 2.1 พฤติกรรมประชาธิปไตย
- 2.2 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย
- 2.3 บุคลิกภาพ ลักษณะนิสัยของพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย

ตอนที่ 3 โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง

3.1 ที่มาและความหมายของโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง

3.2 ประเภทของโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง

3.3 หลักเกณฑ์ในการพิจารณาโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง

ตอนที่ 4 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียน เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย
ให้นักเรียน

4.1 กิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

4.2 การสร้างบรรยากาศในห้องเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

4.3 สื่อและแหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

4.4 การวัดและประเมินผลพฤติกรรมประชาธิปไตย

ตอนที่ 5 การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียน

5.1 กิจกรรมเสริมหลักสูตร เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียน

5.2 การมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

ตอนที่ 6 บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

ตอนที่ 7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

7.1 งานวิจัยภายในประเทศ

7.2 งานวิจัยต่างประเทศ

2. ประชากรที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ครูสังคมศึกษาที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา (สพม.) กระทรวงศึกษาธิการที่ได้รับรางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ประจำปี พ.ศ. 2554 ทุกประเภทที่ปฏิบัติการสอนในระดับมัธยมศึกษาจำนวน 24 โรงเรียน รวมครูสังคมศึกษาทั้งหมด 249 คน ใช้เป็นประชากรในการวิจัย โดยผู้วิจัยดำเนินการหาจำนวนประชากร ดังนี้

1. สํารวจรายชื่อโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา (สพม.) ที่ได้รับรางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ประจำปี พ.ศ. 2554 มีจำนวนทั้งสิ้น 24 โรงเรียน แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

ก. โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างประจำปี พ.ศ.2554 (ได้รับรางวัลเป็นครั้งแรก) มีจำนวน 9 โรงเรียน

ข. โรงเรียนรักษามาตรฐานประชาธิปไตยตัวอย่างต่อเนื่อง ประจำปี พ.ศ.2554 (ได้รับรางวัลเป็นครั้งที่ 2 จะต่อเนื่องกันหรือไม่ต่อเนื่องกันก็ได้) มีจำนวน 9 โรงเรียน

ค. โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างต้นแบบประจำปี พ.ศ.2554 (ได้รับรางวัลเป็นครั้งที่ 3 จะต่อเนื่องกันหรือไม่ต่อเนื่องกันก็ได้) มีจำนวน 6 โรงเรียน

2. จัดประเภทของโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ประจำปี พ.ศ.2554 จำนวน 24 โรงเรียน โดยแบ่งตามเกณฑ์กำหนดขนาดของโรงเรียนของ สำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2554: 2) ซึ่งมีวิธีการแบ่งขนาดโรงเรียนตามจำนวนของนักเรียน พร้อมทั้งหาข้อมูลจำนวนครูสังคมศึกษาในแต่ละโรงเรียน ดังนี้

ก. โรงเรียนขนาดเล็ก คือ โรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนตั้งแต่ 499 คน ลงมา มีจำนวน 3 โรงเรียน มีครูสังคมศึกษาทั้งหมด 5 คน

ข. โรงเรียนขนาดกลาง คือ โรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนตั้งแต่ 500-1,499 คน มีจำนวน 9 โรงเรียน มีครูสังคมศึกษาทั้งหมด 50 คน

ค. โรงเรียนขนาดใหญ่ คือ โรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนตั้งแต่ 1,500-2,499 คน มีจำนวน 4 โรงเรียน มีครูสังคมศึกษาทั้งหมด 45 คน

ง. โรงเรียนขนาดใหญ่พิเศษ คือ โรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนตั้งแต่ 2,500 คน ขึ้นไป มีจำนวน 8 โรงเรียน มีครูสังคมศึกษาทั้งหมด 149 คน

3. ประชากรครูสังคมศึกษาที่ปฏิบัติการสอนในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างประจำปี พ.ศ. 2554 มีทั้งหมด 249 คน โดยผู้วิจัยใช้เป็นประชากรสำหรับการตอบแบบสอบถามทั้งหมด การหาประชากรครูสังคมศึกษาเพื่อตอบแบบสอบถามดังที่แสดงให้ข้อ 1,2 และ 3 สามารถสรุปได้เป็นตาราง ดังนี้

ตารางที่ 7 จำนวนโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างและประชากรครูสังคมนศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างประจำปี พ.ศ.2554

ลำดับที่	ประเภทของโรงเรียน (N=24)	จำนวนโรงเรียนแบ่งตามขนาดโรงเรียน (โรงเรียน)				จำนวนครูสังคมนศึกษาแบ่งตามขนาดโรงเรียน (คน)			
		เล็ก	กลาง	ใหญ่	ใหญ่พิเศษ	เล็ก	กลาง	ใหญ่	ใหญ่พิเศษ
1	โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างประจำปี	2	4	1	2	3	18	12	32
2	โรงเรียนรักษามาตรฐานฯ	1	2	2	4	2	9	28	83
3	โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างต้นแบบฯ	-	3	1	2	-	23	5	34
	รวม	3	9	4	8	5	50	45	149
รวมทั้งหมด		24 โรงเรียน				249 คน			

3. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มตัวอย่างครูสังคมนศึกษาสำหรับการสังเกตและสัมภาษณ์ และ กลุ่มตัวอย่างนักเรียนสำหรับตอบแบบสอบถาม โดยผู้วิจัยคำนวณหากลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

กลุ่มตัวอย่างครูสังคมนศึกษาสำหรับการสังเกตและสัมภาษณ์

1. จากจำนวนครูสังคมนศึกษาที่ปฏิบัติการสอนในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างประจำปี พ.ศ. 2554 ทั้งหมด 249 คน รวม 24 โรงเรียน ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างสำหรับการสังเกตและการสัมภาษณ์บทบาทครูสังคมนศึกษาในการพฤติกรรมประชาธิปไตย โดยใช้วิธีสุ่มกลุ่มตัวอย่างอย่างง่าย (simply random sampling) แบ่งประเภทของโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ประจำปี พ.ศ. 2554 จำนวน 24 โรงเรียน แบ่งตามภูมิภาคของประเทศไทย เพื่อให้เห็นการกระจายตัวของโรงเรียนที่ได้รับรางวัลประชาธิปไตยตัวอย่าง ประจำปี พ.ศ. 2554 แบ่งออกเป็น 5 ภูมิภาค โดยคณะโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างทุกประเภท ดังนี้

ตารางที่ 8 จำนวนกลุ่มตัวอย่างครูสังคมศึกษาเพื่อสังเกตและสัมภาษณ์ และ กลุ่มตัวอย่างนักเรียนสำหรับตอบแบบสอบถาม

ลำดับที่	ขนาดของโรงเรียน ประชาธิปไตย ตัวอย่างประจำปี พ.ศ. 2554	จำนวน โรงเรียน ทั้งหมด (โรงเรียน)	จำนวน โรงเรียน สัดส่วน 2 : 3	กลุ่มตัวอย่างครู สังคมศึกษาเพื่อ สังเกตและ สัมภาษณ์ (คน)	กลุ่มตัวอย่าง นักเรียนที่เรียน วิชาสังคมศึกษา สัดส่วน 2:3 (คน)
1	โรงเรียนขนาดเล็ก	3	1	2	30
2	โรงเรียนขนาดกลาง	9	6	12	336
3	โรงเรียนขนาดใหญ่	4	3	6	168
4	โรงเรียนขนาดใหญ่ พิเศษ	8	6	12	336
รวม (โรงเรียน)		24	16	32	870

สรุปจำนวนประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำหรับการตอบแบบสอบถามและการสังเกตประกอบการสัมภาษณ์ สรุปได้เป็นตาราง ดังนี้

ตารางที่ 9 สรุปจำนวนประชากรครูสังคมศึกษาและกลุ่มตัวอย่างนักเรียนมัธยมศึกษา

ประเภทของโรงเรียน (24 โรงเรียน)	ครูสังคมศึกษา		นักเรียนมัธยมศึกษา สำหรับ ตอบแบบสอบถาม
	การตอบ แบบสอบถาม	การสังเกตและ การสัมภาษณ์	
โรงเรียนขนาดเล็ก	5	2	30
โรงเรียนขนาดกลาง	50	12	336
โรงเรียนขนาดใหญ่	45	6	168
โรงเรียนขนาดใหญ่พิเศษ	149	12	336
รวม	249	32	870

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ 4 ชุด คือ แบบสอบถามครูสังคมศึกษาและนักเรียนมัธยมศึกษา แบบสัมภาษณ์ และแบบสังเกตบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ซึ่งมีขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือดังนี้

1. ศึกษาหาความรู้จากเอกสาร หนังสือ บทความ วารสาร และงานวิจัยต่าง ๆ ทั้งของไทยและต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา

2. นำข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับนักเรียนมัธยมศึกษาไปตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา โดยให้ผู้เชี่ยวชาญทางด้านเนื้อหาจำนวน 3 คน (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ข.) โดยใช้ตารางค่า IOC ตรวจสอบ ข้อมูลที่ได้จากการประเมินความสอดคล้อง (IOC) ได้แก่

ความสอดคล้องของพฤติกรรมประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับนักเรียนมัธยมศึกษา พิจารณาจากแบบประเมินดัชนีความสอดคล้องของผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่าน ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าดัชนี IOC พิจารณาและให้คะแนน ดังนี้

+ 1 เมื่อแน่ใจว่าพฤติกรรมประชาธิปไตยนั้นๆ มีความสอดคล้อง เหมาะสมครบถ้วน หรือถูกต้อง

0 เมื่อไม่แน่ใจว่าพฤติกรรมประชาธิปไตยนั้นๆ มีความสอดคล้อง เหมาะสมครบถ้วน หรือถูกต้อง

- 1 เมื่อแน่ใจว่าพฤติกรรมประชาธิปไตยนั้นๆ ไม่มีความสอดคล้อง เหมาะสมครบถ้วน หรือถูกต้อง

จากนั้นนำมาหาค่าดัชนี IOC ดังนี้

$$IOC = \frac{\sum R}{N}$$

IOC หมายถึง ดัชนีความสอดคล้อง

$\sum R$ หมายถึง ผลรวมของคะแนนความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ

N หมายถึง จำนวนผู้เชี่ยวชาญ

3. จากการประเมินความสอดคล้องของผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่าน พบว่า พฤติกรรมประชาธิปไตยที่ผู้วิจัยนำเสนอมีความเหมาะสมกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาทุกพฤติกรรม คือ ค่าเฉลี่ยมากกว่า 0.5 โดยผู้เชี่ยวชาญแนะนำให้ นำพฤติกรรมประชาธิปไตยในข้อ “2.1 ใช้เหตุผลในการซักถามและแสดงความคิดเห็นเสมอ” ไปรวมกับพฤติกรรมประชาธิปไตยในข้ออื่น

4. นำข้อมูลพฤติกรรมประชาธิปไตยที่ผ่านการปรับปรุงตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญแล้ว มาสร้างแบบสอบถามเกี่ยวกับบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ในด้านการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน กิจกรรมเสริมหลักสูตร และการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครู ดังนี้

ก. ชุดที่ 1 แบบสอบถามบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างแบ่งแบบสอบถามเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 สภาพทั่วไปของผู้ตอบ ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบสำรวจรายการ

ตอนที่ 2 บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้แก่แก่นักเรียนมัธยมศึกษา ด้านการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบสำรวจรายการและแบบเขียนบรรยายคำตอบ (คำถามปลายเปิด)

ตอนที่ 3 บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้แก่แก่นักเรียนมัธยมศึกษา ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบสำรวจรายการ

ตอนที่ 4 บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้แก่แก่นักเรียนมัธยมศึกษา ด้านการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครู ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบสำรวจรายการและแบบเขียนบรรยายคำตอบ (คำถามปลายเปิด)

ข. ชุดที่ 2 แบบสังเกตและสัมภาษณ์การจัดกิจกรรมในชั้นเรียนของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง เพื่อใช้สำหรับกลุ่มตัวอย่าง

ค. ชุดที่ 3 แบบสัมภาษณ์การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง เพื่อใช้สำหรับกลุ่มตัวอย่าง

ง. ชุดที่ 4 แบบสอบถามการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างของนักเรียน แบ่งแบบสอบถามเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 สภาพทั่วไปของผู้ตอบ ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบสำรวจรายการ

ตอนที่ 2 กิจกรรมการเรียนรู้ในรายวิชาสังคมศึกษาที่นักเรียนได้ปฏิบัติ

ตอนที่ 3 การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างผู้มีพฤติกรรมประชาธิปไตยของครูที่นักเรียนสังเกตได้

5. ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา และความตรงเชิงโครงสร้าง โดยนำแบบสอบถามฉบับร่างที่สร้างขึ้นไปให้ผู้เชี่ยวชาญทางด้านเนื้อหาจำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบ แล้วดำเนินการแก้ไขปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ

6. จากการประเมินความสอดคล้องของผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่าน พบว่า ค่าคะแนนความสอดคล้องของแบบสอบถามของครูสังคมศึกษาและนักเรียน แบบสัมภาษณ์ และ แบบสังเกต กับวัตถุประสงค์ของการวิจัยมีความสอดคล้องในทุกรายการโดยมีค่าเฉลี่ยมากกว่า 0.5

7. นำแบบสอบถามไปทดลองใช้กับครูสังคมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างจำนวน 248 คน และนักเรียนมัธยมศึกษาทั้งสิ้น 870 คน

5. การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. ผู้วิจัยทำหนังสือขอความร่วมมือวิจัยจากฝ่ายวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถึงผู้อำนวยการสถานศึกษาศึกษาโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา (สพม.) จำนวน 24 โรงเรียน เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลวิจัย

2. ผู้วิจัยนำหนังสือขอความร่วมมือ แบบสอบถาม แบบสังเกต และแบบสัมภาษณ์ ดำเนินการประสานงานกับโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากทุกโรงเรียน แล้วนัดหมายไปรับแบบสอบถามคืน โดยเริ่มเก็บข้อมูลตั้งแต่วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2555 ถึงวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2556 จากแบบสอบถามที่แจกครูสังคมศึกษาไป จำนวน 249 ฉบับ ได้รับกลับคืนมา จำนวน 221 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 88.76 ในจำนวนนี้เป็นแบบสอบถามที่สมบูรณ์ทุกฉบับ ส่วนแบบสอบถามนักเรียนมัธยมศึกษา จำนวน 221 ฉบับ ได้รับกลับคืนมา จำนวน 221 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 100 ในจำนวนนี้เป็นแบบสอบถามที่สมบูรณ์ทุกฉบับ

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการวิจัยครั้งนี้ คือการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยมีรายละเอียดการวิเคราะห์ดังนี้

6.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้สถิติเชิงบรรยาย เพื่อศึกษาลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง และการแจกแจงตัวแปรในการวิจัย ซึ่งสถิติที่ใช้คำนวณ ได้แก่ การแจกแจงความถี่ ร้อยละ

6.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของครูสังคัมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนประชาธิปไตย แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

6.2.1 วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ จากแบบสอบถาม ใช้สถิติเชิงบรรยาย เพื่อศึกษาลักษณะบทบาทของกลุ่มตัวอย่างในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย และการแจกแจงตัวแปรในการวิจัย ซึ่งสถิติที่ใช้คำนวณ ได้แก่ การแจกแจงความถี่ ร้อยละ ค่ามัชฌิมเลขคณิต และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผู้วิจัยข้อมูลโดยกำหนดค่าคะแนนของตัวเลือกในแบบสอบถาม ตามวิธีของ Likert แล้วใช้เกณฑ์การตรวจให้คะแนน ดังนี้

ก. ระดับการใช้สื่อการเรียนรู้ประกอบกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน บุคคลที่มีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผล ลักษณะการวัดและประเมินผล และการสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน

- ระดับการใช้ / ระดับการปฏิบัติ 4 หมายถึง เหมาะสมมากที่สุด ได้ 4 คะแนน
- ระดับการใช้ / ระดับการปฏิบัติ 3 หมายถึง เหมาะสมมาก ได้ 3 คะแนน
- ระดับการใช้ / ระดับการปฏิบัติ 2 หมายถึง เหมาะสมปานกลาง ได้ 2 คะแนน
- ระดับการใช้ / ระดับการปฏิบัติ หมายถึง เหมาะสมน้อย ได้ 1 คะแนน

จากนั้นนำมาหาค่ามัชฌิมเลขคณิต และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน แล้วแปลความหมายค่ามัชฌิมเลขคณิต ดังนี้

- ค่ามัชฌิมคะแนนระหว่าง 3.56-4.00 หมายความว่า ใช้ / ปฏิบัติ “เป็นประจำ”
- ค่ามัชฌิมคะแนนระหว่าง 2.56-3.55 หมายความว่า ใช้ / ปฏิบัติ “บ่อยครั้ง”
- ค่ามัชฌิมคะแนนระหว่าง 1.56-2.55 หมายความว่า ใช้ / ปฏิบัติ “บางครั้ง”
- ค่ามัชฌิมคะแนนระหว่าง 1.00-1.55 หมายความว่า ใช้ / ปฏิบัติ “แทบจะไม่ได้ใช้/ปฏิบัติเลย”

6.2.2 วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ข้อมูลจากแบบสังเกตและแบบสัมภาษณ์ รวมทั้งข้อมูลที่เป็นคำถามปลายเปิดจากแบบสอบถาม ใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

7. การนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลจากการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

7.1 การนำเสนอข้อมูลเชิงปริมาณ เป็นข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามที่สอบถามจากครูสังกัดศึกษาและนักเรียนมัธยมศึกษาเป็นค่าสถิติ นำเสนอในรูปแบบตารางประกอบความเรียง

7.2 การนำเสนอข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นข้อมูลที่ได้จากแบบสังเกตและแบบสัมภาษณ์ครูสังกัดศึกษา เป็นการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึก นำเสนอแบบความเรียง

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเรื่องบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ผู้วิจัยขอเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ตอนที่ 1 สภาพทั่วไป (ตารางที่ 10)

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเชิงปริมาณ ประกอบด้วย

ตอนที่ 2 บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียนมัธยมศึกษา ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน (ตารางที่ 11-18)

ตอนที่ 3 บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียนมัธยมศึกษา ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร (ตารางที่ 19 และ 20)

ตอนที่ 4 บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียนมัธยมศึกษา ด้านการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครู (ตารางที่ 21 และ 22)

ส่วนที่ 3 ข้อมูลเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย

1. การจัดกิจกรรมในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

1.1 เนื้อหาที่ใช้ในการจัดกิจกรรม

1.2 การจัดกิจกรรมในชั้นเรียน

1.3 พฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียน

2. การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

2.1 การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

2.2 พฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียน

3. ปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

ส่วนที่ 1 ข้อมูลเชิงปริมาณ

ตอนที่ 1 สภาพทั่วไป

ตารางที่ 10 จำนวนร้อยละของกลุ่มตัวอย่างครูสังกัดศึกษาระดับมัธยมศึกษา แยกตามเพศ วุฒิการศึกษา รายวิชาที่สอน ระดับชั้นที่สอน และ การรับการอบรมเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาประชาธิปไตย

ข้อมูลทั่วไป	ครูสังกัดศึกษา (N=221)	
	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. เพศ		
- ชาย	77	34.8
- หญิง	144	65.2
2. วุฒิการศึกษา		
- ปริญญาตรี	158	71.5
- ปริญญาโท	63	28.5
3. รายวิชาที่สอน		
- สังคมศึกษา	101	45.7
- รายวิชาอื่น ๆ ในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม	39	17.6
- สอนทั้งรายวิชาสังคมศึกษา และ รายวิชาอื่น ๆ ในกลุ่มสาระสังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม	81	36.7
4. ระดับชั้นที่สอน		
- มัธยมศึกษาตอนต้น	76	34.4
- มัธยมศึกษาตอนปลาย	58	26.2
- สอนทั้งสองระดับชั้น	87	39.4
5. การรับการอบรมเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาประชาธิปไตย		
- เคยรับการอบรมฯ	74	33.5
- ไม่เคยรับการอบรมฯ	147	66.5

จากตาราง แสดงว่า สภาพทั่วไป ประกอบไปด้วยครูสังคัมศึกษาเพศชายจำนวน 77 คน คิดเป็นร้อยละ 34.8 และ ครูสังคัมศึกษาเพศหญิงจำนวน 144 คน คิดเป็นร้อยละ 65.2

วุฒิการศึกษาของครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีจำนวน 158 คน คิดเป็นร้อยละ 71.5 และ จบการศึกษาระดับปริญญาโทจำนวน 63 คน คิดเป็นร้อยละ 28.5

รายวิชาที่สอนของครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่สอนรายวิชาสังคัมศึกษาจำนวน 101 คน คิดเป็นร้อยละ 45.7 รองลงมาสอนรายวิชาสังคัมศึกษาและรายวิชาอื่น ๆ ในกลุ่มสาระสังคัมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม จำนวน 81 คน คิดเป็นร้อยละ 36.7 ตัวอย่างเช่น ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา หน้าที่พลเมือง เป็นต้น

ระดับชั้นที่สอนของครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่จำนวน 87 คน คิดเป็นร้อยละ 39.4 สอนทั้งในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย รองลงมาครูสังคัมศึกษาจำนวน 76 คน คิดเป็นร้อยละ 34.4 สอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

การรับการอบรมเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาประชาธิปไตยของครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่ จำนวน 147 คน คิดเป็นร้อยละ 66.5 ไม่เคยรับการอบรม ส่วนครูสังคัมศึกษาจำนวน 74 คน คิดเป็นร้อยละ 33.5 เคยรับการอบรม

ครูสังคัมศึกษาระบุว่าเคยเข้ารับการอบรมจากหน่วยงานที่แตกต่างกัน ได้แก่ กรรมการเลือกตั้ง (กกต.) สถาบันพระปกเกล้า สำนักงานวุฒิสภา และ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาที่ตนเองสังกัด ชื่อโครงการที่เข้ารับการอบรม ตัวอย่างเช่น “การส่งเสริมประชาธิปไตยในสถานศึกษา” “ลูกเสือประชาธิปไตย” “การดำเนินงานของสถานักเรียน” “การมีส่วนร่วมของประชาชน” “การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร” และ “การพัฒนาจิตสำนึกพลเมือง” เป็นต้น

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเชิงปริมาณ

ตอนที่ 2 บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียนมัธยมศึกษา ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน

ตารางที่ 11 จำนวนร้อยละของครูสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่จัดทำหน่วยการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย

ข้อมูลทั่วไป	ครูสังคมศึกษา (N=221)	
	จำนวน (คน)	ร้อยละ
การจัดทำหน่วยการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย		
- จัดทำ	145	65.6
- ไม่ได้จัดทำ	76	34.4

จากตาราง แสดงว่า ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่จำนวน 145 คน คิดเป็นร้อยละ 65.6 จัดทำหน่วยการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย

ชื่อหน่วยที่ครูสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาจัดทำตัวอย่างเช่น ระบอบการเมืองการปกครองที่สำคัญ การปกครองประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข พลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย การปกครองของไทย รัฐธรรมนูญ การเลือกตั้งประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา การเมืองน่ารู้ควบคู่วัฒนธรรม กฎหมายประชาชน และสิทธิมนุษยชน จำนวนคาบเรียนต่อหนึ่งหน่วยการเรียนรู้มีตั้งแต่ 3 คาบเรียน จนถึง 12 คาบเรียน ส่วนมากครูสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษานิยมจัดจำนวนคาบเรียน 4 คาบเรียน ต่อหนึ่งหน่วยการเรียนรู้

ตารางที่ 12 จำนวนร้อยละของครูสังคมศึกษาที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย และ จำนวนค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและความหมายที่นักเรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

รายการ	ครูสังคมศึกษา (N=221)		นักเรียนมัธยมศึกษา (n=870)		
	จำนวน (คน)	ร้อยละ	\bar{X}	S.D.	ความหมาย
อภิปราย	190	86	3.05	0.73	บ่อยครั้ง
บทบาทสมมุติ	55	24.9	2.47	0.90	บางครั้ง
สถานการณ์จำลอง	44	19.9	2.41	0.90	บางครั้ง
การสาธิต	40	18.1	2.38	0.96	บางครั้ง
วิเคราะห์กรณีศึกษา	186	84.2	2.96	0.86	บ่อยครั้ง
ระดมสมอง	137	62.0	3.15	0.80	บ่อยครั้ง
การแก้ปัญหา	86	38.9	3.24	0.70	บ่อยครั้ง
วิเคราะห์ข่าว เหตุการณ์ทาง					
การเมือง	194	87.8	2.92	0.83	บ่อยครั้ง
รณรงค์เผยแพร่ความรู้เรื่อง					
กิจกรรมทางการเมือง และการมี					
ส่วนร่วมทางการเมืองในท้องถิ่น	102	46.2	2.81	0.85	บ่อยครั้ง
การใช้กระบวนการวิจัยเชิง					
สำรวจ/ การสำรวจความคิดเห็น	13	5.9	2.23	0.89	บางครั้ง
การสัมภาษณ์ความคิดเห็น					
ทางการเมืองของบุคคลต่าง ๆ	9	4.1	2.27	0.92	บางครั้ง
การได้วาที	13	5.9	2.31	0.98	บางครั้ง
วิเคราะห์ปัญหาการเมืองใน					
ชุมชนท้องถิ่น	176	79.6	2.43	0.93	บางครั้ง
เชิญนักการเมืองท้องถิ่นมาให้					
ความรู้	25	11.3	1.99	1.08	บางครั้ง
กิจกรรมอาสาพัฒนาชุมชน	43	19.5	2.61	1.08	บ่อยครั้ง
โครงการ	175	79.2	2.57	0.97	บ่อยครั้ง

จากตาราง แสดงว่า ครูสังคัมศึกษาจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรม ประชาธิปไตย กิจกรรมที่ครูสังคัมศึกษาจัดมากที่สุดจำนวน 194 คน คิดเป็นร้อยละ 87.8 จัดการ วิเคราะห์ข่าว เหตุการณ์ทางการเมือง และครูสังคัมศึกษาจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนอันดับ สุดท้ายจำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 4.1 มอบหมายให้นักเรียนสัมภาษณ์ความคิดเห็นทางการเมืองของบุคคลต่าง ๆ

ครูสังคัมศึกษาระบุว่าประเด็นที่ครูใช้อภิปราย เช่น “อิทธิพลของระบบการเมืองการปกครองที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน” “ความแตกต่างของประชาธิปไตยกับเผด็จการ” “ลักษณะความเป็นประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา” “ประชาธิปไตยไทยก้าวไกลจริงหรือ” เป็นต้น ครูสังคัมศึกษาระบุว่าประเด็นที่ครูใช้วิเคราะห์ปัญหาการเมืองในท้องถิ่น เช่น ปัญหาการซื้อสิทธิขายเสียง ความคิดเห็นทางการเมืองที่ไม่ตรงกัน(สี่เสื่อในชุมชน) การบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) การตรวจสอบความโปร่งใสทางการเมือง การทุจริต เป็นต้น และ ครูสังคัมศึกษาระบุว่าประเด็นที่ครูใช้โครงการ เช่น โครงการอาสาพัฒนา โครงการจิตอาสา และโครงการรณรงค์ร่วมมือกันป้องกันโรคระบาดในชุมชน เป็นต้น

จากตาราง แสดงว่า กิจกรรมการเรียนรู้ที่นักเรียนได้ปฏิบัติ ตามการรับรู้ของนักเรียน พบว่า กิจกรรมการเรียนรู้ทั้ง 18 กิจกรรม ดังกล่าว มีการใช้กิจกรรมบ่อยครั้ง จำนวน 8 กิจกรรม ได้แก่ การอภิปราย วิเคราะห์กรณีศึกษา ระดมสมอง การแก้ปัญหา วิเคราะห์ข่าว เหตุการณ์ทางการเมือง ผนวศเผยแพร่ความรู้เรื่องกิจกรรมทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองในท้องถิ่น และ กิจกรรมอาสาพัฒนาชุมชน

ครูสังคัมศึกษาจำนวน 176 คน คิดเป็นร้อยละ 79.6 จัดกิจกรรมวิเคราะห์ปัญหาการเมืองในชุมชนท้องถิ่น แต่นักเรียนมัธยมศึกษาาระบุว่าได้เรียนโดยใช้กิจกรรมนี้บางครั้ง ตารางที่ 13 จำนวนร้อยละของครูสังคัมศึกษาที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะต่าง ๆ

รายการ	ครูสังคัมศึกษา (N=221)	
	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. กิจกรรมเดี่ยว/รายบุคคล	104	47.1
2. กิจกรรมทำเป็นคู่	48	21.7
3. กิจกรรมทำเป็นกลุ่ม	203	91.8
4. กิจกรรมร่วมกันทั้งชั้นเรียน	109	49.3

จากตาราง แสดงว่า ครูสังคัมศึกษาจำนวน 203 คน คิดเป็นร้อยละ 91.8 จัดกิจกรรมทำเป็นกลุ่ม มากที่สุด และครูสังคัมศึกษาจำนวน 48 คน คิดเป็นร้อยละ 21.7 จัดกิจกรรมทำเป็นคือน้อยที่สุด

ตารางที่ 14 จำนวนค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและความหมายของการใช้สื่อการเรียนรู้ที่ใช้ประกอบเนื้อหาในการจัดกิจกรรมของครูสังคัมศึกษา เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในชั้นเรียน

รายการ	ครูสังคัมศึกษา (N=221)		
	\bar{X}	S.D.	ความหมาย
ใบความรู้	2.92	1.16	บ่อยครั้ง
วิดีโอทัศน์	2.19	1.12	บางครั้ง
หนังสือ / หนังสือนอกเวลา	2.14	1.23	บางครั้ง
หนังสือพิมพ์	2.53	1.13	บางครั้ง
บทความวิชาการ	1.62	0.98	บางครั้ง
นิทาน	1.35	0.79	แทบจะไม่ได้ใช้
บทบรรณาธิการ	1.13	0.48	แทบจะไม่ได้ใช้
เพลง	1.42	0.82	แทบจะไม่ได้ใช้
ภาพยนตร์สั้น / ภาพยนตร์โฆษณา	1.47	0.97	แทบจะไม่ได้ใช้
สื่ออิเล็กทรอนิกส์ / โปรแกรมสำเร็จรูป	1.35	0.84	แทบจะไม่ได้ใช้
รูปภาพ	2.12	1.22	บางครั้ง
โปรแกรม Microsoft Power Point	1.85	1.13	บางครั้ง
การ์ตูน / หนังสือการ์ตูน	1.39	0.83	แทบจะไม่ได้ใช้
อื่น ๆ คือ ประวัติการณ์การเมืองท้องถิ่น	1.14	0.58	แทบจะไม่ได้ใช้

จากตาราง แสดงว่า สื่อการเรียนรู้ทั้ง 14 รายการ ดังกล่าว ครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่ใช้ใบความรู้บ่อยครั้ง มีการใช้สื่อการเรียนรู้บางครั้ง 6 รายการ ได้แก่ วิดิทัศน์ หนังสือ/หนังสืออ่านนอกเวลา หนังสือพิมพ์ บทความวิชาการ รูปภาพ และ โปรแกรม Microsoft Power Point สื่อการเรียนรู้ที่แทบจะไม่ได้ใช้มี 7 รายการ ได้แก่ นิทาน บทบรรณาธิการ เพลง ภาพยนตร์สั้น/ภาพยนตร์

โฆษณา สื่ออิเล็กทรอนิกส์/โปรแกรมสำเร็จรูป การ์ตูน/หนังสือการ์ตูน และสื่ออื่น ๆ คือ ประวัติ
นักการเมืองในท้องถิ่น

ครูสังคมนตรีศึกษาระบุว่าไปงานประกอบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ได้หลากหลาย เช่น
ระบอบการเมืองการปกครองไทยเปรียบเทียบกับสหรัฐอเมริกา พระพุทธศาสนากับประชาธิปไตย
เป็นต้น วิดีทัศน์ที่ใช้ เช่น ขั้นตอนการเลือกตั้ง การชุมนุมประท้วง เป็นต้น หนังสือ/หนังสือนอกเวลา
ที่ใช้ เช่น “ประชาธิปไตยบนเส้นขนาน” ผู้แต่งคือ วินทร์ เลียววาริน เป็นต้น บทความวิชาการที่ใช้
เช่น “จากครุฑมารดาสู่เชิงตะกอน” ผู้แต่งคือ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เป็นต้น นิทานที่ใช้ เช่น “ต้นไม้
ประชาธิปไตย” เป็นต้น บทบรรณาธิการที่ใช้ เช่น “การแก้ไขรัฐธรรมนูญปี 50” จากหนังสือพิมพ์มติ
ชนสุดสัปดาห์ เป็นต้น เพลงที่ใช้ส่วนมากเป็นเพลงเพื่อชีวิตซึ่งประพันธ์โดยศิลปินเพลงเพื่อชีวิตเช่น
คาราวาน คาราบาว และ พงษ์สิทธิ์ คัมภีร์ เป็นต้น ภาพยนตร์สั้น/ภาพยนตร์โฆษณา เช่น ครูสังคมนตรี
ศึกษาใช้ตัวอย่างภาพยนตร์ เรื่อง “14 ตุลา สงครามประชาชน” กำกับโดย บัณฑิต ฤทธิ์ถกล เป็น
ต้น

ตารางที่ 15 จำนวนร้อยละของครูสังคมนตรีศึกษาที่ใช้แหล่งการเรียนรู้ที่ใช้ประกอบเนื้อหาในการจัด
กิจกรรมเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในชั้นเรียน

รายการ	ครูสังคมนตรีศึกษา (N=221)	
	จำนวน (คน)	ร้อยละ
มีการใช้แหล่งการเรียนรู้		
- มีโครงการนำนักศึกษาไปทัศนศึกษาที่รัฐสภา	37	16.7
- แหล่งเรียนรู้อื่น ๆ เช่น ห้องสมุดโรงเรียน หน่วย การเลือกตั้งในชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบล		
ศาลเยาวชนและครอบครัว เรือนจำ เป็นต้น	101	45.7
ไม่ได้ใช้แหล่งเรียนรู้	83	37.6

จากตาราง แสดงว่า ครูสังคมนตรีศึกษา จำนวน 101 คน คิดเป็นร้อยละ 45.7 ใช้แหล่งการ
เรียนรู้ที่ใช้ประกอบเนื้อหาในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในชั้นเรียนโดยใช้
แหล่งเรียนรู้อื่น ๆ ที่ไม่ใช่รัฐสภา ยกตัวอย่างเช่น ห้องสมุดโรงเรียน หน่วยการเลือกตั้งในชุมชน (ให้
นักเรียนสังเกตการณ์เลือกตั้ง) องค์การบริหารส่วนตำบล ศาลเยาวชนและครอบครัว เรือนจำ เป็น

ต้น ส่วนครูสังคมศึกษา จำนวน 83 คน คิดเป็นร้อยละ 37.6 ที่ไม่ได้ใช้แหล่งการเรียนรู้ประกอบเนื้อหาในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในชั้นเรียน

ตารางที่ 16 จำนวนร้อยละของครูสังคมศึกษาที่ใช้ website ที่ใช้ประกอบการจัดกิจกรรม เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในชั้นเรียน

รายการ	ครูสังคมศึกษา (N=221)	
	จำนวน (คน)	ร้อยละ
website ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา/สาระการปกครองระบอบประชาธิปไตย		
- www.moi.go.th/ (กระทรวงมหาดไทย)	50	22.6
- www.ect.go.th (คณะกรรมการการเลือกตั้ง)	102	46.2
- www.parliament.go.th/ (รัฐสภา)	113	51.1
- www.opm.go.th/ (สำนักงานนายกรัฐมนตรี)	23	10.4
- ไม่ได้ใช้	29	13.1
website หนังสือพิมพ์ออนไลน์ใช้ติดตามข่าวสถานการณ์บ้านเมือง		
- www.thairath.co.th (หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ)	129	58.4
- www.dailynews.co.th (หนังสือพิมพ์เดลินิวส์)	89	40.3
- www.matichon.co.th (หนังสือพิมพ์มติชน)	91	41.2
- www.thaipost.net (หนังสือพิมพ์ไทยโพสต์)	41	18.6
- www.bangkokbiznews.com (หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ)	25	12.2
- www.manager.cot.th (หนังสือพิมพ์ ASTV ผู้จัดการ)	50	22.6
- www.bangkokpost.com (หนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์)	24	10.9
- www.posttoday.com (หนังสือพิมพ์โพสต์ทูเดย์)	18	8.1
- ไม่ได้ใช้	18	8.1

ตารางที่ 16 จำนวนร้อยละของครูสังคมศึกษาที่ใช้ website ที่ใช้ประกอบการจัดกิจกรรม เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในชั้นเรียน

รายการ	ครูสังคมศึกษา (N=221)	
	จำนวน (คน)	ร้อยละ
website ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย		
- www.techno.bopp.go.th (สำนักเทคโนโลยีเพื่อการสอน)	21	9.5
- www.dlf.ac.th/ (มูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม)	62	28.1
- www.onec.go.th (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา)	44	19.9
- www.kruthai.info (ครูไทย)	84	38.0
- www.thaigoodview.com (โทรทัศน์ครู)	90	40.7
- www.school.net.th (ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร)	13	5.9
- ไม่ได้ใช้	6	2.7
website ที่เป็น social media เพื่อค้นหาสื่อการเรียนรู้ จัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้ออนไลน์		
- Facebook	35	15.8
- Youtube	85	38.5
- Twitter	2	0.9
- อื่น ๆ ได้แก่ กระดานสนทนาใน website ของโรงเรียนเอง	4	1.8

จากตาราง แสดงว่า ครูสังคมศึกษาจำนวน 113 คน คิดเป็นร้อยละ 51.1 เลือกใช้ website ของรัฐสภา ซึ่งมีเนื้อหา/สาระการปกครองระบอบประชาธิปไตย

ครูสังคมศึกษาจำนวน 129 คน คิดเป็นร้อยละ 58.4 เลือกใช้ website ข่าวหนังสือพิมพ์ไทยรัฐออนไลน์ เพื่อติดตามข่าว สถานการณ์บ้านเมือง

ครูสังคมศึกษาจำนวน 90 คน คิดเป็นร้อยละ 40.7 เลือกใช้ website โทรศัพท์ครู ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย

ครูสังคมศึกษาจำนวน 85 คน คิดเป็นร้อยละ 38.5 เลือกใช้ website Youtube เป็น social media เพื่อค้นหาสื่อ การเรียนรู้หรือจัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้ออนไลน์มากที่สุด

ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ระบุว่าจุดประสงค์และ วิธีการใช้ Youtube เพื่อดาวน์โหลดสื่อ การสอนโดยเฉพาะสารคดีและการ์ตูน รวมทั้งตัวอย่างเหตุการณ์ทางการเมือง การวิเคราะห์ข่าว การเมืองมาใช้ประกอบการสอน นอกจากนี้ยังสามารถใช้ Youtube ในการนำเสนอผลการปฏิบัติงานของนักเรียนอีกด้วย

ตารางที่ 17 จำนวนค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและความหมายของการวัดและประเมินผล
พฤติกรรมประชาธิปไตยในชั้นเรียนที่ครูสังคมศึกษาเลือกใช้

รายการ	ครูสังคมศึกษา (N=221)		
	\bar{X}	S.D.	ความหมาย
บุคคลที่มีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผล			
- ครูผู้สอนประเมินด้วยตนเอง	3.38	0.80	บ่อยครั้ง
- ครู อาจารย์ กลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น	2.07	0.91	บางครั้ง
- นักเรียนประเมินเพื่อนนักเรียน	2.77	0.89	บ่อยครั้ง
- นักเรียนประเมินตนเอง	2.82	0.88	บ่อยครั้ง
ลักษณะการวัดและประเมินผลพฤติกรรมประชาธิปไตย			
- การสังเกตพฤติกรรมประชาธิปไตย โดยใช้แบบสังเกต			
พฤติกรรมและจุดบันทึก	2.79	0.84	บางครั้ง
- ประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรมเป็นรายกลุ่ม โดยใช้แบบ			
ประเมิน จัดทำเกณฑ์การประเมินพฤติกรรมประชาธิปไตย			
(rubric score)	2.81	0.87	บางครั้ง
- ประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรมเป็นรายบุคคล โดยใช้			
แบบประเมิน จัดทำเกณฑ์การประเมินพฤติกรรม			
ประชาธิปไตย (rubric score)	2.71	0.84	บางครั้ง
- ประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรมเป็นรายกลุ่ม โดยใช้			
แบบตรวจสอบรายการ/แบบสำรวจรายการ (Checklist)	2.63	0.86	บางครั้ง
- ประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรมเป็นรายบุคคล โดยใช้			
แบบตรวจสอบรายการ/แบบสำรวจรายการ (Checklist)	2.64	0.89	บางครั้ง
- ประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรมเป็นรายกลุ่ม โดยใช้			
แบบประเมินค่า / แบบมาตราประมาณค่า (Rating Scale)	3.06	4.04	บางครั้ง
- ประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรมเป็นรายบุคคล โดยใช้			
แบบประเมินค่า/ แบบมาตราประมาณค่า (Rating Scale)	2.59	0.84	บางครั้ง
- การประเมินด้วยแฟ้มสะสมผลงาน	2.58	0.92	บางครั้ง
- การเขียนสะท้อนผลการเรียนรู้	2.56	1.02	บางครั้ง

จากตาราง แสดงว่า ครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่มีการวัดประเมินผลพฤติกรรมประชาธิปไตย บ่อยครั้ง จำนวน 3 รายการ ได้แก่ ครูผู้สอนประเมินด้วยตนเอง นักเรียนประเมินเพื่อนนักเรียน และนักเรียนประเมินตนเอง

ลักษณะการวัดและประเมินผลพฤติกรรมประชาธิปไตยทุกรายการเป็นบางครั้ง

ตารางที่ 18 จำนวนค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและความหมายของการสร้างบรรยากาศในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของครูสังคัมศึกษา

รายการ	ครูสังคัมศึกษา (N=221)		
	\bar{X}	S.D.	ความหมาย
เปิดโอกาสให้นักเรียนร่วมกันสร้างกฎ ข้อบังคับ โดยใช้หลักเสียงข้างมากในการสร้างกฎ ข้อบังคับ	3.31	0.69	บ่อยครั้ง
เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นและแสดงความคิดเห็นร่วมกับนักเรียนโดยความคิดเห็นของครูเป็นเพียงเสียงหนึ่ง ไม่ใช่คำตัดสินชี้ขาด	3.47	0.60	บ่อยครั้ง
ครูมีความเป็นมิตร มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับนักเรียน	3.65	0.53	เป็นประจำ
จัดบรรยากาศในชั้นเรียนที่มีความเป็นกันเองและสร้างความมั่นใจให้นักเรียนกล้าแสดงออก	3.58	0.56	เป็นประจำ
ใช้การเสริมแรงทางบวกเพื่อให้นักเรียนเกิดความมั่นใจในตนเอง	3.48	0.60	บ่อยครั้ง

จากตาราง แสดงว่า ครูสังคัมศึกษาสร้างบรรยากาศในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยเป็นประจำ ได้แก่ ครูมีความเป็นมิตร มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับนักเรียน และจัดบรรยากาศในชั้นเรียนที่มีความเป็นกันเองและสร้างความมั่นใจให้นักเรียนกล้าแสดงออก

ตอนที่ 3 บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้แก่แก่นักเรียน
มัธยมศึกษา ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

ตารางที่ 19 จำนวนร้อยละของครูสังคมศึกษาที่จัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

รายการ	ครูสังคมศึกษา (N=221)	
	จำนวน (คน)	ร้อยละ
กิจกรรมเกี่ยวกับการปกครอง		
- คณะกรรมการนักเรียน / สภานักเรียน	150	67.8
- ประกวดสุนทรพจน์ในหัวข้อเกี่ยวกับการเมือง		
การปกครอง	36	16.3
- ได้วาที ในญัตติที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง	34	15.4
- ประกวดเรียงความ ในหัวข้อเกี่ยวกับการเมือง		
การปกครอง	52	23.4
- ตอบคำถาม ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการเมือง		
การปกครอง	73	33.6
- ประกวดคำขวัญ คำกลอน ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับ		
การเมืองการปกครอง	55	24.9
กิจกรรมตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ		
- ลูกเสือ	169	76.5
- ยุวกาชาด	84	38.0
- ผู้บำเพ็ญประโยชน์	84	38.0
- นักศึกษาวิชาทหาร	80	36.2
- ชุมนุ่ม	70	31.7
กิจกรรมตามนโยบายของโรงเรียน จังหวัด และนโยบายของ ชาติ		
- สหกรณ์	100	45.2
- กิจกรรมรณรงค์ต่าง ๆ	104	47.1
- กิจกรรม To Be Number 1	79	35.7
- สวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน	53	24.0

ตารางที่ 19 จำนวนร้อยละของครูสังคมศึกษาที่จัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

รายการ	ครูสังคมศึกษา (N=221)	
	จำนวน (คน)	ร้อยละ
กิจกรรมทำร่วมกับชุมชน / การบริการชุมชน		
- กิจกรรมอาสาพัฒนา	133	60.2
- กิจกรรมเผยแพร่ความรู้ประชาธิปไตยให้กับชุมชน	70	31.7
- กิจกรรมบริการชุมชน	59	26.7
- เชิญนักการเมืองท้องถิ่นมาให้ความรู้	50	22.6
- วิเคราะห์ปัญหาการเมืองท้องถิ่น	65	29.4

จากตาราง แสดงว่า กิจกรรมเสริมหลักสูตรแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ กิจกรรมเกี่ยวกับการปกครอง กิจกรรมตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ กิจกรรมตามนโยบายของโรงเรียน จังหวัด และนโยบายของชาติ และ กิจกรรมทำร่วมกับชุมชน/การบริการชุมชน ครูสังคมศึกษาจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยที่ครูสังคมศึกษาใช้มากที่สุด จำนวน 169 คน คิดเป็นร้อยละ 76.5 คือ กิจกรรมลูกเสือ และครูสังคมศึกษาจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรน้อยที่สุดจำนวน 34 คน คิดเป็นร้อยละ 15.4 จัดการได้ว่าที่ ในอดีตที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง

ตารางที่ 20 จำนวนร้อยละของครูสังคมศึกษาที่เปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

รายการ	ครูสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษา (N=221)	
	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เสนอกิจกรรม หรือ โครงการ ตามที่นักเรียนสนใจ	135	61.6
จัดการเลือกตั้งประธานหรือหัวหน้าชุมนุม	181	81.9
เสนอความคิดเห็นนอกแบบแผนการดำเนินกิจกรรม หรือ โครงการต่าง ๆ	82	37.1
มีส่วนร่วมในการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม หรือ โครงการต่างในแต่ ละครั้ง	142	64.3
ช่วยประชาสัมพันธ์กิจกรรม หรือ โครงการ แก่ครู อาจารย์ และเพื่อนนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรม เช่น การติดป้ายประกาศ พุดเชิญชวนให้เข้าร่วมกิจกรรม	135	61.6
ดำเนินการประชุม แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ร่วมในการประเมินผลของการจัดกิจกรรม หรือ โครงการในแต่ละครั้ง	108	48.9
ร่วมในการจัดนิทรรศการ หรือ แสดงผลงาน การมีส่วนร่วมของนักเรียนในกิจกรรม อื่น ๆ ได้แก่ จัดกิจกรรมตามคำแนะนำของครู	116	52.5
	37	16.7

จากตาราง แสดงว่า การเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรมากที่สุด ครูสังคมศึกษาจำนวน 181 คน คิดเป็นร้อยละ 81.9 จัดให้นักเรียนเลือกตั้งประธานหรือหัวหน้าชุมนุม และการเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรน้อยที่สุด ครูสังคมศึกษาจำนวน 37 คน คิดเป็นร้อยละ 16.7 จัดให้นักเรียนจัดกิจกรรมตามคำแนะนำของครู

ตอนที่ 4 บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียนมัธยมศึกษาด้านการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครู

ตารางที่ 21 จำนวนร้อยละของครูสังคมศึกษาที่ประเมินตนเองในการเป็นผู้มีพฤติกรรมประชาธิปไตย เพื่อเป็นแบบอย่างให้นักเรียน ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและความหมายของการที่นักเรียนประเมินการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างผู้มีพฤติกรรมประชาธิปไตยของครูสังคมศึกษา

อันดับที่	รายการ	ครูสังคมศึกษา (N=221)		นักเรียนมัธยมศึกษา (n=870)		
		จำนวน (คน)	ร้อยละ	\bar{X}	S.D.	ความหมาย
1.	มีความยุติธรรม ไม่ลำเอียง	79	35.7	3.75	0.57	เป็นประจำ
2.	มีความใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของนักเรียน เปิดโอกาสให้นักเรียนซักถามเมื่อไม่เข้าใจ	42	19	3.71	0.51	เป็นประจำ
3.	เป็นกันเองกับนักเรียน กระตุ้นให้นักเรียนกล้าแสดงออก	24	10.8	3.74	0.53	เป็นประจำ
4.	เป็นคนมีเหตุผล	21	9.5	3.41	0.79	บ่อยครั้ง
5.	เป็นผู้วินัยในการทำงาน	20	9	3.45	0.81	บ่อยครั้ง
6.	ยอมรับความแตกต่างของนักเรียนแต่ละคน	17	7.6	3.69	0.50	เป็นประจำ
7.	เป็นตัวอย่างที่ดีในการทำงาน กลุ่ม ร่วมกับครูในกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น	16	7.2	3.36	0.86	บ่อยครั้ง

จากตาราง แสดงว่า ครูสังคมศึกษาที่ประเมินตนเองในการเป็นผู้มีพฤติกรรมประชาธิปไตย เพื่อเป็นแบบอย่างให้นักเรียน ครูสังคมศึกษาจำนวน 79 คน คิดเป็นร้อยละ 35.7 ประเมินตนเองว่าความยุติธรรมไม่ลำเอียงกับนักเรียนเป็นพฤติกรรมที่ครูปฏิบัติเป็นแบบอย่างมากที่สุด ส่วนพฤติกรรมที่ครูปฏิบัติเป็นแบบอย่างน้อยที่สุด ครูสังคมศึกษาจำนวน 16 คน คิดเป็นร้อยละ 7.2 ประเมินตนเองว่าเป็นตัวอย่างที่ดีในการทำงานกลุ่ม ร่วมกับครูในกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น

ในส่วนของนักเรียนที่ประเมินการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างผู้มีพฤติกรรมประชาธิปไตยของครูสังคัมศึกษา พบว่า ครูสังคัมศึกษาปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างผู้มีพฤติกรรมประชาธิปไตยเป็นประจำ ใน 4 รายการ ได้แก่ มีความยุติธรรม ไม่ลำเอียง ครูมีความใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของนักเรียน เปิดโอกาสให้นักเรียนซักถามเมื่อไม่เข้าใจ เป็นกันเองกับนักเรียน กระตุ้นให้นักเรียนกล้าแสดงออก และ ยอมรับความแตกต่างของนักเรียนแต่ละคน

การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างผู้มีพฤติกรรมประชาธิปไตยที่ครูสังคัมศึกษาประเมินตนเอง และนักเรียนประเมินครูสังคัมศึกษา ใน 3 อันดับแรก ได้แก่ ครูมีความยุติธรรมไม่ลำเอียงกับนักเรียน ครูใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของนักเรียน เปิดโอกาสให้นักเรียนซักถามเมื่อไม่เข้าใจ และครูกันเองกับนักเรียน กระตุ้นให้นักเรียนกล้าแสดงออก มีความสอดคล้องกัน คือ ครูประเมินว่าตนเองมีพฤติกรรมเหล่านี้ใน 3 อันดับแรก และนักเรียนประเมินว่าครูปฏิบัติพฤติกรรมเหล่านี้เป็นประจำ

ตารางที่ 22 จำนวนร้อยละของครูสังคัมศึกษาที่ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการทำงานประเมินโดยการเรียงลำดับ

อันดับที่	รายการ	ครูสังคัมศึกษา (N=221)	
		จำนวน (คน)	ร้อยละ
1.	รับผิดชอบต่อหน้าที่ ทั้งภาระงานสอนและภาระงานอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมาย	124	56.1
2.	ทำงานอย่างมีหลักเกณฑ์ มีขั้นตอน มีการวางแผนการทำงาน	42	19
3.	มีความสุขในการสอนและการทำงานอื่น ๆ ในโรงเรียน	20	9
4.	มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเพื่อนร่วมงาน มีความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันและกัน	18	8.1
5.	แสวงหาความรู้ทางการเมืองอย่างสม่ำเสมอ	17	7.7

จากตาราง แสดงว่า ครูสังคัมศึกษาที่ประเมินตนเองว่าเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการทำงานมากที่สุดครูสังคัมศึกษาจำนวน 124 คน คิดเป็นร้อยละ 56.1 ประเมินว่าตนเองมีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ทั้งภาระงานสอนและภาระงานอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมาย ส่วนครูสังคัมศึกษาที่ประเมินตนเองว่าเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการทำงานน้อยที่สุดครูสังคัมศึกษาจำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 7.7 ประเมินว่าตนเองว่าแสวงหาความรู้ทางการเมืองอย่างสม่ำเสมอ

ส่วนที่ 3 ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ข้อมูลเชิงคุณภาพผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากการสังเกตและสัมภาษณ์ครูสังคัมศึกษาสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. การจัดกิจกรรมในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

1.1 เนื้อหาที่ใช้ในการจัดกิจกรรม

จากการสังเกตชั้นเรียนในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างพร้อมทั้งมีการสัมภาษณ์หลังจากการเรียนการสอนเสร็จสิ้น ในช่วงเรียนที่ผู้วิจัยสังเกตนั้นแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ รายวิชาสังคัมศึกษา ซึ่งถือเป็นรายวิชาหลักของกลุ่มสาระสังคัมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในเนื้อหาดังต่อไปนี้ ปัญหาสิทธิมนุษยชนในอาเซียน ภูมิศาสตร์อเมริกา เศรษฐกิจพอเพียง การปกครองท้องถิ่น และ สถานภาพ บทบาท วิชาพระพุทธศาสนาในเนื้อหาเรื่อง ประชาธิปไตยกับพระพุทธศาสนา (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ง.)

1.2 การจัดกิจกรรมในชั้นเรียน

ครูสังคัมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างส่วนมากเลือกกิจกรรมการอภิปราย การวิเคราะห์ข่าวจากหนังสือพิมพ์ และการเชื่อมโยงเหตุการณ์การเมืองมาประกอบการอธิบายหลักการประชาธิปไตยเป็นหลัก การจัดกิจกรรมในชั้นเรียนครูสังคัมศึกษาจัดกิจกรรมเป็นกลุ่ม ในทัศนะของครูสังคัมศึกษาส่วนมากถือว่า โครงการ เป็นกิจกรรมในชั้นเรียนที่สามารถพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนได้เหมาะสมที่สุดประกอบไปด้วยโครงการ 3 ประเภทได้แก่ 1) โครงการพัฒนาชุมชน 2) โครงการรณรงค์ในชุมชน และ 3) โครงการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้บริหารองค์กรท้องถิ่น (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ง.)

1.3 พฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียน

พฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษาที่เด่นชัดที่สุดที่เกิดจากการจัดกิจกรรมในชั้นเรียนโดยเฉพาะกิจกรรม โครงงาน จากการประเมินของครูสังคมศึกษา คือพฤติกรรมในหมวด 1 เคารพสิทธิ หน้าที่และสิทธิส่วนบุคคล ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นให้โอกาสผู้อื่นได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสมอภาค หมวด 2 ใช้เหตุผลและแสดงความคิดเห็น ยอมรับเสียงส่วนใหญ่โดยยังรับฟังเสียงส่วนน้อย หมวด 3 มีความรู้ ความสนใจติดตามกิจกรรมทางการเมือง และวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองอย่างมีเหตุผล และ หมวด 4 มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ง.)

2. การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

2.1 การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

กิจกรรมเสริมหลักสูตรในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างมักจะเน้นกิจกรรมที่ทำร่วมกับชุมชน ในทัศนะของครูสังคมศึกษาเห็นว่า สถานักเรียน เป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่สามารถพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนได้เหมาะสมที่สุด โดยเป็นหน้าที่ของครูสังคมศึกษาและฝ่ายกิจการนักเรียนของโรงเรียนที่จะร่วมกันพัฒนา (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ง.)

2.2 พฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียน

พฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษาที่เด่นชัดที่สุดที่เกิดจากการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร จากการประเมินของครูสังคมศึกษาในทุกประเด็นโดยเฉพาะ หมวด 1 เคารพสิทธิ หน้าที่และสิทธิส่วนบุคคล ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ให้โอกาสผู้อื่นได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสมอภาค และ หมวด 5 มีส่วนร่วมในการส่งเสริมประชาธิปไตยในชุมชนท้องถิ่น (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ง.)

3. ปัญหาอุปสรรคในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

สิ่งหนึ่งที่ครูสังคมศึกษาทุกคนเห็นตรงกัน คือ การพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยเป็นหน้าที่หลักสำคัญอย่างหนึ่งวิชาสังคมศึกษา เพราะถือว่าเป็นเนื้อหาวิชาเกี่ยวกับการเมืองการปกครองและประชาธิปไตยโดยตรง เป็นภาระความรับผิดชอบหลักที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ครูสังคมศึกษาจึงต้องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการเป็นผู้มีพฤติกรรมประชาธิปไตย ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการแสดงบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียนมัศึกษามีหลายประการสรุปได้ ดังนี้

1. สภาพสังคมไทยในปัจจุบันทำให้การสอนเกี่ยวกับพฤติกรรมประชาธิปไตยในด้านหลักการและการปฏิบัติเป็นไปได้ยาก
2. ภาระงานของครูมีมากทั้งภาระงานสอนและงานประจำอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมาย ในขณะที่เวลาในการสอนมีจำกัดเป็นผลทำให้การพัฒนาการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยมีน้อย
3. พ่อแม่ผู้ปกครองและชุมชน ไม่ได้เป็นแรงเสริมหรือเป็นแบบอย่างที่ดีด้านประชาธิปไตยให้กับนักเรียน
4. ความเข้าใจในเรื่องประชาธิปไตยของนักเรียนที่ผิดพลาด นักเรียนบางส่วนเข้าใจว่าเสี่ยงข้างมากเพียงอย่างเดียวก็เป็นประชาธิปไตยแล้ว โดยไม่ได้คำนึงถึงเหตุผลและความถูกต้องเหมาะสมอื่น ๆ เป็นผลทำให้นักเรียนฝ่ายที่อยู่เสี่ยงข้างน้อยแต่มีความถูกต้อง ถูกมองว่าไม่มีความเป็นประชาธิปไตย
5. ปัญหาอื่น ๆ ได้แก่ ครูสังคมศึกษาบางท่านมองว่านักเรียนไทยไม่กล้าแสดงความคิดเห็น นักเรียนยังไม่ค่อยสนใจ นักเรียนขาดความรับผิดชอบ สื่อการเรียนรู้อย่างไม่เพียงพอ เป็นต้น (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ง.)

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยและพัฒนาคู่มือการจัดการเรียนการสอนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างใน 3 ด้าน ได้แก่ ก.) ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน ข.) ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร และ ค.) ด้านการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครู

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ครูสังคมศึกษาที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา (สพม.) กระทรวงศึกษาธิการที่ได้รับรางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ประจำปี พ.ศ. 2554 ทุกประเภทที่ปฏิบัติการสอนในระดับมัธยมศึกษาจำนวน 24 โรงเรียน รวม 249 คน โดยเริ่มเก็บข้อมูลตั้งแต่วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2555 ถึงวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2556 ได้รับแบบสอบถามกลับคืนมา จำนวน 221 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 88.76 เป็นแบบสอบถามที่สมบูรณ์ทุกฉบับ กลุ่มตัวอย่างแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มตัวอย่างครูสังคมศึกษาสำหรับสังเกตและสัมภาษณ์ทั้งหมด 16 โรงเรียน เลือกครูสังคมศึกษากลุ่มตัวอย่างครูสังคมศึกษา 32 คน ในแต่ละโรงเรียนเพื่อสังเกตและสัมภาษณ์ให้ได้ข้อมูลเชิงลึก 2) กลุ่มตัวอย่างนักเรียนสำหรับตอบแบบสอบถามจำนวน รวมนักเรียน 870 คน แบบสอบถามที่แจกนักเรียนมัธยมศึกษาเป็นการแจกแบบสอบถามระหว่างสัมภาษณ์และสังเกตการจัดกิจกรรมในชั้นเรียนและกิจกรรมเสริมหลักสูตรของครูสังคมศึกษา เป็นผลให้ผู้วิจัยสามารถเก็บแบบสอบถามได้ครบถ้วน จำนวน 870 ฉบับ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมีทั้งหมด 4 ชุด ได้แก่ 1) แบบสอบถามครูสังคมศึกษาและนักเรียน 2) แบบสอบถามสังเกตและสัมภาษณ์ครูสังคมศึกษาในการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน และ 3) แบบสัมภาษณ์ครูสังคมศึกษาในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การดำเนินการวิจัยสามารถสรุปเกี่ยวกับผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะตามลำดับ ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างมีดังนี้

สภาพทั่วไปของประชากรที่ใช้ในการวิจัยเป็นครูสังคมศึกษาเพศชายจำนวน 77 คน คิดเป็นร้อยละ 34.8 และ ครูสังคมศึกษาหญิงจำนวน 144 คน คิดเป็นร้อยละ 65.2 วุฒิการศึกษาของครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีจำนวน 158 คน คิดเป็นร้อยละ 71.5 และ จบการศึกษาระดับปริญญาโทจำนวน 63 คน คิดเป็นร้อยละ 28.5 รายวิชาที่สอนของครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่สอนรายวิชาสังคมศึกษาจำนวน 101 คน คิดเป็นร้อยละ 45.7 รองลงมาสอนรายวิชาสังคมศึกษาและรายวิชาอื่น ๆ ในกลุ่มสาระสังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม จำนวน 81 คน คิดเป็นร้อยละ 36.7 ตัวอย่างเช่น ประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนา หน้าที่พลเมือง เป็นต้น ระดับชั้นที่สอนของครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่จำนวน 87 คน คิดเป็นร้อยละ 39.4 สอนทั้งในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย รองลงมาครูสังคมศึกษาจำนวน 76 คน คิดเป็นร้อยละ 34.4 สอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

ผลจากการตอบแบบสอบถามของครูและนักเรียน สรุปได้ดังนี้

ก.กิจกรรมในชั้นเรียน ประกอบด้วย

1. การจัดทำหน่วยการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย ครูสังคมศึกษาจำนวน 145 คน คิดเป็นร้อยละ 65.6 จัดทำหน่วยการเรียนรู้

2. กิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยที่ครูสังคมศึกษาใช้มากที่สุด คือ ครูจำนวน 194 คน คิดเป็นร้อยละ 87.8 ใช้การวิเคราะห์ข่าวเหตุการณ์บ้านเมือง ครูจำนวน 190 คิดเป็นร้อยละ 86 ใช้การอภิปราย ครูจำนวน 186 คน คิดเป็นร้อยละ 84.2 ใช้การวิเคราะห์กรณีศึกษา และครูจำนวน 175 ร้อยละ 79.2 ใช้โครงการโดยเฉพาะโครงการจิตอาสาและโครงการพัฒนาชุมชน นักเรียนได้เรียนได้เรียนโดยวิธีการนี้บ่อยครั้ง ครูจัดกิจกรรมโดยแบ่งกลุ่มนักเรียน 3-5 คน จำนวน 119 คน คิดเป็นร้อยละ 53.8 ครูจำนวน 101 คน คิดเป็นร้อยละ 45.7 ใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น สื่อการเรียนรู้ที่ใช้บ่อยครั้ง คือ ใบความรู้

3. website ที่ครูสังคมศึกษาจำนวน 113 คน คิดเป็นร้อยละ 51.4 เข้าไปศึกษาหาข้อมูล ครูใช้ website รัฐสภาในการหาข้อมูล ด้านการเมืองการปกครอง ครูจำนวน 129 คน คิดเป็นร้อยละ 58.4 ใช้ website หนังสือพิมพ์ไทยรัฐในติดตามข่าวเหตุการณ์บ้านเมือง ครูจำนวน 90 คน

คิดเป็นร้อยละ 40.7 ใช้ website โทรศัพท์ครูในการพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และ ครูจำนวน 85 คน คิดเป็นร้อยละ 38.5 ใช้ website youtube ในการสืบค้นหาสื่อการเรียนรู้และนำเสนองานในชั้นเรียน

4. การวัดและประเมินผลของครูสังคมนศึกษามีการประเมินบ่อยครั้ง แบ่งเป็นการประเมินโดยตัวครูสังคมนศึกษาเอง นักเรียนประเมินเพื่อนนักเรียน และนักเรียนประเมินตนเอง มีการใช้เครื่องมือในการวัดประเมินทั้งแบบสังเกตพฤติกรรม เกณฑ์การประเมิน แบบตรวจสอบรายการ แบบประเมินค่า แฟ้มสะสมผลงาน และการเขียนสะท้อนผลเป็นบางครั้ง

5. การสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน ครูมีความเป็นมิตร มีปฏิบัติสัมพันธ์ที่ดีกับนักเรียน และจัดบรรยากาศในชั้นเรียนที่มีความเป็นกันเองและสร้างความมั่นใจเพื่อให้ให้นักเรียนกล้าแสดงออกเป็นประจำ

ข. กิจกรรมเสริมหลักสูตร ประกอบด้วย

1. กิจกรรมเสริมหลักสูตรครูสังคมนศึกษาจัดกิจกรรมมากที่สุด ได้แก่ ครูจำนวน 169 คน คิดเป็นร้อยละ 76.5 จัดกิจกรรมลูกเสือ ครูจำนวน 150 คน คิดเป็นร้อยละ 67.8 จัดกิจกรรมสภานักเรียน ครูจำนวน 133 คน คิดเป็นร้อยละ 60.2 กิจกรรมอาสาพัฒนา และ ครูจำนวน 104 คน คิดเป็นร้อยละ 47.1 กิจกรรมรณรงค์ต่าง ๆ

2. การมีส่วนร่วมของนักเรียนในกิจกรรมเสริมหลักสูตร ครูสังคมนศึกษาจำนวน 181 คน คิดเป็นร้อยละ 81.9 จัดให้นักเรียนเลือกตั้งประธานหรือหัวหน้าชุมนุม

ค. การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครู ประกอบด้วย

1. ครูสังคมนศึกษาจำนวน 71 คน คิดเป็นร้อยละ 32 มีความยุติธรรม ไม่ลำเอียง และรองลงมาคือ ครูสังคมนศึกษาจำนวน 29 คน คิดเป็นร้อยละ 13.1 ใจกว้าง รับฟังความคิดเห็นของนักเรียน เปิดโอกาสให้นักเรียนซักถามเมื่อไม่เข้าใจ ซึ่งนักเรียนเห็นว่าครูปฏิบัติในการเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งสองประเด็นนี้เป็นประจำ

2. ด้านการทำงานครูสังคมนศึกษาจำนวน 124 คน คิดเป็นร้อยละ 56.1 รับผิดชอบต่อหน้าที่ ทั้งภาระงานสอนและภาระงานอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมาย รองลงมา ครูสังคมนศึกษาจำนวน 42 คน คิดเป็นร้อยละ 19 ทำงานอย่างมีหลักเกณฑ์ มีขั้นตอน มีการวางแผนการทำงาน

อภิปรายผล

1. **กิจกรรมในชั้นเรียน** ครูสังคัมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างจัดกิจกรรมในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยมีรายละเอียดดังนี้

ครูสังคัมศึกษาได้จัดทำหน่วยการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย โดยใช้กิจกรรมการเรียนรู้ คือ การวิเคราะห์ข่าวเหตุการณ์บ้านเมือง การอภิปราย และ การวิเคราะห์กรณีศึกษา สอดคล้องกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่ครูสังคัมศึกษาเห็นว่ากิจกรรมเหล่านี้ทำให้นักเรียนเกิดพฤติกรรมประชาธิปไตยในหมวด 3 มีความรู้ ความสนใจติดตามกิจกรรมทางการเมือง และ วิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองอย่างมีเหตุผลซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Syvertsen, Flanagan และ Stout (2007: 1-34) ได้ศึกษาวิธีการสอนที่เหมาะสมสำหรับการสอนวิชาหน้าที่พลเมืองในมลรัฐตอนกลางของอเมริกา พบว่า กิจกรรมที่ช่วยพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ข้อมูลทางการเมืองอย่างมีวิจารณญาณ กิจกรรมหนึ่งคือการฝึกการแยกแยะข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นในข่าวการเมือง งานวิจัยของ Zhang, Torney-Purta and Barber (2012:1-34) พบว่า การวิเคราะห์ข่าวการเมือง และ การวิเคราะห์สังเคราะห์ ความคิดเห็นทางการเมือง เช่น การวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นทางการเมืองจากบทความที่เป็นทักษะที่เหมาะสมกับการสอนวิชาหน้าที่พลเมือง ซึ่งเป็นผลจากการประเมินโดยใช้โมเดล IEA CIVED (International Association for the Evaluation of Educational Achievement Civic Education Study) และงานวิจัยของ เยาวลักษณ์ อักษร (2540) พบว่า ครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่ใช้การสอนข่าวเหตุการณ์การเมือง ให้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองแล้วนำเสนอโดยการรายงานและอภิปราย

อนึ่งครูสังคัมศึกษาเลือกใช้กิจกรรมสถานการณ์จำลอง ร้อยละ 18.1 แต่ผลจากวิจัยของ Syvertsen, Flanagan และ Stout (2007: 1-34) ระบุว่า กิจกรรมที่ครูสังคัมศึกษาในสหรัฐอเมริกา นิยมจัดเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย คือ การจำลองการเลือกตั้ง (mock election) ถึงร้อยละ 90 ในประเด็นกิจกรรมดังกล่าวนี้ครูสังคัมศึกษาของไทยน่าจะได้มีการเรียนรู้และพัฒนาจัดกิจกรรมสถานการณ์จำลองหรือกิจกรรม mock ให้มากขึ้น ซึ่งจะมีผลดีต่อการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียน เพราะกิจกรรมดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญและเหมาะสมในการให้นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องของพฤติกรรมประชาธิปไตย

นอกจากนี้ข้อมูลจากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ครูสังคัมศึกษาสอดคล้องกันโดยกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมจะช่วยพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้กับนักเรียน คือ โครงการงาน

โดยครูสังคัมศึกษาพยายามเน้นให้นักเรียนทำโครงการวิชาสังคัมศึกษา แต่ยังมีข้อจำกัดในเรื่องของเวลา ตัวอย่างโครงการที่น่าสนใจ ได้แก่ โครงการจิตอาสา โครงการบริการชุมชน โครงการรณรงค์ และโครงการสัมภาษณ์นักการเมืองท้องถิ่น โดยเป็นโครงการที่เน้นการบริการสังคมและการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาในชุมชน ซึ่งครูสังคัมศึกษามอบหมายกิจกรรมโครงการให้นักเรียนไปปฏิบัติและนำกลับมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในห้องเรียน ครูสังคัมศึกษามีความเห็นว่าการจัดทำโครงการมีความสอดคล้องกับพฤติกรรมประชาธิปไตยทุกข้อโดยเฉพาะในหมวด 2 ใช้เหตุผลและแสดงความคิดเห็น ยอมรับเสียงส่วนใหญ่โดยยังรับฟังเสียงส่วนน้อย และ หมวด 4 มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย สอดคล้องแนวคิดของ ทิศนา ขัมมณี (2554: 139) ซึ่งอธิบายว่า การจัดการเรียนการสอนโดยใช้โครงการ ช่วยให้ผู้เรียนได้ผลิตงานที่เป็นรูปธรรม ผลผลิตที่แสดงออกถึงความรู้ ความคิดของผู้เรียนนี้สามารถนำมาอภิปรายแลกเปลี่ยนและวิพากษ์วิจารณ์ได้อย่างได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้โครงการสามารถสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้และการทำงานให้แก่นักเรียนได้ นักเรียนจะเกิดความกระตือรือร้นและอดทน ในการแสวงหาความรู้ การศึกษาความรู้และการใช้ความรู้

ครูสังคัมศึกษาจัดกิจกรรมในชั้นเรียนเป็นกลุ่มเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย สอดคล้องกับแนวคิดของ คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2536: 48) อธิบายว่า องค์ประกอบสำคัญส่วนหนึ่งของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย คือ การฝึกฝนให้นักเรียนได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยวิธีการกระบวนการกลุ่มซึ่งจะสร้างเสริมประชาธิปไตยให้นักเรียนได้มากที่สุด แนวคิดของ Clough and Holden (2002: 7) ได้เสนอตัวอย่างกิจกรรมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี (active citizenship) ตามระบอบประชาธิปไตยโดยจัดกิจกรรมอภิปรายแบบกลุ่มขนาดเล็กตลอดภาคการศึกษา เพื่อพัฒนาทักษะและสังเคราะห์เหตุผลในการเสนอข้อคิดเห็น แนวคิดของ Parker (2003 อ้างถึงใน Boyle-Baise and Zevin, 2009: 42) เสนอว่า กิจกรรมกลุ่มจะช่วยให้นักเรียนได้สร้างแนวความคิดของตนเอง ฝึกให้นักเรียนมีความสุขรอบคอบในการตัดสินใจเลือกตามความคิดของตนเองอย่างมีเหตุผล ใช้เหตุผลในการโต้แย้ง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของประชาธิปไตย และงานวิจัยของ บุญญิตี สมชอบ (2532) พบว่า กระบวนการเรียนการสอนจะต้องกำหนดพฤติกรรมหรือคุณลักษณะประชาธิปไตยไว้ล่วงหน้าในการสอนแต่ละครั้ง เน้นการลงมือปฏิบัติจริงโดยใช้กระบวนการกลุ่มเป็นหลัก

ในขณะเดียวกันครูสังคัมศึกษาใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น เช่น มุมประชาธิปไตยในห้องสมุดโรงเรียน การมอบหมายให้นักเรียนไปสังเกตการณ์การเลือกตั้ง การศึกษาดูงานในองค์การ

บริหารส่วนตำบล และเทศบาล เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย สอดคล้องกับข้อค้นพบของ Syvertsen, Flanagan และ Stout (2007: 1-34) ซึ่งระบุว่า แหล่งการเรียนรู้ที่ครูสังคมศึกษาในสหรัฐอเมริกาพานักเรียนไปทัศนศึกษาคือ สำนักงานของรัฐบาลท้องถิ่น นอกจากนี้ครูสังคมศึกษาใช้ youtube เป็น website หลักในการค้นหาวิดีโอนำมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ประกอบการสอน และยังสามารถนำผลงานของนักเรียนไปเผยแพร่โดยการอัปโหลดลงใน website ได้อีกด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของ Journell (2011: 325-329) ค้นพบว่า การจัดกิจกรรมในชั้นเรียน เพื่อส่งเสริมความเข้าใจในระบบการเลือกตั้ง วิธีการเลือกตั้ง และ ข้อมูลของผู้สมัครรับเลือกตั้ง ประธานาธิบดีประเทศสหรัฐอเมริกาปี ค.ศ. 2008 คือ การมอบหมายให้นักเรียนไปค้นคว้าข้อมูลจากอินเทอร์เน็ตเพิ่มเติม ทำให้ในช่วงการเลือกตั้ง นักเรียนมีความรู้จากการเลือกตั้งมากขึ้น ช่วยให้นักเรียนคิดอย่างมีวิจารณญาณในการเลือกสนับสนุนผู้สมัครประธานาธิบดี

การประเมินผลพฤติกรรมประชาธิปไตย ครูสังคมศึกษาใช้เครื่องมือที่หลากหลาย ได้แก่ แบบสังเกตพฤติกรรม เกณฑ์การประเมิน แบบตรวจสอบรายการ แบบประเมินค่า แฟ้มสะสมผลงาน และการเขียนสะท้อนผล สอดคล้องกับงานวิจัยของบัญญัติ สมชอบ (2532) พบว่า การวัดประเมินผลตามแนวคิดของครูสังคมศึกษาในการเสริมสร้างคุณลักษณะประชาธิปไตยแก่นักเรียนมัธยมศึกษาจะต้องใช้เครื่องมือหลาย ๆ แบบในการประเมินผลการปฏิบัติ และแนวคิดของ Davies (2010: 32) เสนอว่า การวัดประเมินผลความรู้ในวิชาหน้าที่พลเมืองเป็นสิ่งสำคัญ แต่การวัดประเมินผลโดยใช้ข้อสอบหลายตัวเลือก (multiple choice) นั้นไม่เหมาะสม ครูสังคมศึกษาจะต้องประเมินทั้ง ความรู้ ทักษะ และอุปนิสัยของความเป็นพลเมืองด้วยโดยวัดประเมินผลผ่านการเครื่องมือวัดผลที่หลากหลาย ขณะทำกิจกรรมโดยเฉพาะในขณะที่นักเรียนอภิปรายและชิ้นงานเป็นสิ่งสำคัญ

การสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน ครูสังคมศึกษามีความเป็นมิตร มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับนักเรียน และจัดบรรยากาศในชั้นเรียนที่มีความเป็นกันเองและสร้างความมั่นใจ เพื่อให้ นักเรียนกล้าแสดงออกในชั้นเรียน สอดคล้องงานวิจัยของ พูนสุข สมดี (2555) ค้นพบว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับครूमือทธิพลทางอ้อมต่อวัฒนธรรมประชาธิปไตยของห้องเรียน โดยผ่านการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นหลักประชาธิปไตยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

2. กิจกรรมเสริมหลักสูตร ครูสังคมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยมีรายละเอียดดังนี้

กิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยที่ครูสังคมศึกษาจัดประกอบไปด้วย ลูกเสือ สภานักเรียน กิจกรรมรณรงค์ต่าง ๆ และ กิจกรรมอาสาพัฒนาชุมชน

ลูกเสือเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่พัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยโดยตรง ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ วันเพ็ญ พันธุ์รักษ์ (2525) ได้ศึกษา เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติของลูกเสือและเนตรนารีต่อการเรียนวิชาลูกเสือเนตรนารีกับมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย พบว่า ทัศนคติต่อการเรียนวิชาลูกเสือเนตรนารีของลูกเสือและเนตรนารี มีความสัมพันธ์ในด้านบวกกับมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สภานักเรียนเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่สามารถพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนได้เหมาะสมที่สุด โดยเป็นหน้าที่ของครูสังคมศึกษาและฝ่ายกิจการนักเรียนของโรงเรียนที่จะร่วมกันพัฒนา ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ครูสังคมศึกษา ระบุว่า การดำเนินงานของสภานักเรียนทำให้นักเรียนเกิดพฤติกรรมประชาธิปไตยหลายข้อโดยเฉพาะในหมวด 1 เคารพสิทธิหน้าที่และสิทธิส่วนบุคคล ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ให้โอกาสผู้อื่นได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสมอภาค และ หมวด 2 ใช้เหตุผลและแสดงความคิดเห็น ยอมรับเสียงส่วนใหญ่โดยยังรับฟังเสียงส่วนน้อย สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานคณะกรรมการนักเรียน หน่วยศึกษานิตยศาสตร์ กรมสามัญศึกษา (2534: 24-28) อธิบายว่า กิจกรรมคณะกรรมการนักเรียนมีวัตถุประสงค์คือเพื่อฝึกให้นักเรียนมีความรับผิดชอบทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะฝึกความเป็นผู้นำผู้ตามที่ดี และส่งเสริมให้นักเรียนมีส่วนร่วมดำเนินการจัดกิจกรรมของโรงเรียนตามหลักประชาธิปไตย และ งานวิจัยของเยาวลักษณ์ อักษร (2540) พบว่า การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรโดยการเลือกตั้งสภานักเรียนเป็นสิ่งที่ครูสังคมศึกษาเลือกใช้เพื่อพัฒนาด้านทักษะในการใช้กระบวนการปกครองแบบประชาธิปไตย

กิจกรรมอาสาพัฒนาชุมชน และ กิจกรรมรณรงค์ต่าง ๆ เป็นกิจกรรมที่เน้นการทำงานร่วมกับชุมชน เพื่อพัฒนาให้โรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอย่างแท้จริง เน้นการปฏิบัติจริง มีทั้งกิจกรรมที่โรงเรียนจัดเพื่อพัฒนาชุมชนและกิจกรรมที่ชุมชนขอความร่วมมือกับทางโรงเรียน ข้อมูลจากการสัมภาษณ์การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเหล่านี้ครูสังคมศึกษาเห็นว่า มีตรงกับพฤติกรรมประชาธิปไตยทุกพฤติกรรมโดยเฉพาะพฤติกรรมในหมวดที่ 5 มีส่วนร่วมในการส่งเสริมประชาธิปไตยในชุมชนท้องถิ่น สอดคล้องแนวคิดของ Sunal and Haas (2008: 321-324)

อธิบายว่า กิจกรรมการบริการชุมชนในระดับที่เรียกว่า community service project จะช่วยพัฒนามโนทัศน์พลเมืองเรื่องความสัมพันธ์ในชุมชนและค่านิยมประชาธิปไตย พัฒนาทักษะการสื่อสาร การคิดอย่างมีวิจารณญาณและการตัดสินใจในประเด็นปัญหาของสังคม และพัฒนาค่านิยมความเคารพความคิดเห็น ความเป็นพี่เป็นน้อง (brotherhood) และ เข้าใจความรู้สึกของผู้อื่นแนวคิดของ กิจกรรมร่วมกับชุมชนมีลักษณะสำคัญ ดังนี้ 1) เป็นกิจกรรมที่ชุมชนได้รับประโยชน์หรือเกี่ยวข้องกับชุมชน 2) เป็นกิจกรรมที่มีคุณค่าในตัวเอง (self-worth) และสร้างความรับผิดชอบต่อชุมชน 3) ทำให้เกิดทักษะสำคัญ ได้แก่ การทำงานร่วมกัน การตัดสินใจ การแก้ปัญหา การวางแผน หรือการบริหารจัดการโครงการ และ 4) เป็นโครงการพัฒนาสังคมที่นักเรียนอาศัยอยู่ และงานวิจัยของ Wood (2012: 77-93) ระบุว่า ครูสังคมศึกษาในประเทศนิวซีแลนด์บางแห่งใช้การสอนวิชาหน้าที่พลเมืองที่เน้นการมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชนท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนที่นักเรียนอาศัยอยู่เข้มแข็ง และเน้นการณรงค์แก้ปัญหาการเมืองในท้องถิ่น เน้นการปฏิบัติจริงในชุมชน

วิธีการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย ครูสังคมศึกษามีการจัดการเลือกตั้งประธานนักเรียน/หัวหน้ากิจกรรมเสริมหลักสูตรและเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ในแต่ละครั้ง การเปิดโอกาสในการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในการจัดทำโครงการถือเป็นโอกาสให้นักเรียนได้วางแผนคิดอย่างหลากหลาย สอดคล้องแนวคิดของ หน่วยศึกษานิเทศก์กรมสามัญศึกษา (2534: 24-28) อธิบายว่า กิจกรรมเสริมหลักสูตรส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยจะต้องเป็นกิจกรรมที่มีการเปิดโอกาสให้นักเรียนได้เลือกเข้าร่วมกิจกรรมตามความถนัดและความสนใจอย่างกว้างขวาง และ มีการเปิดโอกาสให้นักเรียนได้เลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินการจัดกิจกรรมในกลุ่มของตนเอง และงานวิจัยของ วรวิพรรณ วัชรวงศ์กุล (2542) พบว่า ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน กิจกรรมที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ มีคณะกรรมการนักเรียนโดยการเลือกตั้ง

3. การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครู ครูสังคมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตย ตัวอย่างปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของนักเรียน ดังนี้

ครูสังคมนศึกษาปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านเป็นผู้มีความยุติธรรมไม่ลำเอียง โดยนักเรียนระบุว่าครูปฏิบัติพฤติกรรมในข้อนี้เป็นประจำ สอดคล้องแนวคิดของ วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา (2554: 122) อธิบายว่า ครูสังคมนศึกษาจะต้องเป็นผู้ที่ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี (role model) ที่สะท้อนคุณลักษณะความเป็นประชาธิปไตย คือ มีความยุติธรรมไม่ลำเอียงโดยแสดงพฤติกรรมให้ปรากฏเป็นสิ่งสำคัญ หากครูสอนประชาธิปไตย แต่มิได้มีพฤติกรรมประชาธิปไตยก็ย่อมทำให้เกิดความไม่สมบูรณ์ในตัวครู

จากการสัมภาษณ์ครูสังคมนศึกษาส่วนใหญ่ระบุว่าการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยเป็นหน้าที่หลักของอย่างหนึ่งวิชาสังคมนศึกษา เพราะถือว่าเป็นเนื้อหาวิชาเกี่ยวกับการเมืองการปกครองและประชาธิปไตยโดยตรง เป็นภาระความรับผิดชอบหลักที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ สอดคล้องกับแนวคิดของ Sunal and Hass (2008: 295) อธิบายว่า วิชาสังคมนศึกษาเป็นวิชาหลักที่จะรับผิดชอบ (primarily responsible) ในการจัดการเรียนการสอนในการปลูกฝังความรู้ ทักษะ และค่านิยม ซึ่งมีความจำเป็นในการสร้างความเข้าใจและผลกระทบในการมีส่วนร่วมในระบบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย แนวคิดของ Maxim (2003: 19) อธิบายว่า กลุ่มวิชาสังคมนศึกษาเป็นแนวทางที่ดีที่สุดในการเติมเต็มความเป็นพลเมืองให้กับเยาวชน ด้วยการสอนให้นักเรียนมีการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น การทำงานร่วมกัน การอยู่ร่วมกันท่ามกลางความแตกต่างในสังคมนประชาธิปไตย และ แนวคิดของ วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา (2554: 124) อธิบายว่า วิชาสังคมนศึกษาคือหัวใจของการพัฒนาคนและสังคม จุดมุ่งหมายของวิชาสังคมนศึกษาคือ เพื่อให้นักเรียนได้สามารถนำความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะความเป็นประชาธิปไตยที่ได้พัฒนาจากครูสังคมนศึกษาไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติได้จริง

ปัญหาและอุปสรรคในการแสดงบทบาทของครูสังคมนศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้แก่นักเรียนมัธยมศึกษาประเด็นที่ครูสังคมนศึกษาเห็นพ้องกันมากที่สุดคือ สภาพสังคมไทยในปัจจุบันทำให้การสอนเกี่ยวกับพฤติกรรมประชาธิปไตยในด้านหลักการและการปฏิบัติเป็นไปได้ยาก เนื่องจากภาวะทางการเมือง พฤติกรรมของนักการเมืองไม่เหมาะสมปรากฏตามสื่อต่าง ๆ สังคมไทยปัจจุบันมีการชุมนุมประท้วงที่ไม่ใช้รูปแบบของแนวทางประชาธิปไตย การขาดความสามัคคีของคนในชาติ สอดคล้องงานวิจัยที่วิจัยกับครูสังคมนศึกษาในประเทศนิวซีแลนด์ ของ Wood (2012: 77-93) ค้นพบว่า ครูสังคมนศึกษาของนิวซีแลนด์ระบุว่า การสอนเรื่อง active citizenship ในประเทศยังเป็นปัญหา และเป็นวิชาที่สอนยาก (hard bits) ครูสังคมนศึกษาจึงเลือกออกแบบการสอนและเน้นในเนื้อหาที่ปลอดภัยเป็นที่ยอมรับ (safe and acceptable) และเป็น

หัวข้อที่ยอมรับได้โดยหลีกเลี่ยงประเด็นเนื้อหาทางการเมืองที่ไม่มีข้อยุติ และแนวคิดของ วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา (2554: 124) อธิบายว่า ครูสังคมศึกษาของไทยกำลังเผชิญกับบทบาทหน้าที่ ทำทนายในการพัฒนาความเป็นประชาธิปไตยที่เป็นประเด็นสำคัญของสังคมไทยในขณะนี้ และยังคงเป็นประเด็นที่สำคัญต่อไป ตราบเท่าที่ประเทศไทยยังคงมีการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและยังมีเยาวชนไทยจำนวนมากผ่านเข้ามาในระบบ การศึกษาขั้นพื้นฐาน ปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นตัวแปรอยู่ในบริบทของสังคมไทยก็ต้องรองรับการ ปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ครูสังคมศึกษาทุกท่านต้องมี กำลังใจ มีความอดทน และต้องทำได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับครูในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ข้อเสนอแนะสำหรับครูสังคมศึกษา

1.1 ครูสังคมศึกษาสามารถนำรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนเพื่อพัฒนา พฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ดังนี้

ก. กิจกรรมการวิเคราะห์ข่าวเหตุการณ์บ้านเมือง การอภิปราย การวิเคราะห์ กรณีสืบศึกษา รวมทั้งการจัดทำโครงการทั้ง โครงการจิตสาธารณะ โครงการอาสาพัฒนา และ โครงการบริการสังคม โดยวิเคราะห์ตัวอย่างรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนเหล่านี้ นำไปปรับใช้กับการสอนรายวิชาในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

ข. การจัดกิจกรรมในชั้นเรียนในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย ครูสังคม ศึกษาควรจัดหน่วยการเรียนรู้เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยโดยเฉพาะ โดยใช้การจัดกิจกรรม เป็นกลุ่มเป็นหลักเพราะกระบวนการกลุ่มจะช่วยให้เกิดการแบ่งหน้าที่กันทำงาน นักเรียนมีโอกาส ใช้เหตุผลในการแสดงความคิดเห็น เกิดการแสดงบทบาทของผู้นำ ผู้ตาม มีการยอมรับเสียงส่วนใหญ่ โดยยังรับฟังเสียงส่วนน้อย

ค. การใช้สื่อการเรียนรู้ผลการวิจัยพบว่าครูสังคมศึกษาใช้ใบความรู้เป็นสื่อการ เรียนรู้หลักในการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน ครูสังคมศึกษาควรออกแบบรูปแบบของใบความรู้ให้ น่าสนใจ ทำทนายผู้เรียนและควรใช้สื่อชนิดอื่นประกอบกับการใช้ใบความรู้ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพใน การสอน

ง. ครูสังคัมศึกษาต้องพัฒนาองค์ความรู้ด้านประชาธิปไตยอย่างสม่ำเสมอ ปัจจุบันอินเทอร์เน็ตมีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิต ครูสังคัมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตย ตัวอย่างใช้ website ที่เชื่อถือได้ เป็นตัวเสริมความรู้ด้านการเมืองการปกครอง การติดตามข่าวสาร บ้านเมือง การพัฒนาองค์ความรู้ในการจัดการเรียนการสอน การสืบค้นสื่อการเรียนรู้และเผยแพร่ งานนำเสนอของนักเรียน ข้อค้นพบเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าครูสังคัมศึกษานั้นจะต้องมีการพัฒนาตนเองตลอดเวลา

จ. การจัดบรรยากาศในชั้นเรียนที่เป็นกันเองกับนักเรียนจะช่วยให้เด็กกล้าแสดงออก ครูสังคัมศึกษาจะต้องแสดงออกถึงความเป็นมิตร และมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับนักเรียน

1.2 ครูสังคัมศึกษาสามารถนำรูปแบบการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ดังนี้

ก. การจัดสถานักเรียนครูสังคัมศึกษาจะต้องเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในกิจการของสถานักเรียนให้มากที่สุด โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้นักเรียนเสนอ กิจกรรมหรือโครงการตามความสนใจ และให้อิสระกับนักเรียนในการดำเนินงานโดยครูสังคัมศึกษาคอยให้กำลังใจและกำกับดูแลอยู่ห่าง ๆ ไม่ควรจำกัดการแสดงความคิดเห็นของ คณะกรรมการนักเรียนมากเกินไป

ข. การจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนนำไปปรับใช้ในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรทั้ง ในส่วนของวิธีการจัดกิจกรรม การประสานงานกับชุมชน การมีส่วนร่วมของนักเรียนในการดำเนินงานโครงการ และประเมินผลโครงการ รูปแบบของกิจกรรมควรเป็นกิจกรรมที่มาจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

1.3 ครูสังคัมศึกษามีความยุติธรรม ไม่ลำเอียง ใจกว้าง และรับความคิดเห็นของนักเรียน เป็นคุณลักษณะที่ครูประพฤติปฏิบัติเป็นประจำสะท้อนให้เห็นว่าครูสังคัมศึกษามีวิถีชีวิตประชาธิปไตย (way of life) ในชีวิตประจำวัน ครูสังคัมศึกษาจะต้องรักษาคุณสมบัตินี้และพัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นให้เป็นอย่างที่ดีในด้านการเป็นผู้มีพฤติกรรมประชาธิปไตย

2. ข้อเสนอแนะสำหรับผู้บริหารโรงเรียน

2.1 ผู้บริหารโรงเรียนควรส่งเสริมด้านงบประมาณในด้านสื่อการเรียนรู้ที่ใช้ประกอบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ จะทำให้การพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2.2 ผู้บริหารโรงเรียนควรจัดการอบรมหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนให้กับครูทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ ไม่ใช่เฉพาะครูสังคมศึกษาเท่านั้น เพราะพฤติกรรมประชาธิปไตยถือเป็นพฤติกรรมพื้นฐานสำคัญของระบบการปกครองประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ประกอบกับการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยจะต้องพัฒนาโดยบุคลากรทุกคนในโรงเรียนจึงจะประสบความสำเร็จด้วยดี

2.3 ผู้บริหารโรงเรียนควรปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีในการเป็นผู้มีพฤติกรรมประชาธิปไตย ใช้หลักการประชาธิปไตยเป็นฐานในการบริหารสถานศึกษา โดยการสร้างบรรยากาศสภาพแวดล้อมที่เป็นประชาธิปไตย และเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับครู นักเรียน และบุคลากรทางการศึกษาทำให้เกิดประชาธิปไตยทั้งระบบโรงเรียน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปกครอง

ผู้ปกครองควรปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการเป็นผู้มีพฤติกรรมประชาธิปไตยและสร้างแรงเสริมด้านประชาธิปไตยที่ดีให้แก่นักเรียน เพราะครอบครัวถือเป็นสถาบันหลักมีหน้าที่หล่อหลอมบุคลิกภาพให้นักเรียนเป็นผู้มีพฤติกรรมประชาธิปไตย

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน กิจกรรมเสริมหลักสูตรและการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครู เพื่อให้ทราบว่ากิจกรรมการเรียนรู้เหล่านั้น ส่งผลกระทบกับพฤติกรรมประชาธิปไตยอย่างไร

2. ควรนำข้อค้นพบจากงานวิจัยไปพัฒนาหลักสูตรและรูปแบบการสอนเพื่อส่งเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตยสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา ทั้งในรายวิชาของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม หรือเนื้อหาวิชาในกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น ๆ

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมพล ทงธรรมาชาติ และคณะ. 2521. การเมืองการปกครองไทย. กรุงเทพฯ:

ไทยวัฒนาพานิช.

กรมพล ทงธรรมาชาติ และคณะ. 2531. การเลือกตั้ง พรรคการเมือง และเสถียรภาพของ
รัฐบาล. กรุงเทพฯ: ฝ่ายวิจัย คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กรมพล ทงธรรมาชาติ. 2541. หลักประชาธิปไตย ใน ประณต นันทิยะกุล (บรรณาธิการ),

รัฐศาสตร์ 50 ปี. หน้า 51-72. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

การประถมศึกษา, สำนักงาน. 2524. การสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ:

สำนักงานการประถมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.

ไกรศรี นิมมานเหมินท์. 2525. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรัฐศาสตร์. เชียงใหม่: ภาควิชา

รัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

กอบกุล ดิษฐรัมย์. 2542. การพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตย

โรงเรียนมัธยมศึกษาโดยเทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม. กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ.

ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. 2511. การเมืองและพรรคการเมืองของไทยนับแต่ยุคแรกถึงปัจจุบัน.

พระนคร: โอเดียนสโตร์.

คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. 2528. คู่มือการจัดกิจกรรมการเรียน

การสอนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา. กรุงเทพฯ:

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.

คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. 2531. คู่มือการจัดกิจกรรมการเรียน

การสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักงาน

คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ.

คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. 2536. คู่มือการจัดกิจกรรมการเรียน

การสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุ

สภาลาดพร้าว.

- คณะกรรมการการเลือกตั้ง, สำนักงาน. 2554. **การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www2.ect.go.th/home.php?Province=mp54> [5 กันยายน 2554]
- คณะกรรมการการเลือกตั้ง, สำนักงาน และ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. 2552. **คู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประชาธิปไตย สำหรับครูผู้สอนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง และ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน และ สำนักนายกรัฐมนตรี. 2545. **แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545-2559): ฉบับสรุป**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายแผนและมาตรฐานการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- ควิกลี่ และคนอื่น ๆ. 2554. **โครงการสร้างจิตสำนึกพลเมือง**. แปลโดย สถาบันพระปกเกล้า. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- จรรยา สุภาพ. 2518. **หลักรัฐศาสตร์ภาคพิสดาร แนวทฤษฎีและประยุกต์**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- จักร์ พันธุ์ชูเพชร. 2548. **รัฐศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มายด์ พับลิชชิง.
- จิตวัฒน์ นิลเนตร. 2528. บรรยายภาคในชั้นเรียนกับการสร้างสติปัญญาและคุณลักษณะที่สำคัญแก่เยาวชน. **ครูปริทัศน์** 10 (มกราคม), 28.
- จิรัชค วีระชัย. 2537. พฤติกรรมทางการเมืองกับเยาวชน. ใน **รายงานสรุปการสัมมนาเรื่อง การสืบสานและพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองไทย**, หน้า 73-84. 19-20 กันยายน ณ ห้องประชุม 203-206 อาคาร 6 รัฐสภา.
- จินดาลักษณ์ วัฒนสินธุ์. 2545. วัฒนธรรมทางการเมือง. ใน **ปัญหาการเมืองไทยด้าน วัฒนธรรมทางการเมือง**, หน้า 20. การประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐศาสนศาสตร์ แห่งชาติ ครั้งที่ 3 (พ.ศ. 2545) วันที่ 29-30 พฤศจิกายน 2545 ณ ห้องประชุม มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2519. **ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับ การเมืองไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์เกษม.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2538. **รัฐ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2517. **อุดมการณ์ทางการเมือง**. กรุงเทพฯ: เกล็ดไทย.

- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2541. **Good Governance** กับการปฏิรูปการศึกษา-การปฏิรูป
การเมือง. กรุงเทพฯ: โรงเรียนนวมวิทาลัยวิทยาลัย.
- เชาวนะ ไตรมาศ. 2550. **ข้อมูลพื้นฐาน 75 ปี ประชาธิปไตยไทย 2475-2550**. พิมพ์ครั้งที่ 5.
 กรุงเทพฯ: สุขุมและบุตร.
- ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์. 2520. **สังคมกับการปกครอง**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ดวงกมล สิ้นเพ็ง. 2551. **การพัฒนาผู้เรียนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้: การจัดการเรียน
 การสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและ
 วัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ถวัลย์ มาศจรัส. 2554. **Model การจัดการศึกษาและแหล่งการเรียนรู้สร้างสรรค์**.
 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธารอักษร.
- ทินพันธุ์ นาคะตะ. 2536. **การเมืองการบริหารไทยภาวะของชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
 สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทินพันธุ์ นาคะตะ. 2546. **วิถีชีวิตไทย วัฒนธรรมทางการเมืองของคนรุ่นใหม่**. กรุงเทพฯ:
 สหายบล็อกและการพิมพ์.
- ทิตนา แหมมณี. 2543. บทที่ 7 วิธีการเรียนการสอน ตอนที่ 5 การปลูกฝังประชาธิปไตยใน
 โรงเรียน. ใน อมร รักษาสัตย์ (บรรณาธิการ), **ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญฉบับ
 ประชาชน คู่มือการเรียนการสอนการเผยแพร่และการมีส่วนร่วมสำหรับคณาจารย์
 และผู้นำชุมชน**, หน้า 285-290. กรุงเทพฯ: สมาคมรัฐธรรมนูญเพื่อประชาชน.
- ทิตนา แหมมณี และคณะ. 2536. **กิจกรรมการสอนและฝึกทักษะกระบวนการกลุ่มสำหรับ
 นักเรียนประถมศึกษา**. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทิตนา แหมมณี. 2530. นักประชาธิปไตยน้อย: ความสำเร็จแค่เอื้อม. ใน สุมน อมรวิวัฒน์
 (บรรณาธิการ), **ทิศทางที่ท้าทาย**, หน้า 73-91. กรุงเทพฯ: โครงการตำราและเอกสาร
 วิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทิตนา แหมมณี. 2554. **ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มี
 ประสิทธิภาพ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- นุชสุดา เสริมสมรรถ. 2544. **การนำเสนอกิจกรรมการเรียนการสอนสังคมศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดี สำหรับนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา ภาควิชาหลักสูตร การสอนและเทคโนโลยี คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บัญญัติ สมชอบ. 2533. **แนวคิดของครูสังคมศึกษาในการเสริมสร้างคุณลักษณะประชาธิปไตยแก่นักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดยโสธร.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ป.มหาพันธ์. 2546. **สอนเด็กให้เป็นประชาธิปไตย.** กรุงเทพฯ: วังบูรพา.
- ประภาร์ตน์ สายวงศ์. 2532. **ความคิดเห็นของครูสังคมศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนมัธยมศึกษา.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. 2537. **การพัฒนาประชาธิปไตยและการปฏิรูปทางการเมือง.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.
- ประยุทธ์ ปยุตตโต. 2530. **ทางสายกลางของการศึกษาไทย.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป.
- ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. **พลเมืองศึกษา (civic education): พัฒนาการเมืองไทยโดยสร้างประชาธิปไตยที่คน.** [ออนไลน์]. 2555. แหล่งที่มา: <http://social.obec.go.th/node/64> [4 เมษายน 2555]
- ปลินธร เพ็ชรฤทธิ์. 2550. **สภาพและปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีให้นักเรียนมัธยมศึกษาของครูสังคมศึกษา.** สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา ภาควิชาหลักสูตร การสอนและเทคโนโลยี คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พีระพล ยศธสาร และ รจนา ยศธสาร. 2548. **การศึกษาพฤติกรรมความโน้มเอียงด้านวัฒนธรรมทางการเมืองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.** วารสารการวิจัยทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 8 (1), 140-150.

- พูนสุข สมดี. 2555. **ปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมประชาธิปไตยของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาที่ 26: การวิเคราะห์พหุระดับ.** วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เพ็ญจันทร์ เกียรติไกรสุข. 2547. เรียนรู้จากการให้บริการ (service-learning). **วารสารศึกษาศาสตร์ปริทัศน์** 19 3(ก.ย.-ธ.ค. 2547), 89-91.
- พลศักดิ์ จิรไกรศิริ. 2524. **การเมืองเบื้องต้น.** กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- ยุทธนา วรณปิติกุล. 2542. **สำนักพลเมือง: ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทางประชาสังคม.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม.
- ยนต์ ชุ่มจิต. 2546. **การศึกษาและความเป็นครูไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอสไตร์.
- เยาวลักษณ์ อักษร. 2544. **การศึกษาบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาคุณลักษณะประชาธิปไตยให้แก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษา กรุงเทพมหานคร.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามัธยมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ. 2549. **หลักสูตรศาสตร์.** กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- ลาวัลย์ วิทยาวุฒิกุล และ วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา. 2553. **เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “พัฒนาความเป็นประชาธิปไตยและสิทธิหน้าที่พลเมืองที่ดีในโรงเรียน” สำหรับครูกลุ่มที่ 2: ครู อาจารย์ผู้สอนสังคมศึกษา หน้าที่พลเมือง และ วัฒนธรรม ระดับอนุบาล ประถม และ มัธยมศึกษา.** กรุงเทพฯ: สมาคมพทุธกาจารย์ ครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เลขาธิการ, สำนักงาน และ กระทรวงศึกษาธิการ. 2550. **แนวทางการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การจัดการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้.** กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- วีรพรรณ วัชรวงศ์กุล. 2542. **การจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน : ตามความคิดเห็นของครูในโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ สังกัดกรมสามัญศึกษา.** วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต วิชาเอกการศึกษาผู้ใหญ่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

- วลัย พานิช. 2550. **การพัฒนาทักษะในวิชาสังคมศึกษา: เอกสารคำสอน รายวิชา 2722794.** กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา. 2554. บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาประชาธิปไตย. **วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 39 (1), 120-125.**
- วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา. 2555. โมดูล 5 การประเมินผลการเรียนรู้สังคมศึกษาและการวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียน ใน **ชุดฝึกอบรมสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย,** หน้า 219-269. กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาครูกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สังคมศึกษา การศึกษาปฐมวัย การศึกษาพิเศษ บรรณารักษ์ และแนะแนว สังกัด สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีงบประมาณ 2555.
- วันเพ็ญ พันธุ์รักษ์. 2526. **ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติของลูกเสือและเนตรนารี ต่อการเรียนวิชาลูกเสือเนตรนารีกับมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย.** ปรินิพนธ์ครุศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาวิจัยการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิสุทธิ โปธิแทน. 2538. **อะไรนะ...ประชาธิปไตย?** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิชัย ต้นศิริ. 2546. **รายงานการวิจัยคุณลักษณะและวิธีการเรียนรู้ของคนอังกฤษ.** กรุงเทพฯ: สำนักมาตรฐานการศึกษาและพัฒนาระบบการเรียนรู้.
- วิชากร, กรม และ กระทรวงศึกษาธิการ. 2540. **กรอบความคิดเพื่อส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมที่เน้นความมีวินัยและความเป็นประชาธิปไตย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- วิชากร, กรม. 2536. **แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยระดับมัธยมศึกษา.** กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ
- วิชากร, กรม. 2543. **แนวทางการนำมาตรฐานหลักสูตรไปสู่การออกแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และการวัดประเมินตามสภาพจริง.** กรุงเทพฯ: กรมวิชาการและคณะกรรมการการปฏิรูปการเรียนรู้ในคณะกรรมการการปฏิรูปการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- วิชากร, กรม และ กระทรวงศึกษาธิการ. 2540. **สื่อการเรียนรู้กระบวนการเลือกตั้งและการเรียนรู้ประชาธิปไตย หนังสืออ่านเพิ่มเติม เรื่อง วิถีชีวิตประชาธิปไตย ระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา.** กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาการเรียนรู้กระบวนการ

- เลือกตั้งและการเรียนรู้ประชาธิปไตยตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับประกาศใช้เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2540 กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- วีระ อัมพันธ์สุข. 2537. วัฒนธรรมทางการเมืองเพื่อความมั่นคงของความเป็นไทย. ใน **รายงานสรุปการสัมมนาเรื่องการสืบสานและพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองไทย**, หน้า 121-138. 19-20 กันยายน ณ ห้องประชุม 203-206 อาคาร 6 รัฐสภา.
- ศักดิ์ชัย นิรัฐทวี. 2548. รายงานการวิจัยเอกสารการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็น **พลเมืองดี**. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. 2552. **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ศึกษานิเทศก์, หน่วยกรมสามัญศึกษา. 2534. **แนวทางการนิเทศการสร้างเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนมัธยมศึกษา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- สาโรช บัวศรี. 2542. **ประชาธิปไตยกับการศึกษา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นามี.
- สุนิสา เขาวนัฒนกิจ. 2540. การเปรียบเทียบแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับประชาธิปไตย ตาม **การรับรู้ของนักเรียนในระบบและนอกระบบโรงเรียน ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย กรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพ ปริบุญเสวี และคณะ. 2521. **รัฐศาสตร์ว่าด้วยพื้นฐานการเมืองและการปกครอง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประสานมิตร.
- สมชาย เสรีกิจ. 2543. บทที่ 7 วิธีการเรียนการสอน ตอนที่ 4 แนวการปลูกฝังประชาธิปไตยแก่นักเรียนประถมศึกษา. ใน อมร รักษาสัตย์ (บรรณาธิการ), **ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน คู่มือการเรียนการสอนการเผยแพร่และการมีส่วนร่วมสำหรับคู่อาจารย์ และผู้นำชุมชน**, หน้า 282-284. กรุงเทพฯ: สมาคมรัฐธรรมนูญเพื่อประชาชน.
- สมนึก มั่งน้อย. 2539. **การรับรู้พฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 กรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมบัติ อารังธัญวงศ์. 2546. **การเมือง: แนวคิดและการพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เสมาธรรม.

- สมบุญ สุธสำราญ. 2525. การเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตย ใน ประณต นันทิยะกุล (บรรณาธิการ), **พัฒนาการเมืองการปกครอง**. หน้า 1-10. กรุงเทพฯ: ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตรา จันโทภาส. 2532. **การศึกษาทัศนคติของผู้เชี่ยวชาญทางการเมืองการปกครองที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาต่อประสบการณ์การเรียนด้านประชาธิปไตยในการศึกษาภาคบังคับ พุทธศักราช 2532**. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักงาน. 2554. **แบบสำรวจข้อมูลเพื่อสรรหาโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ประจำปี 2554**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.identity.opm.go.th/identity/doc/nis02963.PDF> [5 กันยายน 2554]
- เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักงาน. 2553. **โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ประจำปี 2553**. กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี.
- สมพงษ์ จิตระดับ. 2555. ปฏิรูปการศึกษาไทย. **วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย** 39 (1), 107-119.
- สมศักดิ์ เกียวกิ่งแก้ว. 2525. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรัฐศาสตร์**. เชียงใหม่: โครงการตำรามหาวิทยาลัย ห้างจำหน่ายหนังสือ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- โสภ ชาติมพันธ์. 2543. บทที่ 7 วิธีการเรียนการสอน ตอนที่ 2x ประชาธิปไตยในครอบครัวและชุมชน. ใน อมร รักษาสัตย์ (บรรณาธิการ), **ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน คู่มือการเรียนการสอนการเผยแพร่และการมีส่วนร่วมสำหรับคณาจารย์และผู้นำชุมชน**, หน้า 274-278. กรุงเทพฯ: สมาคมรัฐธรรมนูญเพื่อประชาชน.
- อมร รักษาสัตย์ และคณะ. 2545. **การเมืองการปกครองไทยตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิเวกรินตัง.
- อมร รักษาสัตย์. 2543. บทที่ 7 วิธีการเรียนการสอน ตอนที่ 5 การปลูกฝังประชาธิปไตยในโรงเรียน. ใน อมร รักษาสัตย์ (บรรณาธิการ), **ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน คู่มือการเรียนการสอนการเผยแพร่และการมีส่วนร่วมสำหรับคณาจารย์และผู้นำชุมชน**, หน้า 290. กรุงเทพฯ: สมาคมรัฐธรรมนูญเพื่อประชาชน.

ภาษาอังกฤษ

- Abu El-Ha, T.R. 2010. "The Beauty of America: Nationalism, Education, and the War on Terror". *Harvard Educational Review*. 2 (80), 242-274.
- Anderson, M.F. 1997. Teaching the United States Constitution: Multicultural Inclusion (Citizenship, Civics). *Dissertation Abstracts International*. Volume 56-68, 3077.
- Bhargava, M. 2010. Assessing Citizenship. *Learning to Teach Citizenship in the Secondary School*. Gearon, L. (edited). New York: Routledge, 107-120.
- Boyle-Baise, M. and Zevin, J. 2009. *Young Citizens of the World: Teaching Elementary Social Studies Through Civic Engagement*. New York: Routledge.
- Campbell, E. D. 2000. *Choosing Democracy: a Practical Guide to Multicultural Education*. 2nd edition. New Jersey: Prentice Hall.
- Crick, B. B. 1998. *Education for Citizenship and the Teaching of Democracy in Schools: Final Report of the Advisory Group on Citizenship*. London: QCA.
- Clough, N. & Holden, C. 2002. *Education for Citizenship: Ideas into Action. A Practical Guide for Teachers of Pupils Aged 7-14*. London and New York: Routledge.
- Davies, I. 2010. Defining Citizenship Education. *Learning to Teach Citizenship in the Secondary School*. Gearon, L. (edited). New York: Routledge, 22-33.
- Kirschenbaum, H. 1995. *100 Ways to Enhance Values and Morality in Schools and Youth Settings*. Massachusetts: Allyn & Bacon.
- Ellis, A.K. & Others. 2001. *England's Results from the IEA International Citizenship Education study: What Citizenship and Education Mean to 14 Year Olds. Research Report No. 375*. London: Department for Education and Skills.
- Eills, A.K. 1995. *Teaching and Learning Elementary Social Studies*. 5th Edition. Boston: Allyn and Bacon.

- Journell, W. 2011. "Teaching Politics in Secondary Education: Analyzing Instructional Methods from the 2008 Presidential Election." **The Social Studies**. 102 (2011), 231-241.
- Lasswell, H. D. and Padover, S. K. 1963. **The Meaning of Democracy**. New York: Frederick A. Praeger.
- Maxim, G.W. 2003. **Dynamic Social Studies for Elementary Classrooms**. 7th Edition. New Jersey: Merrill Prentice Hall.
- Palmer, J.J. 1986. "A Study of the Trends in Contents and Methodology in the Teaching Government in Secondary School in the United States, 1930-1980." **Dissertation Abstracts International**. February.
- Plano, J.C. 1973. **Political Science Dictionary**. United States of America: Dryden Press.
- Saffell, C. D. 2002. **Civics: Responsibilities and Citizenship, Presidential Election Edition**. United States of America: The McGraw-Hill Companies.
- Sunal, S. C. and Hass, E. M. 2008. **Social Studies for the Elementary and Middle Grades: a constructivist**. United States of America: Pearson Education.
- Syvetsen, A.K., Flanagan, C.A., and Stout M.D. 2007. **Best Practices in Civic Education: Changes in Students' Civic Outcomes**. Pennsylvania: The Center for Information & Research on Civic Learning & Engagement.
- Wood, B.E. 2012. "Scales of Active Citizenship: New Zealand Teachers' Diverse Perceptions and Practices." **International Journal of Progressive Education**. 8 (3), 77-93.
- Zhang, T. , Torney-Purta, J. and Barber, C. "Students' Conceptual Knowledge and Process Skills in Civic Education: Identifying Cognitive Profiles and Classroom Correlates." **Theory & Research in Social Education**. 40, 1-34.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจพฤติกรรมประชาธิปไตย

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องการวิจัยทั้ง 4 ชุด ได้แก่

แบบสอบถามครูผู้สอนและนักเรียนมัธยมศึกษา

แบบสังเกตการสอนในชั้นเรียน

แบบสัมภาษณ์การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

**รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ
ตรวจรายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจพฤติกรรมประจำปีโดย**

รองศาสตราจารย์ไฉ่วจี้สึ กฤษณะภุมิตี

รองศาสตราจารย์ ระดับ 9 (ข้าราชการบำนาญ)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สมาชิกสภาอำนวยการรัฐมนตรี ปี พ.ศ. 2540 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ประธานองค์การติดตามการดำเนินงานทางการเมืองเรื่อง สตรี (ตมส.) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ประธานหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

รองศาสตราจารย์นิลมณี พิทักษ์

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตรสาขาวิชาสังคมศึกษา

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

อาจารย์วันชัย เมฆหิรัญศิริ

ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. รายนามครูสังคัมศึกษาที่ตรวจเครื่องการวิจัย

รองศาสตราจารย์นิลมนี พิทักษ์

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตรสาขาวิชาสังคัมศึกษา

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

อาจารย์ปริศนา ตันติเจริญ

ครูชำนาญการพิเศษ

หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคัมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

โรงเรียนโยธินบูรณะ ได้รับรางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ประจำปี พ.ศ. 2551

เลขาธิการสมาคมครูสังคัมศึกษาแห่งประเทศไทย

อาจารย์สุคนธ์ สิ้นพานนท์

ครูชำนาญการพิเศษ ข้าราชการบำนาญ

ผู้เขียนหนังสือ คู่มือเกี่ยวกับการสอนสังคัมศึกษา

คณะกรรมการกลางสมาคมครูสังคัมศึกษาแห่งประเทศไทย

ผู้พิพากษาสมทบ ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดนนทบุรี

ภาคผนวก ข

หนังสือขอความร่วมมือ

หนังสือเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ

หนังสือขอเก็บข้อมูล

ที่ ๑๑๘.๑๘(๒๓๓) / ๒๒

คณะกรรมการการเลือกตั้ง
ถนนพญาไท กรุงเทพมหานคร ๑๐๖๖๐

พ.ศ. ๒๕๖๕

เรื่อง ขอลงทะเบียนเป็นภาคีกับสื่อมวลชน

เรียน ผู้สื่อข่าวรายการโทรทัศน์ชายแดนใต้

สิ่งที่ส่งมาด้วย สำเนาบัตรที่ไว้ในภาคีสื่อ

เรียน นายธนวัฒน์ ภูวษา นิสิตมหาลัยสุโขทัยเขตเทศบาลเมืองสุโขทัย สาขาวิชาภาษาอังกฤษ ชั้นปริญญาตรี สาขาภาษาอังกฤษและศิลปวัฒนธรรม ผู้ลงทะเบียนผ่านระบบการสมัครภาคีสื่อมวลชน "ขบวนการของสื่อมวลชนในภาคใต้" ของคณะกรรมการการเลือกตั้ง โดยออกบัตรประชาชนในชื่อ "ธนวัฒน์ ภูวษา" โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วรชัย จิตสารคุณ รองอธิการบดี เป็นอาจารย์ปรึกษา ในกรณีที่นิสิตท่านนี้เป็นสื่อมวลชนกับสื่อมวลชนระบบชายแดนใต้ กลุ่มภาคีสื่อมวลชนภาคใต้ตอนล่างตามที่นิสิตผู้ลงทะเบียนได้ประสานงานในทางอื่นเรียบร้อยแล้ว

จึงเรียนมาเพื่อขอทราบรายละเอียดท่านไป รอลงทะเบียนให้ นิสิตได้ทำการลงทะเบียนสื่อมวลชนเรียบร้อยแล้วเพื่อไปดำเนินการราชการต่อไป และขอขอบคุณมาในโอกาสนี้

คณะกรรมการการเลือกตั้ง

(รองศาสตราจารย์ ดร. วรชัย ภูวษา วัฒนคุณ)
รองอธิการบดี
ปฏิบัติราชการแทนอธิการบดี

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง
โทร. ๐-๒๒๒๒-๐๘๕๑-๕๕ ต่อ ๕๑๕

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน งานหนังสือพิมพ์และวารสารนิเทศ สำนักวิชาการ และศิลปกรรม สำนักงาน ก.พ.ร. โทร. ๐๒-๒๖๔๒-๖ ต่อ ๕๑

ที่ ๑๑ ๐๕.๑(๖๖๖)/๒๔

วันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕

เรื่อง ขอเชิญเป็นสักขีพยานผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเรื่องยี่สิบ

เรียน ศาสตราจารย์ ดร. เมฆศิริ วัฒนศิริ

เรื่อง นาย สุวิทย์ สุวธา นักศึกษาระดับปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา สาขาวิชาภาษาอังกฤษ ภาควิชาภาษาอังกฤษ และนิเทศศาสตร์ เป็นผู้เข้ากล่าวคำวินิจฉัยงานวิจัยวิทยานิพนธ์เรื่อง บทบาทของครูผู้ช่วยศึกษาในภาวะที่สถานการณ์ยุติการรวมประชาชาติไทยของนักวิจัยชื่อ ดร. เมฆศิริ วัฒนศิริ โดยมี พล.ต.ท. ร้อย อิศรา สุวธา เป็นอาจารย์ปรึกษา ในการนี้โดยขอเชิญท่านเป็นสักขีพยานผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเรื่องยี่สิบ ทั้งนี้ นักศึกษาระดับปริญญาตรี นาย สุวิทย์ สุวธา ในภาคนี้โดยขอเชิญท่านเป็นสักขีพยานผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเรื่องยี่สิบ ทั้งนี้ นักศึกษาระดับปริญญาตรี นาย สุวิทย์ สุวธา ในภาคนี้โดยขอเชิญท่านเป็นสักขีพยานผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเรื่องยี่สิบ

จึงเรียนมาเพื่อขอทราบอนุเคราะห์ว่า หากท่านไปขอเป็นสักขีพยานผู้ทรงคุณวุฒิแก่การที่ขอประนีประนอมการศึกษาค้นคว้าต่อไป และขอขอบพระคุณในโอกาสนี้

(รองศาสตราจารย์ ดร. ฉวีฉวี วัฒนศิริ วัฒนศิริ)
รองอธิการบดี

ภาคผนวก ค

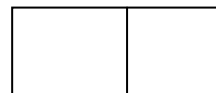
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสอบถามครูผู้สอน

แบบสังเกตการณ์การเรียนรู้ในห้องเรียน

แบบสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหาร

แบบสอบถามนักเรียนมัธยมศึกษา

แบบสอบถาม

เรื่อง บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย
ในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง

คำชี้แจง แบบสอบถามแบ่งเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 แบบสอบถามความคิดเห็นของครูสังคมศึกษา ในประเด็น

ก. ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน

ข. ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

ค. ด้านการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครู

ตอนที่ 1 สภาพทั่วไป

1. โรงเรียน.....
2. เพศ ชาย หญิง
3. วุฒิการศึกษา ปริญญาตรี ระบุสาขา.....
ปริญญาโท ระบุสาขา.....
อื่น ๆ ระบุสาขา.....
4. วิชาที่สอน รายวิชาในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม.....

5. ระดับชั้นที่สอน ระดับมัธยมศึกษาปีที่..... (ตอบได้มากกว่า 1 ระดับชั้น)
6. ท่านเคยรับการอบรมเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาประชาธิปไตยจากหน่วยงานใดมาก่อนหรือไม่
 เคย (โปรดระบุ ชื่อโครงการ).....
 หน่วยงานที่จัด.....
 ไม่เคย

ตอนที่ 2 บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียนมัธยมศึกษา ด้านการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน

ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

1. ท่านได้จัดทำหน่วยการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย ในรายวิชาในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมหรือไม่ หน่วยการเรียนรู้นั้นมีลักษณะอย่างไร
 - จัดทำหน่วยการเรียนรู้
 - หัวเรื่อง (theme), มโนทัศน์ (concept) ของหน่วยการเรียนรู้.....

- ระยะเวลาในการสอน.....คาบ
- ไม่ได้จัดทำ

2. กิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

2.1 โปรดทำเครื่องหมาย (/) ลงในช่องที่ตรงกับกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนที่ท่านใช้ในการจัดการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย (ตอบได้มากกว่า 1 กิจกรรม)

- การอภิปราย ตัวอย่างประเด็นที่ใช้อภิปราย คือ
- บทบาทสมมุติ สถานการณ์จำลอง
- การสาธิต เรื่องที่สาธิต คือ.....
- วิเคราะห์กรณีศึกษาเกี่ยวประชาธิปไตย
- ระดมสมอง การแก้ปัญหา
- วิเคราะห์ข่าวเหตุการณ์ทางการเมือง
- ทัศนวิสัยเผยแพร่ความรู้เรื่องกิจกรรมทางการเมือง
และการมีส่วนร่วมทางการเมืองในท้องถิ่น
- การใช้กระบวนการวิจัยเชิงสำรวจ/การสำรวจความคิดเห็นในประเด็น.....
- การสัมภาษณ์ความคิดเห็นทางการเมืองของบุคคลต่าง ๆ บุคคลที่สัมภาษณ์.....
ความคิดเห็นทางการเมืองในประเด็นเรื่อง.....
- การโต้วาที ในญาติติ.....
- วิเคราะห์ปัญหาการเมืองในชุมชนท้องถิ่น ปัญหา.....
- เชิญนักการเมืองท้องถิ่นมาให้ความรู้ ระบุตำแหน่ง.....
- กิจกรรมอาสาพัฒนาชุมชน ชื่อกิจกรรม.....
- โครงการ ตัวอย่างโครงการ.....
- กิจกรรมอื่น ๆ ระบุ.....

2.2 กิจกรรมในชั้นเรียน (Classroom Organization) เพื่อพัฒนาพฤติกรรม

ประชาธิปไตยของ ท่านมีลักษณะอย่างไร (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- กิจกรรมเดี่ยว/รายบุคคล กิจกรรมทำเป็นคู่
- กิจกรรมทำเป็นกลุ่ม
- แบ่งกลุ่มนักเรียนประมาณ 3-5 คน
- แบ่งกลุ่มนักเรียนประมาณ 5-8 คน
- กิจกรรมทำร่วมกันทั้งชั้นเรียน

4. กิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนของท่าน มีจุดเด่นในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนอย่างไร (ขอความกรุณาอาจารย์ อธิบายโดยสังเขป)

.....

.....

.....

.....

5. สื่อการเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้ที่ใช้ประกอบเนื้อหาในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในชั้นเรียน

5.1 สื่อการเรียนรู้ที่ใช้ประกอบเนื้อหาในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในชั้นเรียน

ก. โปรดทำเครื่องหมาย (/) ลงในช่องที่ตรงกับสื่อการเรียนรู้ที่ท่านใช้ประกอบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในชั้นเรียน

ระดับใช้ของการใช้สื่อการเรียนรู้ประกอบกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน

- ระดับการใช้ 4 หมายถึง ใช้สื่อการเรียนรู้ เป็นประจำ (ประมาณร้อยละ 60 ขึ้นไป)
- ระดับการใช้ 3 หมายถึง ใช้สื่อการเรียนรู้ บ่อยครั้ง (ประมาณร้อยละ 40-60)
- ระดับการใช้ 2 หมายถึง ใช้สื่อการเรียนรู้ บางครั้ง (ประมาณร้อยละ 20-40)
- ระดับความเหมาะสม 1 หมายถึง แทบจะไม่ได้ใช้สื่อการเรียนรู้เลย (น้อยกว่าร้อยละ 20)

ลำดับที่	สื่อการเรียนรู้	ระดับการใช้				ตัวอย่าง เนื้อหา / ชื่อเรื่อง ของสื่อที่ท่านเลือกใช้
		4	3	2	1	
1	ใบความรู้					เรื่อง.....
2	วีดิทัศน์					เรื่อง.....
3	หนังสือ / หนังสืออ่านนอกเวลา					เรื่อง.....
4	หนังสือพิมพ์					ตัวอย่างข่าว.....
5	บทความวิชาการ					เรื่อง.....
6	นิทาน					เรื่อง.....
7	บทบรรณาธิการ					เรื่อง..... จากหนังสือพิมพ์.....
8	เพลง					เพลง..... ศิลปิน.....
9	ภาพยนตร์สั้น, ภาพยนตร์ โฆษณา					เรื่อง.....
10	สื่ออิเล็กทรอนิกส์, โปรแกรม สำเร็จรูป					ชื่อโปรแกรม..... เรื่อง.....
11	รูปภาพ					รูปภาพเกี่ยวกับ.....
12	โปรแกรม Power Point					เรื่อง.....
13	การ์ตูน / หนังสือการ์ตูน					เรื่อง.....
14	อื่น ๆ ระบุ.....					เรื่อง.....

**5.2 แหล่งเรียนรู้ที่ใช้ประกอบเนื้อหาในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาพฤติกรรม
ประชาธิปไตยในชั้นเรียน**

- ท่านใช้แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน, แหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่น หรือ แหล่งการเรียนรู้อื่น ๆ ที่
เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยหรือไม่

- มีการใช้แหล่งเรียนรู้
- มีโครงการนำนักเรียนไปทัศนศึกษาที่รัฐสภา
- แหล่งเรียนรู้อื่น ๆ ระบุสถานที่.....
- ไม่ได้ใช้แหล่งเรียนรู้

**5.3 website ที่ใช้ประกอบเนื้อหาในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาพฤติกรรม
ประชาธิปไตยในชั้นเรียน**

ก. ท่านได้ใช้ website ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา / สาระ เรื่องเกี่ยวข้องกับการปกครองระบอบ
ประชาธิปไตย เพื่อนำมาใช้ในกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย หรือไม่

- ใช่ โดย website ที่เลือกใช้ได้แก่ (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)
- www.moi.go.th/ (กระทรวงมหาดไทย)
- www.ect.go.th (คณะกรรมการการเลือกตั้ง)
- www.parliament.go.th/ (รัฐสภา)
- www.opm.go.th/ (สำนักนายกรัฐมนตรี)
- อื่น ๆ ระบุ.....
- ไม่ได้ใช้

ข. ท่านได้ใช้ website ข่าว เพื่อติดตามสถานการณ์ ข่าวสาร ที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย เพื่อนำมาใช้ในกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย หรือไม่

ใช่ โดย website ที่เลือกใช้ได้แก่ (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- www.thairath.co.th (หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ)
- www.dailynews.co.th (หนังสือพิมพ์เดลินิวส์)
- www.matichon.co.th (หนังสือพิมพ์มติชน)
- www.thaipost.net (หนังสือพิมพ์ไทยโพสต์)
- www.bangkokbiznews.com (หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ)
- www.manager.cot.th (หนังสือพิมพ์ ASTV ผู้จัดการ)
- www.bangkokpost.com (หนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์)
- www.posttoday.com (หนังสือพิมพ์โพสต์ทูเดย์)
- อื่น ๆ ระบุ.....

ไม่ได้ใช้

ค. ท่านได้ใช้ website ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับ ประชาธิปไตย เพื่อนำมาใช้ในกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย หรือไม่

ใช่ โดย website ที่เลือกใช้ได้แก่ (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- www.techno.bopp.go.th (สำนักเทคโนโลยีเพื่อการสอน)
- www.dlf.ac.th/ (มูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม)
- www.onec.go.th (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา)
- www.kruthai.info (ครูไทย)
- www.thaigoodview.com (โทรทัศน์ครู)
- www.school.net.th (ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร)
- อื่น ๆ ระบุ.....

ไม่ได้ใช้

ง. ท่านได้ใช้ website ที่เป็น Social Media เพื่อค้นหาสื่อการเรียนรู้ จัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้ online หรือ สืบค้นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย เพื่อนำมาใช้ในกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย หรือไม่ อย่างไร

- ใช้ โดย website ที่เลือกใช้ได้แก่ (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)
- Facebook ระบุจุดประสงค์ / วิธีการใช้
- Youtube ระบุจุดประสงค์ / วิธีการใช้
- Twitter ระบุจุดประสงค์ / วิธีการใช้
- อื่น ๆ ระบุ.....ระบุจุดประสงค์ / วิธีการใช้
- ไม่ได้ใช้

6. การวัดและประเมินผล

6.1 บุคคลที่มีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผลพฤติกรรมประชาธิปไตย

- บุคคลต่อไปนี้มีส่วนร่วมในการประเมินผลของท่านอย่างไร

ระดับการมีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผลพฤติกรรมประชาธิปไตย

4 หมายถึง มีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผลทุกครั้ง (ประมาณร้อยละ 60 ขึ้นไป)

3 หมายถึง มีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผลบ่อยครั้ง (ประมาณร้อยละ 40-60)

2 หมายถึง มีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผลบางครั้ง (ประมาณร้อยละ 20-40)

1 หมายถึง แทบจะไม่มีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผลเลย (น้อยกว่าร้อยละ 20)

ลำดับที่	บุคคลที่มีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผล	ระดับการปฏิบัติ			
		4	3	2	1
1	ครูผู้สอนประเมินด้วยตนเอง				
2	ครู, อาจารย์ กลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น				
3	นักเรียนประเมินเพื่อนนักเรียน				
4	นักเรียนประเมินตนเอง				
5	อื่น ๆ ระบุ..... ฯลฯ				

6.2 ระดับการปฏิบัติการวัดและประเมินผลพฤติกรรมประชาธิปไตย

- ท่านใช้การวัดประเมินผลพฤติกรรมประชาธิปไตยในลักษณะใดบ้าง

ระดับการปฏิบัติการวัดและประเมินผล

4 หมายถึง ปฏิบัติการวัดและประเมินผลเป็นประจำทุกเนื้อหา (ประมาณร้อยละ 60 ขึ้นไป)

3 หมายถึง ปฏิบัติการวัดและประเมินผลบ่อยครั้ง (ประมาณร้อยละ 40-60)

2 หมายถึง ปฏิบัติการวัดและประเมินผลบางครั้ง (ประมาณร้อยละ 20-40)

1 หมายถึง แทบจะไม่ได้ปฏิบัติการวัดและประเมินผลเลย (น้อยกว่าร้อยละ 20)

ลำดับที่	ลักษณะการวัดและประเมินผล	ระดับการปฏิบัติ			
		4	3	2	1
1	การสังเกตพฤติกรรมประชาธิปไตย โดยใช้แบบสังเกตพฤติกรรมและจดบันทึก				
2	ประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรมเป็นรายกลุ่ม โดยใช้แบบประเมิน จัดทำเกณฑ์การประเมินพฤติกรรมประชาธิปไตย (rubric score)				
3	ประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรมเป็นรายบุคคล โดยใช้แบบประเมิน จัดทำเกณฑ์การประเมินพฤติกรรมประชาธิปไตย (rubric score)				
4	ประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรมเป็นรายกลุ่ม โดยใช้แบบตรวจสอบรายการ/แบบสำรวจรายการ (Checklist)				
5	ประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรมเป็นรายบุคคล โดยใช้แบบตรวจสอบรายการ/แบบสำรวจรายการ (Checklist)				
6	ประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรมเป็นรายกลุ่ม โดยใช้แบบประเมินค่า/แบบมาตราประมาณค่า (Rating Scale)				
7	ประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรมเป็นรายบุคคล โดยใช้แบบประเมินค่า/แบบมาตราประมาณค่า (Rating Scale)				
8	การประเมินด้วยแฟ้มสะสมผลงาน				
9	การเขียนสะท้อนผลการเรียนรู้				
10	อื่น ๆ ระบุ.....				

7. การสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน

- ท่านสร้างบรรยากาศในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนอย่างไร

ระดับการปฏิบัติการสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน

4 หมายถึง สร้างบรรยากาศประชาธิปไตยในชั้นเรียนประจำทุกครั้ง (ประมาณร้อยละ 60 ขึ้นไป)

3 หมายถึง สร้างบรรยากาศประชาธิปไตยในชั้นเรียนครั้ง (ประมาณร้อยละ 40-60)

2 หมายถึง สร้างบรรยากาศประชาธิปไตยในชั้นเรียนบางครั้ง (ประมาณร้อยละ 20-40)

1 หมายถึง แทบจะไม่ได้สร้างบรรยากาศประชาธิปไตยในชั้นเรียนเลย (น้อยกว่าร้อยละ 20)

ลำดับที่	การสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน	ระดับการปฏิบัติ			
		4	3	2	1
1	เปิดโอกาสให้นักเรียนร่วมกันสร้างกฎ, ข้อบังคับ โดยใช้หลักเสียงข้างมากในการสร้างกฎ, ข้อบังคับ				
2	เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นและแสดงความคิดเห็นร่วมกับนักเรียนโดยความคิดเห็นของครูเป็นเพียงเสียงหนึ่ง ไม่ใช่คำตัดสินชี้ขาด				
3	ครูมีความเป็นมิตร มีปฏิบัติสัมพันธ์ที่ดีกับนักเรียน				
4	จัดบรรยากาศในชั้นเรียนที่มีความเป็นกันเองและสร้างความมั่นใจเพื่อให้นักเรียนกล้าแสดงออก				
5	ใช้การเสริมแรงทางบวกเพื่อให้นักเรียนเกิดความมั่นใจในตนเอง				
6	อื่น ๆ ระบุ.....				

ตอนที่ 3 บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียนมัธยมศึกษา ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

1. ประเภทของกิจกรรมเสริมหลักสูตร

- โปรดทำเครื่องหมาย (/) ลงในกิจกรรมเสริมหลักสูตร (กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน) ที่ท่านรับผิดชอบ/เป็นที่ปรึกษากิจกรรม

1.1 กิจกรรมเกี่ยวกับการปกครอง (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- คณะกรรมการนักเรียน/สภานักเรียน
- จัดประกวดการกล่าวสุนทรพจน์ ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครอง
- จัดกิจกรรมการโต้วาที ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครอง
- จัดประกวดเรียงความ ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครอง
- จัดกิจกรรมตอบคำถาม ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครอง
- จัดประกวดคำขวัญ/กลอน ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครอง
- กิจกรรมอื่นๆ ระบุ.....

1.2 กิจกรรมตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- ลูกเสือ ยุวกาชาด ผู้นำเพื่อประโยชน์
- นักศึกษาวิชาทหาร ชุมนุ่ม ระบุชื่อ.....

1.3 กิจกรรมตามนโยบายของโรงเรียน จังหวัด และนโยบายของชาติ

(ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- สหกรณ์ กิจกรรมนรงค์ต่างๆ ระบุ.....
- กิจกรรม To Be Number 1 สอนพฤษศาสตร์โรงเรียน
- กิจกรรมอื่น ๆ ระบุ.....

1.4 กิจกรรมทำร่วมกับชุมชน (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- กิจกรรมอาสาพัฒนา
- กิจกรรมเผยแพร่ความรู้ประชาธิปไตยให้กับชุมชน ชื่อกิจกรรม.....
- กิจกรรมบริการชุมชน
- เชิญนักการเมืองท้องถิ่นมาให้ความรู้ ระบุตำแหน่ง.....
- วิเคราะห์ปัญหาการเมืองในชุมชนท้องถิ่น
- กิจกรรมบริการชุมชน อื่น ๆ ระบุ.....

2. การมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร (ตอบได้มากกว่า 1

คำตอบ)

โปรดทำเครื่องหมาย (/) ลงในช่องที่ตรงกับการมีส่วนร่วมของนักเรียนของท่าน ในการดำเนินการ/จัดโครงการ ต่าง ๆ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

- เสนอกิจกรรม หรือ โครงการ ตามที่นักเรียนสนใจ
- เสนอความคิดเห็นนอกแบบแผนการดำเนินกิจกรรม หรือ โครงการต่าง ๆ
- จัดการเลือกตั้งประธานหรือหัวหน้าชุมนุม
- นักเรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้มีส่วนร่วมในการจัด

กิจกรรม หรือ โครงการต่างในแต่ละครั้ง

- ช่วยประชาสัมพันธ์กิจกรรม หรือ โครงการ แก่ครู อาจารย์ และเพื่อนนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรม เช่น การติดป้ายประกาศ พุดเชิญชวนให้เข้าร่วมกิจกรรม
- ดำเนินการประชุม แลกเปลี่ยนความความคิดเห็น
- ร่วมในการประเมินผลของการจัดกิจกรรม หรือ โครงการในแต่ละครั้ง
- ร่วมในการจัดนิทรรศการ หรือ แสดงผลงาน
- การมีส่วนร่วมของนักเรียนในกิจกรรมอื่นๆ ระบุ

ตอนที่ 4 บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียน
มัธยมศึกษาด้านการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครู

1. ด้านลักษณะความสัมพันธ์กับนักเรียน

โปรดเรียงลำดับพฤติกรรมประชาธิปไตยที่ท่านได้ปฏิบัติเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้นักเรียน จากพฤติกรรมที่ปฏิบัติมากที่สุด ไปจนถึงพฤติกรรมที่ปฏิบัติน้อยที่สุด (ระบุอันดับ 1-9)

- เป็นคนมีเหตุผล
- เป็นผู้มีความวินัยในการทำงาน
- ยอมรับความแตกต่างของนักเรียนแต่ละคน
- มีความยุติธรรม ไม่ลำเอียง
- มีความใจกว้าง เปิดโอกาสให้นักเรียนซักถาม เมื่อไม่เข้าใจ
- เป็นกันเองกับนักเรียน กระตุ้นให้นักเรียนกล้าแสดงออก
- เป็นตัวอย่างที่ดีในการทำงานกลุ่ม ร่วมกับครูในกลุ่มสาระอื่น
- อื่น ๆ

ระบุ.....

2. ด้านลักษณะการทำงาน

โปรดเรียงลำดับพฤติกรรมประชาธิปไตยที่ท่านได้ปฏิบัติเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้นักเรียน จากพฤติกรรมที่ปฏิบัติมากที่สุด ไปจนถึงพฤติกรรมที่ปฏิบัติน้อยที่สุด (ระบุอันดับ 1-5)

- รับผิดชอบหน้าที่ ทั้งภาระงานสอนและภาระงานอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมาย
- มีความสุขในการสอนและการทำงานอื่น ๆ ในโรงเรียน
- มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเพื่อนร่วมงาน มีความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันและกัน
- แสวงหาความรู้ทางการเมือง อย่างสม่ำเสมอ
- ทำงานอย่างมีหลักเกณฑ์ มีขั้นตอน มีการวางแผนการทำงาน

แบบสังเกตการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน

1. ชื่อผู้ให้สังเกต.....สถานที่สังเกต (โรงเรียน).....
วันที่สังเกต..... เวลา..... น. ถึง น.

2. เพศ หญิง ชาย

3. ตำแหน่งใน

ปัจจุบัน.....

4. ระดับชั้นที่ปฏิบัติการสอน.....

5. วิชาที่สอน..... เวลา..... นาที

6. เรื่องที่สอน.....

ก. กิจกรรมการเรียนรู้ที่เลือกใช้ คือ.....

ข. วิธีการจัดกิจกรรม โดยสังเขป

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

7. สภาพการดำเนินงานการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรของครูสังคมศึกษาเพื่อพัฒนาพฤติกรรม
ประชาธิปไตยให้นักเรียน ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

ก. กิจกรรมในชั้นเรียน

ประเด็นที่สังเกต	บันทึกของผู้สังเกต
1. กิจกรรมการเรียนรู้ ก. สื่อการเรียนรู้ที่เลือกใช้ ข. การวัดประเมินผลที่ใช้	

ประเด็นที่สังเกต	บันทึกของผู้สังเกต
<p>2. การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ในชั้นเรียน</p> <p>() ก. นักเรียนมีโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นและแสดงความคิดเห็นร่วมกับนักเรียนโดยความคิดเห็นข้อครูเป็นเพียงส่วนหนึ่ง ไม่ใช่คำชี้ขาด</p> <p>() ข. จัดบรรยากาศในชั้นเรียนที่มีความเป็นกันเองสร้างความมั่นใจให้นักเรียน</p> <p>() ค. เสริมแรงด้านบวกให้นักเรียนกล้าแสดงออก</p> <p>() ง. อื่น ๆ</p>	
<p>3. พฤติกรรมของครูที่แสดงออก</p> <p>() ก. มีความยุติธรรม</p> <p>() ข. มีเหตุผล เปิดโอกาสให้นักเรียนซักถามเมื่อไม่เข้าใจ</p> <p>() ค. เป็นกันเองกับนักเรียน กระตุ้นให้นักเรียนกล้าแสดงออก</p> <p>() ง. ยอมรับความแตกต่างของนักเรียนแต่ละคน</p> <p>() จ. รับฟังความคิดเห็นของนักเรียน</p> <p>() ฉ. ส่งเสริมให้นักเรียนทำงานเป็นกลุ่ม</p> <p>() ช. ปลุกฝังให้นักเรียนเป็นผู้มีวินัยในการทำงาน</p> <p>() ซ. เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เลือกตั้งหัวหน้าชั้น / หัวหน้ากลุ่ม</p> <p>() ฅ. เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ลงมติการตัดสินใจ</p>	

ประเด็นที่สังเกต	บันทึกของผู้สังเกต
<p>4. พฤติกรรมประชาธิปไตยที่สามารถสังเกตเห็นได้ชัดเจน</p> <p>() ก. ยอมรับข้อกำหนดในหน้าที่ของผู้นำและผู้ตาม</p> <p>() ข. ไม่ยึดติดกับความคิดของตนเองว่าถูกต้องเสมอไป</p> <p>() ค. รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น</p> <p>() ง. ไม่ใช่อำนาจในฐานะผู้นำโดยไม่มีเหตุผล</p> <p>สนใจในกิจการบ้านเมือง</p> <p>() จ. มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย</p> <p>() ฉ. ยอมรับในการกระทำของตนเอง รู้จักควบคุมตนเอง</p> <p>() ช. ชยัน หมั่นเพียร ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุจริต</p> <p>() ซ. ยึดถือระเบียบกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติงาน</p>	

แบบสัมภาษณ์การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

1. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....สถานที่สังเกต (โรงเรียน).....
วันที่สัมภาษณ์..... เวลา..... น. ถึง น.
2. เพศ หญิง ชาย
3. ตำแหน่งในปัจจุบัน.....
4. กิจกรรมเสริมหลักสูตร / โครงการประชาธิปไตย ที่ท่านรับผิดชอบ
1. ชื่อกิจกรรม / โครงการ.....
เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมเสริมหลักสูตร ประเภท
 กิจกรรมเกี่ยวกับการปกครอง กิจกรรมตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ
 กิจกรรมตามนโยบายของโรงเรียน จังหวัด และนโยบายของชาติ
 กิจกรรมที่ทำร่วมกับชุมชน
2. ระยะเวลาในการดำเนินกิจกรรม
3. จำนวนนักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรม.....คน
4. รางวัลที่ทางโรงเรียนได้รับจากการปฏิบัติกิจกรรมนี้หรือไม่ อย่างไร (ในรอบ 3 ปี) ได้แก่
- ก. ชื่อรางวัล.....
หน่วยงานที่มอบรางวัล.....ปีที่ได้รับรางวัล.....
- ข. ชื่อรางวัล.....
หน่วยงานที่มอบรางวัล.....ปีที่ได้รับรางวัล.....
- ค. ชื่อรางวัล.....
หน่วยงานที่มอบรางวัล.....ปีที่ได้รับรางวัล.....

5. วัตถุประสงค์ของกิจกรรม

1.....

2.....

6. รายชื่อนักเรียนคณะกรรมการที่ในกิจกรรม

ก. ประธานกิจกรรม ชื่อ – สกุลชั้น.....

ข. คณะกรรมการ

1.ชื่อ-สกุล.....ชั้น... 2. ชื่อ-สกุล.....ชั้น.....

3.ชื่อ-สกุล.....ชั้น... 4. ชื่อ-สกุล.....ชั้น.....

5.ชื่อ-สกุล.....ชั้น... 6. ชื่อ-สกุล.....ชั้น.....

ค. เลขานุการ ชื่อ – สกุลชั้น.....

ง. ที่มาของประธาน, คณะกรรมการ และ เลขานุการ กิจกรรม

 มาจากการเลือกตั้ง มาจากการรับมอบหมายของครู อื่น ๆ ระบุ.....

7. สภาพการดำเนินงานการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรของครูสังคมศึกษาเพื่อพัฒนาพฤติกรรม

ประชาธิปไตยให้นักเรียน ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

ก. กิจกรรมเสริมหลักสูตรที่ท่านจัดมีลักษณะอย่างไร

() ให้นักเรียนดำเนินการประชุม แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประเด็น

เรื่อง.....

() ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการนำเสนอโครงการที่สนใจ, ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็น ออกแบบแผนการดำเนินกิจกรรม ลักษณะการมีส่วนร่วมของนักเรียน.....

() จัดนิทรรศการ การแสดงผลงานของนักเรียน ผลงานนำมาจัดแสดง.....

.....

() อื่น ๆ ระบุ.....

ข. พฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนที่ท่านสังเกตได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมเสริม
หลักสูตรมีอะไรบ้าง

ประเด็นที่สังเกต	บันทึกของผู้สัมภาษณ์
<p>พฤติกรรมประชาธิปไตยที่สามารถสังเกตเห็นได้ชัดเจน</p> <p>() ก. ยอมรับข้อกำหนดในหน้าที่ของผู้นำและผู้ตาม</p> <p>() ข. ไม่ยึดติดกับความคิดของตนเองว่าถูกต้องเสมอไป</p> <p>() ค. รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น</p> <p>() ง. ไม่ใช่อำนาจในฐานะผู้นำโดยไม่มีเหตุผลสนใจในกิจการบ้านเมือง</p> <p>() จ. มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย</p> <p>() ฉ. ยอมรับในการกระทำของตนเอง รู้จักควบคุมตนเอง</p> <p>() ช. ชยัน หมั่นเพียร ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุจริต</p> <p>() ซ. ยึดถือระเบียบกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติงาน</p>	

ค. ปัญหาและอุปสรรคที่ท่านผลจากการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

.....

.....

.....

ง. แนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

.....

.....

.....

.....

8. กิจกรรมเสริมหลักสูตรในโรงเรียนของท่านมีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน หรือไม่ อย่างไร

มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน ส่งผลกับชุมชน อย่างเป็นรูปธรรม

ได้แก่.....

.....

.....

.....

ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน

9. จุดเด่นของกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยที่ท่านจัดทำ คืออะไร

.....

.....

.....

.....

แบบสอบถามนักเรียน

คำชี้แจง แบบสอบถามแบ่งเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ชื่อ - นามสกุล.....ชั้น.....

เรียนวิชาสังคมศึกษากับ อาจารย์ชื่อ.....

โรงเรียน.....

ตอนที่ 2 กิจกรรมที่นักเรียนได้ปฏิบัติในวิชาสังคมศึกษา

นักเรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนรายวิชาสังคมศึกษาอย่างไรบ้าง

ลำดับที่	กิจกรรมการเรียนรู้	ระดับการปฏิบัติ			
		เป็นประจำ	บ่อยครั้ง	บางครั้ง	น้อย
1	อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับครูหรือเพื่อนนักเรียน				
2	บทบาทสมมติ				
3	สถานการณ์จำลอง				
4	สาธิตการเลือกตั้ง				
5	วิเคราะห์กรณีศึกษาเกี่ยวกับประชาธิปไตย				
6	ระดมสมอง				
7	การแก้ปัญหา				
8	วิเคราะห์ข่าวเหตุการณ์ทางการเมือง				
9	ณรงค์เผยแพร่ความรู้เรื่องกิจกรรมทางการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองในท้องถิ่น				
10	สำรวจความคิดเห็นทางการเมือง (ทำ Poll)				
11	สัมภาษณ์ความคิดเห็นทางการเมืองของพ่อแม่ บุคคลอื่น				
12	ได้วาที				
13	วิเคราะห์ปัญหาทางการเมืองในชุมชนท้องถิ่น				
14	เชิญนักการเมืองท้องถิ่นมาให้ความรู้				
15	กิจกรรมอาสาพัฒนาชุมชน				
16	โครงการวิชาสังคมศึกษา				
17	อื่น ๆ				
				

ตอนที่ 3 การปฏิบัติตนของครูสังคมศึกษา

นักเรียนคิดว่าครูวิชาสังคมศึกษาของนักเรียนมีการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของนักเรียนในด้านใดบ้าง

ลำดับที่	กิจกรรมการเรียนรู้	ระดับการปฏิบัติ			
		เป็นประจำ	บ่อยครั้ง	บางครั้ง	น้อย
1	เข้าสอนสม่ำเสมอ				
2	มีความยุติธรรม เปิดโอกาสให้นักเรียนซักถาม เมื่อไม่เข้าใจ				
3	เป็นกันเองกับนักเรียน กระตุ้นให้นักเรียนกล้าแสดงออก				
4	ยอมรับความแตกต่างของนักเรียนแต่ละคน				
5	รับฟังความคิดเห็นของนักเรียน				
6	ส่งเสริมให้นักเรียนทำงานเป็นกลุ่ม				
7	ปลุกฝังให้นักเรียนเป็นผู้มีวินัยในการทำงาน				
8	เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เลือกตั้งหัวหน้าชั้น				
9	เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ลงมติในการตัดสินปัญหา				

ภาคผนวก ง

ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ตอนที่ 1 ข้อมูลจากคำถามปลายเปิดในแบบสอบถามครูผู้สอน

ตอนที่ 2 ข้อมูลจากการสังเกตและสัมภาษณ์ครูผู้สอน

ก. กิจกรรมในชั้นเรียน

ข. กิจกรรมเสริมหลักสูตร

ค. การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของคุณ

ตอนที่ 1 ข้อมูลจากคำถามปลายเปิดในแบบสอบถามครูสังคมศึกษา

ข้อมูลส่วนสุดท้ายของแบบสอบถามผู้วิจัยให้ครูสังคมศึกษาแสดงความคิดโดยตอบคำถามปลายเปิด เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกในประเด็นของการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน และการเป็นแบบอย่างของครูสังคมศึกษา ดังนี้

ประเด็นที่ 1 จุดเด่นในการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในชั้นเรียน

ผู้วิจัยให้ครูสังคมศึกษาแสดงความคิดเห็นโดยใช้คำถามปลายเปิดว่า “กิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนของท่าน มีจุดเด่นในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนอย่างไร”

ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ระบุตรงกันว่า การใช้กิจกรรมกลุ่มจะช่วยพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียน โดยเน้นการอภิปราย การระดมสมอง การวิเคราะห์สถานการณ์หรือปัญหาที่ครอบคลุมหมายให้ เกิดการแบ่งบทบาทกันภายในกลุ่มระหว่างผู้นำและผู้ตาม มีหลักสำคัญคือการเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็น โดยนักเรียนที่ไม่เห็นด้วยกับมติของกลุ่มสามารถนำเสนอเหตุผลเพื่อให้กลุ่มพิจารณาเพิ่มเติมได้ นักเรียนแต่ละกลุ่มช่วยกันวางแผนการทำงานร่วมกัน โดยครูสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาหลายท่านยังระบุตรงกันว่ากระบวนการกลุ่มเป็นวิธีการสำคัญที่จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจหลักการของประชาธิปไตย

กิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนที่น่าสนใจอื่น ๆ ที่ครูสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาระบุว่าสามารถใช้พัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียนมัธยมศึกษา ยกตัวอย่างเช่น การจัดกิจกรรมที่เน้นการวิเคราะห์สถานการณ์บ้านเมืองโดยเชื่อมโยงข่าวสารบ้านเมืองมายกตัวอย่างประกอบและนำไปสู่การอภิปราย ครอบคลุมหมายให้นักเรียนศึกษาประวัติและผลงานของนักการเมืองที่นักเรียนประทับใจมาเล่าสู่กันฟังในชั้นเรียนโดยเน้นนักการเมืองในท้องถิ่น โดยการสัมภาษณ์ความเห็นจากผู้ปกครอง การมอบหมายให้นักเรียนสืบค้นรวบรวมเนื้อหารายวิชาที่ครอบคลุมหมายจัดทำเป็นหนังสือเล่มเล็กโดยครูวัดประเมินผลและติดตามการทำงานของนักเรียนเป็นระยะสะท้อนพัฒนาการของนักเรียน

ประเด็นที่ 2 ปัญหา/อุปสรรคในการแสดงบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้แก่นักเรียนมัธยมศึกษา

ผู้วิจัยให้ครูสังคมศึกษาแสดงความคิดเห็นโดยใช้คำถามปลายเปิดว่า “บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้แก่เรียนมัธยมศึกษา ด้านการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครูมีปัญหา/อุปสรรคอย่างไร”

ครูสังคมศึกษาให้ความเห็นว่าปัญหา / อุปสรรคในการแสดงบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้แก่เรียนมัศึกษามีหลายประการสรุปได้ ดังนี้

1. สภาพสังคมไทยในปัจจุบันทำให้การสอนเกี่ยวกับพฤติกรรมประชาธิปไตยในด้านหลักการและการปฏิบัติเป็นไปได้ยาก เนื่องจากภาวะทางการเมือง พฤติกรรมของนักการเมืองไม่เหมาะสมปรากฏตามสื่อต่าง ๆ สังคมไทยปัจจุบันมีการชุมนุมประท้วงที่ไม่ใช้รูปแบบของแนวทางประชาธิปไตย การขาดความสามัคคีของคนในชาติซึ่งในประเด็นนี้เป็นประเด็นที่ครูสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกัน

2. ภาระงานของครูมีมากทั้งภาระงานสอนและงานประจำอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมาย ในขณะที่เวลาในการสอนมีจำกัดเป็นผลทำให้การพัฒนาการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยมีน้อย

3. พื้นฐานความรู้ ความเข้าใจของนักเรียนในเรื่องประชาธิปไตยยังมีน้อย ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากชุมชนหรือองค์กรอื่น รวมทั้งพ่อแม่ผู้ปกครอง ไม่ได้เป็นแรงเสริมหรือเป็นแบบอย่างที่ดีด้านประชาธิปไตยให้กับนักเรียน เช่น มีพฤติกรรมชื้อลทธิขายเสียงของผู้ปกครอง และคนในชุมชนทำให้การชื้อลทธิขายเสียงนั้นกลายเป็นเรื่องปกติ พ่อแม่ผู้ปกครองของนักเรียนส่วนหนึ่งในชนบทไม่ค่อยมีเวลาอบรมสั่งสอนนักเรียนเพราะผู้ปกครองต้องหาเข้ากินค่าเป็นผลทำให้นักเรียนขาดที่พึ่ง ขาดความอบอุ่น

4. ความเข้าใจในเรื่องประชาธิปไตยของนักเรียนที่ผิดพลาด นักเรียนบางส่วนเข้าใจว่าเสียงข้างมากเพียงอย่างเดียวก็เป็นประชาธิปไตยแล้ว โดยไม่ได้คำนึงถึงเหตุผลและความถูกต้องเหมาะสมอื่น ๆ เป็นผลทำให้นักเรียนฝ่ายที่อยู่เสียงข้างน้อยแต่มีความถูกต้อง ถูกทำนองคลองธรรมถูกมองว่าไม่มีความเป็นประชาธิปไตย

5. ปัญหาอื่น ๆ ได้แก่ ครูสังคมศึกษาบางท่านมองว่านักเรียนไทยไม่กล้าแสดงความคิดเห็น นักเรียนยังไม่ค่อยสนใจ นักเรียนขาดความรับผิดชอบ สื่อการเรียนรู้อย่างไม่เพียงพอ เป็นต้น

ตอนที่ 2 ข้อมูลจากการสังเกตและสัมภาษณ์ครูสังคมศึกษา

2.1 ข้อมูลจากการสังเกตกิจกรรมในชั้นเรียน

ข้อมูลจากการสังเกตการสอนครูสังคมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน ผู้วิจัยสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนมัธยมศึกษาทั้งระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ผลจากการเก็บข้อมูลสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

จากการสังเกตชั้นเรียนในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างพร้อมทั้งมีการสัมภาษณ์หลังจากการเรียนการสอนเสร็จสิ้น ในช่วงเรียนที่ผู้วิจัยสังเกตนั้นแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ รายวิชาสังคม

ศึกษา ซึ่งถือเป็นรายวิชาหลักของกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในเนื้อหา ดังต่อไปนี้ ปัญหาสิทธิมนุษยชนในอาเซียน ภูมิศาสตร์อเมริกา เศรษฐกิจพอเพียง การปกครอง ท้องถิ่น และ สถานภาพ บทบาท วิชาพระพุทธศาสนาในเนื้อหาเรื่อง ประชาธิปไตยกับ พระพุทธศาสนา

ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ใช้การอภิปรายเป็นหลักในการสอน มีการใช้สื่อเพื่อกระตุ้นความ สนใจในขั้นนำไปตามสภาพของห้องเรียนจะเอื้ออำนวย และเป็นไปตามบทเรียนที่จะเรียนโดย ส่วนมากครูกักนำเข้าบทเรียนด้วยรูปภาพและข่าว ตัวอย่างการนำเข้าบทเรียนที่น่าสนใจคือครู สังคมศึกษาท่านหนึ่งในภาคเหนือใช้รูปรุ่นพี่ของโรงเรียนในขณะที่ยังมีสัมภาษณ์นายกเทศมนตรีของ เทศบาล ซึ่งเป็นภาพที่รุ่นพี่ของนักเรียนบันทึกเอาไว้หลังจากสัมภาษณ์นายกเทศมนตรีเสร็จสิ้น ตามภาระงานที่ครูสังคมศึกษามอบหมายเมื่อปีที่แล้ว การใช้รูปภาพดังกล่าวเพื่อนำเข้าบทเรียน เรื่อง การปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศบาล) ทำให้นักเรียนเกิดความสนใจอยากทราบว่ารุ่นพี่ไปทำอะไร และรุ่นพี่ของนักเรียนสัมภาษณ์เรื่องอะไรกับนายกเทศมนตรี นำไปสู่การอภิปรายทั้งห้องเรียน อีก หนึ่งตัวอย่างคือครูนำรูปภาพข่าวของชาวโรฮิงญาและคลิปวิดีโอการวิเคราะห้ข่าวที่เกี่ยวข้องกับ การระเมิดสิทธิมนุษยชนของชาวโรฮิงญาในภาคใต้มาให้ให้นักเรียนชม เพื่อเปิดประเด็นในการ อภิปราย

ในขั้นสอนห้องเรียนที่ผู้วิจัยไปสังเกตเน้นกระบวนการกลุ่มเป็นสำคัญในทุกห้องเรียน โดย ครูสังคมศึกษาทุกท่านเห็นว่ากระบวนการกลุ่มเป็นกระบวนการที่จะช่วยให้ผู้เรียนรู้จักบทบาทของ ผู้นำและผู้ตาม เกิดการอภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และระดมสมองกันภายในกลุ่ม นอกจากนี้ครูผู้สอนยังเน้นในเรื่องของการวิเคราะห้ข่าวสารบ้านเมืองโดยยกกรณีตัวอย่างจาก ข่าวมาให้ให้นักเรียนวิเคราะห์

ตัวอย่างที่น่าสนใจเช่น ครูสังคมศึกษาท่านหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้นักเรียน วิเคราะห์ว่าใครจะต้องเป็นผู้รับชาวโรฮิงญาเป็นพลเมืองและประเทศไทยควรจะช่วยเหลืออย่างไร และนักเรียนเคยพบเห็นชาวโรฮิงญาในท้องถิ่นของเราหรือไม่อย่างไร มีนักเรียนกลุ่มหนึ่งออกมา นำเสนอผลการวิเคราะห์และระดมสมองภายในกลุ่มได้น่าสนใจ โดยแนะนำว่ารัฐบาลไทยควร จะเปิดการเจรจากับประเทศพม่าและมาเลเซียเพื่อช่วยเหลือชาวโรฮิงญา เพราะประเทศไทย พม่า และมาเลเซียกำลังจะก้าวเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียนประเทศจึงควรสร้างความร่วมมือระหว่าง กัน ในข้อคำถามที่ว่านักเรียนเคยพบเห็นชาวโรฮิงญาในท้องถิ่นของเราหรือไม่อย่างไร นักเรียน ตอบว่า “เคยพบเห็นเพราะเคยไปซื้อขนมโรตีสกับชาวโรฮิงญา” เพื่อนในห้องเรียนจึงถามว่า “ทราบ ได้อย่างไร ว่าเป็นชาวโรฮิงญา อาจจะเป็นแขกอินเดียนก็ได้” กลุ่มที่รายงานจึงอธิบายว่า “แขก

อินเดียมักจะพูดภาษาไทยได้และตัวไม่ดำเหมือนโรฮิงญา” จึงเกิดประเด็นล้อเลียนกันในห้องถึงเรื่อง สีดิวในชั้นเรียนมีการเอ่ยชื่อเพื่อนในชั้นเรียนและล้อเลียนเพื่อนว่าตัวดำ ครูสังคมศึกษาที่สอนอยู่จึง ต้องอธิบายว่า “การดูถูกเพื่อนว่าตัวดำ ผิวคล้ำเป็นสิ่งไม่ถูกต้อง ชาติกำเนิดและผิวพรรณนั้นไม่มีความสำคัญเท่ากับจิตใจ” จึงทำให้นักเรียนยุติการล้อเลียน สะท้อนให้เห็นถึงการแก้ปัญหาเฉพาะ ด้าน และการสอดแทรกการปลูกฝังคุณธรรมในเรื่องของการไม่ยึดติดกับความคิดของตนเองว่า ถูกต้องเสมอไป และการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

ตัวอย่างที่น่าสนใจอีกหนึ่งตัวอย่างจากการสัมภาษณ์ครูสังคมศึกษาในภาคเหนือใช้ กิจกรรมการเรียนรู้ คือ กิจกรรมวิเคราะห์ข่าว บ้านเมือง โดยนำข่าวจากหนังสือพิมพ์ให้นักเรียน ร่วมกันวิเคราะห์ ตัวอย่างคำถามที่ครูใช้เปิดประเด็นในการวิเคราะห์ ได้แก่ “ข่าวนี้เป็นจริงหรือไม่ สาเหตุเกิดจากอะไร” “เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนของพวกเขา เราจะมีส่วนร่วมกันแก้ปัญหา อย่างไร”

ขั้นสรุปส่วนมากครูสังคมศึกษามักจะเน้นให้นักเรียนทำแบบฝึกหัดสั้น ๆ 5-10 ข้อ โดยให้ เหตุผลว่านักเรียนการบ้านเยอะ ยกเว้นงานที่ต้องทำต่อเนื่องเช่นผลการที่ทำเสนอแล้วต้องปรับแก้ หรืองานในหนังสือแบบฝึกหัด นอกจากนั้นการจะเป็นการสรุปทบทวนโดยครูสังคมศึกษาที่ผู้วิจัย ไปสังเกตหลายท่านจะสรุปทบทวนเองโดยการถามตอบกับนักเรียนโดยซักถามความคิดรวบยอด เกี่ยวกับเนื้อหานั้น ๆ ของนักเรียน

2.1.1 การสัมภาษณ์เพิ่มเติมหลังจากสังเกตพฤติกรรมในชั้นเรียน

หลังจากเสร็จสิ้นการสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนมัธยมศึกษาทั้งระดับมัธยมศึกษา ตอนต้นและระดับมัธยมศึกษาตอนปลายแล้ว ผู้วิจัยมีการสัมภาษณ์ข้อมูลจากครูสังคมศึกษา เพิ่มเติม ผลจากการเก็บข้อมูลสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่มีการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยผ่านเนื้อหาและวิธีการสอน ในรายวิชาในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โดยเน้นหาที่ครูสังคมศึกษาใช้พัฒนา พฤติกรรมประชาธิปไตยมากที่สุดคือเรื่องการเมืองการปกครอง และการปกครองในระบอบ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

กิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนที่ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกันว่าสามารถพัฒนา พฤติกรรมประชาธิปไตยได้เหมาะสมที่สุด คือ โครงการ การจัดทำโครงการครูสังคมศึกษาจะ ออกแบบให้นักเรียนได้ทำการศึกษาชุมชน สรุปได้เป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1) โครงการพัฒนาชุมชน โดยมีชื่อเรียกต่างกันไป ได้แก่ โครงการอาสาพัฒนา โครงการจิตอาสา และ โครงการบริการชุมชน ครูสังคัมศึกษามอบหมายให้นักเรียนไปพัฒนาชุมชนโดย การทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน เช่น ทำความสะอาดวัด บำเพ็ญประโยชน์ในชุมชน ซึ่งโครงการประเภทนี้ครูสังคัมศึกษานิยมจัดทำมากที่สุด

ตัวอย่างโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นโรงเรียนอยู่ในตัวจังหวัด แต่ไม่ใช่โรงเรียนประจำจังหวัดเป็นผลทำให้นักเรียนของโรงเรียนส่วนหนึ่งมองว่าโรงเรียนเป็นทางเลือกสุดท้ายในการศึกษาต่อ ครูสังคัมศึกษาให้นักเรียนทำโครงการจิตสาธารณะกับชุมชนโดยเริ่มกระบวนการจากการสืบหาความต้องการของชุมชนในว่าอยากจะพัฒนาอะไร วิเคราะห์ความต้องการของชุมชนเทศบาลใกล้เคียง นักเรียนเห็นว่าวัดในชุมชนยังไม่มีคนทำความสะอาดจึงเกิดโครงการจิตอาสาพัฒนาวัด โดยไปทำความสะอาดวัดและรับฟังธรรมะจากเจ้าอาวาส ครูสังคัมศึกษาผู้จัดกิจกรรมนี้เล่าให้ฟังว่า

“แม้ว่าโครงการจิตอาสาจะเป็นเพียงโครงการระยะสั้นไม่ต่อเนื่อง เป็นแค่ส่วนหนึ่งในรายวิชาสังคัมศึกษาของเทอมนี้ อาจจะไม่พัฒนาพฤติกรรมอะไรยังไม่เห็นชัดเจน แต่ครูมีความเชื่อว่า การให้นักเรียนได้เข้าวัด ได้ทำความสะอาดวัดจะทำให้เด็กจะเสียสละ เกิดความรู้สึกว่าเราเป็นเจ้าของวัด อย่างน้อยให้เด็กเอาเวลาว่างมาทำประโยชน์ดีกว่าไปเล่นเกม ติดเพื่อน หรือแข่งรถมอเตอร์ไซด์”

9 มกราคม 2556

โครงการจิตอาสาพัฒนาชุมชนนี้ส่งผลให้นักเรียนเกิดพฤติกรรมที่ครูสังคัมศึกษาสังเกตได้ชัดเจนคือพฤติกรรม “ยึดถือกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติงาน และ เคารพในการตัดสินใจจากเสียงส่วนใหญ่ในกลุ่ม โดยยังรับฟังความคิดเห็นของเสียงส่วนน้อยในกลุ่ม” ครูสังคัมศึกษาเล่าให้ฟังว่าก่อนจะออกไปทำความสะอาดในวัดสมาชิกของกลุ่มบางคนไม่ออกไปทำความสะอาดเพราะมีเหตุผลมากมาย เช่น ติดเรียนพิเศษ ห่วงเล่นเกม จนสมาชิกในกลุ่มเกิดการอภิปรายระดมความคิดและลงมติ ตกลงวันเวลาในการปฏิบัติงานโดยรับฟังความคิดเห็นจากสมาชิกทุกคน และยึดถือกฎเกณฑ์ที่ทั้งหมดร่วมกันสร้างขึ้น เมื่อนำผลการปฏิบัติงานกลับมานำเสนอในชั้นเรียนก็ได้รับคำชมจากเพื่อนในห้องและครูสังคัมศึกษา

2) โครงการรณรงค์ในชุมชน

ตัวอย่างที่น่าสนใจครูสังคัมศึกษาในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งถือเป็นพื้นที่ที่ประสบกับปัญหาความวุ่นวายหลายอย่าง โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างแห่งนี้เป็นโรงเรียนสหศึกษามีนักเรียนทั้งหญิงและชาย แต่มีชื่อเป็นโรงเรียนประจำจังหวัดหญิง โครงการอีโคไลน์ในชุมชนเริ่มต้นขึ้นจากกิจกรรมการสอนในชั้นเรียนใน รายวิชา ท้องถิ่นของเรา ซึ่งเป็นรายวิชาเลือกในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคัมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ที่ทางกลุ่มสาระฯ ได้จัดทำขึ้นและเปิดสอนเมื่อสองปีที่แล้ว ครูสังคัมศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ให้นักเรียนวิเคราะห์ปัญหาการเมืองในชุมชนท้องถิ่นและนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาในท้องถิ่นนั้น แต่ด้วยสภาพสังคมที่ไม่พร้อมกับการยกตัวอย่างหรือทำปัญหาการเมืองในท้องถิ่นเข้ามาวิเคราะห์และจัดทำเป็นโครงการเพราะครูสังคัมศึกษาเป็นห่วงความปลอดภัยของนักเรียน นักเรียนกลุ่มหนึ่งในชั้นเรียนจึงเกิดความคิดว่าหากลองสืบค้นข้อมูลจากหนังสือพิมพ์และอินเทอร์เน็ต ดูว่าปัญหาอะไรตอนนี้ที่น่าสนใจและอาจจะเกิดขึ้นกับชุมชนของเราได้ ครูสังคัมศึกษาลองให้นักเรียนไปสืบค้นแล้วมานำเสนอ ตามคำบอกเล่าดังนี้

“นักเรียนเขาอยากทำเรื่องเกี่ยวกับโรคอีโคไลน์ซึ่งเป็นโรคที่กำลังระบาดอยู่ในภาคอีสาน แม่เขาเป็นสาธารณสุข นักเรียนเขาปรึกษากับคุณแม่แล้ว ก็เลยนำมาเสนอกับเพื่อน ๆ ในห้องปรากฏว่าเพื่อนก็สนใจอยากช่วยกันหาคำตอบว่า ถ้าโรคนี้เกิดขึ้นในชุมชนเราเราจะป้องกันได้อย่างไร ครูก็เลยประสานไปทางสาธารณสุขผ่านคุณแม่ของนักเรียน และจัดทำเป็นโครงการร่วมกันทั้งชั้นเรียนเป็นโครงการรณรงค์ป้องกันโรคอีโคไลน์ในชุมชน”

15 มกราคม 2556

ครูสังคัมศึกษาและนักเรียนมัธยมศึกษาชั้นนั้นใช้เวลาประมาณ 6 สัปดาห์ในการดำเนินงานโครงการ มีหาข้อมูลเกี่ยวกับโรคอีโคไลน์ วางแผนประชาสัมพันธ์ในชุมชนโดยประสานงานกับสาธารณสุขและโรงพยาบาล เติมนรณรงค์นำเสนอวิธีการป้องกันโรคอีโคไลน์ในชุมชน และกลับมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ในชั้นเรียน โครงการนี้ประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากจนทำให้คณะผู้บริหารของโรงเรียนเอ่ยปากชื่นชมครูสังคัมศึกษาและนักเรียน มีการนำเสนอผลงานหน้าเสาธง ประกาศเกียรติคุณให้กับนักเรียน ทำให้นักเรียนเกิดความภาคภูมิใจ ครูสังคัมศึกษาประเมินว่าพฤติกรรมประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นจากการทำโครงการนี้ชัดเจนคือ “การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ยอมรับข้อกำหนดในหน้าที่ของผู้นำและผู้ตาม และ ความขยัน

หมั้นเพียร ปฏิบัติหน้าที่โดยสุจริตของนักเรียน” ซึ่งเป็นผลมาจากการระดมสมองในชั้นเรียนต่อ เลือกรหัสข้อโครงการและความสนใจ ความร่วมมือร่วมใจกันตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายทั้งผู้นำ และผู้ตาม ความตั้งใจจริงในการวางแผนงานและลงสู่ชุมชน นักเรียนมีความกระตือรือร้นอยาก ทำงาน ชยัน หมั้นเพียรสูงมาก

3) โครงการที่เป็นการสัมภาษณ์ ความคิดเห็นของผู้บริหารองค์กรท้องถิ่น ถึงการบริหารจัดการท้องถิ่น อุปสรรคปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น

ตัวอย่างโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างแห่งหนึ่งในภาคเหนือจัดทำโครงการสัมภาษณ์นายกเทศมนตรีในการเรียนวิชาสังคมศึกษา ซึ่งเป็นวิชาหลักของกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โดยครูมอบหมายให้นักเรียนสัมภาษณ์นักการเมืองท้องถิ่น โดยเริ่มจากการวิเคราะห์ปัญหาการเมืองในชุมชนท้องถิ่น และนำปัญหานั้นไปสอบถามวิธีการหรือแนวทางการแก้ไขกับตัวแทนจากองค์การบริหารส่วนตำบลและนายกเทศมนตรี ในชั้นเรียนแบ่งกลุ่มออกเป็น 5 กลุ่ม มีการนำเสนอผลงานในชั้นเรียน ซึ่งเป็นโครงการที่ดำเนินการต่อเนื่องมาเป็นเวลา 3 ปีแล้ว ซึ่งทุกปีก็ได้รับความร่วมมืออย่างดีจากองค์การบริหารส่วนตำบลและเทศบาลเป็นอย่างดี หลังจากการดำเนินการสัมภาษณ์เสร็จสิ้นจะมีการนำเสนอผลงานหน้าชั้นเรียนนักเรียนแต่ละกลุ่มมีการอภิปรายแลกเปลี่ยนเรียนรู้กลับไปเพื่อนในห้องเรียน ในการนำเสนอผลงานหน้าชั้นเรียนแต่ละครั้ง นักเรียนจะต้องมีการแสดงความคิดเห็น วิพากษ์ วิจักษ์การทำงานขององค์กรที่นักเรียนไปศึกษา อย่างสร้างสรรค์ พร้อมทั้งยกตัวอย่างเหตุการณ์ความประทับใจที่ในการสัมภาษณ์ รวมถึงวิธีการแก้ปัญหาที่องค์กรนั้น ๆ เลือกใช้

อย่างไรก็ตามครูสังคมศึกษาหลายท่านระบุตรงกันว่าปัญหาในการจัดทำโครงการในรายวิชาสังคมศึกษา คือ เวลาไม่เพียงพอ เพราะการสอนในเนื้อหาปกติเวลาไม่เพียงพอ ประกอบกับนักเรียนมีโครงการรายวิชาอื่นอยู่แล้ว โดยเฉพาะโครงการวิทยาศาสตร์ นอกเหนือจากการทำโครงการแล้ว ยังมีวิธีการสอนแบบอื่น ๆ ที่ครูสังคมศึกษาบางท่านระบุว่าใช้อย่างสม่ำเสมอ ได้แก่ บทบาทสมมุติ การเชื่อมโยงข่าวสารบ้านเมืองเข้าสู่บทเรียน การวิเคราะห์ข่าวจากหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

2.1.2 พฤติกรรมประชาธิปไตยที่เกิดจากกิจกรรมในชั้นเรียน

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ครูสังคมศึกษาถึงพฤติกรรมประชาธิปไตยที่เด่นชัดที่สุดที่เกิดจากการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน จากการประเมินของครูสังคมศึกษาส่วนมาก พบพฤติกรรมที่ปรากฏชัดเจน หมวด 1 เคารพสิทธิหน้าที่และสิทธิส่วนบุคคล ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นให้โอกาส

ผู้อื่นได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสมอภาค หมวด 2 ใช้เหตุผลและแสดงความคิดเห็น ยอมรับเสียงส่วนใหญ่โดยยังรับฟังเสียงส่วนน้อย หมวด 3 มีความรู้ ความสนใจติดตามกิจกรรมทางการเมือง และวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองอย่างมีเหตุผล และ หมวด 4 มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบต่อนหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ตามรายละเอียดดังนี้

พฤติกรรมประชาธิปไตยใน หมวด 1 เคารพสิทธิ หน้าที่และสิทธิส่วนบุคคล ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ให้โอกาสผู้อื่นได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสมอภาค ครูสังคัมศึกษาระบุว่า กระบวนการกลุ่มและโครงการเป็นกิจกรรมที่เน้นการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในกลุ่ม มีการคิดระดมสมอง ลงมติ ออกความเห็นเสมอ ตลอดกระบวนการทำงาน ครูสังคัมศึกษาท่านหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้ทัศนะว่า

“เวลาเราแบ่งกลุ่มทำงาน โดยเฉพาะโครงการที่ออกชุมชน เวลาเลือกหัวหน้ากลุ่ม เด็กเขาจะเลือกคนที่เก่งที่สุด เกردเยอะที่สุดเป็นหัวหน้า โดยที่เด็กเขาไม่รู้หรือว่าจะออกชุมชนจะต้องเจออะไร ปรากฏว่าพอไปลงชุมชนจริง ๆ ทุกคนในกลุ่มต้องช่วยกันหมด เพราะหัวหน้าที่ได้เกรดสูงเป็นพวกเด็กเรียนพูดไม่เก่ง ลงไปหาชาวบ้านก็พูดไม่ค่อยเป็น เด็กก็จะได้เรียนรู้ว่าการเป็นผู้นำ ผู้ตามเป็นแบบไหน ไม่ใช่ให้หัวหน้าทำงานคนเดียว หรือหัวหน้าทำอะไรหัวหน้าถูกหมด เวลานำเสนอก็ได้พูดกันทุกคน เพราะออกชุมชนด้วยกันหมด รับฟังความคิดเห็นของกันละกัน ใช้เหตุ ใช้ผล”

7 มกราคม 2556

เมื่อนักเรียนทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ผู้นำและผู้ตาม ในกระบวนการกลุ่มนั้นจะเกิดการตัดสินใจโดยคำนึงถึงประโยชน์ของกลุ่มเป็นหลัก นักเรียนมีความรับผิดชอบบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ชยัน หมั่นเพียร ประเมินได้จากโครงการที่นักเรียนทำ แต่สิ่งหนึ่งที่ครูสังคัมศึกษายังเห็นว่าเป็นพฤติกรรมที่ไม่ปรากฏชัดเจนและยังเป็นปัญหาสำหรับนักเรียนอยู่ คือ “มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เชื่อมมั่นในศักยภาพของตนเอง” ซึ่งเป็นพฤติกรรมย่อยใน หมวด 4 มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบต่อนหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ในส่วนของความรับผิดชอบต่อหน้าที่นักเรียนส่วนใหญ่มีความรับผิดชอบดีเพราะนักเรียนส่งงานถ้วนตามที่ได้รับมอบหมาย แต่ครูสังคัมศึกษาบางส่วนยังเห็นว่านักเรียนยังไม่เชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ตัวอย่างครูสังคัมศึกษาในภาคใต้ท่านหนึ่งระบุว่า

“ตอนแรกเราจะรณรงค์เรื่องโรคโควิดในชุมชน นักเรียนบางส่วนก็ไม่อยากทำเพราะมันไกลตัวและมีความคิดว่าเราเป็นนักเรียน เราคงทำไม่ได้ นักเรียนบางคนมาบ่นกับเราเลยว่า ‘หนูเป็นแค่เด็กตัวเล็ก ๆ พุดไปแล้วเขาจะฟังหรือ’ แต่ครูก็ให้กำลังใจเขา พาเขาไปคุยกับสาธารณสุขและให้ลองทำ ลองพุดคุยกับชาวบ้านดู ก็ปรากฏว่าเขาทำได้นะ เขาก็เกิดความภูมิใจในตนเอง คิดว่าจะดีมากเลยถ้าลูกศิษย์ครูกล้าที่จะลองทำ เชื่อมั่นในตัวเองก่อน ทำได้ไม่ได้ค่อยว่ากันต่อ”

15 มกราคม 2556

จากการสังเกตของครูสังคมนศึกษาหลายทางเห็นตรงกันว่ากิจกรรมวิเคราะห์ข่าวเหตุการณ์บ้านเมืองยังสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมของนักเรียนที่มีการวิพากษ์ วิจาร์ณ และแสดงความคิดเห็นต่อเหตุการณ์บ้านเมืองอย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์ สนใจใฝ่หาความรู้ทางการเมืองอยู่เสมอ โดยเฉพาะเหตุการณ์บ้านเมืองที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น การเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบล หรือกำนันผู้ใหญ่บ้าน นักเรียนจะมีความสนใจมากเป็นพิเศษ ส่วนพฤติกรรมประชาธิปไตย “สนใจในกิจการบ้านเมือง” และ “รู้หลักการทำงานและโครงสร้างการบริหารบ้านเมือง” ครูระบุว่ายังไม่พบว่าพฤติกรรมในข้อนี้ปรากฏชัดเจน

2.2 การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ครูสังคมนศึกษาระดับมัธยมศึกษาในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลจากครูสังคมนศึกษา ผลจากการเก็บข้อมูลสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

2.2.1 กิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย

จากการสัมภาษณ์กิจกรรมเสริมหลักสูตรที่โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างจะมีกิจกรรมที่หลากหลาย มีทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองโดยตรง เช่น ชุมนุมเรารักประชาธิปไตย คณะกรรมการนักเรียนหรือสภานักเรียน ตอบปัญหาประชาธิปไตย เป็นต้น รวมทั้งกิจกรรมที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองโดยตรง แต่เป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่พัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยโดยเฉพาะพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานกลุ่ม และการฝึกระเบียบวินัย เช่น กิจกรรม To Be Number 1 กิจกรรมด้านยาเสพติด กิจกรรมทำร่วมกับชุมชนต่าง ๆ เป็นต้น

การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรนอกเหนือจากครูสังคมศึกษาที่เป็นผู้รับผิดชอบหลักแล้ว ยังเป็นหน้าที่รับผิดชอบของฝ่ายกิจการนักเรียน โดยมีรองผู้อำนวยการโรงเรียนฝ่ายกิจการนักเรียนเป็นหัวหน้า กิจกรรมเสริมหลักสูตรที่น่าสนใจในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างแห่งหนึ่งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นความร่วมมือกันระหว่างฝ่ายกิจการนักเรียนและครูสังคมศึกษา ได้แก่ “โครงการ Stop Teenage Mom” ซึ่งเป็นโครงการรณรงค์ป้องกันการตั้งครรภ์ก่อนวัยอันควรของนักเรียนหญิง และ “โครงการส่งเสริมความหลากหลายทางเพศ” ให้อิสระกับนักเรียนเพศที่สาม โดยให้ความเข้าใจในตัวตนของนักเรียน สนับสนุนให้นักเรียนกลุ่มนี้แสดงออกภายใต้กรอบของจริยธรรมและกฎของโรงเรียน มีการจัดประกวดกิจกรรมเข้าจังหวะ และเชียร์ลีดเดอร์ รวมทั้งผ่อนผันวินัยบางอย่างเช่นทรงผมให้กับนักเรียนเพศที่สามที่ได้รับการยอมรับและได้อนุญาตจากผู้ปกครองของนักเรียน

ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ระบุตรงกันว่ากิจกรรมเสริมหลักสูตรในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างส่วนใหญ่เน้นกิจกรรมที่ทำร่วมกับชุมชน ได้แก่ กิจกรรมรณรงค์ให้คนในชุมชนออกไปใช้สิทธิเลือกตั้ง กิจกรรมปลูกป่าสามัคคีร่วมกับองค์กรส่วนปกครองท้องถิ่น กิจกรรมอาสาป้องกันลูกน้ำยุงลาย เป็นต้น ครูสังคมศึกษาในโรงเรียนในภาคสามจังหวัดภาคใต้แห่งหนึ่งระบุว่า

“โรงเรียนเราให้ความสำคัญกับชุมชนมาก ท่านรอง
ผู้อำนวยการฝ่ายกิจการนักเรียนให้คำขวัญว่า ‘ดูแลช่วยเหลือ
นักเรียนรอบด้าน บริการชุมชนทั่วถึง’ เวลาที่เราไปทำงาน
ร่วมกับชุมชนท่านรองผู้อำนวยการจะเน้นย้ำตรงนี้เสมอ”

15 มกราคม 2556

โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างหลายแห่งให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรในชุมชนมากจนมีการตั้งหน่วยงานในโรงเรียนมารับผิดชอบงานกิจกรรมเหล่านี้โดยเฉพาะ ใช้ชื่อว่า หน่วยงานชุมชนสัมพันธ์ ขึ้นกับฝ่ายกิจการนักเรียน ค่อยให้บริการชุมชนทั้งที่ชุมชนของความร่วมมือมาโดยเฉพาะงานรณรงค์ต่าง ๆ และงานที่โรงเรียนต้องการจะพัฒนาชุมชน

ตัวอย่างเช่นโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างในภาคใต้จัดกิจกรรม “ป่าต้องสะอาด” โดยครูสังคมศึกษาซึ่งรับผิดชอบชุมนุมท้องถิ่นของเราจัดโครงการให้นักเรียนไปทำความสะอาดป่าตองร่วมกับชุมชนให้นักเรียนเกิดความตระหนักในการรักษาทรัพยากรทางทะเลที่สำคัญของตนเอง

โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างในภาคเหนือก็จัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเช่นกัน โดยจัดกิจกรรมทัศนศึกษาหมู่บ้านตัวอย่างการใช้ชีวิตพอเพียงตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยศึกษาชุมชนตัวอย่าง “หมู่บ้านบางระกำ” และ

ชุมชนตัวอย่าง “สันติอโศก” นอกเหนือจากการเรียนรู้การเกษตรทฤษฎีใหม่แล้ว นักเรียนยังได้ศึกษาการนำสมุนไพรพื้นบ้านมาผลิตสินค้าเอาไว้ใช้เองในครัวเรือนอย่างสบู่ ยาสีฟัน เรียนรู้การปลูกถั่วงอกให้โตเร็วบนกระบะน้ำ การเพาะเห็ด การทำน้ำหมักชีวภาพ ซึ่งนักเรียนสามารถนำมาขยายผลในการทำโครงการรายวิชาอื่น ๆ ในชั้นเรียนนอกเหนือจากวิชาในกลุ่มสาระสังคมศึกษา โดยเฉพาะการทำโครงการวิทยาศาสตร์ สร้างความปลื้มใจให้กับครูสังคมศึกษาเป็นอย่างมาก

ในขณะที่โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งขยายผลโครงการ “ใครติดยายกมือขึ้น” ซึ่งเป็นหนึ่งในโครงการ To Be Number 1 ในทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญาสิริวัฒนาพรรณวดี ของโรงเรียน เข้าไปยังชุมชนโดยรณรงค์ให้เยาวชนในชุมชนที่ไม่มีโอกาสได้เรียน เพื่อนของนักเรียนที่ทำงานในโรงงานได้ห่างไกลจากยาเสพติด โดยอาศัยการพูดคุยมีการวิเคราะห์อาการของผู้ติดยาร่วมกับแพทย์และสาธารณสุข โดยมีโรงเรียนและชุมชนร่วมมือกันเผยแพร่โครงการนี้ทั้งการจัดกิจกรรมค่าย จัดนิทรรศการจนสำเร็จเป็นผลให้โรงเรียนได้รับรางวัล To Be Number 1 ต้นแบบระดับเงิน ประเภทสถานศึกษา นอกเหนือจากเป็นโรงเรียนรักษามาตรฐานประชาธิปไตยตัวอย่างอีกหนึ่งรางวัล นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างที่น่าสนใจซึ่งดำเนินงานโดยโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกโรงเรียน คือ “โครงการผ้าป่าสามัคคีในชุมชน” ครูสังคมศึกษา คณะกรรมการนักเรียน และนักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 ของโรงเรียน เผยแพร่โครงการผ้าป่าเพื่อสร้างอุโบสถให้กับวัดในหมู่บ้าน คือ วัดทาธธรรมนิมิต โดยแบ่งกลุ่มนักเรียนเป็นกลุ่มละ 15-20 คนออกเป็น 5 กลุ่ม เดินสายบอกบุญกับชาวบ้านในช่วงวันหยุดและหลังเลิกเรียนได้เงินสร้างผ้าป่าสูงถึง 1 แสนบาท ภายในเวลา 2 อาทิตย์ ทำให้นักเรียนและโรงเรียนเกิดความภาคภูมิใจ ได้รับคำชมจากกำนันผู้ใหญ่บ้าน และชาวอำเภอหารทรายเป็นอย่างมาก

นอกเหนือจากกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เข้าร่วมกับชุมชนแล้ว โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างบางแห่งยังจัดกิจกรรมขยายผลการปฏิบัติงานของตนเองไปสู่โรงเรียนอื่น เป็นเครือข่ายโรงเรียนพี่โรงเรียนน้องมีทั้งโรงเรียนน้องที่เป็นโรงเรียนประถมศึกษา และโรงเรียนน้องที่เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษา กิจกรรมที่ทำร่วมกันส่วนมากจะเน้นกิจกรรมแลกเปลี่ยนเชิงวิชาการ เช่น ตอบปัญหากฎหมาย แข่งขันโครงการคุณธรรม พี่สอนน้องวาดรูป เป็นต้น

ตัวอย่างกิจกรรมเสริมหลักสูตรในลักษณะเครือข่ายโรงเรียนพี่น้องที่น่าสนใจในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ “โครงการไหว้งามอย่างไทย ถักทอสายใจ ห่วงใยบุคลิกภาพ” ภายใต้แนวคิด “การไหว้เพื่อรองรับวัฒนธรรมของเพื่อนบ้านอาเซียน แต่คงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์ไทย” จุดประสงค์ของโครงการก็เพื่อปลูกฝังให้นักเรียนไทยพุทธและ

นักเรียนไทยมุสลิมรู้จักการไหว้ทักทาย เพราะถือการไหว้เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาติไทย เป็นการแสดงความเคารพนอบน้อมที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ รวมทั้งเป็นการฝึกเตรียมให้นักเรียนของไทยนำวิธีการไหว้ไปเผยแพร่ให้กับเยาวชนประเทศเพื่อนบ้านเมื่อประเทศไทยก้าวเข้าสู่อาเซียนโดยเริ่มจากประเทศมาเลเซียซึ่งมีพรมแดนติดกัน ครูสังคมนตรีศึกษาขอความร่วมมือจากศูนย์วัฒนธรรมของจังหวัดให้มาจัดอบรมให้กับนักเรียนแกนนำ ระดับมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 2 ซึ่งเป็นวัยที่กำลังก้าวเข้าสู่วัยรุ่น ให้นักเรียนนำการไหว้ที่ถูกวิธีมาเผยแพร่ให้กับเพื่อนนักเรียน ทั้งการไหว้เพื่อน ครู อาจารย์ พ่อแม่ ผู้ปกครอง บุคคลที่มีอายุมากกว่า และพระสงฆ์ จากนั้นเข้าไปเผยแพร่การไหว้ให้กับโรงเรียนน้องซึ่งเป็นโรงเรียนประถมศึกษาใกล้เคียงโดยการจัดอบรมซึ่งนักเรียนเป็นวิทยากรเอง เป็นการเผยแพร่โครงการสู่โรงเรียนน้อง จนได้รับรางวัลโครงการส่งเสริมวัฒนธรรมชนะเลิศระดับจังหวัด รวมทั้งเป็นโครงการที่ทางโรงเรียนคัดเลือกส่งเข้าประกวดในระดับประเทศภายใต้โครงการ Project Citizen ของสถาบันพระปกเกล้า ได้รับรางวัลชมเชยอันดับที่ 1 และเป็นสิ่งในส่วนสำคัญที่ทำให้โรงเรียนแห่งนี้ได้รับรางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยอย่างต้นแบบ

กิจกรรมสถานนักเรียน หรือ คณะกรรมการนักเรียน เป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่ครูสังคมนตรีศึกษาเห็นว่าสามารถพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้กับนักเรียนได้มากที่สุด เพราะเป็นการจำลองการทำงานโดยระบบสภาที่คล้ายคลึงกับการบริหารงานตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของไทย เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่มใช้กระบวนการกลุ่มในการทำงาน ถือเป็นความรับผิดชอบหลักของครูสังคมนตรีศึกษาและฝ่ายกิจการนักเรียน โดยโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างดำเนินงานสถานนักเรียนโดยการเลือกตั้งประธานนักเรียนและคณะกรรมการสถานนักเรียน จากนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 และ 6 รูปแบบสถานนักเรียนที่น่าสนใจของโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างมีดังนี้

ตัวอย่างรูปแบบสถานนักเรียนที่ดำเนินงานร่วมกันทั้งโรงเรียนของโรงเรียนประชาธิปไตย ตัวอย่างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีการดำเนินงานที่คล้ายคลึงกันโดยจัดให้มีชุมนุม “ประชาธิปไตยในโรงเรียน” และ “เรารักประชาธิปไตย” โดยในสมาชิกในชุมนุมเข้ารับการอบรมและการสาธิตการเลือกตั้งจากกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) ของจังหวัด ให้เป็น “กกต.ในโรงเรียน หรือ กกต.น้อย” เพื่อมาจัดการเลือกตั้งในโรงเรียน โดยเปิดรับสมาชิกชุมนุมเฉพาะนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ส่วนนักเรียนสมาชิกชมรมคนใดจะลงสมัครรับเลือกตั้งก็ต้องปฏิเสธการเข้ารับการอบรม

ตัวอย่างรูปแบบสถานนักเรียนที่น่าสนใจ คือ การดำเนินงานสถานนักเรียนของโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ภายใต้ชื่อโครงการ “สภา 5 ชั้น” มี

การดำเนินงานโดย ประธานนักเรียน รองประธานนักเรียน และ กรรมการสภานักเรียน มาจากการเลือกตั้งของประธานนักเรียน จากนั้นประธานนักเรียนและรองประธานนักเรียนเลือกตั้งกรรมการสภานักเรียนเพื่อออกนโยบายและช่วยเหลืองานในโรงเรียน และ คณะกรรมการกิจกรรมภายในโรงเรียน คือ หัวหน้าชั้นเรียนทุกห้องเรียน นำนโยบายไปปฏิบัติกับนักเรียนในโรงเรียนทุกคน เป็นการบริหารงานจากบนลงล่าง เรียกว่า สภา 5 ชั้น โครงการโดดเด่นที่สภานักเรียนโรงเรียนนี้จัดทำก็คือ จัดทำโครงการให้ความรู้ในการรณรงค์การเลือกตั้งกับชุมชนภายใต้โครงการ “เรารักประชาธิปไตย” ดำเนินงานกับเทศบาลจนสัมฤทธิ์ผลได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1 สมายอดเยี่ยมของเขตพื้นที่การศึกษา

ตัวอย่างการบริหารงานของสภานักเรียนในรูปแบบสภานักเรียนที่ดำเนินงานร่วมกันทั้งโรงเรียนที่มีความโดดเด่นในโรงเรียนประชาธิปไตยในภาคใต้อีกแห่งหนึ่ง คือ โครงการสภานักเรียนที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการเลือกตั้งและเน้นการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการบริหารงานโรงเรียนแห่งนี้เปิดโอกาสให้นักเรียนเลือกตั้งถึง 2 ครั้งต่อปี คือ สภานักเรียน เมื่อได้สภานักเรียนครบแล้ว ก็จัดการเลือกตั้งคณะกรรมการในการดูแลคณะสีอีกครั้ง การเลือกตั้งคณะกรรมการคณะสีไม่ได้มีหน้าที่เพียงแค่จัดกีฬาภายในโรงเรียนเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่ช่วยเหลือสภานักเรียนในการจัดกิจกรรมของโรงเรียนหลากหลายกิจกรรม รายละเอียดของสภานักเรียน และ กรรมการคณะสี รูปแบบสภานักเรียนของโรงเรียนแห่งนี้จะเปิดโอกาสให้นักเรียนทุกคนเลือกตั้งประธานนักเรียนและสภานักเรียน ซึ่งมีคณะกรรมการในการดำเนินงานสภานักเรียนทั้งหมด 14 ตำแหน่ง มีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันออกไป เมื่อได้คณะกรรมการนักเรียนในสภานักเรียนเรียบร้อยแล้ว ทางโรงเรียนจะจัดการเลือกคณะกรรมการคณะสีต่อไป

นักเรียนทุกคนในโรงเรียนแห่งนี้จะมีสังกัดคณะสีตั้งแต่เข้ามาเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โดยคณะสีแบ่งออกเป็น 5 คณะสี แต่ละคณะสีจะมีคณะกรรมการประจำคณะสีทั้งหมด 10 คน เพื่อรับผิดชอบประเภทกีฬาที่แข่งแต่ละประเภท รวมทั้งการจัดกิจกรรมเชียร์โดยมีประธานคณะสีเป็นหัวหน้า นักเรียนทุกคนจะต้องออกเสียงลงมติรับรองหรือไม่รับรองกรรมการคณะสีแต่ละคณะ และคณะกรรมการคณะสีจะต้องได้รับเสียงมากกว่าร้อยละ 70 ของสมาชิกคณะสีทั้งหมด จึงจะมีสิทธิในการบริหารคณะสี หากได้รับคะแนนไม่ถึงเกณฑ์ที่กำหนด จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงกรรมการคณะสีและลงคะแนนเสียงรับรองใหม่ เมื่อได้คณะกรรมการคณะสีครบถ้วนแล้ว ประธานฝ่ายกีฬาจะเป็นประธานเปิดประชุมการจัดงานกีฬาภายใน โดยมีประธานฝ่ายนันทนาการและประธานฝ่ายศิลปะเข้าร่วมประชุมด้วย เพื่อระดมความคิดเห็น จับสลากเลือกประเภทกีฬาที่แต่ละ

คณะสีต้องรับผิดชอบ ดังนี้ คณะวงรีรับผิดชอบกีฬาพื้นฐาน คณะศรอนงค์รับผิดชอบกีฬาฟุตบอล คณะอัคนีรับผิดชอบกีฬาแบดมินตัน คณะวีรบุรุษรับผิดชอบกีฬาบาสเกตบอล และ คณะบุษกร รับผิดชอบกีฬาแชร์บอล นอกจากนี้ร่วมกันกำหนดแนวคิดในการประกวดเชียร์ประจำปี ตัวอย่างแนวคิดที่ใช้ปี พ.ศ. 2555 ใช้แนวคิดที่ว่า “ความเป็นไทย ความเป็นอาเซียน” นักเรียนแต่ละคณะสีก็จะต้องจัดประกวดเชียร์ภายในแนวคิดนี้

สิ่งที่น่าสนใจอย่างหนึ่งของสถานนักเรียนและประธานคณะสีของโรงเรียนแห่งนี้คือ ปีนี้ นับเป็นครั้งแรกในรอบ 10 ปี ที่มีประธานนักเรียนเป็นผู้หญิง รวมทั้งประธานคณะสีถึง 2 คณะสีเป็นผู้หญิง คือ คณะศรอนงค์ และ คณะบุษกร ถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการเข้ามามีบทบาทในการบริหารงานโรงเรียนในตำแหน่งสูงสุดของนักเรียนหญิง โดยเฉพาะประธานของคณะศรอนงค์ ซึ่งจะต้องรับผิดชอบการจัดแข่งขันฟุตบอลซึ่งเป็นกีฬาที่นักเรียนชายนิยมเล่นเป็นบทบาทที่ทำทนาย

ตัวอย่างสถานนักเรียนในโรงเรียนประชาธิปไตยของภาคใต้แห่งหนึ่ง เป็นแนวคิดที่พัฒนามาจากรูปแบบรัฐสภา โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างที่ใช้รูปแบบนี้คือโรงเรียนในภาคใต้ซึ่งถือได้ว่าเป็นโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างต้นแบบ ภายใต้แนวคิด “สถานนักเรียนไทยหัวใจสมานฉันท์ ยึดมั่นธรรมมาภิบาล” มีการจัดทำ “ธรรมนูญของโรงเรียน” เป็นกฎเกณฑ์ในการบริหารงานของสถานนักเรียน จนได้รับรางวัลสถานนักเรียนยอดเยี่ยมจาก สำนักงานคณะกรรมการมัธยมศึกษาเขต 2 (สพม. 2) ของจังหวัดประธานนักเรียนและคณะคณะกรรมการนักเรียนได้รับการเลือกตั้งจากนักเรียนในโรงเรียนเรียน มีหน้าที่ออกนโยบายให้การบริหารงานโรงเรียน กำหนดการใช้งบประมาณในการใช้จ่ายเงินของแต่ละโครงการ ส่งไปให้สถานนักเรียนซึ่งมีสมาชิกสภาเป็นหัวหน้าชั้นเรียนทุกห้องตั้งแต่ มัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ร่วมกันพิจารณา หากผ่านการพิจารณาอนุมัติจากสภา นักเรียนก็คณะกรรมการนักเรียนก็สามารถดำเนินงานโครงการนั้นได้ หากไม่อนุมัติก็ต้องพิจารณามาใหม่ เรียกว่า “ธรรมนูญโรงเรียน” โครงสร้างธรรมนูญนี้สถานนักเรียนรุ่นพี่ร่วมกับครูสังคมศึกษา และครูกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น ๆ ในฝ่ายกิจการนักเรียนได้ร่วมกันออกแบบและใช้ในโรงเรียนเป็นเวลายาวนานกว่า 5 ปีแล้ว โดยครูสังคมศึกษาให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า

“โดยปกตินโยบายทุกอย่างที่น่าเสนอก็ผ่านไปได้ด้วยดี สภา
นักเรียนของเราจะประชุมกันทุกวันศุกร์ทุกสัปดาห์ก็มีเรื่องมาหารือ
กันสัปดาห์ละ 1-2 เรื่อง โดยเฉพาะช่วงปลายของเทอมต้นโรงเรียน
เราจะมีโครงการ ‘เปิดบ้านวิชาการ’ ของโรงเรียน ชุมนุมทุกชุมนุม

จะต้องแสดงผลงานของตนเองอย่างละหนึ่งอย่างรวมทั้งหมดก็เกือบ 30 ชุมนุ่ม ช่วงนั้นสถานักเรียนจะมีบทบาทมากในการกำหนดแบ่งทีมจัดงานซึ่งถือว่าเป็นงานหนักของสถานักเรียน... ข้อบังคับที่พวกเราเรียกว่า 'ธรรมนูญโรงเรียน' เป็นผลงานที่พวกเราภาคภูมิใจ เพราะเป็นการบริหารงานแบบมีส่วนร่วม เป็นการกำหนดโครงสร้างที่เน้นในนักเรียนทุกคนเชื่อมั่นในศักยภาพของตัวเอง เน้นว่าเป็นกิจกรรมของเราเอง”

17 มกราคม 2556

ตัวอย่างโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแห่งหนึ่งมีการดำเนินการสถานักเรียนร่วมกับชุมชนในชื่อว่าสภาเด็กนั้น คือ โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำตำบลครู นักเรียน และชาวบ้านในชุมชนมีความใกล้ชิด ช่วยเหลือ เกื้อกูลกันมาโดยตลอด นายองค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งเป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนได้แนวคิดการจัดทำสภาเด็กมาจากกระทรวงมหาดไทยซึ่งเป็นต้นสังกัด และเร่งเห็นว่าการเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชนจะทำให้นักเรียนมีความรักชุมชนและผูกพันกับชุมชนมากขึ้น จึงได้นำแนวคิดนี้มาเสนอกับผู้บริหารของโรงเรียนและได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี ก่อให้เกิดโครงการ “สภาเด็ก” เป็นมาเวลา 3 ปีกว่าแล้ว นักเรียนทุกคนในโรงเรียนมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งสภาเด็กนักเรียนมีประธานนักเรียนเป็นประธาน ทำงานร่วมกับคณะกรรมการนักเรียนในสถานักเรียน เมื่อได้รับเลือกตั้งในสถานักเรียนแล้วประธานนักเรียนและคณะกรรมการนักเรียนทั้งชุดก็จะได้รับการแต่งตั้งเป็นสภาเด็กขององค์การบริหารส่วนตำบลทันที จุดประสงค์ของโครงการสภาเด็กคือให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการดูแล ช่วยเหลืองานในชุมชน

โครงการที่สภาเด็กมีการช่วยเหลือดูแลชุมชนจนเป็นที่ประจักษ์ชัดเจนก็คือ “โครงการดูแลผู้สูงอายุในชุมชน” สภาพของชุมชนเป็นชุมชนชนบทที่ส่วนมากมีแต่เด็กและคนชราอาศัยอยู่ในชุมชน เพราะคนวัยหนุ่มสาวและวัยทำงานส่วนมากเข้ามาทำงานในเมืองใหญ่และเมืองหลวง องค์การบริหารส่วนตำบลจึงให้คณะกรรมการของสภาเด็กเข้าไปช่วยเหลืองานบ้าน ดูแลคนชราที่บุตรหลานไปทำงานต่างถิ่น โดยใช้เวลาในช่วงตอนเย็นของวัน รวมทั้งวันหยุดเสาร์อาทิตย์ เพื่อดูแลทำความสะอาดบ้าน อ่านหนังสือหรือร้องเพลงให้คนชราฟัง ในกรณีที่คนชราเจ็บปวดก็คอยอำนวยความสะดวกประสานงานกับสาธารณสุขและอนามัยตำบลให้เข้ามาช่วยเหลือดูแลอาการ

เจ็บปวด รวมทั้งโครงการแล้วดำเนินงานดูแลและคนชราประมาณ 15 ครอบครัว คณะกรรมการสภาเด็กคนหนึ่งเล่าความประทับใจให้ผู้วิจัยฟังว่า

“พวกเราเข้าไปดูแลคุณยายที่อายุเกือบจะ 70 แล้ว ทุกเย็น เพราะลูกหลานไปทำงานโรงงานในเมือง กลับมาบ้านสองอาทิตย์ ครั้ง เราก็ดูแลทุกเย็นเวลาแม่หนูทำกับข้าวก็จะเอาไปให้คุณยาย ด้วย....ถามว่าเหนื่อยไหมก็ไม่เหนื่อยหรอกค่ะ เพราะเย็น ๆ เราก็ไปทำไม่นานหนูจะแวะกลับบ้านก่อนแล้วก็ไปบ้านคุณยายพอหัวค่ำก็กลับ บางครั้งก็เอากลับบ้านไปทำด้วย....มีกรณีหนึ่งที่พวกเราดูแลจนพ่อใหญ่ แม่ใหญ่เสียชีวิตเลย เราก็เสียใจกันมาก แต่ก็ไม่เป็นไรเพราะเราทำหน้าที่ได้ดีที่สุดแล้ว”

18 ธันวาคม 2556

รูปแบบสถานักเรียนที่มีส่วนร่วมกับชุมชนจะต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชน เป็นการพัฒนาให้ชุมชนเข้มแข็ง ถือเป็นสิ่งที่ครูสังคมศึกษาโรงเรียนดังกล่าวประทับใจมาก เพราะครูเองก็เป็นคนในชุมชนโดยกำเนิดย่อมมีความรักและผูกพันกับชุมชน

2.2.3 พฤติกรรมประชาธิปไตยที่เกิดจากกิจกรรมเสริมหลักสูตร

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ครูสังคมศึกษาถึงพฤติกรรมประชาธิปไตยที่เด่นชัดที่สุดที่เกิดจากการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรโดยเฉพาะกิจกรรม สถานักเรียน จากการประเมินของครูสังคมศึกษาพบว่ากิจกรรมเสริมหลักสูตรสามารถพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยได้แทบทั้งหมด โดยมีพฤติกรรมที่ปรากฏชัดเจน คือ หมวด 1 เคารพสิทธิ หน้าที่และสิทธิส่วนบุคคล ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ให้โอกาสผู้อื่นได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสมอภาค หมวด 2 ใช้เหตุผลและแสดงความคิดเห็น ยอมรับเสียงส่วนใหญ่โดยยังรับฟังเสียงส่วนน้อย หมวด 4 มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายและ หมวดที่ 5 มีส่วนร่วมในการส่งเสริมประชาธิปไตยในชุมชนท้องถิ่น ตามรายละเอียดดังนี้

“สถานักเรียน เน้นให้เด็กทำงานร่วมกัน เวลาประชุมกันเราแทบไม่ต้องไปยุ่งเลย ค่อยดูแลให้คำปรึกษาอย่างเดียว” ครูสังคมศึกษาท่านหนึ่งในโรงเรียนประชาธิปไตยในภาคใต้อธิบาย โดยท่านยังได้กล่าวเสริมด้วยว่า

“โรงเรียนเราได้รางวัลก็เพราะสถานักเรียนนี้จะ
รูปแบบมันแปลกใหม่แล้วก็เน้นทำจริงเวลาเขียนเอกสาร
ส่งมันก็ง่ายเพราะเราทำจริง....โรงเรียนเราเน้นคะแนน o-
net มากไม่ได้หรอกเพราะเด็กเราส่วนมากเป็นชาวไร่ ก็
ต้องมาเน้นทางนี้ เน้นทางกิจกรรม อย่างน้อยมันก็ได้วิชา
ชีวิต....ผมสอนสังคมด้วย เป็นผู้บริหารฝ่ายกิจการนักเรียน
ด้วยก็มีแนวคิดที่รูปแบบสภาพตรวจสอบมันก็ทำได้ใน
โรงเรียนเราต้องขยายผลต่อ แล้วมันก็ได้จริง ๆ ”

17 มกราคม 2556

จากคำสัมภาษณ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนในหมวด 1
เคารพสิทธิ หน้าที่และสิทธิส่วนบุคคล ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ให้ผู้อื่นได้แสดงความ
คิดเห็นอย่างเสมอภาค และ หมวด 2 ใช้เหตุผลและแสดงความคิดเห็น ยอมรับเสียงส่วนใหญ่โดย
ยังรับฟังเสียงส่วนน้อย เพราะสถานักเรียนมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ผู้นำ คือ ประธานสภา และ ผู้
ตาม คือ คณะกรรมการนักเรียน ในบางครั้งก็มีการสลับบทบาทหน้าที่ คณะกรรมการนักเรียนมา
เป็นหัวหน้าโครงการในบางครั้งประธานนักเรียนก็ต้องเป็นฝ่ายตาม การรับฟังความคิดเห็นของ
เพื่อนสมาชิกคณะกรรมการนักเรียนโดยไม่ยึดติดความคิดของตนเองว่าถูกต้องเสมอไปเกิดขึ้น
เสมอในระหว่างการประชุมปรึกษาหารืองานโครงการเพราะคุณลักษณะเหล่านี้เกิดขึ้นเสมอในการ
ประชุม ประธานนักเรียนที่เป็นทั้งประธานในสถานักเรียนและประธานในสภาเด็กเล่าว่า

“...หนูเคยประชุมกันเลิกถึงห้าโมง หกโมงเลยอะ ตอนเราทำ
ผ้าป่าในชุมชนกัน พวกเราแบ่งหน้าที่รับผิดชอบไม่ลงตัว บางคน
ไม่ยอมไปบ้านคุ่มนั้น แต่อยากไปไกล ๆ บ้านน้อย เพื่อน ๆ ที่
ประชุมด้วยกันก็ไม่ยอมเพราะถ้าไปไกลบ้านเวลากลับมัน
อันตราย อีกร้อยอย่างเวลาเราไปเสนอให้ครู ให้ อบต. เขาก็จะไม่ให้
เราทำเขาจะเป็นห่วง ต้องคุยกันก่อนดี ๆ ว่าจะยังไง จะเอาแต่ใจ
มากไม่ได้....บางครั้งก็มีเพื่อนสนิทเตือนว่าเป็นหัวหน้าอย่าไปสั่ง
มากต้องแบ่งให้คนอื่น ๆ ในที่ประชุมได้พูด ได้แสดงความคิดเห็น
ด้วย งานถึงจะออกมาดี....”

7 มกราคม 2556

ครูสังคัมศึกษาทุกท่านกล่าวในแนวทางเดียวกันว่าการประชุมรับฟังความคิดเห็นถือเป็นหลักการสำคัญของการดำเนินการสถานักเรียน เพราะเป็นการฝึกให้นักเรียนรู้จักแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล มีการลงมติของเสียงส่วนมากในที่ประชุม เป็นการตัดสินใจโดยอาศัยมติส่วนใหญ่คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก

ผู้วิจัยพูดคุยกับครูสังคัมศึกษาทุกท่านโดยสอบถามว่าการเลือกตั้งสถานักเรียนแต่ละครั้งครูมีวิธีการคัดกรองทีมผู้สมัครอย่างไร ครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นไปในทางเดียวกันว่า ควรคัดกรองทีมผู้สมัครก่อนอนุญาตให้เขาลงสมัคร ครูสังคัมศึกษาในภาคเหนือท่านหนึ่งเล่าว่า

“ครูบอกตรง ๆ นะ บางครั้งเราก็ต้องเลือกก่อนบ้าง เราก็จะต้องเลือกว่าห้องไหนขยัน มีความรับผิดชอบ ทำงานเป็นทำงานดี เพราะพวกสถานักเรียนคือพวกที่ทำงาน เป็นพวกที่ต้องช่วยดูแลเพื่อนนักเรียน รักษากฎระเบียบของโรงเรียน ครูก็ต้องขอใช้สิทธิคัดกรองก่อนตอนแรกเหมือนกัน ไม่ต้องดีแบบสมบูรณ์แบบ แต่มันก็ต้องเป็นที่ยอมรับ เราอยู่กับเด็ก เราจะรู้ว่าใครเป็นยังไง”

14 มกราคม 2556

การมีส่วนร่วมกับชุมชนทั้งกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่ชุมชนขอความร่วมมือจากโรงเรียน และกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่โรงเรียนทำโครงการเข้าไปพัฒนาชุมชน ส่วนส่งเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตยหมวด 5 มีส่วนร่วมในการส่งเสริมประชาธิปไตยในชุมชนท้องถิ่น ตัวอย่างแนวคิด “ดูแลช่วยเหลือนักเรียนรอบด้าน บริการชุมชนทั่วถึง” ของโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นแนวคิดที่ชัดเจนในการอธิบายพฤติกรรมประชาธิปไตยในหมวดนี้ การรณรงค์ให้ชาวบ้านในชุมชนออกไปเลือกตั้ง และไม่ซื้อสิทธิขายเสียง เป็นผลมาจากการวิเคราะห์สภาพปัญหาการซื้อสิทธิขายเสียงที่เกิดขึ้นในชุมชน ในฐานะนักเรียนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนก็ลงมือแก้ปัญหาคือซื้อสิทธิขายเสียงนี้โดยการเดินรณรงค์และการให้ความรู้กับคนในชุมชนเป็นการนำแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นลงสู่การปฏิบัติจริง เป็นการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองในท้องถิ่นในบริบทของนักเรียน

3. การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครู

จากการสัมภาษณ์ครูสังคัมศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครูในฐานะของผู้มีพฤติกรรมประชาธิปไตย พบว่า ครูสังคัมศึกษาทุกคนเห็นตรงกันว่า การพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยถือเป็นหน้าที่หลักของอย่างหนึ่งวิชาสังคัมศึกษา เพราะถือว่าเป็นเนื้อหาวิชาเกี่ยวกับการเมืองการปกครองและประชาธิปไตยโดยตรง เป็นภาระความรับผิดชอบหลักที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ครูสังคัมศึกษาท่านหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้ความเห็นว่า

“ครูเองก็พยายามนะ เรื่องประชาธิปไตยมันอยู่ในตัวครูตลอด แต่บางครั้งมันก็พุดยากด้วยอะไรหลาย ๆ อย่าง เช่น เวลาเรียนมันน้อยจะให้เด็กคิด ให้แสดงความคิดเห็น ทั้งชั่วโมงก็ไม่ได้....เอาเป็นว่าเปิดโอกาสให้มากที่สุด เราไม่ทำไม่ได้หรือเรื่องประชาธิปไตย เพราะเราสอนสังคัม มันเป็นหน้าที่”

17 ธันวาคม 2556

บทบาทหน้าที่ในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของครูสังคัมศึกษาถือเป็นหน้าที่หลัก ครูสังคัมศึกษาพยายามแสดงความเป็นผู้มีพฤติกรรมประชาธิปไตยโดยเฉพาะในการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน จากการสังเกตการณ์จัดกิจกรรมในชั้นเรียน ผู้วิจัยพบว่าครูสังคัมศึกษาทุกท่านเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นโดยใช้เหตุผล แม้ว่านักเรียนบางคนจะพยายามพูดนอกเรื่อง หรือพูดจาหยอกล้อกับครูสังคัมศึกษา แต่ผู้วิจัยสังเกตได้ว่าครูสังคัมศึกษาทุกท่านตั้งใจฟังนักเรียน ไม่มีการปิดกั้นโอกาสในการพูด การอภิปรายแสดงความคิดเห็น รวมทั้งการพยายามจัดให้นักเรียนได้ทำงานเป็นกลุ่มให้มากที่สุด สะท้อนให้เห็นว่าครูต้องการปลูกฝังให้ทำเรื่องได้เรียนรู้เรื่องกระบวนการกลุ่ม ซึ่งเป็นกระบวนการประชาธิปไตยที่สำคัญอย่างหนึ่ง

การทำงานร่วมกับครูในกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นเป็นสิ่งที่ครูสังคัมศึกษาจะต้องทำเป็นประจำ เพราะงานในวันสำคัญต่าง ๆ ของโรงเรียน โดยเฉพาะวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา การทำบุญตักบาตรตามประเพณี เป็นต้น มักจะถูกจัดให้เป็นความรับผิดชอบของกลุ่มสาระสังคัมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม รวมไปถึงการติดต่อประสานงานกับชุมชน ทั้งในโครงการที่ชุมชนติดต่อขอความร่วมมือมายังโรงเรียนและการนำโครงการไปเผยแพร่ในชุมชนต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่เป็นหน้าที่หลักของครูสังคัมศึกษาแทบทั้งสิ้น นักเรียนก็จะสามารถสังเกตได้ว่าครูสังคัมศึกษาทำงานร่วมกับครูกลุ่มสาระอื่นได้เป็นอย่างดี

ครูสังคมนศึกษามีความรับผิดชอบต่อนักเรียนที่ ทั้งภาระงานสอนและภาระงานอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมาย โดยเฉพาะในภาระงานสอนนั้นผู้วิจัยพบว่า ครูสังคมนศึกษาจะให้ความสำคัญกับภาระงานสอนของตนเองเป็นอย่างมาก ครูสังคมนศึกษาท่านหนึ่งในกรุงเทพมหานคร เล่าว่า

“ผมเน้นเรื่องสอนเป็นสำคัญนะ เพราะว่าวิชาเรามัน
เป็นวิชาสร้างชาติ เด็กมันจะจบไปเป็นอะไรก็ตามมันต้องรู้
เรื่องวัฒนธรรม ประเพณี ต้องรู้การเมือง รู้เศรษฐศาสตร์
รู้จักโลก วิชาเราสำคัญแต่มันมีเวลาเรียนน้อย 2 ชั่วโมงต่อ
อาทิตย์ ผมเลยเน้นเรื่องเข้าสอน..”

26 ธันวาคม 2556

นอกจากนั้นครูสังคมนศึกษายังให้ทัศนะตรงกันว่า การพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยจะต้องเริ่มจากตัวของครูเองที่จะต้องเป็นผู้ที่มีพฤติกรรมประชาธิปไตย เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีให้นักเรียนสะท้อนผ่านการสอนทั้งในห้องเรียน การจัดกิจกรรมอื่น ๆ ทั้งในโรงเรียนและร่วมกับชุมชนให้นักเรียนได้เห็นประจักษ์เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนต่อไป

ภาคผนวก จ

คุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผลการประเมินความสอดคล้องของพฤติกรรมประชาธิปไตยโดยใช้ค่า IOC

ผลการประเมินความสอดคล้องของแบบเครื่องมือทั้ง 4 ชุด โดยใช้ค่า IOC

ตารางที่ 23 ค่าคะแนนความสอดคล้อง (IOC) ของพฤติกรรมประชาธิปไตยที่เหมาะสม
นักเรียนมัธยมศึกษา

พฤติกรรมประชาธิปไตย	น้ำหนักความคิดเห็นของ ผู้เชี่ยวชาญ			ค่า IOC
	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3	
หมวด 1 เคารพสิทธิ หน้าที่และสิทธิส่วนบุคคล ยอมรับฟัง ความคิดเห็นของผู้อื่นให้โอกาสผู้อื่นได้แสดงความคิดเห็น อย่างเสมอภาค				
1.1 เคารพสิทธิมนุษยชนของแต่ละบุคคล	+1	+1	+1	0.66
1.2 ยอมรับข้อกำหนดในหน้าที่ของผู้นำและผู้ตาม	+1	+1	+1	1
1.3 ไม่ยึดติดกับความคิดของตนเองว่าถูกต้องเสมอไป	+1	+1	+1	1
1.4 รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น	+1	+1	+1	1
1.5 ไม่ใช่อำนาจในฐานะผู้นำโดยไม่มีเหตุผล	+1	+1	+1	1
หมวด 2 ใช้เหตุผลและแสดงความคิดเห็น ยอมรับเสียงส่วนใหญ่ โดยยังรับฟังเสียงส่วนน้อย				
2.1 ใช้เหตุผลในการชักถามและแสดงความคิดเห็นเสมอ	0	0	0	0
2.2 ตัดสินใจโดยคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก	+1	+1	+1	1
2.3 แก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยการใช้เหตุผลที่เป็นธรรมและ เหมาะสม	+1	+1	+1	1
2.4 เคารพในการตัดสินใจจากเสียงส่วนใหญ่ โดยยังรับฟัง ความคิดเห็นของเสียงส่วนน้อย	+1	+1	+1	1
หมวด 3 มีความรู้ ความสนใจติดตามกิจกรรมทางการเมือง และ วิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองอย่างมีเหตุผล				
3.1 สนใจในกิจการบ้านเมือง และเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง	+1	0	+1	0.66
3.2 รู้หลักการทำงานและโครงสร้างการบริหารบ้านเมือง	-1	+1	+1	0.66

ตารางที่ 23 ค่าคะแนนความสอดคล้อง (IOC) ของพฤติกรรมประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับ
นักเรียนมัธยมศึกษา

พฤติกรรมประชาธิปไตย	น้ำหนักความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ			ค่า IOC
	น้ำหนักความคิดเห็นของ			
	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3	
3.3 สนใจใฝ่หาความรู้ทางการเมืองอยู่เสมอ	+1	+1	+1	1
3.4 วิพากษ์วิจารณ์ และแสดงความคิดเห็นต่อเหตุการณ์บ้านเมืองอย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์	+1	+1	+1	1
หมวด 4 มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย				
4.1 มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง	0	+1	+1	0.66
4.2 ยอมรับในการกระทำของตนเอง รู้จักควบคุมตนเอง	+1	+1	+1	1
4.3 ชยัน หมั่นเพียร ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุจริต	+1	+1	+1	1
4.4 ยึดถือระเบียบกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติงาน	+1	+1	+1	1
หมวด 5 มีส่วนร่วมในการส่งเสริมประชาธิปไตยในชุมชนท้องถิ่น				
5.1 วิเคราะห์ปัญหาการเมืองในชุมชนท้องถิ่น	0	+1	+1	0.66
5.2 วิเคราะห์แนวทางการแก้ปัญหาการเมืองในชุมชนท้องถิ่น	0	+1	+1	0.66
5.3 มีส่วนร่วมส่งเสริมประชาธิปไตยในชุมชนท้องถิ่น เช่น การพูดคุยกับผู้สมัครรับเลือกตั้ง การศึกษานโยบายของผู้สมัครรับเลือกตั้งก่อนลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง	+1	+1	+1	1

ตารางที่ 24 ค่าคะแนนความสอดคล้อง (IOC) ของแบบสอบถามของครูสังคัมศึกษา

รายการ	น้ำหนักความคิดเห็นของ			ค่า IOC
	ผู้เชี่ยวชาญ			
	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3	
ตอนที่ 1 สภาพทั่วไป	+1	+1	+1	1
ตอนที่ 2 บทบาทของครูสังคัมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียนมัธยมศึกษา				
1. หน่วยการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย	+1	+1	+1	1
2. กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย (หน้า 3-4)	+1	+1	+1	1
3. สื่อและแหล่งการเรียนรู้ที่ใช้ในการจัดกิจกรรมพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยในชั้นเรียน (หน้า 4-6)	+1	+1	0	0.66
4. การวัดและประเมินผล (หน้า 7-8)	+1	+1	0	0.66
5. การสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน (หน้า 8-9)	+1	+1	+1	1
ตอนที่ 3 บทบาทครูสังคัมศึกษาในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียนมัธยมศึกษา				
ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร				
1. ประเภทของกิจกรรมเสริมหลักสูตร (หน้า 9-10)	+1	+1	+1	1
2. การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตย (หน้า 10-11)	+1	+1	+1	1
3. การมีส่วนร่วมของนักเรียนในกิจกรรมเสริมหลักสูตร (หน้า 11)	+1	+1	+1	1

ตารางที่ 24 ค่าคะแนนความสอดคล้อง (IOC) ของแบบสอบถามของครูสังคมศึกษา

รายการ	น้ำหนักความคิดเห็นของ			ค่า IOC
	ผู้เชี่ยวชาญ			
	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3	
ตอนที่ 4 บทบาทครูสังคมศึกษาในการพัฒนา พฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียน มัธยมศึกษา ด้านการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของครู				
1. ลักษณะความสัมพันธ์กับนักเรียน (หน้า 10-11)	+1	+1	+1	1
2. ลักษณะการทำงาน (หน้า 12)	0	+1	+1	0.66
3. ปัญหา / อุปสรรค (หน้า 12)	+1	+1	+1	1

ตารางที่ 25 ค่าคะแนนความสอดคล้อง (IOC) ของแบบสัมภาษณ์การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

รายการ	น้ำหนักความ			ค่า IOC
	คิดเห็นของ			
	ผู้เชี่ยวชาญ			
	+1	0	-1	
1. สภาพทั่วไปของกิจกรรม (รายการที่ 1-6 หน้า 1-2)	+1	+1	+1	1
2. สภาพการดำเนินการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร	+1	+1	+1	1
ก. ลักษณะกิจกรรมเสริมหลักสูตร (รายการที่ 7 หน้า 2-3)				
ข. พฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนจากการเข้าร่วม กิจกรรมพัฒนาหลักสูตร (รายการที่ 7 หน้า 3-7)	+1	+1	+1	1
ค. - จ. ปัญหาและอุปสรรค แนวทางการแก้ไขปัญหา และ ความประทับใจจากการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร	+1	+1	+1	1

ตารางที่ 26 ค่าคะแนนความสอดคล้อง (IOC) ของแบบสังเกตการณ์จัดกิจกรรมในชั้นเรียน

รายการ	น้ำหนักความ คิดเห็นของ ผู้เชี่ยวชาญ			ค่า IOC
	+1	0	-1	
1. สภาพทั่วไปของการจัดกิจกรรม (รายการที่ 1-5 หน้า 1)	+1	+1	+1	1
2. กิจกรรมการเรียนรู้ที่เลือกใช้ และ วิธีการจัดกิจกรรม (รายการที่ 6 หน้า 1)	+1	+1	+1	1
3. สภาพการดำเนินการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร				
1. กิจกรรมการเรียนรู้ (รายการที่ 7 หน้า 1)	+1	+1	+1	1
2. การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ในชั้นเรียน (รายการที่ 7 หน้า 2)	+1	+1	+1	1
3. พฤติกรรมของครูที่แสดงออก (รายการที่ 7 หน้า 2)	+1	+1	+1	1
4. พฤติกรรมประชาธิปไตยที่นักเรียนแสดงออก (หน้า 3-5)	0	+1	+1	0.66

ตารางที่ 27 ค่าคะแนนความสอดคล้อง (IOC) ของแบบสอบถามนักเรียน

รายการ	น้ำหนักความ คิดเห็นของ ผู้เชี่ยวชาญ			ค่า IOC
	+1	0	-1	
1. สภาพทั่วไป (หน้า 1)	+1	+1	+1	1
2. กิจกรรมที่นักเรียนได้ปฏิบัติในวิชาสังคมศึกษา (หน้า 1)	+1	+1	+1	1
3. การปฏิบัติตนของครูสังคมศึกษา (หน้า 2)	+1	+1	+1	1

ภาคผนวก จ

รายชื่อโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง

**โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างที่สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา
(สพม.) ประจำปี พ.ศ. 2554**

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ชาติ (2553: 5-3 ; 2554: ออนไลน์) ได้ประกาศรายชื่อโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างที่สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา (สพม.) ภายใต้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ประจำปี พ.ศ. 2553 และ พ.ศ. 2554 โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างต้นแบบ โรงเรียนรักษามาตรฐานโรงเรียนประชาธิปไตยอย่างต่อเนื่อง และ โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างประจำปี ดังนี้

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ชาติ (2554: ออนไลน์) ประกาศรายชื่อโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ประจำปี พ.ศ. 2554 พร้อมทั้งมอบรางวัล เมื่อวันที่ 28 กันยายน 2554 ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ โดยมีโรงเรียนในระดับมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา (สพม.) ภายใต้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

- ก. โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างต้นแบบ พ.ศ. 2554 จำนวน 6 โรงเรียน
- ข. โรงเรียนที่รักษามาตรฐานโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง พ.ศ. 2554 จำนวน 9 โรงเรียน
- ค. โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง พ.ศ. 2554 จำนวน 9 โรงเรียน

ตารางที่ 26 โรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาที่ได้รับรางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง ประจำปี 2554

ลำดับ ที่	ชื่อโรงเรียน	จังหวัด	สังกัด (สำนักงาน เขตพื้นที่ การศึกษา มัธยมศึกษา)	ประเภทของโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง		
				โรงเรียนประชาธิปไตย ตัวอย่างประจำปี พ.ศ. 2554	โรงเรียนรักษา มาตรฐานโรงเรียน ประชาธิปไตยตัวอย่าง ต่อเนื่อง พ.ศ. 2554	โรงเรียน ประชาธิปไตย ตัวอย่างต้นแบบ ประจำปี พ.ศ. 2554
1	โรงเรียนแมริมวิทวิทยา	เชียงใหม่	สพม. เขต 34	-	-	/
2	โรงเรียนวรนาารีเฉลิม สงขลา	สงขลา	สพม. เขต 16	-	-	/
3	โรงเรียนสามร้อยยอดวิทยาคม	ประจวบคีรีขันธ์	สพม. เขต 10	-	-	/
4	โรงเรียนกาญจนาอนุเคราะห์	กาญจนบุรี	สพม. เขต 8	-	-	/
5	โรงเรียนนาบอน	นครศรีธรรมราช	สพม. เขต 12	-	-	/
6	โรงเรียนบุณทริภิกษาคาร	อุบลราชธานี	สพม. เขต 29	-	-	/
7	โรงเรียนกระทู้วิทยา	ภูเก็ต	สพม. เขต 14	-	/	-
8	โรงเรียนกำแพงวิทยา	นครปฐม	สพม. เขต 9	-	/	-
9	โรงเรียนขามแก่นนคร	ขอนแก่น	สพม. เขต 25	-	/	-
10	โรงเรียนจ่านกร้อง	พิษณุโลก	สพม. เขต 39	-	/	-
11	โรงเรียนบ้านฝางวิทยาคม	นครพนม	สพม. เขต 22	-	/	-

ลำดับ ที่	ชื่อโรงเรียน	จังหวัด	สังกัด (สำนักงาน เขตพื้นที่ การศึกษา มัธยมศึกษา)	ประเภทของโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง		
				โรงเรียนประชาธิปไตย ตัวอย่างประจำปี พ.ศ. 2554	โรงเรียนรักษามาตรฐาน โรงเรียนประชาธิปไตย ตัวอย่างต่อเนื่อง พ.ศ. 2554	โรงเรียนประชาธิปไตย ตัวอย่างต้นแบบ ประจำปี พ.ศ. 2554
12	โรงเรียนพรหมานุสรณ์ จังหวัดเพชรบุรี	เพชรบุรี	สพม. เขต 10	-	/	-
13	โรงเรียนรามันศิริวิทย์	ยะลา	สพม. เขต 15	-	/	-
14	โรงเรียนสตรียะลา	ยะลา	สพม. เขต 15	-	/	-
15	โรงเรียนสุราษฎร์พิทยา	สุราษฎร์ธานี	สพม. เขต 11	-	/	-
16	โรงเรียนถนนหักพิทยาคม	บุรีรัมย์	สพม. เขต 32	/	-	-
17	โรงเรียนนครชุมพิทยา รัชมังคลาภิเษก	พิษณุโลก	สพม. เขต 39	/	-	-
18	โรงเรียนบัวแก้วเกษร	ปทุมธานี	สพม. เขต 4	/	-	-
19	โรงเรียนรัตภูมิวิทยา	สงขลา	สพม. เขต 16	/	-	-
20	โรงเรียนลือคำหาญวารินชำราบ	อุบลราชธานี	สพม. เขต 29	/	-	-
21	โรงเรียนวัดบวรมงคล	กรุงเทพฯ	สพม. เขต 1	/	-	-

ลำดับที่	ชื่อโรงเรียน	จังหวัด	สังกัด (สำนักงาน เขตพื้นที่ การศึกษา มัธยมศึกษา)	ประเภทของโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง		
				โรงเรียนประชาธิปไตย ตัวอย่างประจำปี พ.ศ. 2554	โรงเรียนรักษา มาตรฐานโรงเรียน ประชาธิปไตยตัวอย่าง ต่อเนื่อง พ.ศ. 2554	โรงเรียน ประชาธิปไตย ตัวอย่างต้นแบบ ประจำปี พ.ศ. 2554
22	โรงเรียนสตรีทุ่งสง	นครศรีธรรมราช	สพม. เขต 12	/	-	-
23	โรงเรียนสภานาชนิ จังหวัดตรัง	ตรัง	สพม. เขต 13	/	-	-
24	โรงเรียนห่านโพธิ์พิทยาคม	พัทลุง	สพม. เขต 12	/	-	-
รวมโรงเรียนประชาธิปไตยแต่ละประเภท (โรงเรียน)				6	9	9
รวมโรงเรียนประชาธิปไตยทั้ง 3 ประเภท (โรงเรียน)					24	

ภาคผนวก ข

ประมวลภาพการเก็บข้อมูลภาคสนาม

- ภาพการสังเกตชั้นเรียน
- ภาพการสัมภาษณ์กิจกรรมเสริมหลักสูตร

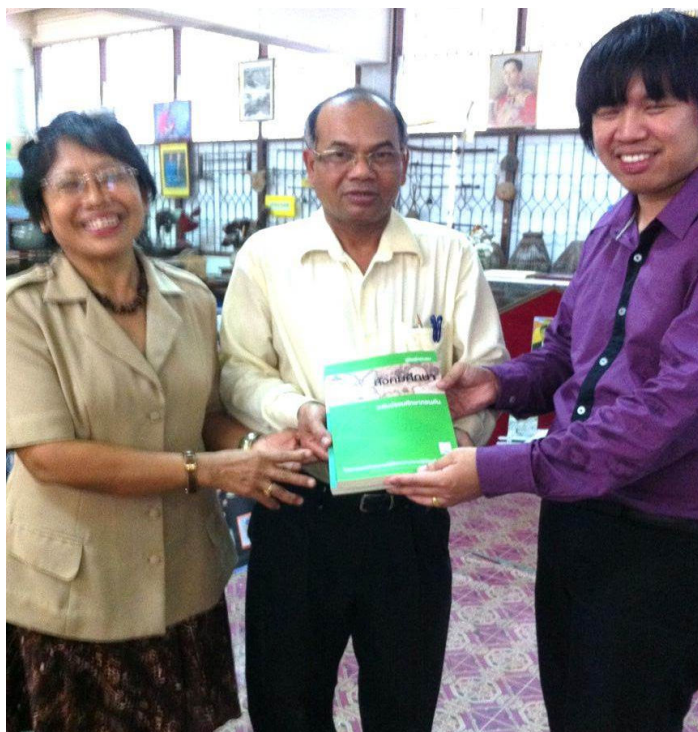

โรงเรียนสตรีระลอก

โครงการสอนโขนภาคเหนือ

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- 1. เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับโขนภาคเหนือ
- 2. เพื่อให้นักเรียนมีความซาบซึ้งในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมไทย
- 3. เพื่อให้นักเรียนมีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย
- 4. เพื่อให้นักเรียนมีความสามารถในการเล่นโขนภาคเหนือ
- 5. เพื่อให้นักเรียนมีความสนใจใฝ่รู้ในศิลปวัฒนธรรมไทย
- 6. เพื่อให้นักเรียนมีความรักและหวงแหนในศิลปวัฒนธรรมไทย

กิจกรรมการสอนโขน

- 1. ฝึกซ้อมการเล่นโขนภาคเหนือ
- 2. ฝึกซ้อมการรำวงภาคเหนือ
- 3. ฝึกซ้อมการขับร้องเพลงภาคเหนือ
- 4. ฝึกซ้อมการเต้นรำภาคเหนือ
- 5. ฝึกซ้อมการแต่งกายชุดโขนภาคเหนือ
- 6. ฝึกซ้อมการแต่งกายชุดรำวงภาคเหนือ

โรงเรียนสตรีระลอก โทร. 043-211111

ภาคผนวก ซ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์

Frequencies

		sex			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	male	77	34.8	34.8	34.8
	female	144	65.2	65.2	100.0
	Total	221	100.0	100.0	

		edu			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	B ^{ตรี}	158	71.5	71.5	71.5
	M ^{โท}	63	28.5	28.5	100.0
	Total	221	100.0	100.0	

		sub			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	soc	101	45.7	45.7	45.7
	socs	39	17.6	17.6	63.3
	both	81	36.7	36.7	100.0
	Total	221	100.0	100.0	

		cl			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	grade7-9	76	34.4	34.4	34.4
	grade10-12	58	26.2	26.2	60.6
	3.00	87	39.4	39.4	100.0
	Total	221	100.0	100.0	

		unit			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	yes	145	65.6	65.6	65.6
	no	76	34.4	34.4	100.0
	Total	221	100.0	100.0	

Frequency Table**a1**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	31	14.0	14.0	14.0
Valid yes	190	86.0	86.0	100.0
Total	221	100.0	100.0	

a2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	166	75.1	75.1	75.1
Valid yes	55	24.9	24.9	100.0
Total	221	100.0	100.0	

a3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	177	80.1	80.1	80.1
Valid yes	44	19.9	19.9	100.0
Total	221	100.0	100.0	

a4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	181	81.9	81.9	81.9
Valid yes	40	18.1	18.1	100.0
Total	221	100.0	100.0	

a5

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	35	15.8	15.8	15.8
Valid yes	186	84.2	84.2	100.0
Total	221	100.0	100.0	

a6

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent

	no	84	38.0	38.0	38.0
Valid	yes	137	62.0	62.0	100.0
	Total	221	100.0	100.0	

a7

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	no	135	61.1	61.1	61.1
Valid	yes	86	38.9	38.9	100.0
	Total	221	100.0	100.0	

a8

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	no	27	12.2	12.2	12.2
Valid	yes	194	87.8	87.8	100.0
	Total	221	100.0	100.0	

a9

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	no	119	53.8	53.8	53.8
Valid	yes	102	46.2	46.2	100.0
	Total	221	100.0	100.0	

a10

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	no	208	94.1	94.1	94.1
Valid	yes	13	5.9	5.9	100.0
	Total	221	100.0	100.0	

a11

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	no	212	95.9	95.9	95.9
Valid	yes	9	4.1	4.1	100.0
	Total	221	100.0	100.0	

a12

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	208	94.1	94.1	94.1
Valid yes	13	5.9	5.9	100.0
Total	221	100.0	100.0	

a13

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	45	20.4	20.4	20.4
Valid yes	176	79.6	79.6	100.0
Total	221	100.0	100.0	

a14

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	196	88.7	88.7	88.7
Valid yes	25	11.3	11.3	100.0
Total	221	100.0	100.0	

a15

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	178	80.5	80.5	80.5
Valid yes	43	19.5	19.5	100.0
Total	221	100.0	100.0	

a16

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	46	20.8	20.8	20.8
Valid yes	175	79.2	79.2	100.0
Total	221	100.0	100.0	

b1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	117	52.9	52.9	52.9
Valid yes	104	47.1	47.1	100.0
Total	221	100.0	100.0	

b2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	173	78.3	78.3	78.3
Valid yes	48	21.7	21.7	100.0
Total	221	100.0	100.0	

b3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	55	24.9	24.9	24.9
Valid yes	166	75.1	75.1	100.0
Total	221	100.0	100.0	

b4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	102	46.2	46.2	46.2
Valid yes	119	53.8	53.8	100.0
Total	221	100.0	100.0	

b5

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	137	62.0	62.0	62.0
Valid yes	84	38.0	38.0	100.0
Total	221	100.0	100.0	

b6

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	112	50.7	50.7	50.7
Valid yes	109	49.3	49.3	100.0
Total	221	100.0	100.0	

c1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid <20	47	21.3	21.3	21.3
Valid 20-40	16	7.2	7.2	28.5
Valid 41-60	64	29.0	29.0	57.5
Valid >60	93	42.1	42.1	99.5
Valid 41.00	1	.5	.5	100.0
Total	221	100.0	100.0	

c2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid .00	1	.5	.5	.5
Valid <20	84	38.0	38.0	38.5
Valid 20-40	41	18.6	18.6	57.0
Valid 41-60	61	27.6	27.6	84.6
Valid >60	34	15.4	15.4	100.0
Total	221	100.0	100.0	

c3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid <20	105	47.5	47.5	47.5
Valid 20-40	28	12.7	12.7	60.2
Valid 41-60	39	17.6	17.6	77.8
Valid >60	49	22.2	22.2	100.0
Total	221	100.0	100.0	

c4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	<20	60	27.1	27.1
	20-40	37	16.7	43.9
Valid	41-60	69	31.2	75.1
	>60	55	24.9	100.0
	Total	221	100.0	100.0

c5

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	<20	144	65.2	65.2
	20-40	36	16.3	81.4
Valid	41-60	21	9.5	91.0
	>60	20	9.0	100.0
	Total	221	100.0	100.0

c6

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	.00	2	.9	.9
	<20	173	78.3	79.2
	20-40	21	9.5	88.7
Valid	41-60	16	7.2	95.9
	>60	9	4.1	100.0
	Total	221	100.0	100.0

c7

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	.00	2	.9	.9
	<20	198	89.6	90.5
Valid	20-40	10	4.5	95.0
	41-60	11	5.0	100.0
	Total	221	100.0	100.0

c8

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
.00	2	.9	.9	.9
<20	160	72.4	72.4	73.3
20-40	29	13.1	13.1	86.4
41-60	22	10.0	10.0	96.4
>60	8	3.6	3.6	100.0
Total	221	100.0	100.0	

c9

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
.00	2	.9	.9	.9
<20	165	74.7	74.7	75.6
20-40	20	9.0	9.0	84.6
41-60	12	5.4	5.4	90.0
>60	21	9.5	9.5	99.5
11.00	1	.5	.5	100.0
Total	221	100.0	100.0	

c10

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
.00	5	2.3	2.3	2.3
<20	170	76.9	76.9	79.2
20-40	19	8.6	8.6	87.8
41-60	16	7.2	7.2	95.0
>60	11	5.0	5.0	100.0
Total	221	100.0	100.0	

c11

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
.00	2	.9	.9	.9
<20	102	46.2	46.2	47.1
20-40	29	13.1	13.1	60.2
41-60	43	19.5	19.5	79.6
>60	45	20.4	20.4	100.0
Total	221	100.0	100.0	

c12

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
<20	131	59.3	59.3	59.3
20-40	22	10.0	10.0	69.2
41-60	38	17.2	17.2	86.4
>60	30	13.6	13.6	100.0
Total	221	100.0	100.0	

c13

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
.00	5	2.3	2.3	2.3
<20	163	73.8	73.8	76.0
20-40	19	8.6	8.6	84.6
41-60	28	12.7	12.7	97.3
>60	6	2.7	2.7	100.0
Total	221	100.0	100.0	

c14

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
<20	206	93.2	93.2	93.2
20-40	2	.9	.9	94.1
41-60	8	3.6	3.6	97.7
>60	5	2.3	2.3	100.0
Total	221	100.0	100.0	

Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
c1	221	1.00	4.00	2.9276	1.16159
c2	221	.00	4.00	2.1946	1.12135
c3	221	1.00	4.00	2.1448	1.23466
c4	221	1.00	4.00	2.5385	1.13803
c5	221	1.00	4.00	1.6244	.98587
c6	221	.00	4.00	1.3529	.79906
c7	221	.00	3.00	1.1357	.48583
c8	221	.00	4.00	1.4299	.82617
c9	221	.00	4.00	1.4751	.97494
c10	221	.00	4.00	1.3575	.84949
c11	221	.00	4.00	2.1222	1.22419
c12	221	1.00	4.00	1.8507	1.13633
c13	221	.00	4.00	1.3982	.83926
c14	221	1.00	4.00	1.1493	.58025
Valid N (listwise)	221				

d

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid parliament	37	16.7	16.7	16.7
Valid other	101	45.7	45.7	62.4
Valid no	83	37.6	37.6	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e1.1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	171	77.4	77.4	77.4
Valid yes	50	22.6	22.6	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e1.2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	119	53.8	53.8	53.8
Valid yes	102	46.2	46.2	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e1.3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	108	48.9	48.9	48.9
Valid yes	113	51.1	51.1	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e1.4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	198	89.6	89.6	89.6
Valid yes	23	10.4	10.4	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e1.5

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	192	86.9	86.9	86.9
Valid yes	29	13.1	13.1	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e2.1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	92	41.6	41.6	41.6
Valid yes	129	58.4	58.4	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e2.2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	132	59.7	59.7	59.7
Valid yes	89	40.3	40.3	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e2.3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	130	58.8	58.8	58.8
Valid yes	91	41.2	41.2	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e2.4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	180	81.4	81.4	81.4
Valid yes	41	18.6	18.6	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e2.5

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	194	87.8	87.8	87.8
Valid yes	27	12.2	12.2	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e2.6

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	171	77.4	77.4	77.4
Valid yes	50	22.6	22.6	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e2.7

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	197	89.1	89.1	89.1
Valid yes	24	10.9	10.9	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e2.8

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	203	91.9	91.9	91.9
Valid yes	18	8.1	8.1	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e2.9

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	203	91.9	91.9	91.9
Valid yes	18	8.1	8.1	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e3.1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	200	90.5	90.5	90.5
Valid yes	21	9.5	9.5	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e3.2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	159	71.9	71.9	71.9
Valid yes	62	28.1	28.1	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e3.3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	177	80.1	80.1	80.1
Valid yes	44	19.9	19.9	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e3.4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	137	62.0	62.0	62.0
Valid yes	84	38.0	38.0	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e3.5

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	131	59.3	59.3	59.3
Valid yes	90	40.7	40.7	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e3.6

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	208	94.1	94.1	94.1
Valid yes	13	5.9	5.9	100.0
Total	221	100.0	100.0	

e3.7

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	215	97.3	97.3	97.3
Valid yes	6	2.7	2.7	100.0
Total	221	100.0	100.0	

f1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	186	84.2	84.2	84.2
Valid yes	35	15.8	15.8	100.0
Total	221	100.0	100.0	

f2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	136	61.5	61.5	61.5
Valid yes	85	38.5	38.5	100.0
Total	221	100.0	100.0	

f3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	219	99.1	99.1	99.1
Valid yes	2	.9	.9	100.0
Total	221	100.0	100.0	

f4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	216	97.7	97.7	97.7
Valid yes	4	1.8	1.8	99.5
Valid 3.00	1	.5	.5	100.0
Total	221	100.0	100.0	

Statistics

	eva1	eva2	eva3	eva4
N Valid	221	221	221	221
N Missing	0	0	0	0
Mean	3.3891	2.0724	2.7738	2.8281
Std. Deviation	.80491	.91165	.89617	.88797
Minimum	.00	1.00	1.00	1.00
Maximum	4.00	4.00	4.00	4.00

eva1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid .00	4	1.8	1.8	1.8
Valid <20	3	1.4	1.4	3.2
Valid 20-40	12	5.4	5.4	8.6
Valid 41-60	86	38.9	38.9	47.5
Valid >60	116	52.5	52.5	100.0
Total	221	100.0	100.0	

eva2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
<20	75	33.9	33.9	33.9
20-40	64	29.0	29.0	62.9
Valid 41-60	73	33.0	33.0	95.9
>60	9	4.1	4.1	100.0
Total	221	100.0	100.0	

eva3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
<20	23	10.4	10.4	10.4
20-40	50	22.6	22.6	33.0
Valid 41-60	102	46.2	46.2	79.2
>60	46	20.8	20.8	100.0
Total	221	100.0	100.0	

eva4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
<20	21	9.5	9.5	9.5
20-40	46	20.8	20.8	30.3
Valid 41-60	104	47.1	47.1	77.4
>60	50	22.6	22.6	100.0
Total	221	100.0	100.0	

Statistics

	bv1	bv2	bv3	bv4	bv5	bv6	bv7	bv8	bv9
N Valid	221	221	221	221	221	221	221	221	221
N Missing	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mean	2.7964	2.8190	2.7149	2.6380	2.6425	3.0679	2.5973	2.5837	2.5611
Std. Deviation	.84702	.87063	.84488	.86613	.89127	4.04069	.84520	.92368	1.02342
Minimum	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
Maximum	4.00	4.00	4.00	4.00	4.00	32.00	4.00	4.00	4.00

bv1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
<20	16	7.2	7.2	7.2
20-40	58	26.2	26.2	33.5
Valid 41-60	102	46.2	46.2	79.6
>60	45	20.4	20.4	100.0
Total	221	100.0	100.0	

bv2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
<20	16	7.2	7.2	7.2
20-40	59	26.7	26.7	33.9
Valid 41-60	95	43.0	43.0	76.9
>60	51	23.1	23.1	100.0
Total	221	100.0	100.0	

bv3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
<20	14	6.3	6.3	6.3
20-40	77	34.8	34.8	41.2
Valid 41-60	88	39.8	39.8	81.0
>60	42	19.0	19.0	100.0
Total	221	100.0	100.0	

bv4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
<20	22	10.0	10.0	10.0
20-40	71	32.1	32.1	42.1
Valid 41-60	93	42.1	42.1	84.2
>60	35	15.8	15.8	100.0
Total	221	100.0	100.0	

bv5

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
<20	25	11.3	11.3	11.3
20-40	66	29.9	29.9	41.2
Valid 41-60	93	42.1	42.1	83.3
>60	37	16.7	16.7	100.0
Total	221	100.0	100.0	

bv6

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
<20	34	15.4	15.4	15.4
20-40	63	28.5	28.5	43.9
Valid 41-60	94	42.5	42.5	86.4
>60	30	13.6	13.6	100.0
Total	221	100.0	100.0	

bv7

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
<20	26	11.8	11.8	11.8
20-40	63	28.5	28.5	40.3
Valid 41-60	106	48.0	48.0	88.2
>60	26	11.8	11.8	100.0
Total	221	100.0	100.0	

bv8

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
<20	28	12.7	12.7	12.7
20-40	75	33.9	33.9	46.6
Valid 41-60	79	35.7	35.7	82.4
>60	39	17.6	17.6	100.0
Total	221	100.0	100.0	

bv9

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
<20	39	17.6	17.6	17.6
20-40	68	30.8	30.8	48.4
Valid 41-60	65	29.4	29.4	77.8
>60	49	22.2	22.2	100.0
Total	221	100.0	100.0	

Statistics

	co1	co2	co3	co4	co5
N Valid	221	221	221	221	221
Missing	0	0	0	0	0
Mean	3.3122	3.4796	3.6516	3.5837	3.4842
Std. Deviation	.69235	.60737	.53160	.56287	.60751
Minimum	1.00	2.00	2.00	2.00	1.00
Maximum	4.00	4.00	4.00	4.00	4.00

co1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
<20	2	.9	.9	.9
20-40	23	10.4	10.4	11.3
Valid 41-60	100	45.2	45.2	56.6
>60	96	43.4	43.4	100.0
Total	221	100.0	100.0	

co2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
20-40	13	5.9	5.9	5.9
Valid 41-60	89	40.3	40.3	46.2
>60	119	53.8	53.8	100.0
Total	221	100.0	100.0	

co3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 20-40	6	2.7	2.7	2.7
41-60	65	29.4	29.4	32.1
>60	150	67.9	67.9	100.0
Total	221	100.0	100.0	

co4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 20-40	8	3.6	3.6	3.6
41-60	76	34.4	34.4	38.0
>60	137	62.0	62.0	100.0
Total	221	100.0	100.0	

co5

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid <20	1	.5	.5	.5
20-40	10	4.5	4.5	5.0
41-60	91	41.2	41.2	46.2
>60	119	53.8	53.8	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sar1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	71	32.1	32.1	32.1
yes	150	67.9	67.9	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sar2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	184	83.3	83.3	83.3
yes	37	16.7	16.7	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sam1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	52	23.5	23.5	23.5
Valid yes	169	76.5	76.5	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sam2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	137	62.0	62.0	62.0
Valid yes	84	38.0	38.0	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sam3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	137	62.0	62.0	62.0
Valid yes	84	38.0	38.0	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sam4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	141	63.8	63.8	63.8
Valid yes	80	36.2	36.2	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sam5

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	151	68.3	68.3	68.3
Valid yes	70	31.7	31.7	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sas1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	121	54.8	54.8	54.8
Valid yes	100	45.2	45.2	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sas2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	117	52.9	52.9	52.9
Valid yes	104	47.1	47.1	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sas3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	142	64.3	64.3	64.3
Valid yes	79	35.7	35.7	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sas4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	168	76.0	76.0	76.0
Valid yes	53	24.0	24.0	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sas5

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	184	83.3	83.3	83.3
Valid yes	37	16.7	16.7	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sas1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	88	39.8	39.8	39.8
Valid yes	133	60.2	60.2	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sac2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	151	68.3	68.3	68.3
Valid yes	70	31.7	31.7	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sac3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	162	73.3	73.3	73.3
Valid yes	59	26.7	26.7	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sad1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	72	32.6	32.6	32.6
Valid yes	149	67.4	67.4	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sad2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	40	18.1	18.1	18.1
Valid yes	181	81.9	81.9	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sad3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	171	77.4	77.4	77.4
Valid yes	50	22.6	22.6	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sad4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	155	70.1	70.1	70.1
Valid yes	66	29.9	29.9	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sad5

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	175	79.2	79.2	79.2
Valid yes	46	20.8	20.8	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sad6

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	156	70.6	70.6	70.6
Valid yes	65	29.4	29.4	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sad7

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	167	75.6	75.6	75.6
Valid yes	54	24.4	24.4	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sad8

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	185	83.7	83.7	83.7
Valid yes	36	16.3	16.3	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sad9

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	187	84.6	84.6	84.6
Valid yes	34	15.4	15.4	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sad10

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	169	76.5	76.5	76.5
Valid yes	52	23.5	23.5	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sad11

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	148	67.0	67.0	67.0
Valid yes	73	33.0	33.0	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sad12

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	166	75.1	75.1	75.1
Valid yes	55	24.9	24.9	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sad13

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	204	92.3	92.3	92.3
Valid yes	17	7.7	7.7	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sap1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	86	38.9	38.9	38.9
Valid yes	135	61.1	61.1	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sap2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	139	62.9	62.9	62.9
Valid yes	82	37.1	37.1	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sap3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	79	35.7	35.7	35.7
Valid yes	142	64.3	64.3	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sap4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	86	38.9	38.9	38.9
Valid yes	135	61.1	61.1	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sap5

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	113	51.1	51.1	51.1
Valid yes	108	48.9	48.9	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sap6

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	135	61.1	61.1	61.1
Valid yes	86	38.9	38.9	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sap7

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	105	47.5	47.5	47.5
Valid yes	116	52.5	52.5	100.0
Total	221	100.0	100.0	

sap8

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid no	184	83.3	83.3	83.3
Valid yes	37	16.7	16.7	100.0
Total	221	100.0	100.0	

rs1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1.00	71	32.1	32.1	32.1
Valid 2.00	39	17.6	17.6	49.8
Valid 3.00	12	5.4	5.4	55.2
Valid 4.00	15	6.8	6.8	62.0
Valid 5.00	44	19.9	19.9	81.9
Valid 6.00	11	5.0	5.0	86.9
Valid 7.00	16	7.2	7.2	94.1
Valid 8.00	5	2.3	2.3	96.4
Valid 9.00	8	3.6	3.6	100.0
Total	221	100.0	100.0	

rs2\

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
yes	12	5.4	5.4	5.4
2.00	48	21.7	21.7	27.1
3.00	44	19.9	19.9	47.1
4.00	34	15.4	15.4	62.4
5.00	16	7.2	7.2	69.7
6.00	29	13.1	13.1	82.8
7.00	10	4.5	4.5	87.3
8.00	27	12.2	12.2	99.5
9.00	1	.5	.5	100.0
Total	221	100.0	100.0	

rs3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1.00	24	10.9	10.9	10.9
2.00	18	8.1	8.1	19.0
3.00	40	18.1	18.1	37.1
4.00	30	13.6	13.6	50.7
5.00	10	4.5	4.5	55.2
6.00	32	14.5	14.5	69.7
7.00	30	13.6	13.6	83.3
8.00	19	8.6	8.6	91.9
9.00	18	8.1	8.1	100.0
Total	221	100.0	100.0	

RS4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1.00	14	6.3	6.3	6.3
2.00	19	8.6	8.6	14.9
3.00	34	15.4	15.4	30.3
4.00	33	14.9	14.9	45.2
5.00	35	15.8	15.8	61.1
6.00	16	7.2	7.2	68.3
7.00	25	11.3	11.3	79.6
8.00	20	9.0	9.0	88.7
9.00	25	11.3	11.3	100.0
Total	221	100.0	100.0	

RS5

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1.00	30	13.6	13.6	13.6
2.00	30	13.6	13.6	27.1
3.00	24	10.9	10.9	38.0
4.00	46	20.8	20.8	58.8
5.00	32	14.5	14.5	73.3
6.00	21	9.5	9.5	82.8
7.00	9	4.1	4.1	86.9
8.00	11	5.0	5.0	91.9
9.00	18	8.1	8.1	100.0
Total	221	100.0	100.0	

RS6

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1.00	13	5.9	5.9	5.9
2.00	23	10.4	10.4	16.3
3.00	15	6.8	6.8	23.1
4.00	21	9.5	9.5	32.6
5.00	37	16.7	16.7	49.3
6.00	32	14.5	14.5	63.8
7.00	28	12.7	12.7	76.5
8.00	23	10.4	10.4	86.9
9.00	29	13.1	13.1	100.0
Total	221	100.0	100.0	

RS7

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1.00	20	9.0	9.0	9.0
2.00	18	8.1	8.1	17.2
3.00	13	5.9	5.9	23.1
4.00	29	13.1	13.1	36.2
5.00	32	14.5	14.5	50.7
6.00	35	15.8	15.8	66.5
7.00	30	13.6	13.6	80.1
8.00	31	14.0	14.0	94.1
9.00	13	5.9	5.9	100.0
Total	221	100.0	100.0	

rs8

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1.00	29	13.1	13.1	13.1
2.00	18	8.1	8.1	21.3
3.00	15	6.8	6.8	28.1
4.00	5	2.3	2.3	30.3
5.00	6	2.7	2.7	33.0
6.00	19	8.6	8.6	41.6
7.00	52	23.5	23.5	65.2
8.00	35	15.8	15.8	81.0
9.00	42	19.0	19.0	100.0
Total	221	100.0	100.0	

RS9

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1.00	9	4.1	4.1	4.1
2.00	8	3.6	3.6	7.7
3.00	18	8.1	8.1	15.8
4.00	8	3.6	3.6	19.5
5.00	15	6.8	6.8	26.2
6.00	25	11.3	11.3	37.6
7.00	22	10.0	10.0	47.5
8.00	49	22.2	22.2	69.7
9.00	67	30.3	30.3	100.0
Total	221	100.0	100.0	

RW1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1.00	121	54.8	54.8	54.8
2.00	51	23.1	23.1	77.8
3.00	7	3.2	3.2	81.0
4.00	11	5.0	5.0	86.0
5.00	31	14.0	14.0	100.0
Total	221	100.0	100.0	

RW2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1.00	20	9.0	9.0	9.0
2.00	55	24.9	24.9	33.9
3.00	45	20.4	20.4	54.3
4.00	71	32.1	32.1	86.4
5.00	30	13.6	13.6	100.0
Total	221	100.0	100.0	

RW3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1.00	18	8.1	8.1	8.1
2.00	39	17.6	17.6	25.8
3.00	85	38.5	38.5	64.3
4.00	59	26.7	26.7	91.0
5.00	19	8.6	8.6	99.5
6.00	1	.5	.5	100.0
Total	221	100.0	100.0	

RW4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1.00	17	7.7	7.7	7.7
2.00	14	6.3	6.3	14.0
3.00	44	19.9	19.9	33.9
4.00	50	22.6	22.6	56.6
5.00	96	43.4	43.4	100.0
Total	221	100.0	100.0	

RW5

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1.00	42	19.0	19.0	19.0
2.00	57	25.8	25.8	44.8
3.00	42	19.0	19.0	63.8
4.00	33	14.9	14.9	78.7
5.00	47	21.3	21.3	100.0
Total	221	100.0	100.0	

MEETING

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid use to	74	33.5	33.5	33.5
done	147	66.5	66.5	100.0
Total	221	100.0	100.0	

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายรุจน์ ภาษา เกิดที่อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ.2529 สำเร็จการศึกษาศึกษาศาสตร์บัณฑิต สาขาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง ปีการศึกษา 2551 เข้าทำงานในโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยขอนแก่น (ศึกษาศาสตร์ ฝ้ายประถม) เมื่อปีการศึกษา 2552 และเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2553 ปัจจุบันสอนวิชาสังคมศึกษาให้กับนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ในตำแหน่งอาจารย์พิเศษ สาขาวิชาสังคมและธุรกิจ ภาควิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์และสังคม วิทยาลัยเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้า พระนครเหนือ (มจพ.) อีเมลติดต่อ map.soc.1@gmail.com